

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Adem BALKAYA

ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNDE DİVANİ TÜRÜ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

ERZURUM - 2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN danışmanlığında, Adem BALKAYA tarafından hazırlanan bu çalışma 03 / 11 / 2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Gülhan ATNUR

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ömer YILAR

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	X
ABSTRACT	XI
KISALTMALAR	XII
ÖN SÖZ	XIII
GİRİŞ	1
I. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi	1
II. Divani Metinleri İçin Başvurulan Kaynaklar	3
III. İncelenen Divani Örnekleri	13
IV. Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tür ve Şekil	14
A. Temel Kavramlar	14
1. Nazım Türü	14
2. Nazım Şekli / Nazım Biçimi	16
3. Nazım Birimi	17
4. Kafiye ve Redif	18
5. Ölçü	18
6. Ayak	19
7. Makam / Hava	20
8. Divan Ayağı	22
9. Ayaklı / Ayaklı Divani	23
10. Ezgi / Nağme	23
11. Eda / Tavır	23
B. Tür ve Şekil Tartışmaları	24
1. Âşık Şiirinde Tür ve Şekil Tasnifinde Karşılaşılan Problemler	24
2. Tür ve Şekil Tasnifleri	25
C. Divan / Divani Kavramı	38
1. Kaynaklarda Divani	40
a. Şiir Türü Olarak Divani	41
b. Müzik Terimi Olarak Divani	44
2. Şiire Divan veya Divani Adının Verilme Sebepleri	47
3. Divani Türünün Ortaya Çıkışı	48

BİRİNCİ BÖLÜM

DİVANİ TÜRÜNÜN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. DİVANİ TÜRÜNDE KULLANILAN NAZIM ŞEKİLLERİ	52
1.1.1. Gazel Şeklinde Divani	54
1.1.2. Murabba Şeklinde Divani	56
1.1.2.1. Musanna Divani	58
1.1.2.2. Dudakdeğmez Divani	59
1.1.2.3. Tecnis Divani	60
1.1.2.4. Evvel-Ahır Divani	61
1.1.2.5. Zincirleme Divani.....	63
1.1.2.6. Dudakdeğmez-Musanna Divani.....	63
1.1.3. Muhammes Şeklinde Divani	64
1.1.4. Müstezat Şeklinde Divani / Ayaklı Divani	66
1.1.5. Destan Şeklinde Divani	69
1.1.6. Sicilleme Divani	71
1.1.7. Kafiye Şeması ve Nazım Şekli Diğerlerinden Farklı Olan Divani	73
1.2. DİVANİLERDE VEZİN	74
1.2.1. Hece Vezni	74
1.2.2. Aruz Vezni	76
1.3. DİVANİLERDE KAFİYE VE REDİF	81

İKİNCİ BÖLÜM

DİVANİ TÜRÜNÜN İÇERİK ÖZELLİKLERİ

2.1. DİVANİLERDE KONU	83
2.1.1. Din	86
2.1.1.1. İtikat	86
2.1.1.1.1. Allah	86
2.1.1.1.2. Melekler	93
2.1.1.1.2.1. Cebrail	93
2.1.1.1.2.2. Azrail	94
2.1.1.1.3. Kitaplar	95
2.1.1.1.4. Peygamberler	97

2.1.1.1.4.1. Âdem	97
2.1.1.1.4.2. Nuh	99
2.1.1.1.4.3. İbrahim	99
2.1.1.1.4.4. İsmail	100
2.1.1.1.4.5. Yakub	100
2.1.1.1.4.6. Yusuf	101
2.1.1.1.4.7. Eyyub	102
2.1.1.1.4.8. Musa	103
2.1.1.1.4.9. Yunus	104
2.1.1.1.4.10. Davud	104
2.1.1.1.4.11 Süleyman	105
2.1.1.1.4.12. İsa	106
2.1.1.1.4.13. Muhammed	107
2.1.1.2. İbadet	109
2.1.1.2.1 Kelime-i Şahadet	109
2.1.1.2.2 Namaz ve Namazla İlgili Mehfumlar.....	110
2.1.1.2.3. Hac	112
2.1.1.2.4. Oruç	113
2.1.1.3. Ayet ve Hadisler	113
2.1.1.3.1. Ayetler	113
2.1.1.3.2. Hadisler	116
2.1.1.4. Dini Kişilikler	119
2.1.1.4.1. Dört Halife.....	119
2.1.1.4.1.1. Ebubekir	120
2.1.1.4.1.2. Ömer	120
2.1.1.4.1.3. Osman	121
2.1.1.4.1.4. Ali	121
2.1.1.4.2. Ehl-i Beyt	124
2.1.1.4.3. Diğer Dini Kişilikler	125
2.1.1.4.3.1. Hızır	125
2.1.1.4.3.2. Lokman	126
2.1.1.5. Diğer Dini Mefhumlar	126

2.1.1.5.1. Kıyamet	126
2.1.1.5.2. Şeytan	128
2.1.2. Tasavvuf	132
2.1.2.1. Tasavvufla İlgili Mefhumlar	137
2.1.2.1.1. Felek / Çarh	137
2.1.2.1.2. Levh-i Mahfuz/Levh-i Kalem	141
2.1.2.1.3. Gönül / Dil	143
2.1.2.1.4. Anasır-ı Erbaa	145
2.1.2.1.5. Ab-ı Hayat	147
2.1.2.1.6. Dünya	148
2.1.2.1.7. Nefis	153
2.1.2.1.8. Bezm-i Elest	155
2.1.2.1.9. Belâ	156
2.1.3. Toplum	157
2.1.3.1. Eğitim- Topluma Yön Verme.....	157
2.1.3.1.1. Nasihat Etme	157
2.1.3.1.2. Zamandan Şikâyet	159
2.1.3.1.3. Sosyal Hayat	160
2.1.3.2. Kişilikler	163
2.1.3.2.1. İlim Adamları	163
2.1.3.2.1.1. Eflâtun, Lokman Hekim	163
2.1.3.2.1.2. Mevlana	163
2.1.3.2.2. Şairler	163
2.1.3.2.2.1. Fuzûlî, Nesîmî, Nizâmî	163
2.1.3.2.2.2. Süleyman Çelebi	164
2.1.3.2.3. Efsanevi Kişilikler	164
2.1.3.2.3.1. Cem	164
2.1.3.2.3.2. Dârâ ve Büyük İskender	165
2.1.3.2.3.3. Zaloğlu Rüstem	165
2.1.3.2.4. Masal veya Hikâye Kahramanları	165
2.1.3.2.5. Tarihî Kişilikler	166
2.1.3.2.5.1. Belkıs	166

2.1.3.2.5.2. Deccal, Yecüc Mecüc, Mesih	166
2.1.3.2.5.3. İbrahim Ethem	167
2.1.3.2.5.4. İmam Cafer	167
2.1.3.2.5.5. Mansûr	167
2.1.3.2.5.6. Şems-i Tebrizî	168
2.1.3.2.5.7. Şeyh Şazili	168
2.1.3.2.5.7. Terzi Baba ve Şakir Efendi	168
2.1.3.2.5.8. Yezit, Simir, Mervan, Mülcem, İbn-i Sebe	169
2.1.3.2.5.9. Zerdüş	169
2.1.4. İnsan	170
2.1.4.1. Aşk ve Sevgili	170
2.1.4.1.1. Sevgiliye Ait Unsurlar	174
2.1.4.1.1.1. Ağz	174
2.1.4.1.1.2. Bel	175
2.1.4.1.1.3. Boy	176
2.1.4.1.1.4. Dudak	177
2.1.4.1.1.5. Göz.....	179
2.1.4.1.1.6. Kaş	182
2.1.4.1.1.7. Kirpik	183
2.1.4.1.1.8. Saç	184
2.1.4.1.1.9. Sine	186
2.1.4.1.1.10. Yüz	186
2.1.4.2. Yalvarma- Yakarma	187
2.1.4.3. Kendini Övme	189
2.1.5. Tabiat	191
2.1.5.1. Hayvanlar	191
2.1.5.1.1. Uçan Hayvanlar	191
2.1.5.1.2. Sürüngen Hayvanlar	193
2.1.5.1.3. Vahşi Hayvanlar	194
2.1.5.1.4. Evcil Hayvanlar	195
2.1.5.2. Vatan	196
2.1.5.3. Yer Adları	198

2.1.5.3.1. Şehir Adları	198
2.1.5.3.2. Ülke Adları	200
2.1.5.3.1. Coğrafi Yer Adları	202
2.1.5.3.4. Mitolojik Yer Adları	203
2.2. DİVANİLERDE DİL VE ÜSLUP	203
2.2.1. Başlangıç İfadeleri	204
2.2.2. Kullanılan Hazır Söz Kalıpları	204
2.2.3. Armoni	207
2.2.4. Ritim	207
2.2.5. Kelimeler Dünyası	209
2.2.5.1. Sayılar	211
2.2.5.2. Renkler	215
2.2.6. Atasözleri	219

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. DİVANİLERİN EZGİSEL ÖZELLİKLERİ	221
--	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVANİLERİN İCRA BAĞLAMLARI

4.1. DİVANLARIN İCRA EDİLDİĞİ ORTAMLAR	234
4.1.1. Sözlü Ortam	234
4.1.1.1. Mekânlarına Göre Sözlü İcra Ortamları	234
4.1.1.1.1. Âşık Kahvehaneleri	234
4.1.1.1.2. Köy Odaları	235
4.1.1.1.3. Diğer Mekânlar	236
4.1.1.2. Toplanma Biçimlerine Göre Sözlü İcra Ortamları	236
4.1.1.2.1. Âşık Fasılları	236
4.1.1.2.2. Âşıklar Bayramı/Şöleni	240
4.1.1.2.3. Âşık Karşılaşmaları	240
4.1.1.3. Sözlü Anlatı Türleri İçinde Divaniler	243
4.1.1.3.1. Halk Hikâyelerinde Divaniler	243
4.1.2. Yazılı Ortam	247

4.1.3. Elektronik Ortam	248
4.2. DİVANİLERİN FONKSİYONLARI	248
4.2.1. İcracı Âşık ve Divani.....	248
4.2.2. Toplum ve Divani	249
4.2.3. Eğitim Amaçlı Divani	250

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER

5.1. 16.YÜZYIL	252
5.1.1. Kurbanî	252
5.1.2. Miskin Abdal	253
5.1.3. Hayalî	254
5.1.4. Kul Mehmed	255
5.2. 17. YÜZYIL	256
5.2.1. Âşık	256
5.2.2. Âşık Ömer	257
5.2.3. Gevherî	260
5.3. 18. YÜZYIL	262
5.3.1. Abdi	262
5.3.2. Hükmi	263
5.3.3. Kâtibi	264
5.3.4. Derviş Musa	264
5.3.5. Âşık Mecnunî	265
5.3.6. Nakdî	265
5.3.7. Varxıyanlı Mehmed	266
5.3.8. Hasta Hasan.....	267
5.4. 19. YÜZYIL	269
5.4.1. Bayburtlu Zihni	269
5.4.2. Mücrüm Kerim	270
5.4.3. Dertli	271
5.4.4. Seyrani	273
5.4.5. Aşık Alı	276

5.4.6. Tokatlı Nuri	276
5.4.7. Şemkirli Hüseyin	278
5.4.8. Figani	280
5.4.9. Âşık Elesker	283
5.4.10. Ruhsatî	285
5.4.11. Bardızlı Nihani	288
5.4.12. Âşık Şenlik	289
5.4.13. Erzurumlu Emrah	293
5.4.14. Âşık Pesendi	295
5.4.15. Sümmani	296
5.4.16. Melikballı Qurban	299
5.4.17. Qurban Ağdabanlı	301
5.4.18. Aşıq Esed	301
5.4.19. Molla Cuma	302
5.4.20. Zülâli	303
5.4.21. Şair Nebi	304
5.5. 20. YÜZYIL	305
5.5.1. Emrah Gülmammedov	305
5.5.2. Hüseyin Cavan	306
5.5.1. Sabit Müdami	307
5.5.2. Murat Karahanlı	311
5.5.3. İslam Erdener	314
5.5.4. Veysel Şahbazoglu	314
5.5.5. Davut Sulari	316
5.5.6. Mikayıl Azafli	317
5.5.7. Mevlüt İhsani	320
5.5.8. Kul Mustafa	323
5.5.9. Mustafa Ruhani.....	324
5.5.10. Yaşar Reyhani	327
5.5.11. Şeref Taşhova	328
5.5.12. Murat Çobanoğlu.....	330
5.5.13. Mehmet Gülhani	332

5.5.14. Âşık Sevan	333
5.5.15. Nuri Çırağı	334
5.5.16. Günay Yıldız	335
5.5.17. Mürsel Sinan	337
5.5.18. Ensar Şahbazoğlu	338
5.5.19. Yusuf Sayatoğlu	340
5.5.20. Mustafa Aydın	341
5.5.21. Temel Türabi	342
5.5.21. Bilal Ersarı	344
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	346
KAYNAKLAR	348
SÖZLÜK	369
ÖZGEÇMİŞ	373

ÖZET**DOKTORA TEZİ****ÂŞIK TARZI ŞİİR GELENEĞİNDE DİVANİ TÜRÜ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA****Adem BALKAYA****Danışman: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN****2011, Sayfa: 387****Jüri: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Danışman)****Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN****Yrd. Doç. Dr. Gülhan ATNUR****Yrd. Doç. Dr. Ömer YILAR****Yrd. Doç. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU**

Âşık tarzı şiir geleneğinde, henüz tartışmasız olarak kabul gören, şekil ve tür tasnifi bulunmamaktadır. Kimi araştırmacılar, âşık şiirinde şeklin olmadığını, yalnızca türden bahsedilebileceğini söylerken, kimileri de sadece “mânî ve koşma”yı şekil, diğerlerini tür kabul etmektedirler. Yapılan son çalışmalarla birlikte “destan” da şekil sayılmaya başlanmıştır. Ancak yaygın kanı, mânî ve koşma’nın temel şekiller olduğudur.

Bu tartışmaların daha önce üzerinde durulmamış bir yönü de tasniflerde “Aruzlu Türküler”, “Aruzlu Şekiller”, “Aruzlu Tür ve Şekiller” gibi başlıklarla verilen şiirlerin netlik kazanmamış oluşudur. Bazı dönemlerde kimi âşıklar tarafından aruz ölçüsüyle de yazılmış olan türler, başlı başına “aruzlu” tür/şekil sayılmıştır. Bu çalışmada tüm bu tartışmalara genişçe yer verilmiş ve yeni bir tasnif denemesi yapılmıştır.

Aruzlu diye nitelendirilen tür/şekillerin başında divan veya başka bir deyişle divani gelmektedir. Divani, hecenin on beşli ölçüsü veya aruzun Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün kalıbıyla yazılmış, daha çok didaktik, nasihat edici konuları işleyen bir âşık şiiri türüdür. Yaygın olarak divan şairlerinin şiirlerini icrada kullandıkları gazel, murabba, muhammes, müstezat gibi nazım şekilleri, divani türünde eser veren âşıklarca da kullanılmıştır.

Çalışmada üzerinde durulan başka bir konu da divanileri diğer türlerden farklı kılan kendisine mahsus havalarla okunmasıdır. Bu konuda yüze yakın âşıkla görüşmeler yapılmış ve bildikleri divan havalarının isimleri kayıt altına alınmıştır. Ayrıca divanlar fonksiyonları ve konuları bakımından da incelenmiş ve üzerinde çalışılan metinler son bölümde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Divani, Aruz, Hece, Şekil ve Tür

ABSTRACT**PH. D. DISSERTATION****A RESEARCH ON THE DIVANI GENRE IN THE TURKISH MINSTRAL TRADITION****Adem BALKAYA****Advisor: Prof.Dr. Dilaver DÜZGÜN****2011, Page: 387****Jury: Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Advisor)****Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN****Assist. Prof. Dr. Gülhan ATNUR****Assist. Prof. Dr. Ömer YILAR****Assist. Prof. Dr. Nesrin FEYZİOĞLU**

There is no style and genre description, which has been accepted indisputably, in poem type of minstrelsy. While some researchers state that there is no style in minstrelsy but only the genre may be mentioned about, the other researchers accept “Mâni and Koşma” as style and the others as genre. Epos is started to be regarded as style with the last studies. However, the common belief is that Mâni and Koşma are basic styles.

A neglected part of these arguments is that the poems given with the headlines “Prosody Songs”, “Prosody Styles”, “Prosody Styles and Genres” don’t have the clarity in classifications. Therefore, the styles that were written by minstrels in prosody meter have been regarded as prosodic style/ genre. In this study, all these arguments are mentioned throughly and a new classification attempt was performed.

Divan or in other words Divani is the leading one of the styles and genres that are described as prosody. Divani is a kind of minstrel peotry, which has been written with the fifteen meter of syllable or with the Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün pattern of prosody, subjecting didactic, advising, appealing to lover. Minstrels have used some styles in folk poetry which do not belong to folk poetry but to divan poetry. In this common usage, verse types such as ode, quadrate, pentastich have been used by minstrels who give works in divan type.

Another point that is focused on the study is that the different reading type of divans peculiar to it than other types. Interviews were done about one hundred minstrels on this subject and divan articulations known by them were recorded. Also divans have been analysed from the point of their functions and subjects, and the texts, which are studied on, have been given in last chapter.

Key Words: Divani, Prosody, Syllable, Style and Genre

KISALTMALAR

AKB	: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editr
E.T.	: Erişim Tarihi
MTFKB	: Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sad	: Sadeleştiren
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Yay. Sor.	: Yayın Sorumlusu
Yay.	: Yayınları
Yy.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Tez konusu belirlenirken yapılan araştırmalarda, birkaç yerde tekrarlanan âşık şiirinde “şekil ve tür” konusunun henüz açıklığa kavuşturulmadığı ve türlerin tam olarak araştırılmadığına dair ifadeler, çalışmanın hareket noktası olmuştur. Çoğu araştırmacı, eserlerinde monografi çalışmalarının yapılmasının bir ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle çalışmanın konusu olarak henüz ölçü bakımından heceli mi yoksa aruzlu mu olduğu belli olmayan her kaynakta farklı bir tasnifin altında bulunan ve şimdiye kadar hakkında pek fazla araştırma yapılmamış olan “Divani” türü monografisi seçilmiştir. Ancak çalışma sadece bu tür üzerinde kalmamış bugüne kadar yapılan şekil ve tür çalışmaları da tanıtılmış ve yeni bir tasnif denemesi yapılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında, şekil ve tür tartışmaları ile ilgili kavramlar tanıtılmış ve açıklanmıştır. Daha sonra, yapılan tasnif denemelerine değinilmiş ve yeni bir tasnif yapılmıştır. Divani türü, bütün yönleriyle tartışılarak tanımlanmış ve tarihi gelişimi üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, Divani türünün şekil özellikleri açıklanmış, hangi şekillerde yazıldıkları verilmiş ve bu şekiller örneklendirilmiştir. Daha sonra da divanilerin vezin ve kafiyeleri birkaç örnekle sınırlı olarak gösterilmiştir.

İkinci bölümde, türün içerik özellikleri ile ilgili araştırmalar yer almaktadır. Daha sonra divani türünde hangi konuların işlendiği ve ardından dil özellikleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, divanileri diğer şiir türlerinden ayıran müziksel özelliklerine değinilmiş, divani havalarının isimleri tespit edilmiştir.

Dördüncü bölümde, divanilerin icra bağlamları tartışılmıştır. Divanilerin nerede, ne zaman, nasıl okunduğu, âşık ve toplum açısından nasıl bir yeri olduğu incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde üzerinde inceleme yapılan divani örnekleri yüzyıllara göre kronolojik bir şekilde sunulmuştur.

Çalışmanın her aşamasında değerli zamanlarını ayırarak büyük bir özveride bulunan Yrd. Doç.Dr. Gülhan ATNUR ve Yrd. Doç. Dr. Ömer YILAR hocalarıma, başlangıcından tamalanmasına kadar sabrı, dikkatleri, yönlendirmeleri ve tavsiyeleri ile eserin bugüne gelmesini sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN’e saygılarımı sunar, teşekkür ederim.

Özellikle Arapça kaynaklardan hadislerin temini ve açıklamaları noktasında yardımını gördüğüm Arş. Gör. Adem LÖK'e, desteklerini esirgemeyen, Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün değerli öğretim üye ve elemanlarına, tüm aileme şükranlarımı sunarım.

Erzurum - 2011

Adem BALKAYA

GİRİŞ

I. Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, âşık şiirinde süregelen şekil ve tür tasnifi problemini araştırmak, yeni bir tasnif denemesi yapmak, şekil ve tür tasnifi ile ilgili kavramları tartışmak, divani türünün tasnif içerisinde yerini belirlemek, şekil veya tür olup olmadığını araştırmak ve bu türü tüm özellikleri ile tanıtmaktır. Âşık şiirlerinin birer tür adı mı veya şekil mi oldukları henüz açıklığa kavuşturulmuş bir konu değildir. Çoğu tasnifte aruzlu bir nazım şekli olarak geçen divani de bu tartışmalar arasında kalmış türlerden biridir. Bu çalışma ile divaninin hem heceli hem de aruzlu bir tür olduğu belirlenmiş; tür, bütün özellikleri ile tanıtılmıştır. Divani, nazım, icra bağlamı ve müziksel özellikleri ile diğer şiir türlerinden ayrılmaktadır. Başka bir özelliği de kendisine has bir coğrafyasının oluşudur. Zira divani türü Türkiye’de İstanbul –Âşık kahvehaneleri-, Kastamonu, Konya, Sivas, Erzurum ve Kars’ta; İran’da, Güney Azerbaycan da denilen kuzey bölgede; Azerbaycan âşık muhitlerinde ve Gürcistan’ın özellikle Borçalı bölgesinde yaygındır. Bu nedenle özellikle bu coğrafyada, başlangıçtan günümüze kadar yetişmiş âşıklar ve onların şiirleri, yapılmış ve yapılmakta olan âşık fasılları dikkate alınmıştır.

Eser hazırlanırken başta Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Milli Kütüphane olmak üzere çeşitli kütüphanelerde konuyla ilgili literatür çalışması yapılarak hem akademisyenler hem de diğer araştırmacılar tarafından âşıklık geleneği ve âşık şiirlerine yönelik çalışmalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle halkbilime dair çıkarılmış ve çıkarılmakta olan süreli yayınlar taranmıştır. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Dökümantasyon Merkezinden konuyla ilgili yapılmış tezler taranmıştır. Yine konuyla ilgili taranan başka bir web sayfası da Milli Kütüphanenin Yazma Eserler Koleksiyonu’dur.

Ayrıca tartışmalı bir konu olan şekil ve tür sorunu ile ilgili çalışmalarıyla öne çıkan akademisyenlerle görüşülmüş ve fikir alışverişinde bulunulmuştur. Geleneğin icracısı durumunda olan 100’ü aşkın âşıkla bizzat görüşmeler yapılmış ve daha önce yayımlanmamış divaniler derlenmiştir. Yapılan bu görüşmeler sesli olarak kayıt altına alınmıştır.

Taranan farklı kaynaklardan yeni harflerle basılmış halde olup elimizde bulunan divani sayısı 1693’tür. Ancak âşıkların biyografilerine ilişkin hazırlanan eserlere bütün

şiiirleri konulmadığından bir âşığa ait sadece birkaç divani olduğu zannedilmemelidir. Âşıklar, bulundukları hemen her ortamda irticalen söylediklerini kayıt altına alamadıklarından ya da biyografilerini kaleme alan araştırmacıların onların bütün şiirlerine eserlerinde yer vermediklerinden, şiirlerinin adedi ile ilgili bir değerlendirme yapmak oldukça güçtür. Elimizde bulunan divanilerin 923'ü aruz ölçüsü, 770'i ise hece ölçüsüyle oluşturulmuştur. Âşıklarla ilgili başvuru olan temel kaynaklar genelde doktora, yüksek lisans veya lisans tezleridir. Bu tezlerde de âşıkların şiirlerine sınırlı sayıda yer verilmektedir. Bu durumda son dönemlerde şiirlerini tamamıyla hece ile oluşturan âşıkların bütün şiirlerine ulaşma imkânı olmadığından aruz ölçüsü ile yazılmış olan şiirlerin sayısı, hece ile yazılanlardan daha fazla görünmektedir.

Divani metinleri elde edilirken öncelikle bu metinlerin yer aldığı akademik çalışmalara bakılmış bunun yanı sıra kimi araştırmacılar tarafından yayınlanmış eserlere de müracaat edilmiştir. Akademisyenler tarafından titizlikle hazırlanmış âşık biyografileri de ilk kaynaklar olarak kullanılmıştır. Metinler yazıya aktarılırken metnin alındığı kaynağa bağlı kalınmış ve imlaya dokunulmamıştır. Bu nedenle metinlerde bazı yazım yanlışları bulmak mümkündür. Hatta kimi divanilerde bu yazım yanlışlarından kaynaklanan hece eksiklikleri veya hece fazlalığı da görülebilmektedir. Bu durumda metni tamir etme yoluna gidilmemiştir. Âşık şiirleri saz ile terennüm edilen birer sözlü kültür unsurları oldukları için şiirlerde başlıklara ve noktalama işaretlerine yer verilmemiştir. Metnin alındığı kaynaktan şiirlerin yazımında kullanılan noktalama işaretlerini kaldırılmıştır. Özellikle Azerbaycan sahası kaynaklarından alınan metinlerde kimi harflere - x, q gibi - söyleniş özelliğinin kaybolmaması adına dokunulmamış, olduğu gibi yazıya aktarılmıştır.

Çalışmaya alınan divanilerin incelenme yöntemi için başta Nejat Sefercioğlu'nun "*Nev'i Divanının Tahlili*" ve Özkul Çobanoğlu'nun "*Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*" eserleri olmak üzere, Mustafa Tatçı'nın "*Yunus Emre Divanı*", Mehmet Çavuşoğlu'nun "*Necati Bey Divanı'nın Tahlili*", Harun Tolasa'nın "*Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*", Mehmet Kaplan'ın "*Tevfik Fikret Devir-Şahsiyet-Eser*" gibi eserlere müracaat edilmiştir.

İnceleme kısmında verilen şiir parçalarının altında parantez içinde divaninin sıra numarası ve kesme işaretinden sonra da şiirdeki bent sayıları verilmiştir. Metinler yüzyıllara göre âşıkların doğum ve ölüm yılları dikkatte alınarak kronolojik olarak

sıralanmıştır. Aynı âşığa ait divaniler de kendi aralarında kafiyelerine göre alfabetik sıralamaya tabi tutulmuştur.

Çalışmanın sonuna incelenen metinlerde geçen bazı sözcüklerin anlamlarını gösteren küçük bir sözlük eklenmiştir. Eserin hazırlanmasında başvuru alan çalışmalar da alfabetik olarak Kaynaklar kısmında gösterilmiştir.

II. Divani Metinleri İçin Başvurulan Kaynaklar

Ahundov, Ehliman, İsmail Abbaslı, Hüseyin İsmayılov, (Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esma Şimşek), *Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri*, Halk Kültürü Yayınları, İstanbul 1985

Albayrak, Nurettin, *Erzurumlu Emrah*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.

Alptekin, Ali Berat, *Palandöken'in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

-----, M. Nizameddin Coşkun, *Çıldır Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)*, Çıldır Belediyesi Yayınları, Ankara 2006.

-----, Altan, Demet, *Mustafa Aydın'ın Hayatı Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.

Altınkaynak, Erdoğan, *Âşık Veysel Şahbazoğlu (Hayatı-Sanatı-Şiirleri)*, Ankara 1998.

Alver, Yusuf, *Âşık İhsan Yavuzer Hayatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1998.

Artun, Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

Aslan, Ensar, *Çıldır Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme- Metin-Sözlük)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975.

-----, *Doğu Anadolu Saz Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1978.

-----, *Çıldır Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 2001.

Âşıkoğlu, İsmail, “Âşık Şenlik'in Şiirleri (III)”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 8(174), Ocak 1964, 3288-3289.

-----, *Âşık Şenlik*, Kovan Yayınları, İzmir 1964.

- Avşar, Muhammed, *Tokatlı Âşık Selmani'nin Âşıklık Geleneğindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Axundov, Ağamusa, *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, Elm Neşriyatı, Bakü 2005.
- Axundov, Ehliman, İsmail Abbaslı, Hüseyin İsmayılov, *Azerbaycan Aşık Şerinden Seçmeler*, Şerq-Qerb, Bakü 2005.
- Badem, Muhammet, *Konyalı Halk Şairlerinden Feşâni ve Sürûrî, Hayatı- Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1996.
- Başgöz, İlhan, *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1986.
- Bayrak, Kemal, *Âşık Zülâli Hayatı Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1973.
- Bayrı, M. Halit, *Âşık Gevheri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1953.
- Birdoğan, Nejat, "Saz Şairleri: Cemal Hoca", *Türk Folklor Araştırmaları*, 9(193), Ağustos 1965, 3831-3833.
- , "Saz Şairleri: Kurbanî", *Türk Folklor Araştırmaları*, 14(287), Haziran 1973, 6675-6678.
- Cengiz, Tarkan, *Karşlı Âşık Yusuf Yıldız (Hayatı ve Şiirleri)nden Seçmeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1998.
- Çabuk, Feriha, *17. Yy Âşıklarından Gevheri, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık Ömer, Karacaoğlan Ve Ercişli Emrah'ın Şiirlerinde Mistik Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2007.
- Çankırılı, Ahmet Talat, *Âşık Tokat'lı Nuri*, Çankırı 1933.
- Çelebi, Saffet, *Erzurum'lu Âşık Lütfullah Divanı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- Çelik, Ali, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.

- Çelik, Güven, *Âşık İsmail Daştan Hayatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1998.
- Çetinkaya, Haydar, “Posoflu Zülâli ile Şenlik Karşılaşması”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 13(269), Aralık 1971, 6169-6174.
- , “Âşık Hasta Hasan ve Şiirleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 16(322), Mayıs 1976, 7655-7656.
- , “Âşık Hasta Hasan’la Âşık Üzeyir Fakiri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 18(352), Kasım 1978, 8498.
- Çobanoğlu, Özkul, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- , *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.
- Demiryürek, Cafer, *Âşık Selmani*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1974.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1983.
- Dinç, Abdulkerim, *Âşık Gülhani Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Palandöken Belediyesi Yayınları, Erzurum 2006.
- Dizdaroğlu, Hikmet, *Halk Şiirinde Türler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969.
- , “İki Adaş Sazsairi Ercişli Emrah- Erzurumlu Emrah” *Türk Folkloru*, sayı: 11, Haziran 1980, 3-5.
- , “İki Adas Sazsairi Ercişli Emrah- Erzurumlu Emrah 2” *Türk Folkloru*, sayı: 12, Temmuz 1980, 3-4.
- Düzgün, Dilaver, *Âşık Yaşar Reyhani - Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997.
- , *Âşık Mevlüt İhsani - Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997.
- , *Âşık Mustafa Ruhani - Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997.
- , “Güzeller Bezenmiş Toya Giderler”, *Erzurum Gazetesi*, 04 Mart 2010 Perşembe.
- , *Dertli Divanı Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2011.

- Efendiyev, Paşa, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, Maarif Neşriyatı, Bakü 1992.
- Elçin, Şükrü, *Âşık Ömer*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- , *Gevheri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- , *Gevheri Divanı İnceleme- Metin-Dizin-Bibliyografya*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Elma, Yeliz, *Âşık Mertoğlu Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 2009.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, İstanbul 1936.
- Erkal, Abdulkadir, *Hüseyin Sümmarioğlu Hayatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1994.
- , *Âşık Sümmari*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007.
- , *Âşık Sümmari Divanı*, Ankara 2010.
- Gelekçi, Seyfettin, *Âşık Mürsel Sinan (Hayatı-Sanatı-Eserleri)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2007.
- Gökalp, Mehmet, *Bardızlı Âşık Nihânî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1988.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- Görkem, İsmail, *Halk Hikâyeleri Araştırmaları, Çukurovalı Âşık Mustafa ve Hikâye Repertuarı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Gümüş, Ali, *Artvin’li Recâî ve Firâkî*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1971.
- Günay, Umay, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Gündüz, Osman, *Âşık Reyhani, Hayatı Hikayeleri ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1977.

- Güzel, Abdurrahman, Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Hacıyeva, Maarife, Şahin Köktürk, Mehebbet Paşayeva, *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Halıcı, Feyzi, *Âşık Şem'î Hayatı ve Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Hacettepe Üniversitesi Basım Evi, Ankara 1982.
- , *Âşık Şem'i Hayatı ve Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- , *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1992.
- İlgün, Nurdoğan, *Âşık Mevlüt İhsai Hayatı ve Üç Hikâyesi*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1975.
- İsmayilov, Hüseyin vd., *Azerbaycan Folkloru Külliyyat- Destanlar*, Nurlan Neşriyatı, Bakü 2010.
- İvgin, Hayrettin, *Geredeli Âşık Figani*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- , Mehmet Yardımcı, *Zileli Âşık Ceyhuni Hayatı- Sanatı- Şiirleri ve Diğer Ceyhuniler*, Ürün Yayınları, Ankara 1996.
- Kafkasyalı, Ali, *Mikayıl Azafli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Erzurum 1996.
- , *Âşık Murat Çobanoğlu - Hayatı-Sanatı-Eserleri*, 72 Tasarım Yayınları, Ankara 1998.
- , *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2002.
- , *İran Türkleri Âşık Muhitleri*, Erzurum 2006.
- Kalkan, Emir, *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Karadağ, Metin, *Erzurumlu Emrah Yaşamı Sanatı Şiirleri*, (2. Baskı), Ayyıldız Yayınları, Ankara 1996.
- Karadeniz, Alper, *Âşık Şeref Taşlıova'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006.
- Karasoy, Yakup, Orhan Yavuz, *Âşık Ömer Divanı*, Konya 2010.

- Kardeş, Mehmet, *Meşhur Saz Şairi Âşık Sümmani Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1963.
- Karakoç, Dilek, *Muharrem Kasımlı'nın "Ozan-Âşık Sanatı" Adlı Kitabı Üzerine Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006.
- Kaya, Doğan, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.
- , *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Kırzioğlu, Budak, *Posof'lu Âşık Müdâmi'nin Şâirliği*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1970.
- Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2008.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1963.
- Köprülü, Fuat, *Saz Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Kumcu, Zeki, *Erzurum'lu Âşık Yaşar Reyhâni*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- Kutlu, Şemsettin, *Dertli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Kutlusoy, Nazan, *Buruklu Âşık Kul Mustafa Hayatı-Şiirleri-Atışmaları-Halk Hikâyeciliği Derleme-İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.
- Makas, Zeynelabidin, *Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- Okay, Haşim Nezihi, *Develi'li (Everek)li Seyrani (Yeni İlaveler)*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1953.
- , *Bolulu Dertli Divanı Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1954.
- Onk, Nizamettin-İslam Eleskerzade, "Şemkirli Âşık Hüseyin- Göğçeli Âşık Elesker", *Türk Folklor Araştırmaları*, 18(344), Mart 1978, 8270-8274.
- , *Göğçeli Âşık Elesker*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

- Orçin, Hakan, Mehmet Cemal Apa, *Âşık Erol Ergani Hayatı Sanatı Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 2002.
- Öcal, Oğuz, *Karahanlı Murat Yıldız Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- Özdemir, Asım, *Âşık Halil Hayatı Sanatı Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1983.
- Özdemir, Mehmet, *Âşık Fuat Çerkezoğlu Hayatı Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1987.
- Özdemir, Murat, *Âşık Sefîl Selimi'nin Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1982.
- Özsoy, Bekir Sami, Halil İbrahim Ataman, *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmi Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*, Kayseri 1993.
- Öztürkkan, Cengiz, *Âşık Bahrî ve Âşık Ceyhûnî Hayatları ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1974.
- Rayman, Hayrettin, *Âşık Efkârî Hayatı, Edebi Kişiliği, Şiirleri, Şiirlerinin Tahlili 1*, Erzincan 1995.
- Sakaoğlu, Saim, "Ölümünün 3. Yılında: Âşık Hicranî", *Türk Folklor Araştırmaları*, 15(291), Ekim 1973, 6786-6790.
- , *Bayburtlu Zihni*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.
- , Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, "Azerbaycan Âşık Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, cilt: 2-3 Azerbaycan Türk Edebiyatı, (Ed. Nevzat Köseoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

- , Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, *Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi I*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- San, Sabri Özcan, *Âşık Hicrani*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Saran, Şevket, İsmail Soysal, *Erzurumlu Âşık Temel Tûrâbî*, Bursa 1998.
- Şirin, Sezai, *Âşık Gülhani*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1997.
- Talat, Çankırlı Ahmet, *Âşık Tokat'lı Nuri*, Çankırı Matbaası, Çankırı 1933.
- Tanrıkulu, Nazım İrfan, *Âşıklar Divanı Günümüz Âşıkları Deyişler Atışmalar Taşlamalar Muammalar*, 2. Baskı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- Tembel, Ali, *Âşık Hüroğlu Hayatı- Sanatı- Şiirleri*, Şarkışla Âşık Veysel Halk Kültürü Araştırma, Uygulama ve Dökümantasyaon Merkezi Yayınları, Sivas 2007.
- Toraman, Metin, *Âşık Mevlüt İhsanî (Şafak) Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1992.
- Türkmen, Fikret, Mete Taşlıova, Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Ural, Orhan, *Erzurumlu Emrah Hayatı- Şiirleri*, Özgür Yayınları, İstanbul 2000.
- Ünal, Macit, *Âşık Nusret Toruni'nin Hayatı Hikâyeciliği ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- Yakıcı, Ali, *Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- Yanbey, Mahmut Kemal, "Âşık Hicrani'nin Şiirleri", *Türk Folklor Araştırmaları*, 9(186), Ocak 1965, 3639-3640.
- Yavuz, Orhan, *Ermenek (Konya)'te Bulunan Bir Cönk Metin- İndeks*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1979.

- Yetim, Ali, *Yusufeli’li Âşık Huzuri’nin Aruzlu Şiirleri*, (Bası Yayınlanmamış İmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1974.
- Yıldırak, Zeynel Abidin, *Âşık Elesker, Hayatı, San’atı, Şiir ve Hikâyeleri*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1974.
- Yıldız, Günay, *Ay Hayıf Karahanlı Âşık Murat Yıldız Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Özgün Matbaacılık, Ankara 2003.
- Yıldız, Yusuf, “Karşı Halk Ozanı Âşık İslam Erdener”, *Türk Folkloru*, sayı: 22, Mayıs 1981, 23-25.
- Yılmaz, Güneş, *Davut Sulâri ve Ozanlık Geleneği İçindeki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Yılmaz, Mustafa, *Âşık Cengiz Yarani Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1998.
- , Uğur Çatalsakal, *Kurbani*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 2000.
- Yüce, Kemal, *Kağızmanlı Recep Hıfzı Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1973.
- Yüksel, Hasan Avni, *Âşık Seyrani*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Elimizde bulunan divani metinleri ve o metinlerin ait olduğu âşıklara dair bilgiler ise şöyledir:

Abdi 1, Ahmet İmamî 1, Ahmet Poyrazoğlu 1, Ali Rıza Ezgi 5, Arif Tellioğlu 1, Âşık 1, Aşık Alı 3, Âşık Elesger 40, Âşık Halil 3, Âşık Lütfullah 12, Âşık Ömer 393, Âşık Şem’î 99, Âşık Şemşir 1, Âşık Şenlik 33, Aşık Esed 3, Aşkî 1, Atâ 1, Bahattin Yıldızoğlu 5, Bahrî 2, Bardızlı Nihânî 3, Bayburtlu Zihnî 10, Bayram Denizoğlu 2, Bilal Ersarı 6, Cengiz Yarânî 8, Cevâbî 12, Ceyhunî 11, Çoban Hüseyin 3, Dâdî 3, Davud Sulâri 8, Dertlî 41, Derunî 1, Derviş Musa 1, Develili Seyrânî 32, Dildârî 5, Duran Şihlioğlu 1, Emrah Gülmemmedov 4, Ensar Şahbazoğlu 10, Erbâbî 2, Ercan

Şimşekoğlu 1, Erdal Balık 1, Erzurumlu Emrah 104, Fedâî 1, Fennî 4, Firâkî 5, Fuat Çerkezoğlu 4, Geredeli Figânî 46, Gevherî 89, Giridî 2, Guftî 1, Günay Yıldız 17, Hacı Karakılçık 1, Hâfız 2, Hamdî 1, Hasan Selmanî 19, Hasta Hasan 3, Hatmî 1, Hayalî 1, Hayatî 1, Hazmî 1, Heybetî 1, Hızrî 1, Hicrânî 8, Huzûrî 21, Hükmî 1, Hüroğlu 2, Hüseyin Cavan 2, Hüseyin Sümmanî 20, Hüseyin Sümmanoğlu 2, Ilgar Çiftçioğlu 3, İhsan Yavuzer 2, İslam Erdener 1, İsmail Aladağlı 1, İsmail Azerî 1, İsrail Daştan 6, İzânî 1, İzzetî 1, Kadrî 1, Kağızmanlı Hıfzî 1, Katibî 1, Kazım Kazaklı 5, Kemâlî 1, Kemal Devrani 5, Kul Mehmet 2, Kul Mustafa 6, Kul Nûrî 4, Kurbanî 2, Lisânî 1, Mahremî 1, Mâilî 1, Maksut Feryâdî 2, Mecnunî 1, Mehmet Gülhani 29, Mekkî 1, Melik Ballı Kurban 2, Mevlüt İhsani 15, Mikayıl Azaflı 8, Miskin Abdal 6, Molla Cuma 6, Murat Çobanoğlu 27, Murat Karahanlı 69, Musa Merdanî 3, Mertoğlu 1, Mustafa Aydın 8, Mustafa Ruhani 9, Mücrim Kerim 2, Mürsel Sinan 16, Nakdi 1, Nazım İrfan Tanrikulu 38, Nazmi 2, Necmi 2, Nedai 1, Nizamoğlu 7, Nuri Çırağı 5, Nusret Torunî 2, Orhan Karadağlı 2, Orhan Kurtoğlu 1, Orhan Üstündağ 2, Ömer Dumanoglu 3, Pertevî 1, Kurban Ağdabanlı 1, Rahim Sağlam 1, Reşkî 1, Ruhsatî 14, Sabit Müdamî 46, Sabri Yokuş 3, Sadık Miskini 3, Sadi Hasretî 1, Safî 2, Sefer Firganî 1, Sefil Selimî 1, Selahattin Dünder 1, Selmanî 1, Seraî 1, Sıdkî 2, Sürûrî 33, Şair Nebi 1, Şemkirli Hüseyin 7, Şeref Taşlıova 10, Şerif 4, Şükrî 2, Şükurî 2, Şüruî 1, Tal'at 1, Temel Turabi 7, Tokatlı Nurî 14, Tüccarî 1, Türâbî 1, Varxiyanlı Mehmed 6, Veysel Şahbazoğlu 30, Viranî 1, Yaşar Bayramî 1, Yaşar Reyhani 12, Yavuz Bildik 1, Yılmaz Gülşadî 1, Yusuf Sayatoğlu 5, Yüksel Yakupoğlu 1, Zeki Erdalî 1, Zübdî 3, Zülalî 17

Elimizdeki bütün divanilerin incelenmesi çalışmanın maksadını aşacak kadar fazla olacağından, bu çalışma için 1693 divaniden 200'ü seçilmiştir. Eserler seçilirken henüz hayatta olan âşıkların kendi seçtikleri divaniler alınmıştır. Hayatta olmayan âşıkların divanileri seçilirken en çok bilinen, toplum ve âşıklar tarafından halihazırda yaşatılan divaniler seçilmiştir. Kendisi adına müstakil bir kitap hazırlanmamış olan âşıkların divanileri ise antolojilerden tespit edilmiştir. 200 divaninin yüzyıllara göre dağılımı ise aşağıda gösterilmiştir. Divanilerin 51'i (7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 73, 86, 87, 88, 89, 90, 91 numaralı divaniler) aruz ölçüsü, 149'u ise hece ölçüsü ile yazılmıştır. Metinlerden

176,177,178,179,184,185,186,187,198,199,200 numaralı 11 divani ilk kez tarafımızdan yayımlanmaktadır.

III. İncelenen Divani Örnekleri

16. YÜZYIL 9 (Aruzlu 3, Heceli 6)

Kurbani (15.Yüzyılın sonu 16.Yüzyılın Başı) 2 Miskin Abdal (15.Yüzyılın sonu 16.Yüzyılın Başı) 4, Hayali (16.Yüzyıl) 1, Kul Mehmet (16.Yüzyıl) 2

17. YÜZYIL 11 (Aruzlu 11, Heceli -)

Âşık (17.Yüzyıl) 1, Âşık Ömer (?-1707(?)) 5, Gevheri (?-ölm1703/1730) 5

18. YÜZYIL 12 (Aruzlu 6, Heceli 6)

Abdi (18. Yüzyıl) 1, Hükmi (18. Yüzyıl) 1, Kâtibi (18. Yüzyıl) 1, Derviş Musa (18. Yüzyıl) 1, Âşık Mecnuni (18. Yüzyıl) 1, Nakdi (18. Yüzyıl) 1, Varxiyanlı Âşık Mehmed (18.Yüzyılın ikinci yarısı ile 19.Yüzyılın ilk yarısı) 3, Hasta Hasan (1766-1849) 3

19. YÜZYIL 77 (Aruzlu 31, Heceli 47)

Bayburtlu Zihni (1797-1859) 3, Mücrim Kerim (19.Yüzyıl) 2, Dertli (1772-1845) 5, Develili Seyrani (1800-1866) 5, Aşık Alı (1801-1911) 1, Tokatlı Nuri (1820-1883) 5, Şemkirli Hüseyin (1811-1891) 3, Figani (1814-1895) 5, Âşık Elesger (1821-1926) 6, Ruhsati (1835-1915) 6, Bardızlı Nihani (1885-1967) 2, Âşık Şenlik (1850-1913) 9, Erzurumlu Emrah (1815-1860) 5, Summani (1861-1915) 8, Âşık Pesendi (1864-1910) 1, Melik Ballı Qurban (19. Yüzyıl) 2, Qurban Ağdabanlı (1859-1925) 1, Aşık Esed (1874-1951) 1, Molla Cuma (1854-1920) 3, Zülali (1873-1956) 3, Şair Nebi (1885-1933) 1

20. YÜZYIL 91 (Aruzlu -, Heceli 91)

Emrah Gülmehmedov (1914-1987) 2, Hüseyin Cavan (1916-1985) 2, Sabit Müdami (1914-1968) 5, Murat Karahanlı (1922-1999) 6, İslam Erdener (1919-1992) 1, Veysel Şahbazoglu (1924-1991) 5, Davud Sulari (1925-1985) 3, Mikayıl Azafli (1924-1990) 6, Mevlüt İhsani (1928-2010) 6, Kul Mustafa (1930-2007) 3, Mustafa Ruhani (1931-) 5,

Yaşar Reyhani (1934-2006) 4, Şeref Taşlıova (1938-) 4, Murat Çobanoğlu (1940-2005) 5, Mehmet Gülhani (1946-) 3, Âşık Sevan 1, Nuri Çiragi (1949-) 4, Günay Yıldız (1954-) 4, Yusuf Sayatoğlu (1960-) 3, Mürsel Sinan (1956-) 4, Ensar Şahbazoğlu (1958-) 4, Mustafa Aydın (1963-) 3, Temel Türabi (1966-) 4, Bilal Ersarı (1968-) 3

IV. Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tür ve Şekil

A. Temel Kavramlar

1. Nazım Türü

“Tür”, üzerinde en çok tartışılan kavramdır. Türün ne olduğu konusunda farklı yaklaşımlar görülmektedir. Bu konuya dikkat çeken Metin Akkuş, *Edebi Türler ve Tarzlar* adlı eserinin giriş kısmında, bir edebi türden bahsedildiğinde, genel olarak grup, çeşit, cins, sınıf gibi çokluk ifade eden terimlerle karşılaşıldığını, bununla beraber aynı cinsten olan nesne, varlık veya yapıların ortak özelliklerle birleşmeleri veya farklı özellikleriyle ayrışmaları türlerin tanınmasını kolaylaştırdığını söyler. Edebi anlamıyla türün, eserlerin yapı ve içerik özellikleri dikkate alınarak bölümlerine ayrılmakta ve henüz çözülmemiş bir problem olarak karşımızda durduğunu ve daha yakın ilişkiler içinde görünen tür ve şeklin bazen birbirinin yerine kullanılmakta veya bu yapıları ifade etmek üzere; tür, şekil, form, nev(növ), janr kelimelerinden biriyle karşılandığını belirtmektedir. Halk edebiyatındaki karmaşanın klasik ve yeni edebiyata göre daha da karmâşık olduğunu söyler¹.

Halk şiirinde türden ne anlaşılması gerektiği konusunda görüş bildiren Ahmet Talat Onay da şekli dış yapı, nevi konu olarak tasnif eder; ama bu tasniflere müziğin de dâhil edilmesi gerektiğini savunur².

Halk şiirinde tür ve biçim konusunda bazı araştırmacılar şeklin olmadığını sadece türün varlığını kabul ederler. Özellikle Hikmet İlaydın ve Hikmet Dizdaroğlu bu düşüncededirler. Tür konusunda Hikmet Dizdaroğlu, Hikmet İlaydın’ın “*Halk şiirinde nazım biçimleri değil, türler vardır*³” görüşünü benimser. Bu konuda Pertev Naili Boratav ile ciddi tartışmalara da girer. Tür konusunda dikkati yanlış anlamalara çeken Dizdaroğlu, cönklerde koşma, semai, destan, türkü başlıklarını taşıyan parçalar sınırları

¹ Metin Akkuş, *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2007, s. 11.

² Ahmet Talat Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 8.

³ Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1961, s. 77-78.

kesinlikle belirlenmiş, kesin anlamlı, düzenleri belli nazım biçimleri sanılmaması gerektiğini belirtir. Dizdaroğlu, divan şiirinde gazel, mesnevi, rubai, müstezat gibi nazım biçimlerinin değişmez kurallara bağlı olduğunu, divan şairinin de bu kurallara uymak zorunda olduğunu ifade ederken halk şiirinde böyle bir durumun olmadığına dikkat çeker. Ona göre: “Saz şairleri için önemli olan, bir örneğe uygun deyişler söylemek değil, irticalin gerektirdiği hava içinde duygularını hiçbir kurala bağlı olmaksızın, dile getirmektir⁴.”

Halk şiirinde sadece türün varlığını kabul etmek yanlış olacaktır. Dizdaroğlu’nun; “Bir örneğe uygun deyişler söylemek değil” dediği ve bu sebeple belirli bir şeklin olmayacağını savunması doğru değildir. Zira âşıklar her zaman irticalen söylemezler. Özellikle konumuz olan divani türünde eser sunan âşık, daha çok usta malı deyişler okur. Kendi deyişini de söyleyecek olsa uymak zorunda olduğu kurallar vardır. Bunlar ölçü, ezgi ve konudur. Yani bir örneğe uygun deyiş vermek zorundadır. Bu da belirli şekillerin varlığını gösterir. Kaldı ki özellikle hazırlıksız şiir söylemede verilen ayağa uygun söylemek âşığın görevidir. Yahut şiirler oluşturulurken koşmanın kafiye şeması olan abab cccb dddb veya gazelin kafiye şeması olan aa xa xa gibi bir kafiye sıralamasına riayet edilir ki bu durum, şeklin kaçınılmaz olduğunun ispatıdır.

Cem Dilçin, nazım türünü tanımlarken daha kesin kurallı davranır: “*Türlü nazım biçimlerinin konu bakımından adlandırılması nazım türlerini ortaya çıkarır. Nazım türlerinin incelenmesinde dize ve uyak düzeninin hiçbir önemi yoktur. Sonra nazım biçimleriyle türler arasında kesin bir bağ aranmaz, yani şu konu, ancak şu nazım biçimiyle yazılır diye bir kural yoktur. Kimi konuların belirli nazım biçimleriyle yazılmış olması, giderek bir gelenek doğurmuş ve buna çoğunlukla uyulmuştur. Bunun dışına çıkan örneklerle de sık sık rastlanır*⁵.”

Ancak burada da konumuz olan divani ile ilgili bir sorun karşımıza çıkmaktadır. Eğer Dilçin’in dediği gibi türü belirleyen sadece konu ise divaniyi tasnif içerisinde nereye koyacağız? Zira divaniler diğer türlerle konu bakımından benzerlik gösterirler. Bu durumda diğer türlerden ayırmak için farklı olan yanlarına dikkat etmek gerekecektir. Örneğin kendilerine mahsus havaları ve biçimleri bu farklı özelliklerinden bazılarıdır.

⁴ Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, TDK Yayınları, Ankara 1969, s. 44.

⁵ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1983, s. 98.

Bu konuda Özkul Çobanoğlu'nun verdiği tür tanımı diğer tanımlamalardan daha farklıdır. Ona göre tür, “*Bir nesnenin bir benzerinin üretilebilmesi şartlarını haiz olarak üretilen nesneler grubu. Bu formülün âşık şiiri için uygulanışı; bir âşık şiirinin şekil, ezgi, biçim (hacim) açısından benzerlerinin üretilebilmesi şartlarının belirlendiği ve bu şartlara göre oluşan benzerleriyle birlikte oluşturduğu, kalıplaşmış icra ve geleneksel işlevlere sahip şiir gruplarından her biri şeklindedir*⁶.”

Çobanoğlu, tanımında türü belirlemede şeklin, ezginin, hacmin ve icra bağlamının birlikte etkili olduğu görüşündedir. Şekil ve türü formüle yoluyla da gösteren Çobanoğlu'nun bu yaklaşımı, özellikle konumuz olan divani gibi sorunlu türleri sınıflamada daha doğru olacaktır. Çünkü divaniyi ölçsüz, ezgisiz olarak sadece konu bakımından tasnif etmeye ve ona tür demeye kalkmak yerinde bir fikir olmayacaktır.

“*Âşık şiirinde türün formülasyonu: (şekil + ezgi + biçim (hacim) + geleneksel icra bağlamı = tür);*

*Âşık şiirinde şeklin formülasyonu: (nazım birimi + ölçü + kafiye veya uyak şeması = şekil)*⁷”

Demek ki konumuzla ilgili olarak türü, “belirli şekli ve ezgisi olan, kendine mahsus icra ortamı olan, benzerleriyle ortak konuları işleyen, kendisi gibi üretilmiş ve kendisinden sonra da üretilebilme özelliği taşıyan, gelenek halini almış olan şiirler” olarak tanımlayabiliriz.

2. Nazım Şekli / Nazım Biçimi

Nazım, kelime manası itibarıyla dizmek, sıraya koymaktır. Cevdet Kudret nazım şekli kavramını, “*Geniş anlamıyla: Bir eserin uzunluğu ve kısalığı, kuruluş özelliği (bölümlenışı, bölümlerin düzenlenışı, vb), dili, üslubu; nazımda ayrıca ölçeği, ayağı, bunların kullanılıp kullanılmayışı, dizelerin kümelenışı, ayakların örülüştü.)*⁸” diye tanımlar. Şiirde nazım şekli ya da nazım biçimi denilince akla ilk gelen dizelenme ve kafiyeleşmedir. Cem Dilçin de nazım biçimlerinin dize ve uyağın bir düzen içinde birleşmesinden oluştuğunu ve dizelerin şiirde, en az ikili olmak üzere üçlü, dördü, beşli, altılı, yedili, sekizli, dokuzlu ve onlu olarak kümelendiğini söyler⁹. Nazım şekli

⁶ Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Şiir Gelenegi ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 14.

⁷ Çobanoğlu, s. 14.

⁸ Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri, 2 Cilt*, İnkılâp Yayınları, Ankara 2003, s. 218.

⁹ Dilçin, s. 95.

açısından, mısraların bir araya gelişlerine göre beyit, dörtlük, mısra vb. isimler verilir. Eski Türk edebiyatında daha çok beyit, halk edebiyatında dörtlük, yeni Türk edebiyatında da mısra kullanılır. Ancak her alanda bu kümelenişin dışında şiirler de mevcuttur. Bunun yanında bir de kafiyeleşme etkilidir. Nazım şekillerinin kendilerine has bir de kafiye şemaları vardır.

3. Nazım Birimi

Nazım birimi bir şiirin cüz-i aslîsidir. Şiiri oluşturan en temel parçadır. Türk şiirinde nazım biriminin ne olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Korş, Kowalski ve Fabo Türk şiirinin nazım biriminin beyit, Rıza Nur ise mısra¹⁰ olduğunu savunur. Rıza Nur'un Türk şiirinin nazım biriminin mısra olduğuna dair gösterdiği deliller şöyle özetlenebilir: 1. Altay halk şiirlerinde tek dizeli şiirler vardır. 2. Bilmece arasında da tek mısralı olanlar vardır. 3. Kırgız ve Kara Kırgız şiirleri bütün halindedir, uyak baştır, beyit yahut dörtlük esasına göre bölünemezler. 4. Köroğlu'nda üç mısradan oluşan bentler vardır, dörtlük veya beyit denemez. 5. Aruzlu şiirlerde bile Araplar'da üçlük, beşlik, yedilik yok iken Türkler'de üçlükler, beşlikler, yedilikler vardır. 6. Divan şairleri divanlarının sonuna bağımsız dizeler yazarlar. 7. Türk şiiri ile ilgili bütün eserlerde mısra-ı azade kavramı vardır¹¹.

Konuyla ilgili Ata Terzibaşı bir yazısında, Türk edebiyatının vahid-i kıyasisinin umumi şiir tarihine dâhil olmayan iki kanatlı, vezinli ve kafiye atalar sözünde aranması gerektiğini savunur¹². Terzibaşı da Türk nazım biriminin beyit olduğu görüşündedir.

Fuat Köprülü ise Arap ve Fars edebiyatlarının cüz-i aslîsinin beyit olduğunu, bizde ise halk edebiyatının mâni, koşma, türkü, varsağı gibi nazım şekillerinin dikkatle incelendiğinde eski Türk nazımının vahid-i kıyasisinin Arap ve Farslar'daki gibi iki mısradan oluşan beyitte değil, dört mısradan oluşan mânide aranması gerektiğini; başka bir deyişle Türk şiirinin nazım biriminin dörtlük olduğunu söyler. Köprülü'ye göre bu mâniler birleşerek türkü ve koşmaları, sagu ve mersiyeleri oluşturur. İslamiyetten sonraki Türk edebiyatında da bu durumun etkili olduğunu aruzla yazılan ilk eserlerin (Atabet-ül- Hakayık, Kutadgu Bilig, Kıssa-i Yusuf, Mu'in-ül- Mürid, Cevahir-ül- Esrar

¹⁰ Hikmet Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, s. 22-24.

¹¹ Rıza Nur, " Türk Şiirinin Vâhidi Kıyâsî Mısradır", *Türkbilik Revüsü*, No: 8, Şubat 1938, s. 1736-1738.

¹² Ata Terzibaşı, "Türk Edebiyatında Mani Biçiminin Doğuşu ve Gelişmesi", *Türk Yurdu*, cilt: 3-4, sayı: 297, Haziran-Temmuz 1961, s. 41.

gibi) dörtlüklerden oluştuğunu ve bu durumun da halk edebiyatının dörtlük usulüne dayandığını gösterdiğini vurgular¹³.

Hikmet Dizdaroėlu¹⁴ da Türk nazım biriminin dörtlük olduğunu savunan isimlerdendir.

Bu tartışmalardan da anlaşılacağı üzere Türk şiirinin nazım biriminin ne olduğu konusunda hemen herkesin mutabık kaldığı bir görüş yoktur. Zira Türk şiirinin nazım birimi ile ilgili her fikrin bir istisnası mevcuttur. En eski Türk şiiri örnekleri arasında lklerden¹⁵ oluşan şiirlerin varlığı mısra, beyit ve dörtlük iddialarının istisnasıdır. Bu konu başlı başına araştırılması ve netliğe kavuşturulması gereken önemli bir konudur. Biz burada Türk şiirinin nazım birimi kesin olarak şudur demek yerine, halk şiirinde en yaygın nazım biriminin dörtlük olduğu ancak beyit nazım biriminin de halk şiirinde kullanıldığını belirtmekle yetineceğiz.

4. Kafiye ve Redif

şiirde ahenk veya anlam bakımından zenginlik sağlamak amacıyla, mısraların başlarında, ortalarında ve özellikle sonlarındaki ses benzeşmesine kafiye denir. Benzeşen sesler aynı görevde iseler bu benzeşime de redif denir. Bir şiirde bentlerdeki mısraların kafiyelenişi o şiirin kafiye düzenini oluşturur. Âşık şiirinin kafiye düzeni genellikle koşma tipinde ya *abab ccdb dddb* ya da *abcb dddb eeeb*, mâni tipinde ise *aaba ccdb eeef* gibi sıralanır. Bunların yanı sıra divan şiirinden alınan bir takım nazım şekillerinde de o nazım şeklinin hususiyetlerine riayet edilir. Örneğin gazellerde *aa ba ca da*, murabbalarda *aaaa bbba ccca* gibi kafiyelenişler görülür.

5. l

Halk şiirinde l olarak hem hece hem de aruz kullanılmıştır. Mısralardaki hece sayılarının birbirine eşit olmasına dayanan ölüye hece, alt alta mısralarda birbirine denk gelen hecelerin açık veya kapalı oluşuna göre oluşan ölüye de aruz ls denir.

¹³ Fuat Köprülü, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1934, s. 216; Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 104-105; Rıza Nur, *Trkbilik Revüsü*'nn 5. sayısında "Köprülüzade Fuad Beyin Cevabına Cevab" başlıklı yazısında Fuat Köprülü'nn Türk nazımının vahid-i esasininin mâni olduğunu 1928 yılında söylediğini ancak bu durumu o tarihten beş yıl önce yani 1923'te Kowalski'nin dile getirdiğini söyler. Nur'a göre Köprülü dörtlük iddiasını Kowalski'den almış hem de yanlış almıştır. Kowalski, eserinde dörtlüklerin beyitlerden meydana geldiğini ve birimin beyit olduğunu savunur. Ancak Köprülü, Kowalski'nin dörtlüğü kendi yazılarını da referans alarak savunduğunu iddia eder. Ayrıca Nur'a göre Köprülü'nn nazım birimine mâni'yi örnek vermesini onun nazım birimin aslisi ile nazım şeklinin aslisi arasında net bir görüşünün olmadığına delil sayar. Daha geniş bilgi için Bkz. Rıza Nur, *Trkbilik Revüsü*, No: 5, 1935, ss. 98-162.

¹⁴ Dizdaroğlu, *Halk şiirinde Türler*, s. 24.

¹⁵ Reşit Rahmeti Arat, *Eski Türk şiiri*, (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 3, 12,20.

Âşık şiirinde temel ölçü hecedir. Aruz ölçüsü özellikle 17. yüzyılda halk şairleri arasında rağbet görmüş ancak son asırlara doğru bu gelenek bırakılmıştır. Aruz ile oluşturulan şiirlerse ezgileri ve oluşturuldukları aruz kalıplarına denk gelen hece sayısı ile birlikte devam ettirilmiştir. Örneğin daha önceden aruzun *müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün* kalıbı ile yazılan vezn-i aherler son asırlarda 16'lı hece ölçüsüyle yazılmışlardır.

6. Ayak

Edebi bir terim olarak ayak, bir çeşit kafiyeleşmedir. Âşık şiirinde ses benzerliği iki şekilde olur. Bunlardan ilki bir dördlük içerisindeki mısraların birbiriyle benzeşimidir. Bu benzeşime kafiye denir. Diğerisi ise şiirde bütün dörtlüklerin son mısralarının kendi aralarındaki benzeşimidir. Buna da ayak denir.

Ayağın halk şiirinde değişik fonksiyonları vardır. Umay Günay, ayağın şiirde ahengi sağlamanın yanında anlam bütünlüğünün kurulmasına da yardımcı olan bir unsur olduğunu vurgular¹⁶. Doğan Kaya da ayağın fonksiyonlarını maddelerle şu şekilde açıklar:

1. *Şiirin şekillenmesinde belirleyici vasfı vardır.*
2. *Bünyesinde ortak sesler bulundurmalarından dolayı şiirde ahenk sağlarlar.*
3. *Gerek ait olduğu dörtlükteki mısralar arasında gerekse şiirin tamamında dörtlükler arasında ilişki sergileyerek anlam bütünlüğünün oluşmasına yardımcı olurlar.*
4. *Karşılaşmalarda âşıkların sanat güçlerini sergilemesinde etkin rol oynarlar.*
5. *Şiirin sazla söylendiğinde, işlenen konuyla bağlantılı olarak yeni ezgilerin ve tavırların oluşmasını sağlarlar¹⁷.*

Ayak kavramı, Azerbaycan sahasında daha farklı bir anlamda kullanılır. Anadolu sahasında şiirde dördüncü mısraların sonlarındaki kafiyeleşme için kullanılan kavram, Azerbaycan sahasında dörtlüklerin sonuna eklenen, sonuna eklendiği dörtlük ile kafiyeleşen, kısa mısralar için kullanılır.

Ayak ayrıca bir müzik terimidir. Âşık şiiri ezgi dizileri için de bu kavram kullanılır. Müzikal anlamda bir türkü, şarkı, divan vb. okunmasına başlamadan veya

¹⁶ Umay Günay, "Halk Şiirinde "Ayak" Konusunda Düşünceler", *Milli Folklor*, 1(8), Aralık 1990, s. 33.

¹⁷ Doğan Kaya, *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları İstanbul 2000, s. 35.

başlandıktan sonra aralarda çalınan müzik için kullanılan ayak, âşık şiirinde kimi zaman makamın karşılığı sayılır.

Mehmet Özbek, ayak ve makam terimlerinin birbirinin yerine kullanılmasının yanlış olduğunu vurguladığı bir bildirisinde¹⁸, önce sanatçı ve bilimsel araştırmacıların ayak tanımlarını verip karşılaştırır. Daha sonra ayakların belli bir besteyi (kompozisyonu), makamlarına besteye esas olacak (dizi, durak, güçlü, seyir gibi unsurların oluşturduğu) kuralları belirttiğini söyler. Örnek olarak birbiri yerine kullanılan *müstezat ayağı ile mahur makamını* karşılaştırarak, bir saz sanatçısından müstezat ayağı çalmasının istenebileceğini ve tek bir ezginin çalınacağını ancak saz sanatçısından mahur makamı çalmasının istenemeyeceğini çünkü mahur makamında binlerce ezginin bu makam içinde olduğunu söyler.

7. Makam / Hava

Makam, müzikal anlamda bir müzik parçasının, şarkı veya türkünün işleniş biçimidir. Belirli köklerin oluşturduğu bir dizi içinde bir kurala dayalı olarak gezinmeyle oluşan ezgi kalıbıdır¹⁹.

Âşık şiirinde makam kavramının ayak kavramı ile karıştırıldığına yukarıda değinmiştik. Bu karmaşıklığın ana sebebi, konuyla ilgili çalışmaların çoğunun âşıklardan onların belirttikleri isimlerle, makam kavramı kullanılarak derleme yapılmış olmasıdır. Ancak daha sonra özellikle müzik bilimleri ile uğraşanların bu konuya eğilmeleri göstermiştir ki makam adı olarak kaydedilen ve sayıca farklı rakamlarla belirtilen bu derlemeler aslında düşünüldüğü gibi değildir.

Öcal Oğuz'un da dediği gibi makamlar konusunda bugüne kadar yapılan çalışmalarda şiirle meşgul olanlar ezginin, müzikle meşgul olanlar şiirin kendilerini doğrudan ilgilendirmediklerini düşünmüşlerdir²⁰. Âşıklardan derlenen, farklı şekillerde tasnif edilen makam adları ve bu makamların sayıları henüz net bilgilerle ortaya konulmuş değildir.

¹⁸ Mehmet A. Özbek, "Türk Halk Müziğinde "Ayak" Tabirinin Yanlış Kullanımı Üzerine", *III. MTFKB, III. Cilt*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1987, 205-212.

¹⁹ Mehmet Özbek, *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 129.

²⁰ Öcal Oğuz, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 26.

Örneğin Âşık Şeref Taşlıova bir bildirisinde²¹, bir âşığa çırak olmaya gelen adaya ustası tarafından önce sözün, daha sonra da sazın öğretildiğini söyler. Adaya makamın en sonda öğretildiğini vurgular. Öğretilen ilk makamın da sazın on dört perdesinden en üst perdede çalınan divani makamları olduğunu ifade eden Taşlıova, çırağın ilk önce on altı- otuz iki makamı öğrendiğini daha sonra otuz ikiden yetmiş iki makama doğru ilerlemişse bu durumun artık çırağın usta bir âşık oluşuna delalet ettiğini, yetmiş iki makamdan 112 makama çıkmış ise ustası tarafından âşığa mahlas verildiğini vurgular. Âşığın baş âşık veya hanende ünvanlarını alması da 112 makamdan yukarı çıkmasına bağlıdır. Bildirinin devamında da 157 adet makam sayar ancak bu makamların başlıklarını da “hava” kavramıyla birlikte verir.

Konuyla ilgili olarak Nida Tüfekçi ise: *“Karşı Şeref Taşlıova ile Kars’ta yaptığım bir derleme sırasında, bana 120 makam adı saydı. Bu konuşmaları ve makam örneklerini TRT arşivine kaydettim. Şu noktayı ısrarla belirtelim ki, aşığın makam olarak adlandırdığı ezgiler, Türk Sanat Müziğimizdeki makam tarifleri ile izah edilemiyor. Aynı ezgi yapısı ve dizisi içinde olduğu halde değişik makam olarak söylenen ezgiler tespit ettik. Sözgelimi bir usul değişikliği aynı ezginin başka bir ad almasına neden oluyor. Bir başka tespitimiz de şöyle oldu: “Gülbeyi” denen bir makamı, Şeref Taşlıova’dan ve İslam Erdener’den ayrı ayrı kayd ettik. Ancak bunların aynı ezgi ve ritmik yapı içinde olmadıkları görüldü²².”* der.

Bu ifadeleri destekler nitelikte Öcal Oğuz, makam adı tespit edenlerin yaptıkları tasniflerde bir birlikteliğin olmadığını, bir araştırmacının uzun hava olarak verdiği makamı, diğer bir araştırmacının orta veya hafif olarak verebildiğine dikkat çeker. Bazı âşıkların isim verirken nasıl davrandıklarını da şöyle açıklar: *“Bizim tespit ettiğimiz ve makamlar üzerine yapılan çalışmalarda adları bulunmayan makamların varlığının yanında, yaygın olarak kullanılan makam adını bilmeyen veya hatırlamayan âşıkların o makamda icra ettikleri şiirin veya makamı ilk dinledikleri âşığın adını da makama ad olarak verdikleri gözden uzak tutulmamalıdır. (Sarıkamışlı Mevlüt İhsani, söylediği şiirlerdeki ezgilere, Mevlüt İhsani Han Makamı, Uyan Ali Makamı, Bardızlı Nihan*

²¹ Şeref Taşlıova, “Kars ve Çevresinde Sazla Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri”, *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, 27-29 Ekim Konya, Güven Matbaası, Ankara 1976, s.137.

²² Nida Tüfekçi, “Âşıklarda Müzik”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, III. Cilt, Halk Müziği-Oyun-Eğlence*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983, s. 330.

Havası, Şenkaya Dilber Havası.. gibi isimler vermektedir ki, bu tarz adlandırmalar diğer âşıklar içinde az-çok geçerlidir.)²³”

Âşıkların makam diye saydıkları aslında birer ezgi/havadır. Bu ezgileri birer makam adı saymak yerine âşık şiirinde zaten söylenegelen “hava” kavramını tümü için kullanmak daha yerinde olacaktır. Bu, en azından karşılaşılan bir ezginin makam mı yoksa hava mı olduğu karmaşasını giderecektir. *Âşık makamı* kavramındansa *âşık havası* kavramını kullanmak daha doğru olacaktır. Bir makamın çok fazla havayı içine aldığı da unutulmamalıdır.

Ancak burada “âşık havası” kavramının, yanlış anlamalara sebep olmaması için yeniden bir tanımını vermek daha doğrudur.

Âşık Havası: Gerek icra edildiği yöre veya bu yörenin özellikleriyle (Çıldır Divanisi, Borçalı Güzellemesi, vb.), gerek icra eden âşığın adıyla bilinen (Hasta Hasan, Sümmani, vb.), hatta kimi zaman farklı hikâye kahramanlarının adlarıyla anılan (Kerem, Yanık Kerem, vb.), belirli ezgiler taşıyan, içerisinde tavrı da barındıran âşık şiiri seslendirme biçimine âşık havası denir.

8. Divan Ayağı

Divan ayağı kavramı bir müzik terimidir ve divan okumak için divandan önce ve aralarda çalınmak üzere bestelenmiş belli ezgidir²⁴. Âşık tarzı şiir geleneğindeki “ayak verme” ile karıştırılmamalıdır. Klasik müzikte başlı başına bir form olan divan, klasik müziğe de halk müziğinden (âşık tarzından) geçmiştir. Şu anda altmışa yakın divan formu vardır. Konya Divan Ayağı, Kerkük Divanı, Harput Divanı, Ankara Divan Ayağı vb. isimler bu müziksel ezgilerin adlarıdır. Şekil bakımından konumuz olan divanlara benzemeseler de hem müzikal hem de icra zamanları ve icra şekilleri bakımından konumuz olan divanlara benzerler. Adlandırmanın temel sebebi de budur. Divan ayağı enstürümental yani sözsüzdür. Âşıklar divan okumaya başlamadan müzikle giriş yaparlar ve burayı “yar ey yar ey yar”, yarey yarey yar”, “aman aman, ah” –özellikle Azeri ve Terekeme ağzında- “Ah Ade deyir hele bele amandı” vb kalıp ifadelerle doldururlar.

²³ Oğuz, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, s. 27.

²⁴ Özbek, *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, s. 207.

9. Ayaklı / Ayaklı Divani

İster hece ile olsun ister aruzla olsun şiirlerde dörtlük veya beyitlerin sonlarına eklenen ve eklendiği dörtlük veya beyitle kafiyeli ziyadeler bulunan şiirlere Ayaklı denir. Divanilerde de özellikle gazel şeklinde olanların mısralarının sonlarına fâilâtün fâilün ölçülü ziyadelerin eklenmesi ile oluşan divanilere Ayaklı Divani denir. Kafiyeler şema olarak, A a A a, B b A a, C c A a şeklinde sıralanır. Aynı zamanda birer müstezattırlar.

10. Ezgi / Nağme

Duyulduğunda kulakta hoş bir haz uyandırma amacıyla bir araya getirilmiş seslere ezgi veya nağme denir. Yılmaz Öztuna ezgiyi, bir ses olarak tanımlar. “*Türk musikisinde ekseriya ‘motif’ manasında kullanılmıştır. Bu şekilde, bir lahin parçasının teşekkülüne esas olan kısım demek olur. Seslerden nağme, nağmelerden cümle, cümlelerden hane, hanelerden müstakil musiki eseri inşa edilir*²⁵.” Anlaşıldığı gibi ezgi, müzikal anlamda bir eserin ortaya çıkmasında etkili olan en küçük birimdir. Sesler bir araya gelerek ezgileri oluştururken ezgiler de küçük duraklar halinde ritimleri oluşturur.

11. Eda / Tavır

Mehmet Özbek, *Türk Halk Müziği El Kitabı* adlı çalışmasında, edayı, “*bir sanatçının, bir yörenin, bir topluluğun kendine özgü görüş, duyuş ve anlatış özelliği; söyleyiş biçimi; biçem. Bir yörenin ezgilerinde bulunan özelliklerin tümü. Halk ezgilerinin yörelere, topluluklara ve kişilere göre değişen söyleniş özelliği, mahalli üslup. Bir ezginin yöresinin, türünün ve biçiminin gerektirdiği gibi çalınmasının sağlayan seslendirme yöntemi. Bu yöntemi uygularken takınılan davranış, vaziyet, hallerin bütünü*²⁶.” diye tanımlar.

Konumuzla ilgili olarak âşığın bir parçayı seslendirirken dinleyici karşısında sergilediği tutuma eda veya tavır denir. Bu tutum söylediği türe, havaya, izleyiciye, seslendirdiği eserin konusuna ve ait olduğu yörenin özelliğine göre âşıktaki bulunması gereken bir haldir. Dinleyiciyi etkilemek isteyen âşık, bu durumu karşı tarafa yansıtmak bir hal içinde icrada bulunmalıdır. Sözelimi bir düşün veya buna benzer bir etkinlikte icrasını gerçekleştiren âşık, ‘eğlendirme’, tam tersi bir durumdaki icrada ise ‘hüzünlendirme’, ‘ağlatma’ duygularını karşı tarafa vermelidir.

²⁵ Yılmaz Öztuna, “Eda”, *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 287.

²⁶ Özbek, *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, s. 179.

B. Tür ve Şekil Tartışmaları

Âşık tarzı şiir geleneğinde şimdiye kadar herkesin kabul ettiği ortak bir tür ve şekil tasnifi yapılamamıştır. Konu henüz açıklık kazanmamış iken hala ciddi çalışmaların olmayışı da düşündürücüdür. Artık anlaşılmıştır ki bu konuda yapılacak yeni araştırmalar monografik çalışmalar olmalı ve her tür/şekil müstakil olarak işlenerek, tür veya şekil özelliği gösterip göstermediği ortaya konmalıdır. Bu yolla daha kesin tasnifler yapılabilecektir.

1. Âşık Şiirinde Tür ve Şekil Tasnifinde Karşılaşılan Problemler

Âşık tarzı şiir geleneğinin önemli bir özelliği hem edebi açıdan hem de müzikal açıdan değer taşımasıdır. Halk edebiyatı ile uğraşan araştırmacıların çoğu sistemli bir müzik eğitimi almamıştır. Araştırmacıların nota, makam vb. terimler hakkında doyurucu bir bilgi alt yapısının olmayışı büyük bir problemdir. Bu yüzden bazı derlemelerde ezgiler birer makam adı olarak kaydedilebiliyor. Aynen bunun gibi müzik sanatı ile uğraşanların da halk edebiyatı veya âşıklarla ilgili sistemli bir eğitimlerinin olmayışı bu ayrımda kavramlar karmaşası yaratabiliyor. Bununla birlikte kişinin doyurucu bir müzik bilgisinden yoksun olması veya sadece müzikle ilgileniyor olması bu konuya eğilmemesini gerektirmez. Hem müzik hem de edebiyat alanında sistemli eğitim görmüş araştırmacıların konu üzerinde ortak yürütecekleri bir çalışmanın bize daha sağlıklı bilgiler vereceği ortadadır.

Başka bir husus da âşıklarla ilgilidir. Âşıklar, çoğu zaman icra ettikleri şiirlerle ilgili detaylı bilgilere sahip olmayıp ustalarından duydukları ile veya kendilerince oluşturdukları isimler veya tanımlamalarla, tür veya şiir şekli konusunda görüş belirtebilmektedirler. Özellikle makam konusunda yanıltıcı bilgiler alınabilir. Ayrıca âşıklardaki, özellikle atışma veya yarışmalarda şiir güzelliği, anlam bütünlüğü, ölçü, kafiye gibi unsurlardan ziyade, karşı tarafa cevap verme fikri, şiire olumsuz yansıyabilmektedir. Bu durum türün hem şekil hem de içerik özelliklerinde bazı sapmalar doğurabilmektedir.

Diğer bir problem de yapılan çalışmalarla ilgilidir. Aruzlu tür/şekiller bugüne kadar yapılan çalışmalarda genellikle, dışarıda bırakılarak tasnif yapılmış, tasnife dâhil edilmişlerse de tür veya şekil ayırımına tabi tutulmamışlardır.

Özellikle başına “aruzlu” ifadesi konulan türlere bakıldığında kimi türlerin hâlihazırda üretilmediği üretilen varsa da aruzla ilgisinin olmadığı görülür. Hatta türün,

heceli ortaya çıkıp sonradan aruzla yazılıp tekrar heceye de dönmesi de mümkündür. Bu durumda halk şiirinin bütün dönemi göz önüne alınarak bir sınıflama yapılmalıdır.

Yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi yapılmış bazı tür veya şekil tasnifleri, bugün hâlihazırda kullanılan şiir şekilleri esas alınarak yapılmıştır. Örneğin gazel nazım şekli ile divan, semai, kalenderi, selis, satranç, vezn-i aher vb. türlerin yazıldığı dikkatlerden kaçmıştır. Aslında gazel de âşık şiirinde kullanılan bir nazım şekli olarak düşünülebilir. Bugün bu şekilde eserler üretilmiyorsa bu tasnife dâhil edilmeyecekleri anlamını taşımaz. Hatta gazel halk şiirinde kullanılan bir nazım şekli olarak düşünüldüğünde çoğu şiirin şekil/tür ayrımını daha kolay yapılabilir.

Bu araştırmada başvurulacak çalışmaların tamamına yakınında halk şiirinde tür ve şekil ayrımının yapılmasında bir sorun olduğu belirtilmektedir. Ancak büyük bir problem olarak görülmesine rağmen konuyla ilgili çalışma sayısı yeterli değildir. Her tür veya şekil kendi başına bir araştırma konusudur. Üzerinde dikkatle durulmalı ve tüm özellikleri ortaya konulmalıdır. Bu tür monografik çalışmalar yapılmadan sağlıklı bir tür ve şekil ayrımı yapılamaz.

Bu amaçla bu çalışmada divani türü her bakımdan irdelenerek bir tür adı mı yoksa bir şekil adı mı olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Divaniye geçmeden önce şekil/tür tasniflerine ve bu tasniflerde divaninin nerede kullanıldığına bakmak yerinde olacaktır.

2. Tür ve Şekil Tasnifleri

Halk şiirinde şekil ve tür tasnifine yönelik ulaşılabilen ilk eser Ahmet Talat Onay'ın *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i* adlı eseridir²⁷.

Halk şiirini oldukça geniş bir perspektifle ele alan Onay, nazım şeklini tasnif için; mısra, beyit, müfret, mesnevi, üçleme, dörtlüler, türkü ve enva'ı, murabba, kıt'a, rubai, koşma ve envaı, dasitan, satranç, mâni ve envaı, semai, divan, gazel, kalenderi, müstezad ve envaı, tekerleme, ninni kavramlarına yer verir. Anlaşıldığı kadarıyla Onay'ın şekli tasnif için başvurduğu unsur, şiirlerin dış yapılarıdır.

²⁷ Ahmet Talat Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 1998. Eser, ilk olarak 1924'te yazılmış, 1928 yılında da Maarif Vekâleti tarafından bastırılmıştır. İkinci nüshası 1940 yılında tamamlanan esere yeni bir önsöz yazan Onay, içeriği de eklemelerle zenginleştirmiştir.

Halk şiirinde nev'i yani türü tasnif için de dinsel şiirler, büyükler sözü, ahlakîyat, kahramanlık ve aşk şiirleri, güzelleme, tasvir, hikâye, mehdiye, mersiye, hicviye(taşlama), nazire, hezel, şathiyat, muamma ve aksamı ifadelerini kullanır. Bu durumda da türü tasnif için başvurduğu unsur konudur. Ancak tasnifinin sonuna da halk şiirinde şekil tür ayrımı yaparken müziğin de dâhil edilmesi gerektiğini söyler²⁸.

Konuyla ilgili başka bir çalışma Hikmet İlaydın'a aittir. *Türk Edebiyatında Nazım* adlı eserinde, halk edebiyatında tür adlarının aynı zamanda şekil adı olarak kullanılageldiğini vurgulayan İlaydın, halk edebiyatının türlerinin nazım şekillerinden ziyade konularıyla veya konuyu ele alışlarıyla yani edalarıyla bir de besteleriyle ayırt edilebileceğini söyler. Halk edebiyatında nazım şekillerinin az olduğunu ve birçok türün, ufak tefek farklarla, aynı nazım şekli içinde ifade edildiğini belirtir²⁹.

Halk Şiirinde Türler adlı eserin sahibi Hikmet Dizdaroğlu da şekil ve tür konusunda, “*Halk şiirinde, belirli kurallara bağlı nazım biçimleri yoktur. Divan şiirinde ön görülen ve her biri ayrı bir düzende olan biçimler, halk şiiri için söz konusu değildir. Halk şiirinde nazım biçimleri değil, tür'ler vardır*”³⁰ görüşünü savunur. O'na göre, cönklerde koşma, semai, destan, türkü başlıklarını taşıyan parçalar, sınırları kesinlikle belirlenmiş, kesin anlamlı, düzenleri belli nazım biçimleri değildir. Divan şiirinde gazel, mesnevi, rubai, müstezat gibi nazım biçimlerinin değişmez kurallara bağlı olduğunu ve divan şairinin de bu kurallara uymak zorunda olduğunu, halk şiirinde ise, böyle bir duruma rastlanmadığını söyler. Dizdaroğlu'na göre saz şairleri için önemli olan, bir örneğe uygun deyişler söylemek değil, irticalin gerektirdiği hava içinde duygularını hiçbir kurala bağlı olmaksızın dile getirmektir.

Dizdaroğlu, eserde tasnif olarak, *İlk Örnekler* başlığı altında Koşuk, Kojan, Takşut, Takmak, ır (Yır), Küğ, Şlok, Padak, Kavi, Baş, Başık; *Anadolu Halk Şiiri* başlığı altında da *Hece Ölçüsünde Dayalı Türler* ve *Aruzlu Türler* şeklinde bir gruplandırmaya gitmiştir. Hece ölçüsüne dayalı türleri mânî, koşma, varsağı, semai, destan, türkü diye sıralayan yazar, aruzlu türleri de divan, selis, semai, kalenderi, satranç ve vezni-aher diye sıralar.

Ensar Aslan, *Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı- Şiirleri- Karşılaşmaları- Hikâyeleri* adlı çalışmasında, şekil ve türün, âşık tarzı şiirler için kullanılan ve aynı anlama gelen

²⁸ Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, s. 8.

²⁹ İlaydın, s. 77-78.

³⁰ Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, s. 45.

kavramlar olduğunu bu türlerin veya şekillerin, ezgi/makamlarına göre birbirinden ayrıldığını savunur. Şekil bakımından hemen hemen aynı olan ve kesin çizgilerle ayrılmaları mümkün olmayan destan, türkü, ve deyiş gibi türleri, ancak okunuşlarına, yani ezgilerine göre tanıyabildiğimizden bahseden Aslan, halk şiirlerinde, divan şiiri nazım şekillerinde olduğu gibi değişmez, kesin kuralların olmadığını³¹ söyler.

Aslan, başka bir çalışmasında, Türk halk şiiri alanında çalışma yapan bütün araştırmacıların, halk şiirinde tür ve şekil kavramı ile ilgili bir takım sorunlarla karşılaştığını vurguladıktan sonra, halk şiirinde şeklin dış yapı, türün ise iç yapı bilgisi olduğunu belirtir. Aslan'a göre, dış yapı bilgileri; şiirin uyak sırası, hece, dize ve kıta sayısı, iç yapı bilgileri ise şiirin konusu ve -kimi türlerde- ezgidir³². Ancak tasnif yaparken, şekil ve tür ayrımında şekil, tür, ezgi vb. unsurlarla ilgili bir gruplandırmaya gitmez. Tasnifini “Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Tür ve Şekil” başlığı altında verir:

1. Koşma
2. Destan
3. Ağıt
4. Semai
5. Varsağı
6. Divan
7. Selis
8. Kalenderi
9. Satranç
10. Vezin-i Aher

Pertev Naili Boratav da bir çalışmasında, halk şiirinde koşma ve mâni olarak iki şekil olduğunu söyler. Şiirleri şekil olarak ayırmada ölçüyü esas alır. Bu konuda da “*Âşıkların şiirlerinde ve anonim halk şiirinde biçimi belirlendiren öğelerin sadece ölçü ve uyak düzeni olmadığını, ezginin de bunlara katılması gerektiğini ve biçimlerin bu üç öğeden kimi kez her üçünün kimi kez de ikisinin ortaklığı sonucu meydana çıkan nitelikler olduğunu ileri sürüyorum*”³³ şeklinde görüş bildirir.

³¹ Ensar Arslan, *Çıldırılı Âşık Şenlik Hayatı- Şiirleri- Karşılaşmaları- Hikâyeleri*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 2001 s. 43.

³² Ensar Arslan, *Türk Halk Edebiyatı*, Akademi Yayınları, Ankara 2008 s. 107.

³³ P. Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat*, Adam Yayınları, İstanbul 1982, cilt: I, s. 157.

Âşık şiirini “heceli biçimler” ve “aruzlu biçimler” diye ayıran Boratav, heceli biçimleri 11 heceli, 8 heceli, 7 heceli ve seyrek olarak aynı bir şiirde değişik ölçülerin kullanıldığı şiirler diye bir tasnif yapar. Heceli biçimleri belirleyen ikinci önemli öğenin uyak olduğunu, belli bir ölçüde söylenmiş olan şiirin içinde, uyakların düzeni ile şiirin kesin biçimini aldığını söyler. O’na göre, uyak düzeni âşık şiirinde, koşma ve mâni olarak iki temel biçimi belirlemiştir. Aruzlu biçimlerin en çok kullanılanları ise divan, semai, kalenderi’dir³⁴.

Cem Dilçin de *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* adlı eserinde, halk şiirinde mâni ve koşma tipi olarak iki ana biçimin olduğunu az sayıda olan öteki biçimlerin, bu iki ana biçimden çıktığını ileri sürer. Dizelerin kümelenişi, dizelerin hece sayısı ve uyak düzeni bakımından özellik gösterenlere biçim, biçimi ne olursa olsun konu bakımından benzerlerinden ayrılanlara da tür der.

Hece Ölçüsüyle Yazılan Halk Şiiri Nazım Biçimleri ve Türleri başlığı altında Anonim, Âşık ve Tekke Edebiyatı alt başlıklarını ayrı ayrı değerlendirirken *Aruz Ölçüsüyle Yazılan Halk Şiiri Nazım Biçimlerini* benzer bir başlıklandırma ile sunmamıştır. Heceli âşık nazım biçimlerini; koşma, destan, semai, varsağı şeklinde gruplandırır. Heceli nazım türlerini de; güzelleme, taşlama, koçaklama, ağıt olarak belirler. Aruz ölçüsüyle yazılan halk şiiri nazım biçimlerini ise divan, selis, semai, kalenderi, satranç ve vezn-i aher³⁵ diye sıralar. Divani, aruzlu şekiller arasında gösterilmiş, bir tür gibi düşünülmemiştir.

Başka bir çalışma olan *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste* adlı eserde, Feyzi Halıcı, halk şiirinde nazım biçiminden çok türlerin olduğunu, halk şiirinin türlerini oluşturan koşma, semai, dudakdeğmez, destan ve türküler için nazım şekilleri açısından uygulanacak bir kuralın olmadığını bu nedenle halk şiirinde nazım biçiminden bahsedilemeyeceğini³⁶ savunur. Tasnifini şu şekilde yapar:

Halk Şiirinin Türleri

Mâni

Koşma

Varsağı

³⁴ P. Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 2000, s. 24-25.

³⁵ Dilçin, s. 279.

³⁶ Feyzi Halıcı, *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1992 s. 8.

Destan

Semai

Türkü

Dudakdeğmez

Güzelleme

Koçaklama

Aruzlu Türküler

Divan

Semai

Selis

Kalenderi

Satranç

Vezn-i Aher

Tür ve şekil ayrımına ilişkin bir görüş de Şeref Boyraz'a aittir. Boyraz, mısraların kümelenişi, mısra veya hece sayısı, kafiye düzeni ve hacim yönlerinden farklılık gösterenlerin şekil, şekli ne olursa olsun konu ve makam bakımından benzerlerinden ayrılanlara da tür denildiği³⁷ görüşünü savunur.

Halk şiirinde tür ve şekil üzerine çalışma yapanlardan biri de Özkul Çobanoğlu'dur. Tür ve şekil konusunda sistematik bir yol seçen Çobanoğlu bu konudaki görüşlerini aşağıdaki gibi formüle etmiştir:

Bir âşık şiirinde türün formülasyonu: şekil+ezgi+biçim(hacim)+geleneksel icra bağalamı=tür) şeklindedir.

Bir âşık şiirinde şeklin formülasyonu: (nazım birimi+ ölçü+kafiye veya uyak şeması=şekil) şeklindedir.

Bir âşık şiirinde ezginin formülasyonu: (konu+anlatım tutumu (eda)+şekil= ezgi) şeklindedir..

Bir âşık şiirinde biçimin (hacmin) formülasyonu: dörtlük sayısı (uzunluk/kısalık)+konu= biçim{hacim} şeklindedir³⁸.

Daha önceki araştırmacılardan farklı olarak hacmi de göz önünde bulunduran Çobanoğlu tasnifini de aşağıdaki gibi yapar:

³⁷ Şeref Boyraz, "Anadolu ve Azerbaycan Sahaları Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.3, Sivas 1996, s. 182.

³⁸ Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, 3F Yayınları, İstanbul 2007, s. 20-24.

I. Biçim (hacim) bakımından

- a. Kısa biçimleri: 1. Koşma 2. Mânî
- b. Uzun biçimi: 3. Destan, şeklindedir.

II. Şekil bakımından

1. Mânî
2. Koşma şeklindedir.

III. Ezgi Bakımından

1. Ağıt havaları
2. Güzelleme havaları
3. Koçaklama havaları
4. Taşlama havaları
5. Semai havası
6. Varsağı havası
- Diğer koşma ve destan havaları

IV. Âşık Tarzı Heceli Şiir Türleri

A. Koşma türü

1. Koçaklama koşmalar
2. Güzelleme koşmalar
3. Ağıt koşmalar
4. Taşlama koşmalar
5. Ezgi, şekil ve konuyla bağlı diğer koşmalar

B. Destan Türü

1. Koçaklama destanlar
2. Güzelleme destanlar
3. Ağıt destanlar
4. Taşlama destanlar
5. Ezgi, şekil ve konuyla bağlı diğer destanlar

C. Semai türü

1. Semai (heceli)
2. Semai (aruzlu)

D. Varsağı türü

b) Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Aruzlu Türler ve Nazım Şekilleri: Âşık tarzı şiir geleneğinde kullanılan aruzlu tür ve nazım şekilleri arasında en çok kullanılanların başında, divan; selis; semai ve kalenderi gelmekte olup hepsinin özel ve geleneksel ezgileri (âşık havaları) vardır. Bütün bu şekiller, gazel, murabba, muhammes ve müseddes tarzlarında olabilir. Satranç veya şatranç ve vezn-i aher âşık tarzı şiir geleneğinde göreceli olarak daha az kullanılan aruzlu nazım şekilleridir³⁹.

Öcal Oğuz da *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam* adlı eserde önce bu konuda daha önce yapılmış çalışmalara yer verir. Bu fikirleri eleştiren veya katıldığı yerleri belirten Oğuz, halk şiirinde şeklin, dışarıdan görülebilir özellikleri içine alması gerektiğini ve bu özelliklerin de kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve şiirin hacmi (mısra, beyit veya dörtlük sayısının azlığı veya çokluğu) olduğunu söyler. Halk şiirinde nazım türlerinin birbirlerinden ayrılmasında ise, iki temel unsurun konu ve ezgi olması gerektiğini belirtir.

Bir örneklemede bulunan Oğuz'a göre koşma, halk şiirimizin en yaygın nazım şeklidir. Koşma bir nazım şeklidir; zira kafiye örgüsü, nazım birimi ve hacim bakımından belirli kuralları vardır. Bu kurallar arasına vezni katmaz. Burada vezinden kasıt hangi vezinle yazıldığı değil hecenin hangi kalıbı ile yazıldığıdır ki Oğuz, halk şiirinin heceyle söylenenleri için hece sayısının şeklin belirlenmesinde yardımcı olamayacağını savunur⁴⁰.

Şekil ve tür ile ilgili tartışmalardan, Oğuz'un belirlediği sonuçlar ise şöyledir:

1. Hece sayısına göre şekil belirlemek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü getirilen her kuralın mutlaka istisnası bulunmaktadır.

2. Halk şiirlerinde şekil, kafiye örgüsü ve hacimde aranmalıdır. Ancak buraya âşık edebiyatında kullanılan aruzlu şekilleri dahil değildir.

3. Halk şiirlerinde hece sayısı ile makam arasında bir ilişki vardır. Makamlardaki ses dizisi ile şiirin hece sayısı birbiriyle bağlantılıdır. Parmak hesabı olarak da adlandırılan hece vezninin âşıklar tarafından parmak hesabı yapmadan kolayca ve irticali olarak ortaya konulmasını geleneğin temsilcileri, makamların nota değerlerine bağlamaktadırlar.

³⁹ Çobanoğlu, s. 20-24.

⁴⁰ Oğuz, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, s. 15-16.

4. Halk şiirlerinde konu ile ezgi arasında güçlü bir bağ vardır. Bir methiye ile bir ağıtın bir koçaklama ile bir ninninin ezgisi aynı değildir.

5. Türler, konularına ve ezgilerine bakılarak adlandırılmalıdır. Tek başına konu, türü belirleyebileceği gibi, konuyu da belirleyici ve sınırlayıcı bir özelliğe kavuşmuş ezgiler de tür adı olarak kabul edilebilir⁴¹.

Öcal Oğuz'un, tüm bu çıkarımlardan sonra tür ve şekil tasnifi şöyledir:

A. Nazım Şekilleri

1. Mânî
2. Koşma
3. Destan

B. Nazım Türleri

1. “Ezgi Ağırlıklı Türler”

- a. Türkü
- b. Varsağı
- c. Semai
- d. Koşma

2. Konu Ağırlıklı Türler

- a. Koçaklama
- b. Taşlama
- c. Güzelleme
- d. Destan
- e. İlâhi
- f. Devriye
- g. Nutuk
- h. Şathiye

3. “Ezgi” ve “Konu” Ağırlığı Aynı Yoğunlukta Olan Türler

- a. Ninni
- b. Ağıt
- c. Mânî

Çalışmalardan bir diğeri de Mehmet Yardımcı'nın *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri* adlı eseridir. Yardımcı da biçimden ziyade tür üzerinde tasnif yapılmalı

⁴¹ Oğuz, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, s. 18.

diyen araştırmacılarıdır. O'na göre, âşık şiiri anlam yönünden olduğu kadar biçim ve tür açısından da zenginlik gösterir. Biçim olarak birbirinden ayrılması zor olan destan, koşma, semai, türkü vb. birbirlerinden ezgi yani okunuşlarıyla ayrılmaktadır. Bu ayrımın da ezgi ve makam bilmeyenlerce kağıt üzerinde yapılması zordur. Türler nazım şekillerinden ziyade konuları, konuları işleyiş tarzları ve besteleriyle ayırt edilirler. Bu nedenle âşık edebiyatında asıl olan biçim değil türdür.

Yardımcı, mâni biçimi ile koşma biçiminin şimdilik üzerinde anlaşılabilen iki ana biçim olarak kalması gerektiğini, bununla beraber türler üzerinde titiz araştırmaların yapılması gerektiğini vurgular. Nazım biçimlerinin konu, ezgi ve ahenk bakımından adlandırılmasının nazım türlerini ortaya çıkardığını⁴² söyler.

O'nun tasnifi ise şöyledir:

A. HECELİ TÜRLER

1. Koşma
2. Semai
3. Varsağı
4. Destan
5. Sicilleme

B- ARUZLU TÜRLER

1. Divan
2. Selis
3. Semai
4. Kalenderi
5. Satranç
6. Vezn-i aher

Halk şiirlerini birbirinden ayıran en önemli unsurun ezgi olduğunu söyleyen kaynaklardan biri de Abdurrahman Güzel ve Ali Torun tarafından hazırlanan *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*'dır. Eserde, halk şiirinde belirli kurallara bağlı nazım şekillerinden bahsetmenin güç olduğu, yazılı kaynaklardan cönlere geçen koşma, semai, destan, türkü vb adlarla kaydedilen şiirlerin, klasik edebiyatta olduğu gibi aynı yapı, aynı biçim özelliği göstermediği vurgulanmaktadır. Aynı biçim özelliğini gösteren iki şiirin farklı

⁴² Mehmet Yardımcı, *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*, Ürün Yayınları, Ankara 2002, s. 329.

adlarla kaydedilmeleri gibi, farklı biçim özelliği gösteren farklı şiirlerin de aynı adla kaydedilebildiğine dikkat çekilen eserde, halk şiirinde nazım şeklinin olmadığı kanısına varılır. Halk şiirinde ayırt edici ana unsurun ezgi olduğu, bunun yanında halk şiirinde nazım şekli özelliği gösteren mâni ve koşma olmak üzere iki tipin kabul edilebileceği ve bunlara nazım şeklinden ziyade tip demenin daha uygun olacağı⁴³ söylenir.

Âşık tarzı şiir geleneği üzerine yapılmış çalışmalardan biri de Doğan Kaya'ya aittir. Kaya da tasnifini şöyle yapar:

Şekil (Yapı/Biçim)lerine Göre Âşık Şiiri

A. Hece Vezinli Şekiller

1. Koşma Tipi
2. Yedekli
3. Sicilleme
4. Satranç
5. Muamma
6. Dörtleme
7. Beşleme
8. Tek Kafiyeeli Koşma
9. Tekrarlama

B. Aruz Vezinli Şekiller

1. Divan
2. Semai
3. Selis
4. Kalenderi
5. Satranç

Türlerine Göre Âşık Şiiri

1. Güzelleme
2. Semai
3. Taşlama

⁴³ Abdurrahman Güzel, Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 344.

4. Koçaklama
5. Varsağı
6. Ağıt
7. Destan
8. Dertlenme-Yakınma
9. Denkleme
- 10.Öyküleme
- 11.Salavatname
- 12.Diğer

Makamlarına Göre Âşık Şiiri

1. Uzun Havalar
2. Kırık Havalar⁴⁴

Yukarıda geçen çalışmalardan hareketle, halk şiirinde şekil ve tür konusunda iki farklı düşünce olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki halk şiirinde nazım şeklinin olmadığıdır. Bu fikri savunan araştırmacılara göre halk şiirinde şekil ve tür hemen hemen aynı anlamlara gelen kavramlardır ve hepsi için ‘tür’ ifadesi kullanılır. Diğer bir düşünce ise koşma ve mâni olmak üzere iki nazım şeklinin olduğu ve diğerlerinin de bu iki ana şekilden türediğidir.

Ancak yapılan her çalışma yeni bir fikir ortaya koyduğundan, günümüze yaklaştıkça araştırmacıların artık benzer ifadelerle tasnif yaptıkları da bir gerçektir. Özellikle mâni ve koşma artık neredeyse her araştırmacı tarafından kabul edilen halk şiiri nazım şekilleri olmuştur. Bunun yanında hala, nazım şeklinin olmadığını savunan araştırmacılar da vardır.

Konu ile ilgili görüş bildiren çoğu araştırmacının kabul ettiği tek ortak nokta ise şekil ve tür ayrımı yapılacaksa ezginin de dikkate alınmasıdır.

Şimdiye kadar yapılan bu kıymetli çalışmalar ve elde edilen yeni bilgilerden hareketle, yapacağımız yeni tasnif denemesinde nazım şekli derken, türden türe değişmeyen, kendisine has kuralları olan, belirli bir kafiye düzeni, ölçüsü ve nazım birimi olan dış yapıları, nazım türü derken de farklı nazım şekilleri ile yazılan, kendisine

⁴⁴Doğan Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 102-103.

has ezgileri olan, belirli bir tavrı barındıran, belirli konuları işleyen iç yapıları kastediyoruz.

Her çalışma sonrası yapılacak yeni bir tasnif konunun çözümüne ilişkin yeni bir adım olacaktır. Biz de hem aruzlu hem de heceli bir tür olan divaniden hareketle ve diğer aruzlu türleri de düşünerek aşağıdaki gibi bir tasnif denemesi yapıyoruz. Bu tasnifte ölçü, ezgi ve konu bir arada düşünölmeye çalışıldı. Nazım şekli olarak aruz ölçüsünün de kullanıldığı gazel, murabba, muhammes ve müstezatı da tasnifimize dâhil ettik. Buradaki amaç, özellikle divani, selis, semai, kalenderi vb. türlerin açıklamalarını daha iyi yapabilmektir. Çünkü genel kanaat, şekilden kastın dış yapı olduğudur. Halk şairleri zaman içerisinde divan edebiyatında kullanılan nazım biçimlerine de rağbet ettiklerinden, tasnifimizde bu biçimlere de yer verilmiştir. Aksi halde divani, selis, kalenderi vb. türleri de şekil adı olarak zikretmek gerekir. Oysa bunlar birer şekil adı değil, tür adlarıdır ve farklı nazım şekilleriyle icra edilirler.

Tasnif denememiz aşağıdaki gibidir:

Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kullanılan Nazım Şekilleri ve Türleri

1. Âşık Şiirinde Kullanılan Nazım Şekilleri

I. Heceli Şekiller

1. Mâni
2. Koşma
3. Destan

II. Aruzlu Şekiller

1. Gazel
2. Murabba
3. Muhammes
4. Müstezat

2. Âşık Şiirinde Kullanılan Nazım Türleri

I. Heceli Türler

1. Türkü
2. Ağıt
3. Destan
4. Varsağı
5. Semai

6. Koçaklama
7. Taşlama
8. Güzelleme
9. Divani

II. Aruzlu Türler

1. Divani
2. Selis
3. Semai
4. Kalenderi
5. Satranç
6. Vezn-i Ahar

Divaniler aslında birer heceli türdür. Ancak ortaya çıkışlarındaki farklı durum ve belirli bir dönem sadece aruzla yazılmış olmaları araştırmacılar tarafından aruzlu bir tür olarak düşünölmelerine sebep olmuştur. Bu durum sadece divaniler için değil diğer türler için de geçerlidir. Örneğin bazı araştırmacılar tarafından kalenderilerin de heceli bir şiir türü olduğu kabul edilmektedir. Hikmet Dizdaroğlu⁴⁵ bunlardan biridir.

Aruzlu türler 16-17. hatta 18-19. yüzyıllarda aruz ölçüsü ile yazılırken son dönem âşıkları tarafından tamamen hece ile söylenmektedirler. Ancak hece ile söylenseler dahi ezgisel açıdan aruz kalıplarına uygunluk gösterirler. Bu durumun etkisi ve ilk örneklerinin çoğunda da aruz ölçüsü bulunduğundan bu türler tasnif edilirken “aruzlu” ifadesi kullanılır.

Tüm bu açıklamalardan sonra, aruzun [fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün] veya hece ölçüsünün 15’li kalıbıyla, meclislerin veya fasılların başlangıcında icra edilmesiyle ve özel divani havalarıyla okunması gibi özelliklerini dikkate alarak divaniyi bir nazım şekli değil de âşık şiirinde bir nazım türü olarak tasnif edebiliriz.

Nazım şekli diyemeyiz çünkü kafiye şeması, ölçüsü veya diğer özellikleri esas alınarak divani nazım şekli ile yazılmış bir başka tür mevcut değildir.

Nazım türüdür çünkü farklı nazım şekilleri ile yazılır, belirli konular ele alınır, belirli icra yerleri ve sıraları vardır, kendilerine özgü havalarla icra edilirler.

⁴⁵ Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler, s. 131-132-133.

C. Divan / Divani Kavramı

‘Divan’ kelimesi, sözlüklerde; “[eskiden İslami idarelerde] hazineye ait hesap defterleri; [şiiir] divan; hükümet ofisi, idari bölüm; ofis, büro; kabine, devlet konseyi; yönetim heyeti, konsil; hükümet; mahkeme; resmi veya umumi toplantılara mahsus bina; kanepa, sedir, divan; kompartıman [tren]⁴⁶”, “Topluluk, meclis, kurul⁴⁷” anlamlarını karşılar. Ağamusa Axundov, *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti* adlı eserinde “Türkiye sultanlığında meşveretçi organ; müellifin şiirlerinin toplusu; oturmak için yumşak mebel növü, mehkeme, tribünal⁴⁸”, Türkçe sözlüklerde de “1. Osmanlılarda devlet adamlarının kurduğu büyük meclis; padişahlarla vezirlerin bir araya gelerek devlet işlerini görüşmek üzere yaptıkları toplantı. 2. Divan şairlerinin şiirlerini belli bir sisteme göre topladıkları kitap. 3. Yüce bir varlığın huzuru, katı. 4. Sedir. 5. Türk musikisinde bir form. 6. Eski saz şairlerinin belli ölçü ve makamlara göre okudukları şarkı ve türküler⁴⁹” diye tanımlanır.

Osman Horata, kelimenin aslının Farsça olduğunu, oradan Arapça’ya daha sonra da diğer dillere geçtiğini ve kelime olarak yazı ve insanla ilgili topluluk anlamı taşıdığını⁵⁰ söyler. Edebi anlamda da şairlerin türlü biçimlerde yazdıkları manzumelerden toplanmış eser⁵¹, bir şairin şiirlerini belli bir düzene göre içine alan şiir defteri⁵², bir şairin şiirlerini belli bir düzene göre toplayan mecmua⁵³ vb. tanımlamalarla karşılanır.

Bu anlamlardan hareketle de bir devir edebiyatının ismini oluşturur. Divan şiiri veya divan edebiyatı sözünün ilk defa kim tarafından söylendiği belli olmasa da⁵⁴ Türk edebiyatının 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan bölümüne, bu dönem Türk şairleri

⁴⁶ Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995, s. 288.

⁴⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 110.

⁴⁸ Ağamusa Axundov, *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, Elm Neşriyatı, Bakü 2005, s. 81.

⁴⁹ Milli Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s. 678.

⁵⁰ Osman Horata, “Divanlar”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, (5. Baskı), (Ed. Mustafa İsen), Grafiker Yayınları, Ankara 2009, s. 20.

⁵¹ Agah Sırrı Levent, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:1 Giriş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.101.

⁵² Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.115.

⁵³ Pala, s. 110.

⁵⁴ Mehmet Çavuşoğlu, “Divan Şiiri”, *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, S. 415, s.1, daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. Fatih Köksal, “Klasik Edebiyatımızı İsimlendirme Meselesi”, *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.

arasında divan tertib etmek yaygın olduğundan, diğer bir ifadeyle Osmanlı şairleri eserlerini ‘divan’ adı verilen kitapta topladıklarından, divan edebiyatı denmiştir⁵⁵.

Divan edebiyatı kavramının kullanımı ile ilgili farklı bir dikkat Ömer Faruk Akün’e aittir. Akün, İslam Ansiklopedisi’nde bu tabirin sırf eski Osmanlı edebiyatı için ortaya atıldığını ve onunla sadece Osmanlı şiirinin kastedildiğini; ancak farklı olarak kendisi ile aynı estetik ve esasları paylaşan, aynı şekilde saray muhitinde gelişen, hatta ondan daha çok birer saray edebiyatı olan Çağatay ve Azeri sahası edebiyatları için de aynı tabirin bu ölçülere göre geçerli olması gerektiğinin düşünülmediğini söyler. Akün, Çağatay Azeri sahası edebiyat tarihinde böyle bir kullanıma da yer verilmediğini söyler⁵⁶.

Mustafa Uzun da divan kelimesinin tarihi seyri ile ilgili, aslında Farsça olan bu sözcüğün, İslam fütuhatının ilk yıllarında Arapça’ya, sonra da İslam dinine giren milletlerin dillerine geçtiğini, yazı ve insanla ilgili topluluk manasının önceleri muayyen bir mevzu üzerine bir araya getirilmiş eserlere isim olduğunu – sözcüğü Dîvânü Lügâti’t-Türk- sonra çeşitli şairlerin seçme şiirlerini bir araya toplayan antoloji manasında kullanıldığını – örnek olarak Ebu Temmam’ın Arap şairlerinden topladığı şiirler Divanü’l- Hamase adını alır-, son olarak da bir şairin bütün şiirlerini ihtiva eden eserlere bu adın verildiğini – Ahmet Yesevi’nin Divan-ı Hikmeti gibi- ancak XIV. asrın sonu ile XV. asrın başlarından itibaren bugünkü anlamıyla belirli bir tertibe dayanarak hazırlanan divan manasını kazandığını söyler⁵⁷.

Aynı tarihi sürece değinen Abdülaziz Ed-Dûrî, Arapça, Farsça, Urduca ve Türkçe’de farklı anlamlarda kullanılan divan kelimesinin Fars kökenli olduğunu, Sasani İmparatorluğu’nda devlet idaresine ait bir terim olarak Arapça’ya geçtiğini, aslının Aramice’den geldiğini söyler. Araştırmacı, devlet idaresindeki muhtelif idari, mali ve askeri hizmetlerin yerine getirilmesinde kullanılan defterlere (kuyudat defterleri), bunların ve devlet memurlarının bulunduğu yerlere verilen bir ad olan bu sözcüğün Sasaniler’le ilgili olarak bu ismin neden verildiği ile ilgili iki riavyet nakleder. İlk rivayete göre Kisra Enuşirvan, yanlarına uğradığı kâtiplerinin kendi kendilerine sayı

⁵⁵ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi Edebiyat Tarihi-Metinler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994, s. 19; Karataş, s. 115; Pala, s.110.

⁵⁶ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 390.

⁵⁷ Mustafa Uzun, “Divan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, II, 329.

sayıp hesap yaptıklarını görüp onlara “divane” (deli) demiş, zamanla bu tabir yaygınlaşmış ve kâtiplerin çalıştıkları yerin adı haline gelmiştir. Bir başka rivayete göre de kelimenin Farsça’da “şeytanlar” anlamına geldiği, katiplere devlet işlerini çok iyi bildiklerinden, gizli veya açık her şeye hemen vakıf olabildiklerinden, dağınık ve karışık hesapları kolayca toparlayabildiklerinden bu şeytan manası ile ‘divan’ denmiştir⁵⁸.

Edebiyatımızda divan ismini taşıyan ilk eser Kaşgarlı Mahmut’un Dîvânü Lügâti’t-Türk adlı eseridir. Esere divan denmesinin sebebi, Araplar tarafından herhangi bir ilim kolunda o ilmin birçok bahislerini bir araya toplayarak aynı ilmi bir bütün halinde tanıtan eserlere bu isimleri verilmesindendir⁵⁹. Aynı durum Ahmet Yesevi’nin Divan-ı Hikmet’i için de geçerlidir.

Türk edebiyatında varlığından haberdar olunabilen en eski divan, XIII. asır sonu ile XIV. asır başlarında yaşamış olan Azeri şairi Hasanoğlu’na aittir. XIV. asrın ilk yarısında yaşamış olan Hoca Dehhani ile Şeyyad Hamza’nın mesnevilerinin yanı sıra divanlarının olup olmadığı bilinmemektedir. Hasanoğlu’nu Nesimi, Kadı Burhaneddin ve Ahmet Paşa takip eder⁶⁰.

Konumuzla ilgili olarak âşık şiirinde bir türe de ad olan bu kavramla ilgili daha sağlam bir değerlendirme yapabilmek amacıyla kaynaklarda türün nasıl tanımlandığı aşağıda gösterilecektir. Ancak kaynakların çoğunda divan veya divani maddesi başlığı altında benzer ifadeler yer aldığından bütün kaynaklar buraya alınmamıştır.

1. Kaynaklarda Divani

Türün yaygın olduğu Azerbaycan, Gürcistan ve İran sahası âşıkları divani kelimesini kullanırlar. Türkiye sahasında ise divan kelimesi yaygındır. Cönklerde her iki isim de kullanılmaktadır. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’nda* 06 Mil Yz Cönk 45 arşiv numaralı, İsmail Efendi tarafından 1835 yılında istinsah edilen cönkte 19. varakta Âşık Ömer’e ait şiir, ‘Divani’ başlığı ile verilirken; 06 Mil Yz Cönk 92 arşiv numaralı, Ahmed Raşid ve Kemalî tarafından 1838 tarihinde istinsah edilen cönkte 51. varakta yine Âşık Ömer’e ait bir başka şiir, 06 Mil Yz Cönk 46 arşiv

⁵⁸ Abdülaziz Ed-Dûrî, “Divan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 377-378.

⁵⁹ “Divan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, II, 327

⁶⁰ Akün, s. 399.

* Cönklerle www.yazmalar.gov.tr internet adresinden üyelik yolu ile ulaşılmıştır.

numaralı cönkte 8. varakta bir şiir ve 06 Mil Yz Cönk 22 arşiv numaralı cönkte 114. varaktaki bir şiir “Divan” başlığı ile verilmiştir.

Aynı durum değişik sahalarda yapılan çalışmalar için de geçerlidir. Türkiye’de konuyla ilgili yapılan araştırmaların hemen hepsinde divan; Azerbaycan sahası araştırmacıların eserlerinde de divani kavramı kullanılmaktadır.

Divan sözcüğü telaffuz edildiğinde yukarıda sayılan çok farklı anlamları çağrıştırır. Ancak divani sözcüğü telaffuz edildiğinde akla ilk gelen âşık şiirinde bir tür olduğudur. Bu nedenle çalışmada ilk olarak âşık şiiri türü anlamını çağrıştıran divani kelimesi tercih edilmiştir.

Divani kavramı iki ayrı anlamı ihtiva eder:

a. Şiir Türü Olarak Divani

Ahmet Talat Onay, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün cüz’üne denk gelen gazel şeklindeki şiirlere halk şairlerinin divan dediğini ancak hakikatte divanın, on beş heceli, imale ve zihaf sayesinde aruza tetabuk eden şiirler olduğunu, saz şairlerince hususi bir ahenkle okunup bu ahengin şiirleri isimlendirmede etkili olduğunu söyler. Onay’a göre, bir gazel ile divaniyi ayırt etmek için şekilden ziyade manaya, özellikle de ahenge dikkat şarttır. Ayrıca gazelin şevk ü garamı, hissiyat ve hicranı; divanının ise lakaydi ve laubaliliği ifade ettiğini belirtir⁶¹.

Divaniler, Tahir-ül Mevlevi’ye göre, 17.asırda halk şairlerinin divan şairlerinin tesiri altına girerek, fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezni ile oluşturdukları, özel bestelerle okudukları şiirlerdir⁶².

Cahit Öztelli, saz şairlerince, divan edebiyatı etkisiyle gazel gibi kafiyeleşmiş, murabba, muhammes ve müseddes gibi türleri olan şiirlere bu adın verildiğini söyler⁶³.

Hikmet Dizdaroğlu da divanilerin, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbı ile yazıldıklarını ve özel ezgilerle okunmalarının isimlendirilmelerinde etkili olduğunu⁶⁴ söyler. Ancak eserde ezgilerle ilgili bilgi verilmez.

⁶¹ Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi*, s. 181.

⁶² Tahir-ül Mevlevi, *Edebiyat Lügati*, (Yay. Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s. 36.

⁶³ Cahit Öztelli, “Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü (2)”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 10(205), Ağustos 1966, s. 4156.

⁶⁴ Dizdaroğlu, *Halk Şiirinde Türler*, s. 123.

Cem Dilçin de divani için, gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde yazılan, saz şairlerince özel bir ezgiyle okunan şiirler olduklarını söyler. Musammat olan divanilerin de olduğunu belirtir⁶⁵.

Paşa Efendiyev, divani kavramı ile ilgili bilgi verirken muhammesten daha önce ortaya çıktığını, üç veya daha fazla bentten oluştuğunu ve bu bentlerin de her birinin on beş heceden oluşan dörder mısradan oluştuğunu söyler. Divani adlı bir de âşık havası olduğunu söyleyen Efendiyev, divanilerde muhtelif-lirik, nasihat edici, çağırış⁶⁶ gibi konuların işlendiğini belirtir.

Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek tarafından hazırlanan *Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi 1 (16-18. Yüzyıllar)* adlı çalışmanın ilk bölümünde divani ile ilgili oldukça geniş bir bölüm bulunur. Eserin bu kısmında divanilerin Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahasında çok kullanılan nazım şekli olduğu, mısralarının hece sayısının 15, durakların da 8+7 veya 4+4+4+3 şeklinde söylendikleri belirtilir⁶⁷.

Başlı başına bir âşık havasının adı olduğu da belirtilen eserde divaninin konu ve hacim açısından özellikleri içinse sosyal konuların yansıtılmasında, sevgi konularının ifade edilmesinde âşıkların başvurduğu, üç, beş veya yedi bentten ibaret olan bir nazım şekli olduğu vurgulanır.

Eserde divani türünün klasik edebiyatla ilgisi konusunda şu bilgiler verilir: *“Bazı araştırmacılar divaninin klasik şiirle olan münasebetine dikkat çekmektedirler. Bilhassa şiirin Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün veznine uyması, onun klasik şiir nazım şekillerinden biri gibi düşünülmesine sebep olmuştur. Fakat kim ne derse desin, âşıklarımız, aruz veznini pek iyi bilmedikleri için divaniyi yukarıdaki hece ölçüsüne uydurmaya çalışırlar⁶⁸.”* Eserin devamında en eski divani söyleyen olarak da Kurbanî'nin adı zikredilmiştir.

“Türkçenin konuşulduğu sahalardaki en eski divani örneği Azerbaycan âşıklarına aittir. İlk divaniyi söyleyen Gurbani'dir. Bugün Doğu Anadolu ve

⁶⁵ Dilçin, s. 354.

⁶⁶ Paşa Efendiyev, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, Maarif Neşriyat, Bakü 1992, s. 251.

⁶⁷ Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, *Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi 1 (16-18. Yüzyıllar)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. XXVII.

⁶⁸ Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, s. XXVII.

*Azerbaycan'daki âşıklar saz meclislerinde divani okumaktadırlar. Divanilerin en güçlü temsilcileri ise hiç şüphesiz, Çıldırli Âşık Şenlik ile Âşık Elesger'dir*⁶⁹.”

Azerbaycan sahasında divani ile ilgili bilgi veren başka bir çalışma ise Zeynelabidin Makas'ın *Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri* adlı eseridir. Divani kavramının “divan tutmak” ve “divanını etmek” deyimlerinden hareketle oluştuğunu ve bu adı aldığını savunan Makas, meclislerin veya fasılların başlangıcında divani okunmasını da yine bu anlamlarından hareketle ortamı düzenlemek, âşıkları davet etmek amacına bağlar. Araştırmacı, başlangıçta divani okumanın okuyan aşığa güven, rakibe ise bir gönderme olduğu kanısındadır⁷⁰.

Öcal Oğuz, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam* adlı çalışmasının Azerbaycan Sahası Halk Şiirinde Tür ve Şekil başlıklı kısmında her iki sahadaki türleri karşılaştırmanın faydalı olacağını savunur. Oğuz, çalışmasında Azerbaycan'da Mürsel Hekimov tarafından hazırlanan “*Âşık Şe'rinin Növleri*” adlı çalışmasını inceler ve Azerbaycan sahasında yaygın olarak bilinen tür ve şekil adlarını değerlendirir. Bu değerlendirmesinde divanilerle ilgili ilk divani örneğinin Kurbanî'nin Hatai'nin ölümü için söylediği “Ola” redifli divani mersiyesi ve “Güzel” redifli divani üstadnamesi olduğunu, “Gıfılbend Divani”, “Cıgalı Divani”, “Divani Mersiye”, “Divani Fehriyye (Ögüdleme-Ustadname)”, “Divani Mühemmes Beyan-ı Hal Tarihi Manzume”, “Divani Mühemmes Eliflam” gibi adlara bağlı şekillerle anıldıklarını söyler⁷¹.

Mehmet Yardımcı ise bu şiirlerin Hüseyinî'ye yakın bir makamla okunduklarını ve türün adını ezgi kalıplarından aldığını söyler⁷². Divani söyleyen âşıkların bu türe yönelmelerini divan şairlerine özenmelerine bağlar. 16'lı hece ölçüsüyle yazılmış divanilerin olduğunu da belirtir.

Yine hece sayısı konusunda Doğan Kaya, genellikle on dört, on beş ve on altı hece ile yazılan divanlar içinde, nadir de olsa çift kafiyeli ile söylenmiş olanların da varlığından bahseder⁷³.

Doğan Kaya başka bir çalışmasında, divanilerin müzikte bir uzun hava çeşidi olduğunu söyler. Kaya, âşıkların aruzun fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla gazel,

⁶⁹ Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, s. XXVII.

⁷⁰ Zeynelabidin Makas, *Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 248.

⁷¹ Oğuz, *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, s. 83-84.

⁷² Yardımcı, s. 411.

⁷³ Doğan Kaya, *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları İstanbul 2000, s. 147.

murabba, muhammes, müseddese, musammat ve müstezat şekliyle yazdıklarını ancak âşıkların XX. yüzyılda aruz vezni ile şiir söyleyemediklerinden/yazamadıklarından bu ihtiyacı 14, 15 veya 16 heceli şiirler söyleyerek karşıladıklarını belirtir⁷⁴.

Mustafa Okan Baba da *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*'nde halk şiirinin, kentlerde divan edebiyatı etkisinde kaldığını, kentlerde yetişen halk şairlerinin bu etkiyle fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla ve özel bir ahenkle farklı şiirler söylediklerini belirtir. Şarkı türünün bir taklidi olarak saydığı divanilerin, gazel, murabba, muhammes ve müstezat biçiminde yazıldıklarını söyler⁷⁵.

b. Müzik Terimi Olarak Divani

Divani aynı zamanda Türk musikisinde bir form adıdır. Bölgelere göre farklılıklar arz eden havalarla okunurlar ancak ritm az çok belirlidir ve ortaktır. Süleyman Şenel, Türk musikisinde bir form adı olan ve divani de denilen klasik Türk musikisinde en az üç kıtalık bir şiirin kıtalarının birbirinden ara nağme ile ayrılması ve her kıtanın başına genellikle “ah, yar” gibi terennümlerin ilave edilmesiyle bestelenerek, serbest izlenimi veren ancak kalıplaşmış ritimli ezgilerle okunan eser diye tanımlar. Divan okumanın, bir âşığın ustalığını ve kudretini göstermesi bakımından son derece önemli olduğuna değinen Şenel, divani bilmeyen âşığın mecliste itibar görmeyeceğini söyler⁷⁶.

Yılmaz Öztuna da şekil bakımından şarkıya benzeyen divanilerin, musiki cihetiyle basit, samimi, tekellüften uzak olarak bestelendiklerini, başlangıçların uzun hava şeklinde serbest ve usülsüz olabileceğini, sonradan usüllü ve hareketli kısma geçildiğini söyler. Aslında âşık şiiri türü olduğunu ancak o form içerisinde bestelenen her parçanın klasik müzikte divan diye adlandırıldığına değinen Öztuna, bu adlandırmanın âşık şiirinden geldiğini de ayrıca belirtir⁷⁷.

Harput Divanı, Urfa Divanı, Konya Divanı, Kerkük Divanı, Ankara Divanı vb. adlandırmalar müzik formu olan divanla ilgilidir. Âşıkların divanilerinin ezgileri bu formun çıkış ve adlandırılış kaynağıdır. Yani âşık şiiri olan divanla ilgileri müzikal form iledir.

⁷⁴ Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* s. 246.

⁷⁵ Mustafa Okan Baba, *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2007, s. 45.

⁷⁶ Süleyman Şenel, “Divan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 376-377.

⁷⁷ Öztuna, s. 97.

Bu değerlendirme ve tanımlamalardan sonra görülmektedir ki divani, bir âşık şiiri türüdür. Aynı zamanda müzikte bir formdur ve klasik müzikteki bu formun kaynağı âşık şiiridir. Hem aruz hem de hece ile söylenmektedirler. Kendilerine mahsus divani havaları ile okunmaktadırlar. Hatta bu ezgiler, türü diğer şiir türlerinden ayırmada en belirleyici unsurların başında gelmektedir.

Bu bilgiler ışığında divani “16. yüzyıldan itibaren halk şairleri arasında aruzun [fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün] veya hece ölçüsünün 15’li kalıbıyla (çok azı 16) farklı konularda, kendisine mahsus havalar eşliğinde, âşık meclislerinin başlangıcında okunan âşık şiiri türü” şeklinde tanımlanabilir. Divani, kavram olarak şiirsel özelliklerden ziyade eserlerin icra bağlamları ve müzikal özellikleri ile ilgilidir. Yani nerede ve ne amaçla söylendikleri ve hangi ezgilerle okundukları divani kavramının asıl ihtiva ettiği manadır.

İlk divani örnekleri, XV. Yüzyıl âşıklarından Kurbani’ye ait olan “Ola” ve “Gözel” redifli aşağıdaki divaniler kabul edilir.

Felek senle vuruşmağa bir gabil meydan ola
Tut elimi fûrset senin kaş bele ehsan ola
Getmiş idim mürşüdüme derdime deva gıla
Men ne bilem men gelince hak ile yeksan ola

O şahın kelme-yi kelâmın zikr etmek gerek
Tabutu serv ağacından kefeni yarpag gerek
Tez yuyun tez götürün ki mezara çatmak gerek
Bâr-İlâhım nece gıydın bir bele cavan öle

Ey konlüm geygilen garayı hendan eyleme
Bâr-İlâhi büyük hanedanı viran eyleme
Haqq Tâla’dan seda geldi Gurbanî çoh gem yeme
Heç olabilmez henadan-i Şefi viran ola⁷⁸

⁷⁸, Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, , Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2002, II, 335; Mustafa Yılmaz, Uğur Çatalsakal, *Kurbani*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 2000, s. 116.

Aynı şiir Kültür Bakanlığının yayınladığı *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* adlı eserin Azerbaycan Âşık Edebiyatı bölümünde aşağıdaki gibidir:

Felek sennen elleşmeye bir bele meydan ola
Açıla haqq'ın qapısı edalet divan ola
Men gelmişdim mürşidimin derdine dava qılam
Ne bileydin men gelince xak ile yaksan ola

Perim zülfün kölgesinde bir qeder yatmaq gerek
Tabutumdu selb ağacı kefenim yarpaq görek
Tezce yuyun tez götürün menzile çatmaq gerek
Bar İlahim nece qıydın bir bele cavan ola

Bir gülü ki deremmirsən derib xendan eyleme
Bir könlü ki tikemmirsən yihıb viran eyleme
Haqq Tala'dan seda geldi Qurbani qem eyleme
Yazı yazan bele yazıb çohlara nişan ola⁷⁹

Kurbani'nin Gözel redifli divanisi ise şöyledir:

Zina ehli biheyalar şer-heyani attılar
Adam oğlu yoldan çıhip birbirini aldattılar
Gazılar rüşvet alıp şerieti sattılar
Bu divan ki divan deyil edalet divan gözel

Axşam olcağın meşrikte battı şems doğdu qemer
Yer üzüne gülgüle düştü ki oldu ta seher
Bir hüsnü cəmal gördüm men axlım itti seraser
Perim girip o niqaba yanında canan gözel

⁷⁹ Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esmə Şimşək, “Azerbaycan Âşık Edebiyatı”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, (Ed. Nevzat Köseoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, cilt: 2 Azerbaycan Türk Edebiyatı, s. 327.

Gel biçare Qurbani gerek bu cebres dözesen
 El uzatıp o yasemen bağdan bir gül üzesen
 Yaşı yetirdin elliye altmışa sen yüze sen
 Eslimiz turabdandır meskenimiz kân gözel⁸⁰

Aynı şiir başka bir kaynakta şu şekilde geçmektedir.

Kufe ehli biheyalar şerhi heyanı atdılar
 Adem olan yoldan çıkıp bir-birin aldattılar
 Gazılara rüşvet verib şer'i batıl etdiler
 Bu divan ki divan deyil edalet divan gerek

Ahşam olcağın meşrigte batdı şems doğdu qemer
 Yer üzüne gülgüle düştü ki oldu ta seher
 Ağlım itirdim elim titrer göz ağlar ser eser
 Pirim girip o nigara getmeyeydi cavan gerek

Gerek biçare Gurbani, sen bu cebre dözesen
 El uzadıp o yasemen bağdan bir gül üzesen
 Yaşı yetirdin elliye indi üz tut yüze sen
 Eslimin türabidendir meskenimiz kan gerek⁸¹

2. Şiire Divan veya Divani Adının Verilme Sebepleri

Halk şairlerinin şiirlerine ilk kez kimin divan/divani dediği henüz bilinmemektedir ancak ilk divani söyleyen âşık Kurbani kabul edilmektedir. Anadolu sahasında divanilerine ulaşılabilen ilk âşıklar Hayali ve Kul Mehmet'tir.

Türe divan/divani denilmesi kanaatimize göre aşağıda sayılan farklı sebeplerle olmuştur:

Bu sebeplerden ilki divani türünün ortaya çıkışı ile ilgilidir. Divaniler, Şah İsmail Hatayi döneminde yaşamış, hayatı hakkında bilğimiz olan ve eserlerini görme şansı bulduğumuz ilk âşıklar tarafından Şah'ın divanında söylenmişlerdir. Şah İsmail,

⁸⁰ Azad Nebiyev, "Azerbaycan Halk Yaradıcılığı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, (Ed. Nevzat Köseoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, cilt: 1 Azerbaycan Türk Edebiyatı, s. 401.

⁸¹ Mustafa Yılmaz, Uğur Çatalsakal, *Kurbani*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 2000, s. 116.

sarayında yaptırdığı şiir meclislerine halk şairlerini de davet etmiş ve divana gelen bu halk şairleri de Şah İsmail'in gazellerini saz eşliğinde terennüm etmişler ve meclis açılışında okumuşlardır. Kurulan bütün meclislerin başlangıcında da aynı gelenek sürdürülmüştür*. Divan kelimesi, yukarıda da verilen tanımlarından anlaşıldığı üzere, yönetim yeri, mahkeme, toplanma gibi anlamlar taşır. Divaniler de ancak böyle toplantılarda, büyük meclislerde okunmaktadırlar. Ortaya çıkış ve icra yeri isimlendirmede etkilidir.

İkinci bir sebep olarak divanilerin, meclislerin başlangıcında okunmaları gösterilebilir. Fasıllar onunla başlar yani divan bu şiirlerle açılır. Bu nedenle divanı açan şiir olduğundan bu isim verilir. Konu olarak daha çok felekten şikayet, dünyanın geçiciliği, hayatın oyun oluşu gibi konuları işleyen ve kendilerine mahsus havalarla ve tavırlarla okunan divaniler, okundukları mecliste bulunan insanları uyarırlar, ortamı meclis havasına sokarlar.

Bir üçüncü sebep olarak divanilerin aruzun belirli kalıplarıyla söylenmeleri gösterilebilir. Divanî, divana ait, divanla ilgili anlamlarını da taşır. Divan edebiyatının etkisiyle, kimi halk şairlerinin aruzla şiir söyledikleri bir gerçektir. Hatta aruzla en çok eser verilen tür de divani türüdür. Bu nedenle şiirlere bu ilgiden dolayı da divani denilmiş olması muhtemeldir. Ancak türün ilk örneklerinin heceli olması ve özellikle divani kavramının aruzla divani yazılmamış olan Azerbaycan sahasında kullanılması bu ihtimali zayıflatmaktadır. Ayrıca divan şiiri veya divan edebiyatı gibi adlandırmalar ancak 20. yüzyıldan sonra görülmeye başlanır.

3. Divani Türünün Ortaya Çıkışı

Türün nasıl ortaya çıktığına dair bilgilerimiz tıpkı âşıklarla ilgili edindiğimiz bilgiler gibi sözlü rivayetlere dayanır. Sözel bellek yolu ile en eski tarihi olaylar veya en eski âşıkların biyografileri günümüze kadar yaşatılır. Bu anlatıların ne kadarının gerçek ne kadarının kurmaca olduğu tartışmalıdır. Ancak cönklerde, mecmualarda veya yazılı başka kaynaklardan elde edemediğimiz kimi bilgilere sözel bellekte yaşayan anlatılar sayesinde ulaşmaktayız⁸². İşte bunun gibi divani türünün ortaya çıkışı ile ilgili bilgileri

* Bu konuda daha geniş bilgi almak için Bkz. Sednik Paşayev Pirsultanlı, *Aşıq Şemşirin Poetik Alemine Seyahat*, Orxan Neşriyat, Bakü 2008.

⁸² Daha geniş bilgi için bkz. M. Öcal Oğuz, "Sözel Belleğin Tarihe Tanıklığı ve Âşıkların İnanılan Biyografileri" *Milli Folklor*, 22(87), Bahar 2010, s. 5-12.

de bir âşığın anlattıklarına dayandırmaktayız. Ancak bu bilgilerin ne derece güvenilir olduğu tartışmalıdır.

Türün bilinen ilk örnekleri Dirili Kurbanı'ya aittir. Divanı ile ilgili bütün kaynaklar onu işaret eder. Bu konuda en kapsamlı çalışma Azeri araştırmacı Sednik Paşayev Pirsultanlı'ya aittir. Pirsultanlı, türler veya âşıklarla ilgili çalışmalarının tamamında sözlü rivayete dayanarak Kurbanı'nın bu türde ilk olduğunu vurgular. Pirsultanlı, bu iddiayı da Âşık Şemşir'in (1893-1980) sözlerine dayandırır. Pirsultanlı'nın verdiği bilgilere göre, Âşık Şemşir'in babası Ağdabanlı Qurban ve büyük babası Miskin Abdal'dır. Miskin Abdal ise Dirili Kurbanı'nın çağdaşıdır ve her ikisi de Şah İsmail Hatayi döneminde yaşamış olan âşıklardır. Hatta Çaldıran Savaşı'na dahi katılmışlardır⁸³.

Eserde Âşık Şemşir'den alınan şu ifadeler türün ortaya çıkışı ile ilgilidir: *“Aşıq Şəmşirə görə “Baş divanı” yəni “Şər Xətai” və “Ayaq divanı” yəni “Osmanlı divanı” 1514-cü ildə Çaldıran müharibəsi dövründə yaranmışdır. Aşıq Şəmşir elə həssas idi ki, hər bir saz havasının, şeir formasının kim tərəfindən nə zaman yaradıldığına xüsusi diqqət yetirirdi. Miskin Abdal ulu babası və Çaldıran müharibəsinin iştirakçısı olmasına baxmayaraq bu havaların Dirili Qurbani tərəfindən yaradıldığını təsdiqləyirdi”⁸⁴*.

Pirsultanlı başka bir çalışmasında da Kurbanı ile Şah İsmail'in birbirlerini tanıdıklarını, Kurbanı'nın bir sınavı geçmesinden sonra Şah'ın onu saraya davet ettiğini, baş âşık olarak seçtiğini söyler. Âşıkların Şah İsmail'in şiirlerini meclisin açılışında saz ile terennüm ettiklerini belirten Pirsultanlı, divanının onun gazellerinin hareketle oluşmuş bir şekil olduğunu vurgular. Özellikle Şah İsmail'in meşhur tövbe namesi olan

⁸³ Sednik Paşayev Pirsultanlı, *Aşıq Şəmşirin Poetik Aleminə Seyahat*, Orxan Neşriyat, Bakü 2008, s. 37.

⁸⁴ Pirsultanlı, *Aşıq Şəmşirin Poetik Aleminə Seyahat*, s.243.

“doğrusu”⁸⁵ redifli gazelin okunmasıyla meclisin açıldığını ifade eden araştırmacı, Baş Divani (Xetai divanisi), Ayak Divani (Osmanlı Divanisi) saz havalarının 1514 yılında yapılan ve Kurbanî’nin de bizzat katıldığı Çaldıran Savaşı’nda ortaya çıktığını savunur⁸⁶.

Şah İsmail, şairlik kudreti de olan bir devlet adamıdır. Şiirlerini hem aruzla hem de hece vezni ile yazmıştır. Sarayında şairlere büyük ehemmiyet vermiş, meclisler kurmuştur ve bu meclislere halk şairlerini de davet edip, hece ile şiir söyleyen bu şairleri de himaye etmiştir. Döneminin en güçlü halk şairi Dirili Kurbanî’dir ve âşık meclislerinde o da kendisine yer bulur. Onun Şah ile olan ilgisini tarihçiler de göstermektedir. “*Şah İsmail’in himaye etmiş olduğu şairler arasında halk ağzıyla şiirler yazan şairler de vardı. Halk ağzında şiirler yazan şairlerden birisi Kurbanî idi. Mevzubahis şair halk ağzında yazmış olduğu şiirlerle devrin olaylarının mahirane tasvirini vermeği başarmıştır. Şiirlerinden birinde Hudaferin Köprüsü’nden “kolu bağlı” geçirildiğini yanıklı bir dille tasvir eden âşık, Şah İsmail’e şikâyetle bulunup, ondan haksızlığa karşı önlem almasını talep etmiştir*”⁸⁷.

Eldeki bilgiler doğrultusunda divani türünün, Şah İsmail’in âşıkları da saray meclislerine davet edip himaye etmesi ve âşıkların meclisleri açarken Şah İsmail’in gazellerini sazla çalmalarının bu geleneğin başlangıcı olduğu düşünülebilir.

İlk icra edilen havalar aruz ölçüsüne uygun olduğundan benzer hava ve ritimde yazılan şiirler de aruza uygunluk gösterir. Ritme/havaya uygun sesin tonlanması da beraberinde bu durumu yaratır. Aruzla yazılan bir eserin sazla söylenmesi onu diğer âşık şiirlerinden farklı yapmıştır. Gelenek halini almış olan divani okumada, bugün hece

⁸⁵ Şiirin tamamı şöyledir:

Ey müselmanlar esir-i zülf-i yârem doğrusu.

Bu siyehkârın elinde bîkararem doğrusu.

Derdim ol dilber yanında itibarım var benim

Yokladım ettim yakın bi-itibarem doğrusu.

Bir kuru candan n-olur kurban edim cânanıma.

Ol peri ruhsarlıdan çok şerimsarem doğrusu.

Şah Hatayı seyre çıktı açtı Hürr’ün kabrini

Bari’ ilahî avf kıl kim tövbekârem doğrusu. (Eliyar G. Seferli, Xelil H. Yusifli, “Şah İsmail Hataî”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Azerbaycan Eski Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, II, 148).

⁸⁶ Sednik Paşa Pirsultanlı, “Tikmedaşlı Hasta Kasımın Selefleri ve Halefleri” *Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine V. Uluslar arası Folklor Sempozyumu Bildirileri*, (İlmi Redaktör: Hüsyn İsmayılov), ss. 596-603, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Seda Neşriyat, Bakü 2007, s. 598.

⁸⁷ Gıyas Şükürov, *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve I. Şah İsmail Devri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 198.

ölçüsü ile yazılan bir divanın nasıl olup da aruz ölçüsüne uyduğu ancak bu şekilde izah edilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİVANİ TÜRÜNÜN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. DİVANİ TÜRÜNDE KULLANILAN NAZIM ŞEKİLLERİ

Divaniler, kimi araştırmalarda *aruzlu tür* kimilerinde ise *aruzlu şekil* diye nitelendirilir. Ancak bu şiirler, farklı nazım şekilleri kullanılarak oluşturulan bir âşık şiiri türüdür. Tür, ortaya çıkışı itibariyle hecelidir; ama bazı dönemler aruz ölçüsü de yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu yoğunluk özellikle 17 ve 18. yüzyıllardadır. Son yıllarda oluşturulan divanilerin tamamına yakını hece ölçüsü ve dörtlükler halinde söylenmiştir. Ayrıca önceki yüzyıllarda divanilerin bent sayıları 4, 5 hatta 7 iken, özellikle son yüzyılda bent sayısı üç ile sınırlandırılmış gibidir ve oluşturulan bu yeni divanilerin hemen hepsi kafiye şeması olarak aaba ccca ddda şeklini kullanmaktadırlar.

Gazel ve murabba divanilerin en fazla oluşturulduğu nazım şekilleridir. Özellikle divanilerin aruzlu örneklerine rastladığımız 17 ve 18. Yüzyıllarda gazel ve murabba nazım şekilleri çok sık kullanılmıştır. 20. yüzyıl âşıkları arasında da bu nazım şekillerini tercih edenler olmuştur ama şiirler aruzlu değil hecelidir.

Çalışmada incelenen divanilerin nazım birimi açısından özellikleri şöyledir:

Nazım Birimi Açısından Divaniler		
Nazım Birimi	Divani No	Ade t
Beyitler halinde olanlar	34,35,36,39,40,41,42,43,50,51,52,53,54,58,59,60,61,62,71,73,86,87,88,89,90,91,94,97,124,152,156,158	32
Üçlükler halinde olanlar	108	1
Dörtlükler Halinde Olanlar	1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13,14,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,33,37,44,45,46,47,48,49,55,56,57,63,65,67,68,69,70,72,74,75,76,77,78,79,80,81,82,83,84,85,92,93,95,96,98,99,102,103,104,105,106,107,109,110,111,112,113,114,115,117,119,120,121,122,123,125,126,127,128,129,130,131,132,133,134,135,136,137,138,139,141,142,143,144,145,146,147,148,149,150,151,153,154,155,157,159,160,161,162,163,164,165,166,167,168,169,170,171,172,173,174,175,176,177,178,179,180,181,182,183,184,185,186,187,188,189,190,191,192,193,194,195,196,197,198,199,200	159
Beşlikler Halinde Olanlar	15,38,64,100,101	5
Mısra Sayısı Beşten Çok Olanlar	116,118,140	3
GENEL TOPLAM		200

Divanilerin bent sayılarına ilişkin bilgiler ise şöyledir:

Şiirlerin Bent Sayıları				
Birimi	Bent Sayısı	Divani No	Ad.	Top.
Beyitler halinde olanlar	Dört Bent	86,88	2	32
	Beş Bent	34,35,36,39,41,42,50,51,53,58,59,60,73,89,90,91	16	
	Altı Bent	40, 4,61,62,124,156	5	
	Yedi Bent	43,52,71,87	5	
	Yediden Fazla	94 (8 bent), 97 (8 bent), 152 (8 bent), 158 (9 bent)	4	
Üçlükler halinde olanlar	Beş Bent	108	1	1
Dört veya Daha Çok Mısradan Oluşanlar	Üç Bent	1,2,4,5,6,17,25,27,28,29,30,31,33,49,56,63,65,66, 67, 75,76,78,79,80,81,82,83,84,92,98,99,102,103,104,105,106,107,109,111,112,113,119,120,121,122,123, 125,126,127,128,129,130,131,132,134,136,137,138, 139,140,141,142,143,147,149,150,154,155,157,159,160,161,162,163,165,166,168,169,172,173,174,175,176,177,178,179,180,181,182,183,184,186,187, 188,189,190,191,192,194,198,199,200	105	167
	Dört Bent	8,9,10,12,13,14,16,19,20,26,32,37,44,48,69,70,93,95,110,148,151,153,164,167,171,193,195,196,197	29	
	Beş Bent	3,7,11,15,18,21,22,23,24,38,55,64,68,72,74,77,96,100,101,114,115,133,135,145,146,185	26	
	Beşten Çok Olanlar	57 (8 bent), 85 (6 bent), 116 (8 bent), 117 (6 bent), 118 (7 bent), 144 (6 bent), 170 (8 bent)	7	
GENEL TOPLAM				200

1.1.1. Gazel Şeklinde Divani

Gazel, kelime olarak kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek anlamına gelir⁸⁸. Aşk, güzellik vb. konular işlenir. Kafiye şeması ise, aa, ba, ca....dır. Halk şairleri de yer yer klasik edebiyatın bir nazım şekli olan gazele iltifat etmiş ve bu nazım şekliyle divaniler söylemişlerdir. Gazel, konu olarak dünyanın geçiciliği, zamanın kötülüğü, insanları yanlışları üzerine ikaz vb. durumları işleyen divaniler için kullanılan bir nazım şeklidir. Gazel şeklindeki divanilere örnek olarak Figani'nin aşağıdaki şiiri gösterilebilir.

Çektiğim derde sebeb-kâr ermesin maksûduna
Nâre düşün hasret olsun ben gibi mevlûduna

Her ne veçhile beni namerde kıldı ihtiyar
Bend-i kuvvetle tutulsun münkirin merdûduna

Türlü türlü çektiğim derd-i elem kahr-ı verem
Câna yetti Hazret-i Allah vekil mevcûduna

Kana ekmek doğradı bühtan hasâret eyledi
Merhametsiz bakmadı mazlumun âh-ı dûdûna

Râzı ol encâmı Hak hayra tebdil eylesin
Sen tevekkül ol Figanî cümlemin mâbûduna

(60)

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Görüldüğü gibi şiirde aruz ölçüsü vardır ve gazel nazım şeklinin hususiyetlerine uyulmuştur. Vezin olarak divanilerin yazıldığı aruzun remel bahri olan Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün kullanılmış ve kafiye şeması aa, ba, ca,,, şeklinde sıralanmıştır.

⁸⁸ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999, s. 16.

Gazel nazım şekliyle yazılmış başka bir divani örneği de Erzurumlu Emrah'ın aşağıdaki şiiridir:

Sırra çekmiş kendini ehl-i basîret kalmamış
Anladım ki dehrde sâhib-i hakîkat kalmamış

Kaplamış kibr-i uzlet gönlini âlimlerin
Ol sebep âyine-i devrânda saffet kalmamış

Mey dökülmüş câm şikest olmuş kadeh kalmış tehî
Meclis-i ârifânda eski muhabbet kalmamış

Nerm iderdüm rûz u şeb adâ ile ben yâr için
N'eyleyem ki belde tâb bâzuda kuvvet kalmamış

Kalmamışsa sevdiğim ger hüsnde evvelki hüsn
Fi'lhakîkâ bende de eski muhabbet kalmamış

Kangı şeyhün destini bûs eylesem Emrâhî ben
Bin kerâmet umduğum pîrânda himmet kalmamış

(90)

Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün

Gazel nazım şekli sadece önceki asırlarda kullanılmamıştır. Örneğin 1922-1999 yılları arasında Kars'ta yaşamış olan âşıklardan Karahanlı Murat Yıldız'ın gazel şeklinde ve hece ölçüsü ile söylediği divanisi aşağıdadır:

Gerdişin çark-ı alemi zengini başa çeker
Yoksulu ayağa salıp her gün telaşa çeker

Kasıbın ışıklı günü niye karanlık olur
On iki ay baştan başa zulüm endişe çeker

Namerdi çıkarıp tahta sultan eyler aleme
Merdin fasl-ı nev-baharı zulumat kışa çeker

Akıl yetmez fikir çatmaz yaradanın işine
Bir bakarsın devreyleyip doluyu boşa çeker

Aşık-ı sadık olanlar türlü ah u zardadır
Aşk odunun şiddetinden o da ataşa çeker

Karahanlı Murat Yıldız göz geçir sen aleme
Gündüz hayalim var benim geceler düşe çeker

(124)

1.1.2. Murabba Şeklinde Divani

Murabba, dört köşeli, dörtlü demektir. Edebiyatta da aynı vezinde dörder mısralık bendlerin birleşmesinden oluşan şiirlere murabba denmektedir⁸⁹. Kafiye şeması aaaa, bbba, ccca...şeklindedir. Bendlerin sonlarındaki mısraların aynen tekrar edildiği murabbalar da vardır. Bunların kafiyeleşmesi de aaaA, bbbA, cccA şeklindedir.

Divanilerin çoğu bu nazım şekli ile yazılmıştır. Murabba şeklinde divani örneklerinden biri 17. yüzyıl âşıklarından Âşık'a aittir. Divanın kafiye şeması aaaA, bbbA..şeklindedir. Ayak olarak kullanılan ve her dörtlüğün sonunda aynı mısra tekrar edildiğinden bu şiirlere murabba-ı mütekerrir de denir.

Bir lebi şîrîn için üstadın oldum ben senin
Geçmedi makbule hiç Ferhâdın oldum ben senin
Âşinâlık niyyet ettim yâdın oldum ben senin
Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin

Dönmüşüm Mecnun'a, baştan aklımı zây eyledin
Kimse sırrım bilmez iken âleme şây eyledin
Âr-u nâmustan çıkardın halka rüsvây eyledin
Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin

⁸⁹ İpekten, s. 84.

Âşkım hem sâdıkım rakip sözüne uyamam
 Aşk elinden dertliyim kimseye derdim diyemem
 Gözlerimde suç var ama baktığıyçün kıyamam
 Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin

Âşık eydür koymadım hiç zerrece dermânımı
 Dostlarım öldürseler helâl ederim kanımı
 Ne ezâlar eyledim ah çok incittin canımı
 Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin
 (10)

Kafiye şeması aaaa, bbba, ccca..şeklindedir. Bunun yanında kafiye şeması aaba, cccb, dddb veya abab, cccb, dddb, aaab, cccb, dddb şeklinde olan divaniler de vardır.

Bir onulmaz derde düştüm bu imiş hükm-i kazâ
 Hiç kabul etmez ilâcî zahmimiz emlenmesün
 Meskenim güzelce yorun çünkü Hak'dandır kazâ
 Ehl-i hüccâc âh edince göz nice nemlenmesün

Darbıma dağlar dayanmaz kadir idim kuvvete
 Bulmadı Lokman ilâcî çâre yoktur illete
 Müjdeci başım götürmez kem haberim devlete
 Nazlıdır sultan efendim işitip gamlanmasun

Yetti ardımdan ecel serheng'i yolum bağladı
 Âh-ı hasret vâh-ı firkat yaktı siynem dağladı
 Bilmedi ahvâli hüccâc-ı Müsülman ağladı
 Nâr ile bağı hacir mi göz nice nemlenmesün

Ser-nigûn oldu işiten eşkıyalar ünümü
 Beyt-i harem Ka'betullah'a çevirdim yönümü
 Çağırın gelsün yanıma Kethüda Halil'imi
 Yerime tuğumu çeksün adımız kemlenmesün

Kâtibî der yenilendi yine bu derdim benim
 Umarım kim pâdişâhım dağıtmaz ordum benim
 Kethüdâ'ma tuğumu ver beklesün yurdum benim
 Gayrı defter(-i) vüzerâda yerimiz mimlenmesün
 (23)

Murabba nazım şekli ile icra edilen divaniler farklı bir takım şekil özelliklerine göre değişik adlar alırlar. Bunları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1.1.2.1. Musanna Divanı

Kelime olarak musanna, tasni edilmiş, sanat eseri olarak meydana getirilmiş, usta elinden çıkmış, çok süslü, uydurulmuş anlamlarını taşır⁹⁰. Aynen vezn-i aherler gibi mısralar küçük parçalar halindedir. Bu parçalar aruzlu olan divanilerde Fâilâtün cüzlerine, heceli olan divanilerde ise 4+4+4+3 duraklarına denk gelir. İkinci mısra ilk ısranın ikinci parçası ve devamıyla başlar. Bir sonraki mısralar da kendilerinden bir önceki mısranın ikinci parçası ve devamı ile başlarlar. Çok ustalık gerektirir buna rağmen örneklerini bulmak mümkündür. Kimi araştırmacıların da kabul ettiği gibi çok zor yazılmalarına rağmen şiirsel özellikleri zayıftır⁹¹.

Çankırlı Zahmî'ye ait musanna divandan bir bent:

Ey nigârım hubb-ı zârım kisb ü kârım sendedir
 Hubb-ı zârım kisb ü kârım cümle varım sendedir
 Kisb ü karım cümle varım âh u zârım sendedir
 Cümle varım âh u zârım gül-izârım sendedir⁹²

Aslında bu tür şiirler vezn-i aher gibidirler. Ancak vezn-i aherler bilindiği gibi dört müstef'ilâtün yani yirmi heceden oluşan mısralarla kurulurlar. On beş hece ile divani söyleyen âşıklar da şiirlerinde bu özelliği de kullanmışlardır.

Yusuf Ramazanov'a ait şiirden bir bent:

⁹⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999, s.687.

⁹¹ Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, s. 183-184.

⁹² Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, s. 184.

Bir kemandar	attı müjgan	etti bağrım	sad-pare
Attı müjgan	etti bağrım	sad-pare	seyret zara
Etti bağrım	sad pare	seyret zara	kıl çare
Sad pare	seyret zara	kıl çare	inler yâre ⁹³

1.1.2.2. Dudakdeğmez Divani

Âşıklar, dudakdeğmez, lebdeğmez gibi isimlerle anılan şiirlerde diş-dudak veya dudak ünsüzleri olan b,m,f,v,p gibi sesleri eserlerinin içinde kullanmazlar. Bu sesler ağızdan çıkarken dudakların birleşmesi gerekir. Bu tür şiirler müstakil söylenebildikleri gibi iki âşığın karşılaşmasında irticalen yapılan atışmalarda da sıklıkla kullanılır. Dudakdeğmez şiirler âşıklık gücünün ve sanatının ortaya konulması bakımından âşıklar tarafından çok önemsenir⁹⁴. Divaniler arasında da bu kuralın uygulandığı şiirler vardır.

Sen kenar gez şer işlerden gadadan gandan âşığ
 Ellerin şirin dileyi çıhsın dehandan âşığ
 Hegigetten zerhırd ele el içinde ad gazan
 Sesine sesler yetişsin senin cahandan âşığ

Keçen iller keçdi âşığ yeni heyatdan deyek
 Ya haricden ya dâhilden ya kâinattan deyek
 Hegigetten siyasetten ya da senetden deyek
 Deyek halgın hilaskarı dahi insandan âşığ

Cavan Hüseyin her degige dâhilerden ders alır
 Halgın eziz geleceyin yazır dastana salır
 Azadlığın eşgi ile ganat çalır saz çalır
 Aşıgsansa, sen de ders al dersin alandan âşığ

(113)

⁹³ Maarife Hacıyeva, Şahin Köktürk, Mehebbet Paşayeva, *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 111.

⁹⁴ Doğan Kaya, *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 272.

1.1.2.3. Tecnis Divani

Divanilerin tecnisli olanları için kullanılan bir kavramdır. Âşık şiirinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılan cinasta, sözcüklerin yazılışı ve okunuşu aynı, anlamları farklıdır.

Örnek:

Can ciyerim gözel diyar şam ü seher qan ağlaram
Esirgesen merhemetin def ede ya sinen meni
Bend olmuşam Kur'an'ıma qayriler canana aşık
Alıram hey ezberime Türkücen Yasin emmeni

Dövrânında xalıqinden sedaqtli er rehm anı
Oldu Zerdüşt'ün rakibi günah saydı er reh manı
Hayatımın isbatıdı ziba bildim Errahman'ı
Qxunsa Resul şe'nine şad eyler Ya-Sin en meni

El hemsaye elle oldu men hemsayeyem sazınan
Alı qoymaz uzaqlaşa özünden kenar sazın an
Qamlar deryası coşanda şadyan oluram sazınan
Ölsem çaldır bir Ruhani götürmen yasinen meni

(49)

Başka bir örnek:

Bir topluma girdiğinde haddini bilip dinle
Hoş sohbetle güzel konuş sonra milleti güldür
Sakın doğru yoldan çıkma Hak'ka varılır dinle
Bülbülü deli eyleyen sevdiği gonca güldür

Makama layık görülür çok okuyup yazanlar
Anlamaza söz söylersen kışın durup yaz anlar
Bazı insan okusa da dinlese de az anlar
Cümleye anlamı veren hem nokta hem virgüldür

Sayatoğlu sevdiceğim düşmesin hiç ayardan
 O zaman ki bıkmaz gönül böyle güzel bir yardan
 Sarp kayalar arasında geçitsiz yüce yardan
 İlkbaharda çağlayarak su akar güldür güldür
 (190)

Başka bir tecnis divan örneği de Âşık Mikayıl Azaflı'ya ait olan aşağıdaki divanidir:

Geldi keçdi gış ayları çatdığ a yaza yaza
 Yâr yârına şirin şirin deye a yaza yaza
 Aralayın hesret çeken canı cânân gehrinden
 Tale yazan Halig derdi yazsın ay aza yaza

Gele gel ey can seni geza nes aya saldı
 Hesde idin ne sirdaşın geldi ne saya saldı
 Ne ayrıldı ne anladı getdi ne saya saldı
 Tale genden iller ile geçdi ay aza aza

Hercayını şer gadanı el ateşe a galar
 İster cahan şahı sayıl ecel geler ağ alar
 Azaflı'nı agâh edin neyledi ki ağalar
 Gerg ettiniz şahtalara gara ayaz ayaza
 (136)

1.1.2.4. Evvel-Ahır Divanı

Mısra hangi sesle başlarsa, o sesle de bitirilir. Evvel-ahır olup hem zincirleme hem cinaslı olan divaniler de vardır. Daha çok Azerbaycan sahasında görülür. Molla Cuma ve Âşık Elesger'de örneklerini bulmak mümkündür. Erzurum âşıkları bu şekilde oluşturulan divanilerine *Kesik Divan* derler*.

* Âşık Sıtkı Eminoğlu ve Âşık İsrail Daştan, 10.05.2011 tarihli görüşme.

Xeyli vaxtdır men nâşidim bu qızdaki fende bax
Xumarlanıp ala gözler lebindeki qende bax
Xoyradlardan pünhan olsun şamamaynan ter buxax
Xoş qoncasan men bülbulü salıpsan kemende bax

Xeste düşen bendelerin tebibisen ey xalıx
Xar qucupdu güllerimi bülbüller qaldı yanıx
Xatirime deyip eziz könlümü etme sınıx
Xelvet vurup seher iken bir mene ötende bax

Xudam yazsın seni mene biz de murada çatax
Xırda xırda doğruyupsan avaz avaza qatax
Xalğdan gizli bir bucaqda sarmaşıp böyle yatax
Xurma teki Molla Cuma leblerin emene bax

(106)

Divaniler arasında hem evvel-ahır olup hem de tecnisli olanlar da vardır ki büyük maharet isteyen bu türden divanilere de yine Molla Cuma'da rastlamak mümkündür:

Qafil oldum yar halını sormadım o çaq bu çaq
Qonçelerim xara qaldı dermedim o çaq bu çaq
Qurrelenip siyah qaşın etdi sinem müşenbaq
Qamzen oxun candan uzak görmedim o çaq bu çaq

Qani mevlam yandırıpdir sinemizi daqı daq
Qavvas olup deryaları qovuşdurup daq-ı daq
Qeyret gerek Ferhat kimi sinemizi dağıdaq
Qezel deyip yüz qapına sürmedim o çaq bu çaq

Qazabından men qorxuram oturanda bî-damaq
Qerez görüp adaleti isteryirem bi damaq
Qmgin oldu Molla Cuma gel eyleyek bidamaq
Qaflet babından yanına getirmedim o çaq bu çaq

(104)

1.1.2.5. Zincirleme Divani

Üstteki bendin en son kelimesi kendisinden sonra gelen bendin ilk kelimesini oluşturur. Bu yolla bentler arasında birlik sağlanmış olur. Bu tür divanilere de zincirleme divani adı verilir.

Şükür olsun yettim paye sagi-yi meyhaneden
 Meu badesin ser çekmişem mest oldum peymaneden
 Mest-i çeşm-i yar sırrını ben soruştum bülbül den
 Bülbül dedi ben nâşıyam get örgeş **pervaneden**

Pervane tek eşg oduna bu canım bîganedi
 Öz ölkemde gerib oldum dört yanım bîganedi
 Ölüb bağban köçüb bülbül mekânım viranedi
 Gece gündüz ban çekirem baygu tek **viranede**

Virane oldu köynüm evi battım mehnet behrine
 Bir soranın sevdasında düşdüm gemler nehrine
 Aşına yârım döndü yâda yandım hivran gehrine
 Deli köynüm Geysî kimi üzölmür **cânânede**

Cânânının Fağır Sevan çoh çekibdi cefasın
 Ferhat kimi canın goyub görmüyüb yar vefasın
 Bu fenanın hetta bir dem sürmüyübdü sefasın
 Gelen günden sitem görüb kesibler gemhanede

(171)

1.1.2.6. Dudakdeğmez-Musanna Divani

Kimi divaniler hem dudakdeğmez olup hem de vezn-i ahire benzer bir şekilde oluşturulmuşlardır. Bu şiirler içerisinde b,m,p,f,v sesleri bulunmaz. Aynı zamanda musanna divan dediğimiz, şiirin mısralarının küçük parçalara ayrılarak bir mısranın kendisinden önceki mısranın ikinci parçası ve devamı ile başlaması özelliğini taşırlar.

Bu parçalar aruzlu olan divanilerde Fâilâtün cüzlerine, heceli olan divanilerde ise 4+4+4+3 duraklarına denk gelir. Ancak bu durumun dışına çıkılan şiirler de vardır.

Âşık Elesker'e ait dodakdeğmez musanna divani örneği:

Esselâtî heştî erkân ehl-i dil hal cengine
 Erkân ehl-i dil hal cengi ne seyrede âhengine
 Dil hal cengine seyr de âhengine hedengine
 Cengine âhengine hedengine irengine

Esselâtî şin di âşık endirersen yelkeni
 Şin di âşık endirersenyelkeni kestirkeni
 Endirersen yelkeni kestirkeni sen selseli
 Yelkeni kestirkeni sen selseli çal sengine

Getdi elden ihdiyarın ah Edersen gel deyer
 Ah edersen gel deyer ceht eyler ister eser
 Cehd eyler ister eser tenzile çetin yeter
 Deyer eser çetin yeter Elesker'in dengine

(65)

1.1.3. Muhammes Şeklinde Divani

Muhammes, her bendi beş mısradan oluşan şiir şeklidir. Bent sayısı genelde 4 ile 8 arasındadır. Divanilerin muhammes şeklinde olanları da vardır.

Bîvefâ çerhin işi her dem figan olmağımı
 Aka aka gözlerimin yaşı kan olmağımı
 Tâ Elest'ten bu yazılmış anlıma eyvâh vâh

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimi
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağımı

Hasrete düştüm medet hey ben gamınla mihnete
 Zerrece meyl itmezem ben bu safâya işrete
 Ya suyum ya toprağım çekti diyâr-ı gurbete

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimiş
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağimiş

Şimdilik dostlar benim gönlüm melâmet gösterir
 Âdetidir her gamın sonu selâmet gösterir
 Görelim âyine-i devran ne sûret gösterir

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimiş
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağimiş

Der ki Ömer Lemyezel Kerim İlâh-ı lâyezal
 Saltanat cümle senindir yokdürür sana zevâl
 Gurbet elde çeke çeke oldu kametim hayâl

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimiş
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağimiş

(15)

Kafiye şeması aax AA, bbb AA, ccc AA...dır. Son iki mısra bütün bentlerin sonunda aynen tekrarlanır. Buna muhammes-i mütekerrir de denir.

Başka bir örnek de kafiye şeması aaaaa, bbbba, cccca..olan ve Azerbaycanlı Âşık Melikballı Gurban'a ait aşağıdaki muhammes divanıdır:

Ne eceb xub yaradıb hüsnünü tarı bu qızın
 Ne eceb gülşene benzer gülüzarı bu qızın
 Ne eceb mestlenib çeşmi-xumarı bu qızın
 Ne eceb taze bitib heyvası narı bu qızın
 Ne eceb çiçeklenib fesli-baharı bu qızın

Ne eceb taği-müqevves çekilib qaşı keman
 Ne eceb xoş danışır lezzetilen tuti zebanı
 Ne eceb xetleri reyhandı ve hem püste dehan
 Ne eceb gerdeni mina ne eceb ince miyan
 Ne eceb bal lebinden olu carı bu qızın

Ne eceb inci-yi-dürdane kimi ağ dişi var
 Ne eceb badi-sebaden telinin cünbişi var
 Ne eceb naz ediben işve ile gerdişi var
 Ne eceb ehd ile peyman müvafiq işi var
 Ne eceb göyçek imiş tutduğu karı bu qızın

Ne eceb ehmeri gül lale yanağın gördüm
 Ne eceb cennet içinde bela bağın gördüm
 Ne eceb fûrset ile xelvet otağın gördüm
 Ne eceb dişlemeli öpmeli çağın gördüm
 Ne eceb eyleyib Allah meni yarı bu qızın

Ne eceb söhbeti var xırda meqalet ne eceb
 Ne eceb derdi-dile verdi kifayet ne eceb
 Ne eceb düşmüş imiş neqşi-heyalet ne eceb
 Ne eceb ister imiş buse vüsalet ne eceb
 Ne eceb Qurbana rast geldi bazarı bu qızın

(101)

1.1.4. Müstezat Şeklinde Divani / Ayaklı Divani

Müstezat, artırılmış, ziyadeleşmiş anlamlarına gelir. Aslında bir gazel türü olan müstezatlar, uzun mısralara kısa mısraların eklenmesi ile yapılırlar. Bu kısa eklentilerin vezinleri de üstteki mısranın vezni ile uygunluk gösterir. Aruzun 3 fâilâtün 1 fâilün kalıbı ile yazılan aruzlu divanilere eklenen bu kısa mısraların vezni de fâilâtün fâilün şeklinde olur. Bu şekilde yazılmış divanilere **ayaklı divan**, **yedekli divan** da denilir.

Mübtelây-ı aşk olaldan buldu lezzet cânımız

Var bizim cânânımız

Pâk olur her bezmde güller gibi meydânımız

Her dem ü devrânımız

Gelse nâdan neş'e bulmaz bezmimiz vârestedir

Aşk ile şâyestedir

Cân içinde gizlidir her an bizim mihmânımız

Böyledir irfânımız

Tâ ezel merdânelerdir ser verirler şâhına

Şemsi Tebriz râhına

Ser verir sır vermeyiz çoktur olan kurbânımız

Can verir hûbânımız

Var semâımızda safâ câna gıdâ aşka cilâ

İsmi her anda vefâ

Anlaşılmaz zâhidâ hem seyrimiz seyrânımız

İncedir erkânımız

Mağz-ı Kur'an'dır muhakkak der tarîk-i Mevlevî

Ey Pesendî Mesnevi

Hüccet-i katı' olubdur serteser peymânımız

Var bizim îmânımız

(91)

Şiirin kafiye şeması a (a) a (a), b (b) a (a), c (c) a (a), d (d) a (a)... şeklindedir. Uzun mısralar gazel şeması olan aa, ba, ca şeklinde devam ederken kısa mısralar da kendinden önceki uzun mısra ile kafiyeleştiğinden aynı şekilde devam eder.

Azerbaycan sahasında da “Yedekli Divanî” denen bu tür az da olsa işlenmiştir. 15 hecelik dört mısradan oluşan bentlerin sonuna yedi veya sekiz heceli dörder mısralık şiirler eklenir. Eklenen bu kısa dörtlüklerin son mısrası divaninin ilk bendinin dördüncü mısrası ile kafiyeleşir.

Meclisi şad eyleyir gelende hayın semavar

Düzülüp istekanın verilir çayın semavar

Qaynara düşen vaxtı çalınır toyun semavar

Doğrusu yoxdur dünyada milsen tayın semavar

Deseler halın necedi

Şanın şöhetin ucadı

Stola⁹⁵ xub yaraşır

Kısadı boyun semavar

Evvelinden adet budu toy babası süfre sere

Getire şirin çayı yanında baylınan kere

Zer istekân gümüş qaşırq nakış vere bölmelere

Şehdini zenneylesen sevdası vurur sere

İnsanı aşka salar

Neçe növ qayda çalar

Gördüm ki çoxdu bize

Bu hak ü sayın semavar

Cem edip mexluqatı baxın bunun divanına

Kimseden qorxusu yox eger gelse xan yanına

Günbegün şöle verir desmal çekin canına

Yakuttan çox renklidi benzeyir xoruz qanına

Yaşasın qayran ustalar

Diriler, içen xesteler

Dertliye derman olur

İllacdı çayın semavar

Şair Nebi seni görüp gör nece geldi hevese

Aferin olsun saqiye diqet yetirir herkese

Günortanın bozartması plov ile düşer behse

Yumurtaynan inek südü bir özge mehlemdi sese

⁹⁵ Stol: (Rusça) Masa.

**Şevke getirir aşığı
Evlerin yaraşığı
Aslındı mis madeni
Halisdi soyun semavar**

(110)

1.1.5. Destan Şeklinde Divani

Destanlar, âşık şiirinin hacim bakımından en uzun şiirleridir. Bu özelliğini dikkate alan Özkul Çobanoğlu, “tür”, “şekil” ve “hacim” ifadelerinin yeniden tanımlayarak destanı bir biçim olarak tasnif etmiştir*. Bu teklif halkbilimciler tarafından da geniş kabul görmüş ve yapılan yeni âşık tarzı şiir geleneği tür ve şekil tasniflerinde daha önce yer verilen mâni ve koşma biçimlerinin yanına bir üçüncüsü -uzun biçim olarak- destan eklenmiştir.

Destanlar, en az 5 veya 7 dörtlükten 130 hatta 150 dörtlüğe kadar örnekleri olan, hecenin 8 veya 11’li kalıbı ile söylenen âşık tarzı şiirlerdir. Biçim özellikleri açısından koşmanın hususiyetlerini taşırlar. Destanlar, konu sınırlaması olmaksızın bir âşık tarafından destan yapmaya değer bulunan bir vak’ayı, bir cismi veya kavramı hikâye ederek anlatan şiirlerdir⁹⁶.

Âşıklar on beş hece ile yazdıkları divanilerini genellikle üç veya beş bentle sınırlı tutarlar. Bununla birlikte divanilerin daha çok bentten oluşan, destan biçimindeki örneklerine rastlamak mümkündür. Destan biçiminde oluşturulmuş bir divani örneği aşağıdadır:

Anlamaza öğüt verme nasihatten anlamaz
Beyni kaba cahil yobaz zihniyetten anlamaz
Hak kelâmından hoşlanmaz konuşur malâyani
Lânet deyip de şeytana feragatten anlamaz

İbâdet aklına gelmez demez ölürüm yarın
Belden aşağı konuşur aşkı eşek himarın

* Daha geniş bilgi için Özkul Çobanoğlu ‘nun “*Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*” adlı eserine bakınız.

⁹⁶ Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, s. 3.

Leşe konmaktır âdeti alaca kargaların
Aslı çöplükten yetişen zerâfetten anlamaz

Duyduğu bir sözü hemen yerine ulaştırır
Ayda yılda bir selâvat diline dolaştırır
Duvar dibine bevl eder üstüne bulaştırır
Yarı cenabet dolanır taharetten anlamaz

Gıybeti fakir çok yapar olur şeytana tabî
Helâl haram demez yiyer bilmez günah sevabı
Hoca namazdan bahseder dinler hayvanat gibi
Artık kalbi mühürlenmiş ibadetten anlamaz

Beş vakit namazı kılmış lezzetine varmamış
O camiye girmiş amma cami ona girmemiş
Kâbeye yüzün sürmüş gönlü meyil vermemiş
Cahil bin hacı olsa da o davetten anlamaz

Kur'an'da riba açıklar faizin mânâsını
Alıp verenler yaparlar zinanın fenasını
Karşısında televizyon eder göz zinasını
Ar namusu kayıp eden haysiyetten anlamaz

Rütbe-i şeytandan almış başa dikmiş tuğunu
Kendi varından bahseder demez Hakk buyruğunu
Bırak itoğlit methetsin öküzün kuyruğunu
Zaten o da onun gibi cemaatten anlamaz

Ey Gülhanî hürmetine var etti yer semayı
Onun nurundan yarattı güneş yıldızı ayı
Muhabbetle hasıl etti Hatem'el Enbiyayı
Muhabbetten hoşlanmayan Muhammed'den anlamaz

1.1.6. Sicilleme Divani

Sicilleme, kendine mahsus bir nazım şekli veya nazım türü değildir. Belirli bir ölçüsü ve şekli olmayan sicilleme hemen her konuda ve her şiir türünde işlenen bir özelliktir. Kimi araştırmacılar sicillemenin biçim özellikleri için 7-16 hece ile aynı kafiye ile en az 10 dizeden oluşan bent veya bentlerle kurulduğunu belirtirler⁹⁷. Şair konudan konuya atlayarak veya tek bir konuda şiiri istediği kadar uzatabilir. Doğan Kaya, sicillemeleri konuları arasında nasihat, millilik, mistik ve belli bir inançla ilgili söylenmesi gerekenlerin sayılıp döküldüğü şiirler olarak gösterir⁹⁸. Bent sayısı, bentlerdeki mısra sayısı veya mısraların hece sayıları ile ilgili kesinleşmiş kurallar yoktur. Azerbaycan'da daha yaygındır ve Şeki adı ile bilinir. Şeki isminin, Kuzey Azerbaycan'ın Dağıstan'a komşu olan Şeki (Nukha) bölgesinden hareketle verildiği⁹⁹ söylene de bu bilgiyi kabul etmeyen araştırmacılar¹⁰⁰ da vardır.

Başka bir özellik olarak sicillemeler Azerbaycan sahasında âşık şiirinden ayrı olarak şifahi halk şiiri örneği olarak kabul edilir. *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*'nde mevsim merasimlerinde, düğünlerde, kına gecelerinde okunan bu şiirlerin belirli bir ezgiyle okundukları, çoğu zaman sözün manasına dikkat edilmeden müziğin ritmine uyan sözlerle doldurularak uzatıldığı söylenir¹⁰¹.

Divaniler arasında da sicilleme tarzı şiirlerin özelliklerine uyan örneklerle rastlanır. Bu şiirlerden biri aşağıdadır.

Adam var ki el anası o şen dövrân isteyer
 Adam var ki gelb aynası meslek vicdan isteyer
 Adam var ki iltiması duyan ganân isteyer
 Adam var ki temennası derde derman isteyer
 Adam var ki şer hatası fitne şeytan isteyer
 Adam var ki beşer yası zülmü yaman isteyer
 Adam var ki iddiası gala zindan isteyer
 Adam var ki can şefası şen gülüstan isteyer

⁹⁷ Erman Artun, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, s. 192.

⁹⁸ Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 661.

⁹⁹ Ramazan Çiftlikçi, "Türk Saz Şiirinde Bir Tür: Sicilleme (Şeki)", *Folklor/Edebiyat*, 1(1), Aralık 1994, s. 63.

¹⁰⁰ Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 661.

¹⁰¹ Hacıyeva vd., *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*, s. 112.

Adam var ki insan hası cennetmekân ister
 Adam var ki su sonası yar mehriban ister
 Adam var ki gan çalası iblis oğlu iblisdir
 Adam var ki derde derman bağ gülüstan ister

Adam var ki mehebbeti eşgi yanar dünyada
 Adam var ki sedageti dostu ganar dünyada
 Adam var ki sehaveti her vaht anar dünyada
 Adam var ki edaleti haggı danar dünyada
 Adam var ki hegigeti eder fanar dünyada
 Adam var ki şan şöreti donar sınar dünyada
 Adam var ki ibadeti eyler kenar dünyada
 Adam var ki tebieti Halig sanar dünyada
 Adam var ki her möhneti derdi gınar dünyada
 Adam var ki ünsiyyeti ya da gonar dünyada
 Adam var ki yoh geyreti gezer dinar dünyada
 Adam var ki taht-ı revan hökm ü cahan ister

Adam var ki her būsata çatar geder Azaflı
 Adam var ki harabata batar geder Azaflı
 Adam var ki yata yata yatar geder Azaflı
 Adam var ki min min hata tutar geder Azaflı
 Adam var ki ana ata satar geder Azaflı
 Adam var ki miner ata tatar geder Azaflı
 Adam var ki can barata gatar geder Azaflı
 Adam var ki gazamata atar geder Azaflı
 Adam var ki heyvanata otar geder Azaflı
 Adam var ki kainata satar geder Azaflı
 Adam var ki yüz heyatı gaytar geder Azaflı
 Adam var ki gezer sağ can hagg-ı divan ister

1.1.7. Kafiye Şeması ve Nazım Şekli Diğerlerinden Farklı Olan Divani

Âşık Zülali'ye ait aşağıdaki divanı örneği, nazım şekli ve kafiye şeması açısından diğer divanilerden farklıdır. Aynı divaniye benzer başka bir divaniye rastlanmamıştır.

Sen ey zalim neden koydun beni böyle esarete
Bana rahm etmezsin kaldım bir acayip rezalette
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Sen görmezsin Halık görür, herkes ettiğini bulur
Birgün davamız hallolur mehengi adaletinde
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Ulaştı eflâke vallah bugün çektiğim ah vah
Her ne yapsam bilir Allah yazılır Hak kitabında
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Beni ağlatırsın her bar seni tutmaz ah u zar
Gam gününde olursun yar tanımazsın şefaatte
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Der Zülali bana heyhat edeceksin hidayet
Söylersin etmem ibadet cezan vardır cinayette
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

(108)

Divani üçer mısradan oluşan bentlerle tanzim edilmiştir. Bentlerin üçüncü mısraları tekrar niteliğindedir. Kafiye şeması aaA, xaA, xaA, xaA, xaA şeklindedir.

Şiirin ilk bendi başka bir kaynakta;

Sen ey zalim neden koydun beni böyle esarete
Bana rahm etmezsin kaldım bir acayip rezalette

Ne yapayım neyleyeyim bilmem işim gücüm zelalette
 Neden bakmazsın ey asi bana vakit saadette
 Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette¹⁰²
 şeklindedir.

1.2. DİVANİLERDE VEZİN

1.2.1. Hece Vezni

Vezin, kelime manasıyla tartma, tartılma, ağırlık anlamlarına gelir. Şiiri oluşturan dış yapı unsurlarından biridir. Halk şiirinde kullanılan temel vezin hecedir. Bununla beraber âşıklar farklı dönemlerde aruz veznini de şiirlerinde kullanmışlardır. Hece vezni ile yazılan divanilerde mısralardaki hece sayısı on beştir. Kimi kaynaklarda divanilerin heceleri ile ilgili olarak 14, 15, ve 16 hece sayıları zikredilir¹⁰³. Ancak şurası belirtilmelidir ki divanlar genelde 15 nadiren 16 hece ile yazılırlar. Kendilerine mahsus havalarla okundukları için 14 hece bu havalarla okunamaz. Bu nedenle divanlar 15 veya 16 hece ile yazılırlar. Aruz vezinli divaniler ise yine hecenin on beşli kalıbına denk gelen ve Remel Bahri olan “Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilün” kalıbı ile yazılırlar.

Hece vezniyle ve beyitler halinde yazılmış divani örneği:

Efendim gül yüzlü dosta ermdir arzum benim
 El bağlayıp divanında durmaktır arzum benim

Kendi bilir ben bilirim yoluna baş koymuşum
 Lutfederse cemalini görmektir arzum benim

Dost yanında ikilik yok Ali de bir Veli de
 Senlik benlik çemberini kırmaktır arzum benim

¹⁰² Kemal Bayrak, *Âşık Zülâli Hayatı Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1973, s. 92.

¹⁰³ Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü* s. 246.

Sıyırıp sırtımdan atsam ikilik gömleğini
Kaldırıpta yerden yere vurmaktır arzum benim

Bir kez yolum uğrasaydı erenler meclisine
Sıdk ile huzurda boyun burmaktır arzum benim

Sinemi sardı çürüttü politik mikropları
Bu müzmin illete şifa sormaktır arzum benim

Küredeki desen desen beşeri alem için
Cümlesine bir fakülte kurmaktır arzum benim

Ruhani'yim hıfzeyledim yazısız kitabı ben
Bir satırdan bir noktaya varmaktır arzum benim

(152)

Bir başka örnek de dörtlükler halindedir:

Çok kimseyi vatanından atar gurbete felek
Çok kimseyi sevdiğinden bırakır cüda felek
Her kim diyer ben gülersem onunda binası yok
Bir gün olur devrin döner yandırır oda felek

Kaftan kafa hükmederdi neyledi Süleyman'ı
Ol daşı sıkıp kül eden Zal oğlu Rüstem hanı
Hayber'i çekip koparan ol Ali pehlivanı
Bellisiz etti kabrini bıraktı getti felek

Yüz yirmi dört bin Nebi gelipdi bu faniye
Otuz altı sahabe dört çâr-ı yâr hani ya
Der Şenlik'im gafil olma seyreyle sen Ani'ye
Heçbir adil padişahı döndermez şada felek

(80)

Bazı mısralar var ki neredeyse aruzun *Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün* kalıbına uygun düşmektedir. Ancak imale veya zihafı aruza uydurulamayacak çok sayıdaki hecenin varlığı şiirin hece ile yazıldığı bir ispatıdır.

Dikkatimizi çeken konulardan biri de görüşme yaptığımız âşıklardan bir divani örneğini, sadece şiir halinde okumalarını istediğimizde, aruzlu bir şiiri okur gibi okumalarıdır. Şiirleri bu şekilde okuyan âşıkların da aruz ölçüsü ile ilgili yeterli bilgileri bulunmamaktadır. Ancak şiiri okurken sesi alçaltıp yükselterek bir ritme uydurmaktadırlar. Divanilerin böyle bir özellik göstermeleri iki sebeple açıklanabilir. Bu sebeplerden biri ezgi diğeri gelenektir.

Bilindiği gibi divaniler gelişi güzel okunmazlar. Bilinen havaları vardır ve âşık divaniyi bu hava eşliğinde okur. Okunan divani havaları da sesin alçalıp yükselmesi, eda/tavır vb. nedenlerle aruzun *Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün* kalıbına uygunluk gösterir. Âşıklar divaniyi okurken de sözleri bu havaya uygun söylediklerinden, vezne uymasa da yakın bir durum yaratılmış olur.

İkinci sebep olarak gelenek gösterilebilir. Âşıklar, usta-çırak geleneği içerisinde yetişirler. Eğitimlerini ustalarından alırlar. Bu eğitim sırasında ona hem saz hem de söz öğretilir. Yanında yetiştikleri âşıkların şiirlerini usta malı olarak ezbere bilirler. Kendi şiirlerini yaratırken de ezberlemiş oldukları bu söz kalıplarının etkisinde kalırlar. Yani daha önceden bildiği bir ezgi ve hava kalıbında kendi şiirlerini oluştururlar. Bu nedenle ortaya benzer şiirler çıkabilmektedir. Yani aruza yakın bir hava ve söz ezberinde olan bir âşığın söyleyeceği şiir de yine öncekiler gibi aruza yakın olacaktır.

1.2.2. Aruz Vezni

Divaniler, âşık tarzı şiir geleneğindeki tür ve şekil tasniflerinin tamamına yakınında “aruzlu” ifadesi ile başlayan bölümlerin altında verilirler. Fakat yapılan çalışma ve görüşmelerden sonra varılan kanaat, divanilerin aslında heceli âşık şiirleri olduğudur. Bazı dönemlerde aruz vezni ile yazılmış oldukça fazla divani mevcuttur. Ancak bu dönemlerde türün aruz ölçüsü ile oluşturulmuş olması, türü aruzlu yapmaz. Divanilerin aruzlu olmadıklarını iddia eden başka araştırmacılar da vardır. Örneğin Ahmet Talat Onay, hiçbir halk şairinin, bir divanı, bir semaiyi, yazarken veya söylerken aruzun bir veznini düşünmediğini söyler. O’na göre, âşığın düsturu, hatırasında mahfuz eş’arın okunduğu makamdır. O makamın ahengine kelimeleri terdif ederek vücuda

getirdikleri eserleri aruz sayarsak her efâil ve tefâile uyan parçaları da aruz saymak zarureti vardır. Vezin sandığımızın aslında âşığın bildiği bir musiki makamının, bir türkü bestesinin kulağında yerleşmiş olan ahengidir¹⁰⁴.

Yine Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek tarafından hazırlanan *Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi 1 (16-18. Yüzyıllar)* adlı eserde, kim ne derse desin, âşıkların, aruz veznini pek iyi bilmedikleri için divaniyi hece ölçüsüne uydurmaya çalıştıkları vurgulanır¹⁰⁵.

Türk şiirinde aruz vezni ile yazılmış ilk eserler Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık'tır¹⁰⁶. Aruz ölçüsü ile oluşturulmuş âşık şiiri örneklerine ise XVI. asrın sonlarından itibaren rastlamak mümkündür. Fuat Köprülü, klasik şiirin tesirinin özellikle âşık tarzının ilk teşekküle başladığı XVI. asr sonlarından itibaren, gerek dış unsurlar, yani vezin ve şekil bakımından ve gerek iç unsurlar, yani mefhumlar, mecazlar, dil, üslup bakımından daima daha kuvvetlenerek kendini gösterdiğini ve XIX. asrın ikinci yarısından evvel bunun artık son haddine geldiğini söyler. Aruz vezninin hece veznine çok yaklaşan ve kullanılması nispeten kolay olan fâ'ilatün fâ'ilatün fâ'ilatün fâ'ilün yahut mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün veya mef'ulü, mefâ'ilü, mefâ'ilü, fa'ülün gibi cüzlerini XVII-XIX. asır âşıkları tarafından sık sık kullanıldığına dikkat çeker¹⁰⁷. Şurası da belirtilmelidir ki 19. ve 20. asır âşıklarından bazılarının, anlaşılması zor veya Arapça, Farsça olup halk arasında pek fazla kullanılmayan sözcükleri şiirlerinde kullanmaları, geniş halk kesimlerince daha muteber âşık olarak algılanmalarına sebep olmuştur.

Aruz vezninin halk şiirinde yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanması bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri aruz veznini kullanan halk şairlerinin diğer şairleri küçümsemesidir. Bu konuda Ahmet Kabaklı, âşık tarzının özelliklerinden kaçarak divan şiiri zevkine kapılan ve Karacaoğlan'ın öncülük ettiği halk şiiri geleneğinden kopanların başında Âşık Ömer ile Gevheri'nin geldiğini ve Âşık Ömer'in Karacaoğlan'ı;

¹⁰⁴ Ahmet Talat Onay, *Türk Şiirlerinin Vezni*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 1996, s. 49-50-56.

¹⁰⁵ Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, s. XXVII.

¹⁰⁶ Akün, s. 400.

¹⁰⁷ Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, 2 Cilt, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, I, 17.

Öksüz Âşık deyişleri aseldir
 Karacaoğlan ise eski meseldir
 Ezgisi çağrılı keyfe keseldir
 Biz şair saymayız böyle ozanı

diye küçümsemesini eleştirir. Kabaklı, Âşık Ömer, Gevheri ve benzerlerinin, aruz vezni ile şiir yazarak ve divandan aktarılmış mazmunlar kelimeler, terkipler kullanarak kendilerini yüksek zümreye hatta tezkirecilere beğendirme tasası içinde olduklarını söyler¹⁰⁸.

Bir diğer tartışma da bu eğilimin sadece bir taklit olarak yorumlanmasıdır. Hem âşıklar hem de araştırmacılar aruz ölçüsü ile şiir yazan halk şairlerinin, divan şairlerini taklit ettiklerini düşünürler. Böylece halk şairlerinin divan şairlerine göre daha zayıf şairler oldukları algısı oluşur. Bu durum da aruzla şiir söyleyen halk şairleri için bir tepki doğurmuştur.

Bu tepkilere rağmen halk şairlerinin neden aruz ölçüsüne rağbet ettikleri de ayrıca bir takım sebeplere bağlanabilir. Bunlardan biri divan şiirinin döneme etkisidir. Âşıklar aruzu en yoğun olarak XVII. asırda kullanmışlardır. Bu dönem divan şiirinin neredeyse zirve dönemidir. Dolayısıyla halk şairlerinin de bu durumdan etkilenerek divan şiirine benzer şiirler yazmaları doğaldır. Aslında âşık tarzı ile divan şiiri aynı kültür kaynağından beslendikleri için ortak yönlerinin bulunması doğaldır. Anonim halk şiiri, âşık şiiri ve divan şiiri arasındaki ortak yönleri Türk kültürünün bütünlüğü ve devamlılığı esaslarına göre ele almak gerekir. Klasik şairlerimizden bazıları da âşıklarımızın etkisinde kalarak hece ölçüsüyle ve daha sade bir dille şiir denemeleri yapmışlardır¹⁰⁹.

Halk şairlerini aruza yönlendiren başka bir husus da halk şairlerinin ve hece vezninin küçümsemesidir. Hece vezni başlangıçtan günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak divan şiirinin ağırlığını hissettirdiği dönemlerde “parmak hesabı diye tezyif edildiği¹¹⁰” olmuştur. Hece veznini kullanan halk şairleri de aruzu en az divan şairleri kadar kullanabildiklerini göstermek için bu ölçüyü şiirlerinde kullanmıştır.

¹⁰⁸ Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, II, 813.

¹⁰⁹ Mehmet Yardımcı, “Âşık Figani’de Klasik Türk Şiirinin Etkileri”, *Folklor/Edebiyat*, 5(20), 1999, s.79.

¹¹⁰ Köprülü, *Saz Şairler I-V*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 39.

Bu duruma dikkat çeken Doğan Kaya, âşıkların kendilerini hor gören divan şairlerine karşı duydukları tepkiyi abartarak, ağırlıklı olarak kullanılan külfetli lisan ve mazmunları, hece ile yazdıkları şiirlere kadar sirayet ettirdiklerini söyler¹¹¹.

Mehmet Yardımcı da bu konuda, âşıkların, divan şairleri ve kimi aydınlar tarafından hor görünmeleri ve eserlerinin değersiz sayılmaları sonucu, XVIII. yüzyıldan itibaren âşıkların kimileri divan şairleri gibi söyleme denemeleri yaptıklarını, ancak çoğu ümmi olan âşıkların aruz ölçüsünü doğaçlama yoluyla ve belli bir ezgi eşliğinde sazla söylemelerinin çok zor olduğunu söyler. Yardımcı'ya göre aruzlu türler olarak gösterilen kimi şiirlerin aslında hece ölçüsünün belli kalıpları ile söylenmiş âşık tarzı şiirler olduğu görüşü ağır basmaktadır¹¹².

Tezkireciler tarafından kayda geçme merakı ve yüksek tabaka da kendilerine yer bulma hevesi âşıkları aruza iten sebepler arasında sayılabilir. Divan edebiyatında eser veren şairler saray katında kendilerine yer bulurlar. Halk şairleri de işte bu seçkin zümrede yer bulma adına bu alanda eser verme çabasına girişmişlerdir. Hayrettin Rayman'ın da belirttiği gibi, divan şairi, halk şairine göre daha şanslıdır. Bilime, teknolojiye, medeniyete, saraya, konağa daha yakındır. Bunların hayat standartları halk şairlerine göre daha yüksektir. Belli bir eğitimden geçmiş, çoğu özel hocalardan ders almışlardır. Hepsinin dayandığı bir vezir, sadrazam veya padişah vardır. Halk şairleri ise, kırsal kesimde, kendi halinde yaşayan hayal gücü ve kelime dağarcığı sınırlı, dar gelirli, koruyucusu olmayan, özel öğrenimden yoksun, çağın nimetlerinden az yararlanan insanlardır. Şehir hayatının cazibesi ve divan şairinin yaşama şekli halk şairlerini ister istemez kente göçe zorlamıştır. Divan şairlerinin toplumda gördükleri saygınlık, halk şairlerinde bir özentinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hem divan şairlerinin kendilerini hor görmelerinin önüne geçmek, hem yetenek bakımından onlardan aşağı olmadıklarını ispat etmek amacıyla halk şairleri ağdalı bir dille aruz ölçüsünü kullanarak şiir yazmayı veya söylemeyi denemişlerdir¹¹³.

Üzerinde çalışılan 200 divaniden 51 adedi aruz ölçüsü ile yazılmıştır. Aruzun *Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilâtün/ Fâilün* kalıbı ile yazılmış olan metinlerin yüzyıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir:

¹¹¹ Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s.71.

¹¹² Yardımcı, *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri*, s. 41.

¹¹³ Hayrettin Rayman, *Âşık Efkârî Hayatı, Edebi Kişiliği, Şiirleri, Şiirlerinin Tahlili 1*, Erzincan 1995, s. 111.

ARUZLU DİVANİLER		
Yüzyıl	Divani No	Toplam
16. Yüzyıl	7, 8, 9	3
17. Yüzyıl	10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20	11
18. Yüzyıl	21, 22, 23, 24, 25, 26	6
19. Yüzyıl	34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 73, 86, 87, 88, 89, 90, 91	31
20. Yüzyıl	-	-
GENEL TOPLAM		51

Yukarıda da belirtildiği gibi âşık şiirinde aruzlu örneklerle XVI. asırdan itibaren rastlamaktayız. Bu dönem, âşık tarzında eser veren âşıkların hayatları ve eserleri hakkında bilgi edindiğimiz ilk dönem olduğu için âşık tarzı şiir geleneğinin de başlangıcı sayılır. Belki bir takım yeni bulgular bizi daha öncesine de götürebilir. 17. asırda âşıklar divanilerinin büyük bir bölümünü aruz ölçüsü ile oluşturmuşlardır. Bu durum dönemin edebiyatında ve toplumun sanat zevki içerisinde aruzun baskınlığı ile izah edilebilir. 18. asırda aruzlu şiirlerin azlığı dönemde yetişen âşıklarla ilişkilendirilebilir. Bu asırda kendisinden bir önceki ve bir sonraki asırlarda yetişen âşıklar kadar güçlü isimlere rastlanmamaktadır. Haliyle bu durum şiire de yansımaktadır. Üzerinde çalışılan aruzlu şiirlerin çoğu 19. asra aittir. Bu durum da hem dönemde güçlü isimlerin yetişmiş olması hem de yetişen hemen her âşığın eserlerinin birçoğuna ulaşabildiğimizle ilgilidir. Bu asırda yetişen âşıkların birçoğu ile ilgili müstakil eserler hazırlanmış ve şiirleri bir araya getirilmiştir. Bu nedenle eldeki eser sayısı önceki asırlara göre daha fazladır. Örneklerin 19. asırdan fazla alınmış olması bu asırda aruza daha çok rağbet edildiği anlamı taşımaz. 20. asra geldiğimizde aruzlu divani örneği bulmak neredeyse imkânsızdır. Yine bu durum toplumun edebi zevki ile ilişkilendirilebilir. Aruz son asırlarda yerini büyük oranda heceye bırakmıştır.

1.3. DİVANİLERDE KAFİYE VE REDİF

Divanilerde hemen bütün kafiye çeşitlerine rastlamak mümkündür. Bununla birlikte üzerinde inceleme yapılan 200 şiir metninde 287 kere tam, 181 kez yarım, 87 kez zengin kafiye kullanılmıştır. Bununla beraber 6 bentte cinas yapılmış, 67 bentte ise ses benzerliği redif ile sağlanmıştır.

Divaniler içinde en fazla kullanılan kafiye şeması aaba ccca ddda'dır. Onu aa xa xa xa ve aaaa bbba ccca kafiye şemaları takip eder. Aşağıda bu bilgileri 200 divani metni üzerinde daha ayrıntılı gösteren bir tablo verilmiştir.

Kafiye Şeması	Divani No
aaaa bbba ccca	1,10, 14, 25, 37, 46, 57, 63, 65, 98, 102, 104, 106, 109, 112, 119, 122, 123, 132, 139, 145, 160, 162, 167, 171, 178, 182
abab cccb dddb	18, 23, 189
aaab cccb dddb	2, 24
aaba ccca ddda	3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 44, 45, 47, 48, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 92, 93, 95, 96, 99, 103, 105, 107, 111, 113, 114, 115, 117, 120, 121, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 157, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200
xaxa bbba ccca	49, 133, 147, 148, 185
aa xa xa xa	34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 73, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 97, 124, 152, 156, 158
aaaaa bbbba ccca	38, 100, 101,
aaa xaa xaa	108
aabaa cccaa dddaa	15

aaaa bbbba cccca	55
aaba cccca dddda	64
aa (aa) xa (xa) xa (xa)	91
aaaa (aaba) cccc (aaba) dddd (aaba)	110
aaaaaaaaaba aaaaaaaaca	116, 140
aaaaaaa bbbbbbba ccccca	118

İKİNCİ BÖLÜM

DİVANİ TÜRÜNÜN İÇERİK ÖZELLİKLERİ

2.1. DİVANİLERDE KONU

Âşıklar, içinde yaşadıkları toplumun her türlü durumunu şiirlerine konu edinirler. Bu, aslında toplumsal bilincin âşığa yüklediği misyonlardan biridir. Âşıklar bu yolla, temsil ettikleri geleneği ayakta tutmaya çalışırlar. Güncel meseleleri takip ederek şiirlerinde konu edinmek, âşığı toplum içerisinde de itibarlı hale getirir. Metin Özarslan, bu konuda âşıkların, cumhuriyet, ordu, askerlik, ülke bütünlüğü, Kıbrıs meselesi, ortak pazar, Avrupa, Almanya, gençlik, pop müzik, din ve ahlak kaygısı, örf, adet endişesi, değerlere bağlılık, geçim darlığı, hayat pahalılığı, toplumsal eleştiri, halkın protesto ihtiyacı, mahalli problemler gibi toplumsal konular ile göç, gurbet duygusu, sıra hasreti ve zamanın değişmesi gibi ferdi konuları şiirlerinde işlemelerinin, onları ayakta tutan hususlar olduğunu belirtir¹¹⁴. Âşık şiirinin önemli türlerinden biri olan divanilerde de yukarıda ifade edilen benzer konular işlenmiştir.

Divanilerin konuları üzerine görüş bildirien Ahmet Talat Onay, bir gazel ile bir divaniyi birbirinden ayırmada manaya ve özellikle teganniye bakılması gerektiğini söyler. Konu olarak da gazelin, şevk ü garâmı, hissiyât ve hicranı divaninin ise lakaydi ve laubaliliği ifade ettiğini söyler¹¹⁵.

Onay'ın hangi divanileri tahlil ederek lakaydi ve laubaliliği ifade eden konuların işlendiği gibi bir çıkarımda bulunduğunu bilmiyoruz. Ancak 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar görülen divanilerde lakaydi ve laubaliliği ifade eden konular bulunmamaktadır. Hatta konu bakımından aşağıya çıkarılan başlıklardan da anlaşılaacağı üzere divaniler âşık şiirinde eğitim, din, topluma yön verme, iyiye sevk etme, sosyal mesaj verme, nasihat etme gibi ciddi konularda yazılan türlerin başında gelmektedir.

Saim Sakaoğlu da konuları için, divanilerin muhammes gibi destanî konuların tasvirinde, sosyal konuların yansıtılmasında, sevgi konularının ifade edilmesinde âşıkların başvurduğu nazım şekillerinden olduğunu ve divanilerde kavganın, bağırıp

¹¹⁴ Metin Özarslan, *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 171-172.

¹¹⁵ Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, s.181.

çağırmanın yanında feleğe ve zamana itiraz, zalimlerden nefret etme duygularının da işlendiğini söyler¹¹⁶.

Zeynel Abidin Makas'ın *Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri* adlı eserinde, divanilerin daha baskın olduğu bir yönünü vurgular. Makas'a göre, divanilerin muhtevası meydan okuma, tehdit, üstünlük taslama, yakarış-yalvarma, öğüt-nasihat ve uyarı ağırlıklıdır¹¹⁷. Bu durum özellikle divanilerin aşığın ustalığını ve maharetini göstermek, meclisin hemen başında âşığın âşıklığını tartmak fonksiyonundan hareketle izah edilebilir. Zira divaninin, oluşturulması güçtür. Hemen bir çırpıda hazırlıksız söylenebilecek bir şiir değildir. Bunun için âşığın oldukça ustalaşmış olması gerekir. Usta âşıklar da karşılaşmalarında divan ayağı açarak önce karşılarındakileri tartarlar, bu nedenle de konu bakımından bir büyüklenme, tehdit, nasihat gibi içerikler seçilir.

Ensar Aslan da divanilerden, aşk, ızdırap, ayrılık gibi içli konuların işlendiği şiirler diye bahseder¹¹⁸.

Maarife Hacıyeva, Şahin Köktürk ve Mehebbet Paşayeva tarafından hazırlanan *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*'nde divaninin kelime anlamına da atıfta bulunularak, âşık şiirinde divaniye, iki âşığın birbirine meydan okuması esnasında müracaat edildiği ve muhteva olarak da divanilerin genellikle döğüşken, tahrik edici karakterde şiirler olduğu söylenir. Bu manada "Divan tutmak" deyiminin de "sözle döğüşmek" anlamına geldiği savunulmaktadır¹¹⁹.

İlk divani örneklerinden günümüzde söylenen son divanilere kadar konuları açısından türe bakıldığında, dönemlere göre bazı farklılıklar göze çarpar. Bunun yanında hiç değişmeden her dönemde işlenen ortak konular da vardır.

Öcal Oğuz, 16. asırda Türkiye ve Azerbaycan sahası âşıklık geleneğinin konusundan bahsederken, bozkır hayatına yakın olan âşıklarda kahramanlık, tabiat tasvirleri ve karamsarlığa yer vermeyen beşeri aşkın öne çıktığını, şehir hayatına yakın olan, medrese çevresinde bulunan âşıklarda ise gerek motifleriyle ve gerekse dil ve ifadeleriyle klasik edebiyata yaklaştığını vurgular ve Anadolu sahasında Mağrip

¹¹⁶ Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, s. XXVII.

¹¹⁷ Makas, *Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri*, s. 249.

¹¹⁸ Ensar Aslan, "Doğu Anadolu'da Söylenen Âşık Makamları Üzerine Bir Araştırma", *Atatürk Üniversitesi Folklor ve Haber Dergisi "Köz"*, 1(3), ss.52-57, Erzurum 1980, s. 54.

¹¹⁹ Hacıyeva, Köktürk, Paşayeva, s. 40.

Ocakları Okulu ile Medresliler Okulu; Azerbaycan sahasında ise Kurbanî Okulu'nun¹²⁰ oluştuğunu belirtir. Âşıklık geleneğinin sistemleşmeye başladığı bu asırda diğer türlerde de olduğu gibi, ilk divanî örneklerini gördüğümüz 16. yüzyılda, âşıklar, divanilerine bütün yüzyıllarda da devam edecek olan sevgiliyi konu edinirler. Bunun yanında özellikle Anadolu sahası âşıkları ordu, kahramanlık gibi konuları da divanilerinde işlemektedirler. Bu, âşıkların içinde bulundukları sosyal çevre ile de ilgilidir. Toplumu derinden etkileyen bir savaş yahut kazanılacak iyi bir zafer, o toplumun bir parçası olan âşık için de üzerinde durulması gereken bir durumdur. 16. Yüzyıl özellikle Osmanlı'nın sınırlarını genişlettiği ve parlak zaferler kazandığı bir dönem olduğundan bu asır âşıklarının sadece divanilerinde değil eser verdikleri diğer türlerde de ordu, kahramanlık vb. konular işlenmiştir.

Tıpkı 16. asırda oluşan âşık okulları gibi 17. asırda da Azerbaycan sahasında Tufarganlı Abbas Okulu, Anadolu'da ise Asker Âşıklar ve Medreseli Âşıklar Okulları ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemin genelinde göze çarpan özellik şiirlerin padişahların fetih ve savaşlarının dile getirildiği konularda oluşturulmasıdır¹²¹. 17. Yüzyıl divanilerinde bu konuların yanı sıra sevgili ve sevgiliye karşı duyulan aşk konu edinilir. Bunlarla birlikte nasihat etme, zamandan şikâyet, kendini övme gibi konuları da divanilerde görmek mümkündür. Âşık şiirinin ve âşıklık geleneğinin sistemleştiği dönem olarak kabul edilen bu yüzyılda, zirve dönemini yaşayan divan şiiri ile halk şiiri arasında önemli etkileşim yaşanmıştır. Bazı divan şairleri halk şiiri örnekleri verirken, çoğu halk şairi de divan şiirinin tür ve şekillerini kullanmıştır. Özellikle dönemin en büyük âşıkları olan Gevherî ve Âşık Ömer aldıkları eğitimin de katkısıyla aruzlu şiirler yazmışlardır.

Aruz ölçüsünü şiirde kullanmak sadece şiire getirilen yeni bir ölçü değildir. Bu ölçü ile birlikte yeni bir takım şekiller ve bu şekillerin içini dolduran mazmun, konu ve bu konuların dili de halk şiirine dâhil edilmiştir. Kısaca anlaşılması zor terkipler, sevgiliye dair yeni tasvirler, tasavvufî bir takım öğretiler de kullanılmaya başlanmıştır.

¹²⁰ Öcal Oğuz, "Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatı'nın XVI. Yüzyılına Dair", *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, (ss. 423-433), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 425, s. 428.

¹²¹ Öcal Oğuz, "Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatının XVII. Yüzyılı", *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Sektör Bildirileri*, (ss. 181-195), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, cilt: 2, s. 186.

18. Yüzyıl âşık şiiri kendisinden bir önceki asır olan 17. asır ile kendisinden bir sonraki asır olan 19. asır halk şiiri kadar güçlü olmamıştır. Dönemin âşıkları, divanilerinde 17. yüzyıl âşıklarının konularını devam ettirmişlerdir.

19. Yüzyıl âşık şiirinin oldukça fazla eser verildiği bir dönemdir. Birçok güçlü âşık ve paralelinde birçok güçlü şiirler bu dönemdedir. Divani türü için de en önemli eserlerin verildiği yüzyıl 19. yüzyıldır. Özellikle tasavvufi konular divanilerin temel konusu haline gelmiştir. Din ve dine ait unsurlar, melekler, peygamberler, peygamber kıssaları, dini günler çok sık olarak işlenmiştir. Sosyal hayat, vatan sevgisi, zamandan şikâyet ile ilgili konular da divanilerde işlenen başlıca konular arasındadır.

20. Yüzyıl bir önceki asrın devamı niteliğindedir. Bu asırda da oldukça önemli âşıklar divani türünde eserler vermişlerdir. Divaniler bu dönemde ağırlıklı olarak nasihat edici bir özellik kazanırlar. Tam bir tasavvufi öğreti olmasa da din, her yönü ile divanilerin temel konusu haline gelir.

Konuların işlenişi bakımından Azerbaycan sahası divanileri ile Anadolu sahası divanileri arasında bazı farklılıklar vardır. Azerbaycan sahası divanilerinin konuları genelde sevgili, meydan okuma, tehdit, üstünlük taslama vb.dir. Ancak divaniler bu konular ile de sınırlı değildir. Özellikle sosyal eleştiri, Hz. Ali ve ailesi, Hz. Ali'nin cenkleri, nasihat gibi konular da Azerbaycan sahası divanilerinde işlenmiştir.

Çalışmada incelenen divanilerin konularını aşağıdaki gibi başlıklandırmak mümkündür:

2.1.1. Din

2.1.1.1. İtikat

2.1.1.1.1. Allah

Çoğu divanide Allah'a veya başka bir sevgiliye duyulan aşk konu edilir. Divaniler okunacağı zaman, Ya Rab, Yar Ey vb. ifadelerle bir giriş yapılır. Bent ve mısra aralarında da yine benzer ifadelerle müracaat edilir. Daha meclisin hemen başında okunan bu şiirler, Allah'a karşı yapılan birer dua gibidir. Üzerinde incelemede bulunduğumuz divanilerde, Allah'a Bar, Gani, Gafur, Hakk, Huda, İlahi, Kerim, Mevla, Rab, Rahman, Süphan, Tanrı, Yezdan, gibi isimler ve Huda-yı Lem-Yezel, Rabb'ül-Âlemîn, Yaradan, gibi sıfatlarla hitap edilmektedir.

Perim, zülfün kölgesinde bir qeder yatmaq gerek
 Tabutumdu selb ağacı kefenim yarpaq gerek
 Tezce yuyun tez götürün menzile çatmaq gerek
Bar İlahim nece qıydın bir bele cavan ola

(1/2)

Bey bismillah ezberimdi hey **xudadan** ya Eli
 En ibtida geldi seda erş-eladan ya Eli
 Badi ser-ser lövhi qelem oldu dünya olmamış
 Bir Cebrayıl qalxdı göye tek deryadan ya Eli

(3/1)

Yar olsan da incime gel ulu **Tanrı** bağışlar
 Dergahında apayandı bu çizgiler naxışlar
 Qoy didenden sel-sel olub axsın qara yağışlar
 Axır meşher görersen ki köpüklü çay olmusan

(6/2)

Der ki Ömer **Lemyezel Kerim İlâh-ı lâyezal**
 Saltanat cümle senindir yokdürür sana zevâl
 Gurbet elde çeke çeke oldu kametim hayâl

(15/4)

Sabr ile cümle murâdı verdi **rabb'ül-âlemîn**
 Vird ü ezkârın senin her demde esmâdır sabır

(43/5)

Ey Figanî zikr ü fikrim yâ kerim ü yâ gafur
 Cümlemiz nâr-ı cehennemden halâs et **Rabbena**

(58/5)

Tecella düşür kalbime yari görsün gözlerim
Gafur ismi hüccetimdir siyah etme yüzlerim
 İ'tikadım kavidir Kur'an'a bismillah ile

(69/2)

Sefil Şenlik âha düşüb aşk ucunnan zârdadı
 Ol **Huda**'nın bir nişanı en ipdida nurdadı
 Ser gurban olsun Çıldır'da edeb erkân ordadı
 Diyarî gurbet ellerde gadir bilen görmedim
 (83/3)

Dilerim **Hak**'tan inayet te'sir etsin sözlerim
 Ey gönül sıtkınan yalvar ol **Gani Mevla**'ya sen
 Al abdesti kıl namazı daim dur gıbleye sen
Hak Teâlâ gulunu sınar sakın sen olma asi
 Sabır eyle Hak'tan gelen her türlü belaya sen
 (85/1)

Hûblûğu tekmil sana vermiş **Huda-yı Lem-yezel**
 Zümre-i uşşâkta bâlâsın güzellerden güzel
 (87/6)

Levlâke levlâk buyruldu habibinin methine
 Kâinatı var eyledi Muhammed hürmetine
 Nur-ı Kur'an İslam dini bahşetti hürmetine
 Kâinatın her esrarı **rahm ü rahmandan** geçer
 (145/4)

Geldi geçti gaflet ile bunca ay ve seneler
 Hep senin emrinde döner yorulmaz pervaneler
 Dergâhıma talip olmuş perişan divaneler
 Ne olur eyle ya **Rabbi** aklıma sahip beni
 (157/2)

Devr-i daim eder dünya her şeyi **Süphan** bilir
 Ecel gelir ömür biter sonu kabristan bilir
 Hak yolunun yolcusunu ancak **Yaratan** bilir
 Biz de âşîğiz biliriz dostumuz kimdir bizim
 (180/2)

Yüce **Mevlam** muktedirdir gulunu affetmeye
 Günahkârı bağışlayıp tekrarı saf etmeye
 Nefsi hevadan gurtulup şeytanı def etmeye
 Yedi taş ile taşlanır yedi esasına bak

(185/3)

Aciz Âşık Turabi'yem yardım eyle **yarab** bana
 Nuh gemisini yürüttü sığınınca **Yaradan**'a
 Yunus balığa yem oldu niyeti gelmekti sana
 O anda saray eyledin secde etti **Hakk** dîdara

(195/4)

Allah'ın bağışlayıcı olması, insanı en güzel şekilde yaratması, sadece Ona sığınılabilceği, âşıkların divanilerinde en sık başvurdukları konular arasındadır. Kul ne işlerse işlesin, gidebileceği tek yer, yine Allah'ın huzurudur.

Temel Tûrabi bir divanisinde Allah'ın kendisini anan birini darda bırakmayacağını söyler. Günahlarından yüzü kararan âşık çareyi yine onun huzuruna gitmekte bulur.

Yarabbim ben sana geldim günahım çok yüzüm kara
 Sana bir diyen kulların hiçbir zaman düşmez dara
 Dünyanın süsüne kandım ya cahilim ya da gafil
 El açtım huzuran geldim atma beni bir kenara

(195/1)

Mustafa Aydın da yine Allah'ın merhametine sığınıp O'ndan, önce bütün İslam âlemine, sonra da kendisine yardım ister.

Ey Yarabbi yardım eyle burada Mustafa'ya
 Bütün İslam âlemine sonra da Mustafa'ya
 Ol Muhammed Mustafa var orada şefaâtçi
 Bağışla aziz kulunu arada Mustafa'ya

(191/1)

Seyrani de bir divanisinde yaptığı her şeyin, içindeki ummanların coşmasının, figanının yükselişinin hep Allah aşkına olduğunu söyler.

Ka’r-ı dilden cûşeder ummânım **Allah** aşkına
 Arş-ı âlâya çıkar efgânım **Allah** aşkına
 Bâd-ı aşkın Zühre burcundan eser leyl ü Nehar
 Savurur ömrümdeki harmânım **Allah** aşkına
 (44)

Ma’kes-i hüsn-i ezelsin şüphesiz sen ey nigâr
 Düştümüm ben aşkına aklım değil başımda yâr
 Esmemiştir kimseler başında böyle rüzigâr
 Sîneni arzet bana canânım **Allah** aşkına
 (44)

Allaha’ın ezeli güzelliğın bir aksi olduğunu, ona olan aşkından aklının gittiğini söyleyen âşık, Allah’tan kendisine yüzünü göstermesini istemektedir.

Aksi hep kalbimdedir şem’i hayâl-i hazretin
 Hazret-i Yûsuf gibi seyr-i cemâl-i gayretin
 Yok mudur bir kuşa hiç çalı kadar dost gayretin
 Merhâmet kıl sen benim sultânım **Allah** aşkına
 (44)

Hâl-i müstakbel miyim bilmem muzârî mâzimiyim
 Yoksa bir mânâ-yı hiçin ser-nûmâ elfâziyim
 Öldürürse vuslatın Seyrânî’yi tek râziyim
 Ey cemâli âfet-i devrânım **Allah** aşkına
 (44/3)

Bir çalının kuşa gösterdiği merhamet kadar Allah’ın da kendisine merhamet etmesini isteyen Seyrani, kendisini öldürecek de olsa Allah’ın cemalini görmeyi arzular. Hz. Musa Allah’ın cemalini görmek istediğinde, Allah cemalini bir dağa sadece bir an gösterir ama dağ buna dayanamaz. Âşık da dayanamayacağını bildiği halde yine istemektedir.

Âşık Veysel Şahbazoğlu da bir divanisinde, Allah’tan kendisini kul olarak görmesini ister. Ahirette, bu dünyada işlenen bütün amellerin hesabı sorulacaktır. İnsanı ancak Allah affedecektir. Bu nedenle günahlardan yine Allah’a sığınılır.

Şahbazoğlu **Kadir Allah** kulum desin bizlere

Bu dünyada yaptığımız okunmasın yüzlere

Mecnun'da Leyla peşinde seda saldı düzlere

Onun gibi dünya başa dar ararsan işte ben

(131/3)

Figani de, Allah'ın alemi ve insanı yaratışını konu edinir. Sonsuz, tükenmez hamdlar Allah'a olsun der.

Hamd-i bî-pâyan hüvallah Ahmed-i **Bârî Huda**

Vâcib oldu Âdem'e secde kılınmak ibtida

(58/1)

Allah, insanı önce yaratılmışların en güzeli olarak yarattı ve daha sonra dünya gülbahçesine göndererek ona lütufta bulundu.

Ahsen-i Takvim ile halk etti resm-i âdemi

Gülşen-i dehre getirdi eyledi lutf ü atâ

(58/2)

Arş ü kürsi levh-i mahfuz kalem-i insan için

Nûr-ı kandîlinde ruhlar verdi ikrar evvelâ

(58/3)

Yaratılmış her ne varsa yer, gök, levh-i mahfuz insan içindir. Ruhlar, ilk yaratıldığında nurlu kandilinde Allah'a ikrar vermişlerdir. İslam inancına göre ruhlar, bedenler yaratılmadan yaratılmışlar ve Allah'a kul olmaya söz vermişlerdir.

Hazret-i Kur'an'da meth etti **Taâlallah** bizi

Dem bu dem sâat bu sâat eyleriz hamd ü sena

(58/4)

Kur'an'da Allah insanı methettiği için her dem her saat ona hamd ü sena ederiz. İnsan yaratılmışların en şereflişi olarak tasvir edilir. Bu nedenle de aşık, Yüce Allah'tan herkesi bağışlamasını, cehennem ateşinden uzak tutmasını ister. Bunun içinde her dem O'nun isimlerini anar.

Ey Figanî zikr ü fikrim yâ kerim ü yâ gafur
Cümlemiz nâr-ı cehennemden halâs et **Rabbena**

(58/5)

Zevrakım saldım ummana kaptanım sensin **Hüda**
Acizana beşer kulum erkanım sensin **Hüda**
Derde giriftar olmuşum nalem tuttu alemi
Kimseye dermana gitmem lokmanım sensin **Hüda**

(127/1)

Veysel Şahbazoğlu da divanisinin ilk bendinde yine sığınılacak ve çare bulunulacak tek yerin Allah'ın huzuru olduğunu, kulun aczini ve illa ki hataya düşebileceğini vurgular. Allah her derdin ilacı olarak gösterilir.

Resulü Kibriya derler nebilerin sultanı
Be altında beyan etti bu beşerin imkanı
Sen yarattın biz yarandık bahşış ettin bu canı
Resulün hürmetine gümanım sensin **Hüda**

(127/2)

Yine insanı Allah'ın yarattığı vurgulanmakta ve peygamberin hürmetine O'ndan af istenmektedir. Çünkü inanışa göre müslümanların en büyük şefaatçisi peygamber olacaktır.

Bülbüle ray(ı)hasız etme irenk açan gülünü
İnsan olan günü ölür yakın koymaz ölümü
Evvel ahir can senindir lal eyleme dilimi
Gece-gündüz anmaktayım lisanım sen sin **Hüda**

(127/3)

Son bentte de Allah'tan istenen, son nefeste yapılacak yardımdır. İnsan ölümü kendisine uzak zanneder ama ansızın başına gelir. Âşık, işte o son anda dilinin bağlanmaması için gece gündüz Allah'ı zikrettiğini söyler.

Aşığın gözyaşı akar hu çekip **Allah** dese
Nefsini çıkmaza sokar hu çekip **Allah** dese
Allah Allah dediği an aşk ile feyze gelir
Cismini odlara yakar hu çekip **Allah** dese

(121/1)

Murat Karahanlı da Allah'ın zikredilmesi ile birlikte oluşacak durumlara dikkat çeker. Kişi Allah'ı anacak olursa, gözünden yaş gelecek, nefsi körelecek ve mecazî anlamda kendisini ateşlere yakacaktır.

Hocalar kitabın açar başın bismillah ile
Müminler ikrara geldi amentu billah ile
Mecnun'da dağlara çıktı muradı **Allah** ile
Hiç mi ona soran olmadı arada Leylâ nedir
(98/2)

Âşık Sümmani de yukarıya alınan divanisinde, insanların iman edişlerine, yapılacak her işe Allah'ın adıyla başladıklarını söyler. Asıl aşkın da Allah'a olan aşk olduğunu, Mecnun'un bu aşkla dağlara çıktığını ifade eder.

Sabr ile cümle murâdı verdi **rabb'ül-âlemîn**
Vird ü ezkârın senin her demde esmâdır sabır
(43/5)

Dertli de Allah'ın sabredenleri mükâfatlandırıldığını vurgular. İşi her dem sabır olan her türlü muradına erebilecektir.

2.1.1.1.2. Melekler

2.1.1.1.2.1. Cebrail

Cebrail, dört büyük melekten biridir. Kur'an'da “*De ki; her kim Cebrail'e düşman ise iyi bilsin ki, Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle kendinden önceki vahiyleri onaylayıcı, müminlere hidayet ve müjde kaynağı olmak üzere O indirdi*¹²².” ayeti ile görevi bildirilir. Onun görevi vahiy getirmektir. Allah'ın buyruklarını, peygamberlere o bildirir. Şiirlerde de Cebrail bu özelliği ile yer alır.

Möminlerin penahısan alemlerin serveri
Fethetti Billur-âzamı neçe tılısımları
Anter'e zerbet vuranda lerze saldın yerleri
Ol Hüdadan emr'olundu **Cebrail** tuttu per'i
Şanına aferin ihsan geldi göğlerden Ağa

¹²² Bakara Suresi 97. Ayet, Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Bağımsız Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 14.

(64/4)

Hız. Ali, Hayber Kalesinin fethinde, Anteri* İslama davet eder. Anter buna yanaşmaz ve Hız. Ali tarafından ikiye bölünerek öldürölür. Bu tarihi olaya telmihte bulunarak Hız. Ali'yi öven Âşık Elesker, Allah'ın Cebrail vasıtasıyla Hız. Ali'ye aferin gönderdiğini söylemektedir. Miskin Abdal da yine Cebrail'in haberleşmedeki rolüne değinmektedir.

Bey bismillah ezberimdi hey xudadan ya Eli
En ibtida geldi seda erş-eladan ya Eli
Badi ser-ser lövhi qelem oldu dünya olmamış
Bir **Cebrayıl** qalxdı göye tek deryadan ya Eli

Selli-alem, mahi-aşkar zülsetden var perdesi
Sey- Sırden seda geldi **Cebrayıl** çekdi behsi
Hegigeti düz bilmedi terse döndü kelmesi
Alışb yandı şahperi oldun ferman ya Eli

(3/1-2)

2.1.1.1.2.2 Azrail

Dört büyük melekten bir diğeri olan Azrail de Allah tarafından canların alınması için görevlendirilmiştir. Kur'an'da geçen “*De ki; size vekil kılınmış olan ölüm meleği canınızı alacak, sonra döndürölüp Rabbinize götüölüleceksiniz*”¹²³ ayeti ile görevi hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Şiirlerde can alma özelliği ile yer alır.

Mevlüt'ü meftun eyleyen mim aşıkının badesi
Gözyaşımın arzuhalı dilimin ifadesi

* Anter, Hayber'de bir beyin adıdır. Fetih sırasında Hız. Ali onu yedi kez İslama davet eder. Kabul etmeyince de başını keser. Ayrıntılı bilgi için Bkz. İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hız. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, s. 263 ve Jean-Louis Mattei, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllara Ait Defterlere Göre Hız. Ali Cenknâmeleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 48.

¹²³ Secde Suresi 11. ayet, Yazır, s. 414.

Âşık olan ta ezelden bir yarin amadesi

Ey Azrail al canı sen canana dokunma

(141/3)

Karahanlı Murat Yıldız sıtk ile sesler seni

Hem dünyada hem ahrette perişan etme beni

Melakülmevtin elinde nasip eyle Kur-an'ı

Son nefeste rahim kıl emri fermanım yetiş

(125/3)

Divanisinde dünyanın geçiciliğini vurgulayan Âşık Elesker, sonunda Azrail tarafından canın alınacağını söyler.

Yalan deyib gıybet etme rehmin gelsin canına

Öz özüne fehrlenib bahma şövk et şanına

Ezrayıl elinde çengel gelecekdi yanına

Gezebinden gül irengin solacahdı dünyada

(63/2)

2.1.1.1.3. Kitaplar

Âşıklar, şiirlerinde yer yer peygamberlere vahiy yoluyla indirilmiş olan kitaplara da telmihte bulunurlar.

Ey Mustafa uzun sanma o yaş ömrün bir andır

Cennet İslamın hakkı ya cehennem bir nirandır

Dört kitabın dördü haktır inandığım **Kuran'dır**

Kuran mürşidi kâmilidir köre münnet eylemem

(148/3)

Dört hak kitap olarak bilinenler, Hz. İsa'ya indirilen İncil, Hz. Musa'ya indirilen Tevrat, Hz. Davut'a indirilen Zebur ve Hz. Muhammed'e indirilen Kur'an'dır. Kur'an son inen ve kendisinden sonra artık kitabın indirilmeyeceğini bildiren kitaptır. Son kitap oluşu nübüvvetin de sona ermesi demektir.

Bu dört kitap haricinde indirilmiş olan suhurlar da vardır; 10 suhuf Hz. Âdem'e, 10 suhuf Hz. İbrahim'e, 30 suhuf Hz. İdris'e, 50 suhuf Hz. Şit'e indirilmiştir. Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an-ı Kerim'le birlikte toplam 104 eder. Yüz dört ifadesi de divanilerde kendisine şu şekilde yer bulmuştur:

Yedi kat yer yedi kat gök arşın kürsün arası
 Sekiz cennet yedi cahim yedi mizan darası
 Yedi derya ay ile gün ol Fatıha suresi
Yüz dört kitap bunda mevcut nur-ı Kur'an'dan geçer
 (145/3)

Özellikle Kur'an dört büyük kitap arasında en fazla adı geçen kitaptır. Müslüman toplumlarda insanların maddi, manevi, toplumsal vb. her türlü durumu, Kur'an'ın emirleri dikkate alınarak düzenlenir.

Bu dünyayı var etmeden yarattın cümle ruhları
 Toprak rüzgar ateş sudan kurdun bu sırrı esrarı
 Topraktan yaptın insanı **Kur'an** gönderdin rehberi
 İnanmayan küfre gitti elbette düşecek nara
 (195/2)

Temel Turabi Kur'an'ın insanlığa rehber oluşu üzerinde durur. İnanmayan ve Kur'an'ın rehberliğinde hareket etmeyeninin yerinin de muhakkak ki cehennem olacağını vurgular.

Aynı durumu Nuri Çırağı de bir divanisinde dile getirir. Ona iman ettiğini ve Kur'an'a âşık olduğunu söyler. Bir diğer divanisinde de yine dünyayı anlamak isteyeninin Kur'an'a müracaat etmesi gerektiğini belirtir. Kur'an bir bakıma her türlü sırrın açıklanma yeri olarak görülür.

Gönül hakkın kâbesidir onu eyle ziyaret
 Kul Çırağı hak yolunda gece gündüz et gayret
Altı bin altı yüz altmış altı noksansız ayet
 İnanmış iman etmişim **Kuranıma** âşığım
 (173/3)

Kün buyurdu yaratıldı gördüğün bu kâinat
 Sırr-ı hikmet sahibidir şüphem yoktur kuduret
 Dikkat et Nuri Çırağı anlatır ayet ayet
 Oku öğren hem hisse al Hak **Kur'an'a** nazar et
 (175/3)

Figani de Kur'an'ın insanı yaratılmışlar içerisinde en güzel varlık olarak nitelediğine değinir. Zira Kur'an'da insanoğlu diğer yaratılmış varlıklara göre yüceltilir.

Hazret-i Kur'an'da meth etti Taâlallah bizi

Dem bu dem sâat bu sâat eyleriz hamd ü sena

(58/4)

Kur'an'ın farklı isimlerle şiirlerde geçtiği de görülür. Furkan, kullanılan bu isimlerden biridir.

Arşta kelâm levh-i mahfûz gark oluftur nurunan

Hah(k)dı Zebur İncil Tevrat yeten onun sırrına

Furkan'dan nasihat alan dalar daha derine

Dad-ı Hak olan gullarda nahah(k) yalan görmedim

(83/2)

2.1.1.1.4. Peygamberler

Divanilerde peygamberlerin çoğuna, farklı özellikleri nedeni ile telmihte bulunulur. Ayrıca nebi, resul özellikle Hz. Muhammet için Fahr-ı Kâinat gibi isimler peygamberleri ifade etmede kullanılır.

Peygamberler için sayı olarak “yüz yirmi dört bin” ifadesi sıklıkla kullanılır.

Yüz yirmi dört bin Nebi gelipdi bu faniye

Otuz altı sahabe dört çâr-ı yâr hani ya

Der Şenlik'im gafil olma seyreyle sen Ani'ye

Heçbir adil padişahı döndermez şada felek

(80/3)

2.1.1.1.4.1. Âdem

Hz. Âdem, ilk yaratılan insandır. O, tüm insanlığın atasıdır, herkes onun soyundan gelmektedir. İlk insan oluşu, cennetten kovulması, tekrar affedilmesi, Hz. Muhammed'in adına dua etmesi, Hz. Havva ile olan aşkı gibi olaylar, şiirlerde işlenir. Âdem-i Safi diye de anıldığı görülür.

Hazret-i **Âdem-i safi** ah tâ ezel aslımız

Ecdâdımız Hazret-i pîr-i mugândır üstâdımız

Sebâvetten sorsalar bize Hüseyn'dir adımız
 Âşığınlar zümresinde kul Sümmân derler bize
 (193/4)

Temel Turabi divanisinde Hz. Âdem'in ilk insan oluşunu, aslımızın ondan geldiğini vurgular;

Bizleri yoktan var ettin aslımız **Âdem**'le Havva
 Nesiller fazlaştıkça başladı bitmeyen dava
 Yetmiş iki buçuk millet her birisi kurdu yuva
 Sana inanan Müslüman asla gitmedi inkâra
 (195/3)

Sabit Müdâmi de yine ilk yaratılan insan olmasını ve Hz. Havva ile cenneten kovulmalarını divanisinde işler;

Devir döndü zaman geçti güzeller meyli parada
 Ahdına vefa görülmez binde bir kaşı karada
 Hilkat-i **Âdem**'den beri bak neler geçmiş arada
 Cennetten sürgün oluşu sebep Havva dil arada
 Çekti zindan kahrı Yusuf Zelha'daki mâcerâda
 Hükmi kadar budadı yerin tecelli etti irâde
 Oyun etti Süleyman'a Saydun'un kızı Cerade
 Zülf ü yâra bend olmuştur nice Süleyman güzele
 (116/5)

Veysel Şahbazoğlu da Âdem ile Havva'nın yeryüzüne inişlerine telmihte bulunur. Âdem ile Havva'nın yeryüzünde ilk ayak bastıkları yer aslında kesin bilgilerle mevcut değildir. Ancak Âdem'in Güney Asya, Havva'nın ise Arap yarımadasına indiğine inanılır ve şiirlerde de genelde bu yer adları zikredilir.

Hak bizleri hak eyledi birliğini bilmeye
 Kün diyende abad etti fa diyende ölmeye

Âdem Serendib'e düştü Havva vardı Cidde'ye

Onlar hasret mi kalırdı tavus u mar olmasa

(128/2)

2.1.1.1.4.2. Nuh

Nuh peygamber, Hz. Âdem'den sonra insanlığın ikinci atası sayılır. Nuh tufanının cereyan etmesi ve yeryüzünde ancak Nuh'un gemisine binenlerin kurtulması gibi olaylar şiirlere konu olur. Âşıklar divanilerinde bu olayı bolca işlerler.

Can fedâ gıllam yoluna ya Emir'ül müminan

Tuttun Resûlun irahın hatemin oldu nişan

Yunus'a munis olub **Nuh**'a oldun keştiman

Hızır ile urhana girdin sırrını etdin nihan

Nur-i pakîn zulmatı gösterdi heryerden Ağa

(64/2)

Aciz Âşık Turabi'yem yardım eyle yarab bana

Nuh gemisini yürüttü sığınınca Yaradan'a

Yunus balığa yem oldu niyeti gelmekti sana

O anda saray eyledin secde etti Hakk dîdara

(195/4)

2.1.1.1.4.3. İbrahim

Hz. İbrahim de şiirlerde adı geçen peygamberler arasındadır. Nemrut tarafından ateşe atılması ve oğlu İsmail'i kurban etmesi şiirlere konu edilir. Halil, Halil İbrahim, Halilullah diye de geçer.

Nâr-ı hicrân içre düştüm kalmadı sabr ü ârâm

Rûz ü şeb yanmaktayım işim tamam oldu tamam

Âteş-i Nemrûd'a cism-i pâkini idüp harâm

Ey Halîl İbrâhim'e dâd eyleyen Mevlâ meded

(11/2)

Âşık Ömer bir divanisinde O'nun Nemrut tarafından ateşe atılmasına ve Allah'ın onu o ateşten kurtarmasına göndermede bulunur.

Şahbazoğlu da divanisinde oğlu İsmail'i kurban etmesine yer verir:

Hasan ağı ile gitti Hüseyin al kanınan
 Hamza Habibullah dedi Harun'da nişanına
Halil'den Hacer hamile İsmail kurbanına
 Hatice'yle Havva haktır gelmesin Hülya bize
 (129/2)

2.1.1.1.4.4. İsmail

Hz. İsmail, Hz. İbrahim'in oğludur. Hz. İbrahim, eğer bir erkek çocuğu olursa onu Allah'a kurban edeceği vaadinde bulunur ve bir erkek çocuğu olur. Vaadini yerine getirmek için oğlunu kurban edeceği sırada Allah tarafından kendisine bir koç indirilir ve koğun kurban edilmesi emredilir. Hz. İsmail şiirlere bu yönü ile konu edilir. Veysel Şahbazoğlu da bir divanisinde bu olayı hatırlatır.

Hasan ağı ile gitti Hüseyin al kanınan
 Hamza Habibullah dedi Harun'da nişanına
 Halil'den Hacer hamile **İsmail** kurbanına
 Hatice'yle Havva haktır gelmesin Hülya bize
 (129/2)

Hz. İsmail'in ayağını yere vurmasıyla zemzem suyunun mucizevî bir şekilde yeryüzüne çıkması da şiirlerde işlenen konular arasındadır. Âşık Sümmani de bir divanisinde İsmail'le ilgili bu olaya telmihte bulunmaktadır.

İsmail, sahrâda doğdu çünkü Hâcer anneden
 Ayağını yere vurup izhâr etti zemzemi
 (94/3)

2.1.1.1.4.5. Yakub

Hz. Yakup şiirlerde oğlu Hz. Yusuf ile birlikte anılır. Yusuf, Yakup peygamberin en sevdiği oğludur. Kardeşleri kıskançlık nedeniyle onu bir kuyuya atarlar. Yusuf daha sonra Mısır'a gider. Hz. Yakup, oğlunun hasretinden çok ağlar ve gözleri kör olur. Âşıklar özellikle Yakup peygamberin ağlayarak kör olmasını şiirlerinde işlerler.

Yedi yaştan meyil verdim bir hûri yezdân güzele
 Gözü cellad kirpiği ok kaşları keman güzele

Dudaklar nergis yaprağı yüzü mahtâban güzele
 Memeler taze şemmâma fa'fûri fincan güzele
 Mine gerdan kaddi tûbâ ince mû meyan güzele
 Beden nâzik sine mermer bir karış gerdan güzele
 Otuz beş yıldır simâsı hâlâ gitmez göz önünden
 Hasretinden **Yakup** oldum Yusuf-u Kenan güzele

(1116/1)

Hız. Yakup, Hız. Yusuf'un gömleğini gözlerine sürünce mucizevî bir şekilde gözleri açılır. Ağlayarak kör oluşu ve mucize olarak gözlerinin açılışı, Âşık Ömer tarafından divanide şu şekilde işlenmiştir.

Dîde bu vechile mestûr eyleyüp mahbûbunu
 Yedirüp kurtlara cism-i Hazret-i Eyyûb'unu
 Derd ile beytülhazenden ağladup **Yâkûb**'unu
 Dîdesinden Yûsuf'un şâd eyleyen Mevlâ meded

(11/3)

2.1.1.1.4.6. Yusuf

Hız. Yusuf, güzellik timsalidir. Yaratılmış en güzel yüzlü insan olması, Züleyha ile olan aşkı ve babası Hız. Yakup'tan ayrı düşerek babasının kör olması, iyi bir rüya tabircisi olması gibi özellikleri ile bilinir*.

Kardeşleri onu bir kuyuya attıktan sonra, yoldan geçen bir kervan onu bulur ve Mısır'a götürür. Burada Mısır azizine satılır ve sarayda yaşamaya başlar. Kul Mehmet de divanisinde Mısır'da bulunmasına telmihte bulunmuştur.

Ey dirîgâ yine bir cânâna düştü gönlümüz
 Mısır içinde **Yusuf**-ı Ken'an'a düştü gönlümüz
 Rûz-ı şeb feryâda âgaz eyleyim şimdengeru
 Andelîbim gonca-i handâna düştü gönlümüz

(9/1)

* Daha geniş bilgi için Bkz. Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 306-323.

Hız. Yusuf, Mısır azizinin sarayındayken, azizin eşı olan Züleyha, bu güzellik timsali gence âşık olur. Ancak Yusuf onu reddeder. Bunun üzerine Züleyha da Yusuf’a bir oyun oynar ama Yusuf kendisinden kaçarken gömleğı yırtılır. Kendisi Yusuf’a saldırmış olmasına rağmen Yusuf haksız bulunup zindana atılır. Uzun bir zaman zindanda kalan Yusuf, bu arada azizin bir rüyasını yorumlar ve bu vesile ile zindandan kurtulur. Müdâmi de divanisine bu olayı konu edinir.

Devir döndü zaman geçti güzeller meyli parada
Ahdına vefa görülmez binde bir kaşı karada
Hilkat-i Âdem’den beri bak neler geçmiş arada
Cennetten sürgün oluşu sebep Havva dil arada
Çekti zindan kahrı **Yusuf Zelha**’daki mâcerâda
Hükmi kadar budadı yerin tecelli etti irâde
Oyun etti Süleyman’a Saydun’un kızı Cerade
Zülf ü yâra bend olmuştur nice Süleyman güzele

(116/5)

Müdâmi aynı divanisinin bir başka bendinde de Hız. Yusuf’un dillere destan olan güzelliğini işler.

Şâir Müdâm hiç çıkarmaz hayalinden Şemsinûr’u
Hüsni **Yusuf**, Sıtkı **zelha** güzellikte yok kusuru
Hilkati Ahsen-i takvim cismi cennet kendi hûri
Görenler Barekallah der bu dilârâmı tekrûri
Velâdet yeri pişazkom ne yeşil ova ne koru
Dolaştım kırkûç vilayet değil Kayseri Engürü
Hiç birinde raslamadım bu dildûya benzer biri
Söyledik şu müsemmeni bir bele civân güzele

(116/8)

2.1.1.1.4.7. Eyyub

Şiir ve anlatılarda adına sıkça rastlanan peygamberlerden biri de Hız. Eyyub’tur. Sabrın timsali olarak görülür. Vaktiyle malı mülkü çok olan Hız. Eyyub bol bol şükreder, Allah’a ibadette kusur etmez. Şeytan acaba malını mülkünü kaybetse yine de Allah’a ibadet ve şükür eder mi diye kıskanır. Allah da bütün mal varlığını elinden alır.

Buna rağmen Hz. Eyyub yine şükreder. Şeytan yine kıskanır ve bu kez de bütün vücudunu hiçbir yeri sağlam kalmayacak şekilde yara eder. Ama O, yine sabreder. Kendisini ziyarete gelen birkaç kişi Hz. Eyyub'un ibadet, sabır ve şükür etmesine rağmen musibetten kurtulamamasını, Allah'ın ondan vazgeçmiş olmasına bağlarlar. Bunu duyan Eyyub peygamber Allah'a dua eder ve yerden çıkan bir su ile hastalıktan kurtulur.

Bir insanın başına gelebilecek en kötü hastalıklara ve belalara sabr etmesi, âşıklar tarafından oldukça fazla işlenmiştir. Âşıklar dertlerinin büyüklüğünü anlatmak için kendilerini Hz. Eyyub'a teşbih ederler.

Könül seven dost bağına vara bilmem neyleyim
Açılıbda taza güller dere bilmem neyleyim
Bir cananın hesretinden düşdüm **Eyyub** derdine
Dolanıram tebib deyib çare bilmem neyleyim
(28/1)

Hz. Eyyub'un vücudu o kadar yara bere içinde kalmıştır ki kimi yerlerinde kurtçuklar görülmüştür. Ama buna rağmen sabr etmesi Allah tarafından mükâfatlandırılmasına sebep olmuştur. Âşık Ömer de bir divanisinde Eyyub peygamberin bu durumundan bahseder.

Dîde bu vechile mestûr eyleyüp mahbûbunu
Yedirüp kurtlara cism-i **Hazret-i Eyyûb**'unu
Derd ile beytülhazenden ağladup Yâkûb'unu
Dîdesinden Yûsuf'un şâd eyleyen Mevlâ meded
(11/3)

2.1.1.1.4.8. Musa

Hz. Musa Allah'la konuşması ile anılır. Bu nedenle Kelimullah diye de geçer. Ayrıca Hz. Musa'nın eline Yed-i Beyza¹²⁴ "Beyaz El" denir. Mucizelerinden biri de sağ elinin bembeyaz nurdan oluşudur.

Veysel Şahbazoğlu divanisinde Hz. Musa'yı Allah ile konuşmasından dolayı aldığı sıfatla anar:

¹²⁴ Kur'an'da Hz. Musa ile ilgili bahislerde mucize olarak elinin nurlu oluşu geçer. Bkz. A'râf 108, Tâhâ 22, Neml 12 ve Kasas 32. Âyetler.

Merdan Muhammed damadı Mustafa evla bize
Musa Kelimullah dedi Mevlana Mevla bize
 Mevlüt Resulü şanına hatibi Çelebidir
 Mehdi sehabbel zamanı muratla Mevla bize
 (129/1)

2.1.1.1.4.9. Yunus

Hz. Yunus, kavmini doğru yola çağırır ancak bu mümkün olmaz. Allah'ın izni olmadan bulunduğu yeri terk eder ve bir gemiye biner. Ancak gemi su almaya başlayınca birinin denize atılması gerekir. Kura çekilir ve Hz. Yunus denize atılır. Bir balık tarafından yutulur. Ancak balığın karnında Allah'ı anmaya devam eder ve kurtulur.

Âşıklar divanilerinde Hz. Yunus'un balık tarafından yutulmasını sıklıkla işlerler. Turabi, bu kıssayı divanisinde şu şekilde dile getirir:

Aciz Âşık Turabi'yem yardım eyle yarab bana
 Nuh gemisini yürüttü sığınınca Yaradan'a
Yunus balığa yem oldu niyeti gelmekti sana
 O anda saray eyledin secde etti Hakk dîdara
 (195/4)

2.1.1.1.4.10. Davud

Davut peygamber de güçlü oluşu ve güzel sesi ile bilinir. Dört büyük kitaptan biri olan Zebur kendisine indirilmiştir.

Giymiş ol **Davud** zırhı miyanında Zülfikâr
 Seyreden a'dâ-yı dînin aklı oldu târmâr
 Saniyâ Alî menendi Düldül'e oldu süvar
 Sahib-i seyf-ü kalem arslânımız vardır bizim
 (7/3)

Hayali, döneminin ordusunun gücünü anlatırken Hz. Davud'un demiri kullanması ve demirden zırh yapmasına telmihte bulunmuştur.

Hz. Davud dağlar ve taşlar ile konuşur, kuşlarla çeşitli nağmelerle sohbet edermiş. Çok güzel ve tesirli bir sesi varmış. Gür ve güçlü sesler de Davud peygambere atfen "Dâvûdî" diye isimlendirilmiştir. Dâvudî kelimesi sözlüklerde Dâvud'un sesine

benzeyen gür, kalın, hoş, yanık ses olarak tanımlanır¹²⁵. Mevlüt İhsani de bu ifadeyi şiirine taşımıştır.

Bu dünyada şöhret alsan **davudi** avaz ile
Yaşasan Belkızı gibi cilve ile naz ile
Akibette düş olursun göçersin emraz ile
Kader bulacak yerini hepsi bahanedir

(146/3)

2.1.1.1.4.11 Süleyman

Hz. Süleyman, edebiyatta adına en çok rastlanan peygamberlerden biridir. Birçok mucizesi şiirlere ve anlatılara konu olmuştur. O, her şeye hükmedebilen, elindeki mührü ile devlerin ve perilerin padişahı olan, karınca ile konuşan bir peygamberdir. Belkıs ile olan münasebeti ve eşi Cerade ile yaşadıkları olay da şiirlere konu edilmiştir*.

Âşık Şenlik ve Mevlüt İhsani divanilerinde Hz. Süleyman'ın her tarafa hükmettiği üzerinde dururlar.

Kaftan kafa hükmederdi neyledi **Süleyman**'ı
Ol daşı sıkıp kül eden Zal oğlu Rüstem hanı
Hayber'i çekip koparan ol Ali pehlivanı
Bellisiz etti kabrini bıraktı getti felek

(80/2)

Kaftan kafa hükmeylesen **Sultan Süleyman** gibi
Bin yaşasan bu dünyada gelir geçer an gibi
Allah için terk eyleyen İbrahim Ethem gibi
Bırakıp tahtı tacını şöhret ü şandan geçer

(145/2)

Hz. Süleyman'ın tahtı meşhurdur. Âşıklar kaybedilen, elden giden bir şeyi anlatmak için Süleyman'ın tahtına ve hükümdarlığına müracaat ederler.

Aşık ile bed başladın cevan vahtından felek
Düşkün çağı elin üzdün hab-i rahtından felek

¹²⁵ Örnekleriyle Türkçe Sözlük, s. 595.

* Daha geniş bilgi için Bkz. Dursun Ali Tökel, s. 293-306.

Neçe neçe **Süleymanlar** saldın tahtından felek
 Onlar oldu derd-ü gam dustağı gözle gözle sen
 (68/4)

İnaniş'a göre Hz. Süleyman, bir savaşta esir olarak aldığı Cerade isimli bir kral kızını daha sonra eşi yapmıştır. Eşinin akrabalarının da içinde olduğu bir olayda Hz. Süleyman tarafsız davranamamış ve Allah'ın gazabına uğramıştır. Yine sürekli ağlayan eşi Cerade'ye bir gün neden ağladığını sorar. O da Süleyman'a, babasını çok özlediğini söyler. Süleyman'dan cinlere evlerinde babasının bir heykelini yaptırmalarını emretmesini ister. Süleyman daha sonra yapılan bu heykele, evdeki hizmetçiler ve eşinin taptığını fark eder. Heykeli kırar ve eşine ceza verir. Daha sonra da Allah'a tövbede bulunur. Sabit Müdami de bir divanisinde Hz. Süleyman ile eşi Cerade'nin kıssasına telmihte bulunur.

Devir döndü zaman geçti güzeller meyli parada
 Ahdına vefa görülmez binde bir kaşı karada
 Hilkat-i Adem'den beri bak neler geçmiş arada
 Cennetten sürgün oluşu sebep Havva dil arada
 Çekti zindan kahrı Yusuf Zelha'daki mâcerâda
 Hükmi kadar budadı yerin tecelli etti irâde
 Oyun etti **Süleyma'a Saydun'un kızı Cerade**
 Zülf ü yâra bend olmuştur nice Süleyman güzele
 (116/5)

2.1.1.1.4.12. İsa

Kendisine kitap indirilen dört büyük peygamberden biridir. Hz. İsa, babasız olarak Hz. Meryem'den mucizevî bir şekilde dünyaya gelmesi, ölüleri diriltmesi ve çarmıha gerilmesi ile anılır. Aşağıya alınan divanide Miskin Abdal O'nun çarmıha gerilmesini hatırlatmaktadır.

Çerxi- felek yarıtmadı dövletden vardan meni
 Min bir derdi ezab verib ayırdı yardan meni
 Sekraqibin fitne-feli çekdi meni çarmıxa
 Yazıq **Hezret İsa** kimi asdı divardan meni
 (4/1)

2.1.1.1.4.13. Muhammed

Hız. Muhammed son peygamberdir. Kur'an kendisine indirilmiştir. Âlemlerin, O'nun hürmetine yaratıldığına inanılır. Tüm insanlığın efendisi, Allah'ın Habibidir. Sayısız mucizeleri vardır. Şiirlerde en çok O'nun adına rastlanır.

Ahmed, Mustafa, Muhammed gibi isim; Fahr-ı Âlem, Fahr-ı Kâinat, Habib, Habibullah, İki Cihan Serveri, Nebiler Nebisi, Resul gibi sıfatlarla anılır.

Mevlüt İhsani Hız. Muhammed'i anlattığı divanisine O'nun ruhunun herkesten önce yaratıldığını, ahlakta, olgunlukta ve güzellikte bir eşinin olmadığını söyleyerek başlar:

Cihan yok iken var etti ervahın dilber senin
Kemalin cemalindendir ahlakın dilber senin
Kurdu kandil-i hicapta adalet sarayını
Nice müddet karar etti otağın dilber senin

Hız. Muhammed'e dilber diye hitap eden âşık, yüz yirmi dört bin nebi arasında dünyaya en son O'nun geldiğini ve hepsinden daha güzel olduğunu söyler.

Cümlesinden evvel idin neden geldin sonradan
Yüz igirmi dört bin nebi geldi geçti sıradan
Cümlesinden hub yaratmış seni sevmiş Yaradan
Dikildi mağrip maşrika bayrağın dilber senin

Hız. Muhammed'in doğumu ile birlikte birçok mucize gerçekleşmiştir. Âşık, O'nun dünyaya gelmesiyle bütün ağaçların, otların dahi secde ettiğini, putların kırıldığını ve kiliselerin yıkıldığını vurgular.

Geldi Âmine Hatun'dan nice oldu mucizat
Kâbe ile secde etti cümle ağaç yerde ot
Hep yüz üstü yere düştü çok kilise nice put
Kadem basınca cihana ayağın dilber senin

(144/1-2-3)

Âşık Ömer, divanisinde Allah'tan yardım isterken, O'nu aracı kılar. Onun aşkına dua eder.

Fahr-ı âlem Seyyidülkevneyn o sultân aşkına
Hayder-i Kerrar hem âl-i emîrân aşkına

Ver murâdın bendenin Bû Bekr ü Osman aşkına
 Bu Ömer adına bana ad eyleyen Mevlâ meded
 (11/5)

Âşık Elesker de Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indirildiğini ve kendisinin de ona yalvardığını söyler.

Sıtk-ı dille sığınmışam sübhana yalvarıram
Muhammed'e nazil olan Kur'ana yalvarıram
 Mezhebim İmam Cafer'di K'abe'di giblem benim
 İlgarımda möhkem ollam imana yalvarıram
 (66/1)

Saye-i Resulullah, Allah Resülü'nün gölgesi demektir. Hz. Muhammed'in gölgesi asla yere düşmemiştir. Ayrıca cennette Hz. Muhammed'in bayrağı altında gölgelenmek, her müslümanın arzusudur. Sümmani de bu durumu şu divanisinde işler:

Ervâh-ı ezelden dosta ikrâr edenlerdeniz
Sâye-i Resulullâh'tan ehl-imân derler bize
 Tâ ezel lebbeyk kelâmın söyledi lisânımız
 Cemâle müşerref etsin hak eden derler bize
 (93/1)

Hz. Muhammed, ona ümmet olanların en büyük şefaâtçisi olacaktır. Allah'a iman eden insanlar, günahlarının bağışlanması için O'nun şefaatine ihtiyaçlarının olduğunu kabul ederler. Dua ederken O'nun adı ile dua eder, O'nun hürmetine Allah'tan istekte bulunurlar. Tûrabi de divanilerinde bu durumu şu ifadelerle dile getirir:

Turabi muhtaç **Resûl**'ün mahşerde şefaâtına
 Âlem hayır dua okur dünyadan göçen zatına
 Ses sese verir ezanlar yükselir Arş'ın katına
 Ümmeti hak Muhammed'i anar Ramazan ayında
 (194/3)

Ahıl ermez ol Mevlanın elifine sinine
 Cümle yaranan möhdeşdir âlemin Rebbisine

Evel Allah gümanımız var **Nebiler Nebisine**
Hümmetine imdat için aziz yarandır gelen

(126/2)

İslam Erdener de divanisinde Nebiler Nebisi diye seslendiği Hz. Muhammed'in, bütün ümmeti için şefaatçi olacağına dair inancını dile getirir.

Levlâke levlâk buyruldu habibinin methine
Kâinatı var eyledi **Muhammed** hürmetine
Nur-ı Kur'an İslam dini bahşetti hürmetine
Kâinatın her esrarı rahm ü rahmandan geçer
(145/4)

Âlemler O'nun hürmetine yaratılmıştır. Levlâke levlâk ifadesi ise "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım" hadisinden iktibasdır.

Veysel Şahbazoglu da divanisinde yine yaratılmamızın O'nun hürmetine olduğunu söyler.

Resulü Kibriya derler nebilerin sultanı
Be altında beyan etti bu beşerin imkânı
Sen yarattın biz yarandık bahşiş ettin bu canı
Resulün hürmetine gümanım sensin Hüda
(127/2)

2.1.1.2. İbadet

2.1.1.2.1 Kelime-i Şahadet

Bir insanın İslam dinine girmesinin ilk şartı Kelime-i Şehadet getirmesidir. Bu İslamın beş temel şartından biridir. Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in O'nun resulü olduğuna inanmak için söylenen "Eşhedü el la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resulühü" ifadesine Kelime-i Şehadet denir.

İnsanların ölüm anlarında Kelime-i Şehadetlerini getirip öylece ruhlarını teslim etmeleri, en büyük istekleri ve muratlarıdır. Kelime-i Şahadet'in bu yönü şiirlerde çok sık kullanılır.

Sırat sual gabahdadı ne damahdı dünyada
Kelime-i şahadet lazımdı ölen vahdı dünyada

Tut orucun gıl namazın şükür eyle Allaha
Gul olma dünya malına galacahdı dünyada

(63/1)

2.1.1.2.2 Namaz ve Namazla İlgili Mehfumlar

Namaz, İslamın beş şartından bir diğeridir. Dinin direği olduğu hadis-i şerifte belirtilmiştir. Namaz kılmayan kimse, Âşık Sümmani'ye göre, kendi kendine zulmeden, anlayışı kıt olan insandır ve Allah'ın huzurunda onun rağbeti olmaz.

Kendinden kendine olur zilleti bî **namazın**
Akl fehm idrak etmez killeti bî **namazın**
Gûş verip ibret alsınlar bu renkte bulunanlar
Huzuri Bâri'de yoktur rağbeti bî **namazın**

Namazını kılmayan, dünyada kârdayım zannetse de ahirette zarara uğrar, tanıdıklarına karşı mahcup olup, yüzü simsiyah kesilir.

Dünayada âbât görünür Ukbâ'da müflis olur
Emsâl-i akran içinde adı namı pis olur
Giyince libâsı parlar yüzü gözü his olur
Yaz gününde kara benzer devleti bî **namazın**

Namaz kılmayan insanın yediği içtiği şeyler aslında ona zehir ve katrandır. Dünyanın baki kalacağını zanneder ama elden gidecektir.

Ey bî namaz hiç mi kalben koymazsın Mevlâyı sen
Bu mülkü bâki mi bildin çekersin belâyı sen
Zehr-i katran hicran gibi yiyeceksin lokmayı sen
İşte budur dimağında lezzeti bî **namazın**

(96/1)

Âşık Şenlik de divanilerinin birinde, kendi gönlünün şahsında, bütün insanlara namaz kılma konusunda telkinde bulunur.

Ey gönül sıtkınan yalvar ol Gani Mevla'ya sen
Al abdesti kıl **namazı** daim dur gıbleye sen
Hak Teâla gulunu sınırsın sakın sen olma asi
Sabır eyle Hak'tan gelen her türlü belaya sen

Şenlik'e göre yoksulluğa sabır ederek ve bu durumun Allah tarafından verildiğini kabullenerek günde beş vakit namaz kılmak, insanı cennete götürecektir.

Yohsullah da ibadettir eğer sabır eylersen
İncitme Hakk'ın gulunu doğru kelâm eyle sen
Günde beş vahit **namaz**da marifetin dilesen
O vahit dahil olursun cennet-i alaya sen

Namaz, insanın Allah'a olan kulluk borcudur ve borç mutlaka ödenmelidir. Bu dünyada ödenmezse öteki dünyada mutlaka hesabı sorulacaktır.

İbadet deyini bir borçdu elbetki eda oluna
Bu dünyada gılmaz isen o mahşerde gılına
Bir bendeki hacil etsen emr-i Hak'dan guluna
Yanarsan mahşerde nâra gelmezsin imlâyâ sen

Günde beş vakit olan farz namazın yanı sıra Müslümanlar için bayram sayılan ve Cuma günleri kılınan Cuma namazı da farzdır. Çok büyük sevabı vardır. Şenlik de insanlara bunu tavsiye etmektedir.

Beş vakit ki namaz farzdır Müslüman olanlara
Gece gündüz zikir edif hak yolu bilenlere
Günde bin savap yazılır **Cuma**'yı gılanlara
Dikkatınan gulah assan ahunan selaya sen

(85)

Namaz günde beş vakit olarak kılınır. Sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namaz vakitleridir. Bu vakitlerde farzla beraber sünnet olan rekâtlar da kılınır. Ancak aslolan farz rekâtlarıdır ki 2 sabah, 4 öğle, 4 ikindi, 3 akşam ve 4 yatsı olmak üzere 17 rekâttır. Murat Çobanoğlu divanisinde bu sayıyı işaret eder:

Hacer'ül-esved üstünde ikrarımız yazımız
Hak yolunda kabul olsun arzumuz niyâzımız
Beş vakit **namaz** içinde on yedidir farzımız
On iki şarta bağlıdır imlâyı bilmez miyim

(165/2)

2.1.1.2.3. Hac

Hac, birey için hem manevi hem de toplumsal açıdan önemli bir olgudur. İslamın beş şartından bir diğeridir. Peygamberin ravzasını ziyaret edenin peygamberin kendisini ziyaret etmiş gibi olacağına inanılır. Bir nevi sevgiliye kavuşmak gibi düşünülür. Hacca ibadetini yapan kişinin dünyaya yeni gelmiş bir insan kadar günahsız olacağı kabul edilir.

Toplumsal açıdan da hacca giden kişi, “Hacı” sıfatı ile anılır ve büyük saygı görür. Hacdan gelen kişi mutlaka ziyaret edilir ve hediyeler alınır. 1974 yılında hacca giden kişiler için Âşık Kul Mustafa bir divani söyler ve bazı şeyler ısmarlar.

Ey kervancı gidiyorsan nazlı yâri gör yeter
O beni sormaz bile sen kendini sor yeter
Benim sana emanetim sade tanrı selamı
Yolda goyma emanetim nazlı yâre ver yeter

Bu bendeki aşk çıbanı bu her iğne delmez
İnanıp aşka düşen bakıp kesrete gülmez
Lokman Hekim Elfatun bile gelse de bilmez
Yâr elinden yağlık getir bu yaramı sar yeter

Ey Mustafa bir yâr için niye çektin bunca zahmeti
Niye ondan başkasından beklemedim himmeti
Allah verse gabil etmem huri gılman cenneti
Sade benim gözüm ile nazlı yâri gör yeter

(149)

Hac ibadeti, Kabe, Tavaf, Hacer’ül-Esved gibi kavramlarla birlikte zikredilir. Hacda saf olup, kabeyi tavaf edenler, “lebbeyk allahumme lebbeyk, lebbeyk lâ şerike leke lebbeyk, innel hamde vennimete leke velmülke la şerike leke lebbeyk allahumme lebbeyk: Allahım davetine uyarak sana geldim. Senin eşin ve ortağın yoktur” diye dua ederler. Nuri Çırağı de divanisinde bu ifadeye yer verir.

Müminler döner divana tam dost doğru saf yapar
İnanmayan konuştuğu gaf üstüne gaf yapar

Lebbik Allahümme Lebbik hacılar tavaf yapar

Putperestler puta tapar haçı öper sevinir

(174/2)

2.1.1.2.4. Oruç

Oruç ibadetine de divanilerde rastlamak mümkündür. Âşık Elesker insanlara bir takım nasihatlerde bulunurken oruç tutmalarını da tembihler.

Sırat sual gabahdadı ne damahdı dünyada

Kelime-i şahadet lazımdı ölen vahdı dünyada

Tut **orucun** gıl namazın şükür eyle Allaha

Gul olma dünya malına galacahdı dünyada

(63/1)

Seyrânî de divanisinin birinde savm kelimesini kullanır. Gönlünün aşk ateşi ile düştüğü durumu ile oruç tutma arasında ilgi kurar.

Nâil olsa ey efendim çeşm-i âhûya bu dil

Leyl ü nehar gark olmuşdur yine kayguya bu dil

Savm edemem sabrım yokdur neylim hâlim şedîd

Doymayınca şâdolur mu bilirsin mûye bu dil

(45/1)

2.1.1.3. Ayet ve Hadisler

2.1.1.3.1. Ayetler

Âşıklar tarafından, divanilerin bazılarında söylenen durumları desteklemek veya inandırıcılık katmak için ayet ve hadislere yer verilir. Yukarıda da zikredildiği gibi divaniler, özellikle eğitim, nasihat etme, doğru yola yönlendirme amaçlı olduğundan âşıkların sözlerinin inandırıcılığını ve nasihatlerinin gerçekliğini ispata yönelik ayet ve hadisleri kullanmaları sıkça karşılaşılan bir durumdur. Divanilerde geçen ayetler şunlardır:

1. Memnun olacağınız bir şey daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın gerçekleşecek bir zafer! Mü'minlere bunları müjdele!

Derviş Musa Saff Suresi'nin on üçüncü ayetinde geçen “*Memnun olacağınız bir şey daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın gerçekleşecek bir zafer! Mü'minlere bunları müjdele!*”¹²⁶ ayetinden bir iktibas yapar:

Ayet-i Nasrün min-Allah hürmetiyçün an-karîb
Nusret ihsan eyle İslâm askerine ya Mucîb
Umarız mesrur ola şâh-u gedâ kemter garîb
Zara'nın fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda
(24/1)

2. Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.

Ahsen-i Takvim ile halk etti resm-i âdemi
Gülşen-i dehre getirdi eyledi lutf ü atâ
(58/2)

Figani'nin divanisinde geçen “Ahsen-i Takvim”, ifadesi Tin Suresi'nin dördüncü ayeti olan “*Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık*”¹²⁷ ayetinden iktibastır. Kur'an-ı Kerim'de yaratılmışlar arasında en güzel, en yüce olanın insanoğlu olduğu belirtilir. Aynı ifade Mustafa Aydın ve Sabit Müdâmi'de de geçer:

Şâir Müdâm hiç çıkarmaz hayalinden Şemsinûr'u
Hüsnü Yusuf, Sıtkı zelha güzellikte yok kusuru
Hilkati **Ahsen-i takvim** cismi cennet kendi hûri
Görenler Barekallah der bu dilârâmı tekrûri
(116/8)

Mustafa Aydın inanır furkan hakkın sesidir
Eşrefi mahluk dediği açık ibaresidir
İnsan nushayı kübradır yerin halifesidir
Sen düşürme yerden yere kıymetini bil yeter
(192/3)

¹²⁶ Saff Suresi 13. Ayet, Yazır, s. 550.

¹²⁷ Tin Suresi 4. Ayet, Yazır, s. 596.

3. *Her can ölümü tadacaktır.*

Mevlüt İhsani, iki divanisinde “*Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz*¹²⁸.” ayetinden iktibas yapar. Ölüme karşı alınacak bir tedbir veya başvurulacak bir çare olamaz. Bu nedenle dünya için ah u zar çekmeye gerek yoktur. Boş olan bu hayatın sonunda herkes ölecektir.

Zaikatü'l-mevt buyurmuş ölüme yoktur çare
Gücü ile hükmeylese bütün her bir diyara
Dalını dağa yaslasa elini yıldızlara
Yine gitmez yüreğinden sızısı insanların
(143/3)

Mevlüt İhsan ne çekersin dünya için ah u zar
Bu hayatın sonu boştur bir gün olur tarumar
Kelam-ı Kadim içinde **küllü nefsin mevti** var
Hiç kimsenin gücü yetmez her harfi bin manadır
(146/5)

4. *Güneş'e ve onun parıltısına andolsun, güneşin ardından gelen Ay'a, güneşi açıp ortaya çıkaran gündüze, onu örten geceye.*

Varmayanlar küfre gider gösterdiğin rahınan
Âşıkların seni arar feryadınan ahınan
Cemalin İsm-i A'zamdır dilin Bismillah'ınan
Ve's-şemsi leyli yazılı dudağın dilber senin
(144/2)

Divanide geçen “Ve's-şemsi leyli” ifadesi Şems Suresi'nde geçer. “*Güneş'e ve onun parıltısına andolsun, güneşin ardından gelen Ay'a, güneşi açıp ortaya çıkaran gündüze, onu örten geceye*¹²⁹.” Peygamber Efendimizin özellikle sabah namazlarında bu sureyi okuduğu bilinir. İsm-i A'zam ise en büyük isim anlamına gelir. Allah'ın isimlerinden birisi İsm-i A'zam'dır. Ancak hangi ismin İsm-i A'zam olduğu belli değildir.

¹²⁸ Ankebut Suresi 57. Ayet, Yazır, s. 551.

¹²⁹ Şems Suresi 1,2,3,4. Ayetler, Yazır, s. 594.

5. O’nun emri bir şeyi dileyince ona sadece “Ol!” demektir. O da hemen oluverir.

Mustafa Aydın’ın bir divanisinde geçen “Kün feyekün” ifadesi de Yasin Suresi’nin 82. Ayetinde geçen “O’nun emri bir şeyi dileyince ona sadece “Ol!” demektir. O da hemen oluverir¹³⁰.” ayetidir.

Yecüc Mecüc kavmi çıkar deccâl şeytan birleşir
Ne acı dönem geçirir ehli iman hırlaşır
Hızır Mehti Mesih gelir ahır zaman yaklaşır
Kün feyekün emri ile kıyameti bildirir
(193/3)

Aynı iktibas Murat Çobanoğlu ve Âşık Sümmani’de de vardır:

Ezel müminin ikrarı “İlâyı bilmez miyim
Kün emriyle var olmuştur dünyayı bilmez miyim
Âb u ateş hâk ü bâddan çâr anâsır binamız
Bu fâniye gelen gider dünyayı bilmez miyim
(165/1)
Hak bizleri hak eyledi birliğini bilmeye
Kün diyende abad etti **fa** diyende ölmeye
Adem Serendib’e düştü Havva vardı Cidde’ye
Onlar hasret mi kalırdı tavus u mar olmasa
(128/2)

2.1.1.3.2. Hadisler

Ayetlerin yanı sıra hadis iktiasları da divanilerde kendilerine yer bulurlar:

1. Kanaat bitmeyen bir mal, tükenmeyen bir hazinedir.

Zihnî olsan mâlik-i Mısr-ı hazâin sûd yok
Mülk-i lâ-yefna bir **kenz-i kanâ’attir** vatan
(35/5)

¹³⁰Yasin Suresi 82. Ayet, Yazır, s. 444.

“*Kanaat bitmeyen bir mal, tükenmeyen bir hazinedir*¹³¹.” Hadisinden iktibasır. Şiirlerde ayet ve hadislerden yapılan iktibaslarda ayetin/hadisın tamamına veya anlamı bozulmadan bir kısmına yer verilir. Ayetin/hadisın tamamının geçtiği iktibaslara “tam iktibas”, bir kısmının geçtiği iktibaslara ise “yarım veya nakıs iktibas” denir*. Yukarıda geçen şiirde yarım iktibas yapılmıştır.

2. Ben bir gizli hazine idim. görülmek, bilinmek istedim, bu yüzden âlemi yarattım.

Küntü kenzen sırrı bu dünyadadır bak tâ ebed
Der ki Lutfî hâme-i kudrette imlâdır sabır
(43/7)

Divanide geçen “Küntü Kenzen” ifadesi, “*Ben bir gizli hazine idim. görülmek, bilinmek istedim, bu yüzden âlemi yarattım*¹³²,” kutsi hadisinden bir iktibasdır ki tasavvufî düşünce sistemi bu kutsi hadisi esas alarak âlemin yaratılışını izah eder.

Yine ayet ve hadislerden yapılan iktibaslarda ayetin veya hadisın orijinal dili ile geçmesi durumunda “lafzî iktibas”, anlamının verilmesi durumunda da “manevî iktibas” yapılmış olur. Yukarıda “Küntü kenzen mahfiyyen feahbebtü en unefe fe halektel halka li uref” hadisinden lafzî ve yarım bir iktibas yapılmıştır.

3. Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir.

Ey Müdâmî dost cemâlin pervasız anlar görür
Hubbû’n-lillâh buğzun fillâh olan ihvanlar görür
La hisaba lâ azap Uçmağa hem anlar görür
Cezbesinden dem vuran suzân-ı aşka esselâ
(115/5)

¹³¹ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1988, II, 102.

* İktibas kavramı ile ilgili daha geniş bilgi için Bkz. Metin Akkuş, “Divan Edebiyatında İktibas ve Şiirde Lafzi Ayet İktibasları Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları*, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000, ss. 155-168; Numan Külekçi, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.

¹³² İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, 132.

Müdamî'nin divanisinde geçen “Hubbû'n-lillâh buğzun fillâh” ifadesi de “*Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir*”¹³³ hadisinden yapılan lafzî ve yarım bir iktibastır.

4. *Cimriler cennete giremez.*

Alayinci semâdaki birisi nârincedir
 Mavi dalda yeşil önde gerisi nârincedir
 Şükûfe rengi lisânı Fârisî nârincedir
 Nevbahar rengi madenin sarısı nârincedir
Behil lâyed huli'l Cennet hadisi nârincedir
 Dost bağında mâlûm balın arısı nârincedir
 Asel-i musaffasında var ergûvan kırmızı

(118/5)

Posoflu Müdamî'nin divansisinde geçen “Behil lâyed huli'l Cennet” ifadesi de “*Cimriler cennete giremez*”¹³⁴ anlamındaki hadisten lafzî ve tam iktibastır.

5. *Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.*

Levlâke levlâk buyruldu habibinin methine
 Kâinatı var eyledi Muhammed hürmetine
 Nur-ı Kur'an İslam dini bahşetti hürmetine
 Kâinatın her esrarı rahm ü rahmandan geçer

(145/4)

Levlâke levlâk ifadesi ise “*Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım*”¹³⁵ kutsi hadisinden lafzî ve yarım bir iktibastır. Aynı iktibasın yapıldığı diğer bir divani de şöyledir:

Yerden gökten çok öncedir mazisi insanların
 Doğar yaşar ölür bitmez arzusu insanların
Kainatı var eyledi habibin hürmetine
 Kuru ottan daha kuru bazısı insanların

(143/1)

¹³³ Muhammed Murtazâ Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, (Haz. Hüzeyin Nassâr), Tûrâsu'l-Arabiyye, Kuveyt 1974, IX, 205.

¹³⁴ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, cilt: 1, s. 337; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt: 1. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1995, s.191, 209; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Tirmizi, *Sünen*, Beyrut 1962, IV, 343.

¹³⁵ İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II,164.

Şiirde geçen ifade ir hadis-i şerifin anlamını içermektedir. Bu türden iktibaslara yukarıda da değinildiği gibi “manevî iktibaslar” denmektedir.

6. Ali den üstün yiğit, Zülfikar’dan keskin kılıç yoktur.

Baksana Mevlâ ziyası tebanın üstündedir
Nübüvvet mührünü verdi Sultan’ın üstündedir
Lâ fetâ illâ Ali lâ seyf illâ Zülfikâr
Onun da bir nişanı var aslanın üstündedir
(167/1)

Bendin ikinci mısrasında geçen ifade “Ali den üstün yiğit, Zülfikar’dan keskin kılıç yoktur¹³⁶.” anlamına gelir. Hadis mi bir deyiş mi olduğu tam belli olmayan bu ifade de divanilerde kendisine yer bulmuştur. Lafzî ve tam iktibastır.

2.1.1.4. Dini Kişilikler

2.1.1.4.1. Dört Halife

Hiz. Muhammed’in vefatından sonra halifeler dönemi başlar. Sırasıyla önce Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman ve Hiz. Ali halifelik yaparlar. Şiirlerde hepsi için “Dört Dost” anlamına gelen Çar-Yar ifadesi geçer.

Seyir edin ey yarenler Şahbazoğlu oduna
Mevlam yeter darda kalan kullarının dadına
Bu din böyle ziyalanmaz gider idi badine
Hak Resul’ü **çarı yarı** ismi Haydar olmasa
(128/3)

Yüz yirmi dört bin Nebi gelipdi bu faniye
Otuz altı sahabe dört **çar-ı yâr** hani ya
Der Şenlik’im gafil olma seyreyle sen Ani’ye
Heçbir adil padişahı döndermez şada felek
(80/3)

¹³⁶ Muhammed Murtazâ Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XIII, 342.

2.1.1.4.1.1. Ebubekir

Hz. Muhammed'in vefatının ardından devlet başkanlığı yapan ilk halifedir. Ebubekir-i Sıddık, sıfatıyla anılır. Peygamberin en sadık ve en güvenilir dostudur. Divanide diğer halifelerle birlikte ismi geçer.

Bülbül gülün sevdalısı başlar öter avaza
Hak yoluna baş koymuşum feda olsun tüm aza
Ebubekir Ömer Osman ya Ali ya Murtaza
Ümmetine şefaatçi sultanıma aşığım
(173/2)

Fahr-ı âlem Seyyidülkevneyn o sultân aşkına
Hayder-i Kerrar hem âl-i emîrân aşkına
Ver murâdın bendenin Bû **Bekr** ü Osman aşkına
Bu Ömer adını bana ad eyleyen Mevlâ meded
(11/5)

2.1.1.4.1.2. Ömer

Hz. Ömer ikinci halifedir. Adaleti ile bilinir ve eserlerde özellikle bu yönüne telmihte bulunulur.

Bülbül gülün sevdalısı başlar öter avaza
Hak yoluna baş koymuşum feda olsun tüm aza
Ebubekir **Ömer** Osman ya Ali ya Murtaza
Ümmetine şefaatçi sultanıma aşığım
(173/2)

Âşık Ömer de bir divanisinde adını Hz. Ömer'den aldığına dikkat çeker ve onun hürmetine yardım ister.

Fahr-ı âlem Seyyidülkevneyn o sultân aşkına
Hayder-i Kerrar hem âl-i emîrân aşkına
Ver murâdın bendenin Bû Bekr ü Osman aşkına
Bu **Ömer** adına bana ad eyleyen Mevlâ meded
(11/5)

2.1.1.4.1.3. Osman

Hiz. Osman ise ilmi ve hayası ile bilinir. Kur'an okuduğu esnada şehit edilmiş ve kanı okumakta olduğu Kur'an'a sıçramıştır. Şiirlerde bu olaya da telmihte bulunulur. Murat Çobanoğlu da divanisinde bu olaya telmihte bulunmuştur.

Hiçbir kimse bilemez onların ünvanını
Nefsine hamal olup da kaybetme imanını
Hazreti Osman da verdi baksan ona canını
Yedi tane damla kanı Kur'an'ın üstündedir
(167/2)

2.1.1.4.1.4. Ali

Halifelerin dördüncüsüdür. Dört halife arasında eserlere en çok konu olan halifedir. Aynı zamanda peygamberin damadı ve torunları Hasan ile Hüseyin'in babasıdır. Birçok özelliğı ile şiirlere konu olmuştur.

Öncelikle çok güçlü bir kahraman olduğundan kendisine "Allah'ın Arslanı" sıfatı verilmiştir. Bindiğı atın adı "Düldül", kılıcının adı "Zülfikar"dır. Murtaza, Şah-ı Merdan, Aliyy-i Murtaza, Haydar, Haydar-ı Kerrar, Şir-i Yezdan gibi isimlerle de anılır. Katıldığı savaşlar ve savaşlardaki üstün başarısı da şiirlerde kendisine yer bulur.

Nuri Çırağı divanisinde Hiz. Ali'nin aslan sıfatını hatırlatır. Soyunun peygambere dayandığını söyler.

Kükreyince meydanlara sığmayansın ya **Ali**
Hak sana aslanım demiş koç aslansın ya **Ali**
Sen haydarsın sen kerrarsın sırrı hikmet sende var
Ceddin Ahmed-i Muhammet mürtezasın ya **Ali**

Hiz. Ali'nin cenklerini anlatan bir çok eser vardır. Bunlardan biri olan ve 13. yüzyılda Şeyyad İsa tarafından kaleme alınan bir Salsalname'de, Hiz. Ali Salsal adlı bir devle mücadele eder ve onu zülfikarla ikiye böler. Çırağı yukardaki bentte bu kıssaya telmihte bulunur.

Elin attın **zülfükara** haykırdın Allahü ekber
Cem oldu seyrine geldi gökten bütün melekler
Salsalı ikiye böldün korktu kaçtı kafirler
Sübhaneallah bin maşallah pehlivansın ya **Ali** (172/4)

Âşık Şenlik de bir divanisinde, O'nun Hayber Kale'sinin fethinde gösterdiği kahramanlığı dile getirir. Hz. Ali'den pehlivan diye bahseder.

Kaftan kafa hükmederdi neyledi Süleyman'ı
Ol daşı sıkıp kül eden Zal oğlu Rüstem hanı
Hayber'i çekip koparan ol **Ali** pehlivanı
Bellisiz etti kabrini bıraktı getti felek

(80/2)

Âşık Elesker de bir divanisinde Hz. Ali'nin yine Hayber Kalesi'nin fethindeki mücadelesine yer verir. Hz. Ali, Hayber Kalesi'nin fethinde Anteri İslama davet eder. Anter buna yanaşmaz ve Hz. Ali tarafından ikiye bölünerek öldürülür.

Saldı şehadet parmağın, atdı derr-i **Hayber**'i
Hökm gıldı Zülfikara iki böldü **Anter**'i
Çekende Allah-u Ekber kırdı min min leşkeri
Zelillerin umudvarı müminlerin serveri
Şah-ı Merdan Şir-i Yezdan men ona yalvarıram

(66/2)

Başlı başına Hz. Ali için söylenmiş divaniler vardır. Bunlardan biri Miskin Abdal'a ait aşağıdaki divanidir.

Bey bismillah ezberimdi hey xudadan ya **Eli**
En ibtida geldi seda erş-eladan ya **Eli**
Badi ser-ser lövhi qelem oldu dünya olmamış
Bir Cebrayıl qalxdı göye tek deryadan ya **Eli**

Daha henüz hiçbir şey yok iken, yaratılmamışken, levh-i mahfuzda adın vardı ve benim de Allah'tan duam sensin ya Ali;

Selli-alem, mahi-aşkar zülsetden var perdesi
Sey- Sirrden seda geldi Cebrayıl çekdi behsi
Hegigeti düz bilmedi terse döndü kelmesi
Alışb yandı şahperi oldun ferman ya **Eli**

Senin adın söylerken Cebrail bile konuşamaz oldu ve ferman ile kanadı ateş alıp yandı;

Yandı şahper endi suya neher geldi yadına
 Xaki-kelam verdi salam yetişdi muradına
 Haqq-taala özü dedi یرهmet ustadına
 Her terefdən seda geldi Ehsan Ehsan ya **Eli**

Sonunda suya indi, toprağa ayak bastı ve Allah'ın sana selamını ve methini getirdi;

Her kelmede terif edir Quranda ayet seni
 Cemi alem övliyadır yazır esli zat seni
 Hebib özü terif edir külli vilayet seni
 Zahirde tevellüdsen Sirri- Sübhan ya **Eli**

Allah, Kur'an'da seni her yerde terif etmektedir. Sen O'nun bir sırrısın; Allah'ın huzurunda sen de bana yardım et;

Göyçelidi Miskin Abdal yohdu heç bir günahım
 Her kelmede her ayetde sen ol benim penahım
 Puli-sirat haqq divandı ol xudadan kömeyim
 Veli sensen vekil sensen şiri Yezdan ya **Eli**

(3/1)

Alevi ve Caferi inanç sistemlerinde dört kapı ve dört makam olduğuna inanılır ve Hz. Ali kırkların piri olarak bilinir. Aşağıdaki bentte de Hz. Ali'den bu yönü ile bahsedilmektedir.

Qırxlar piri özü verib dersimi ümman benim
 Çetin gire üreyime leini-şeytan benim
 Seyyid Miskin Abdal menem söz benim meydan benim
 Qoruyanım özün qoru xain dostlardan meni

(4/3)

Hz. Ali için müstakil söylenmiş bir başka divani örneği de Âşık Elesker'e ait olan ve

Dar günümde yetiş dada ya Şah-ı Merdan Ağa
 Nıtg-ver meydan içinde goyma sergerden Ağa

Hem Ali'sen hem velisen hem sahisen hem seha
 Hemi dilde zikrim sensen hemi ezberden Ağa
 (64)

dörtlüğü ile başlayan divanidir.

2.1.1.4.2. Ehl-i Beyt

Ehl-i Beyt, ev halkı, bir hanede yaşayanlar anlamına gelir. Ancak bu kavram, Hz. Muhammed'in ailesinden olanlar için kullanılmaktadır. Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Ehl-i Beyt'in fertleridir.

Murat Karahanlı, divanisinde Ehl-i Beyt'i tek tek sıralar:

Allah, Muhammet ya **Ali İmam Hasan Hüseyin**
 Haktır **Fatımül Zehra Şah-ı Mürteza Sayın**
 Karahanlı Murat Yıldız ağlar imamlar deyin
 Gözleri yollara bakar hu çekip Allah dese

(121/3)

Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in her üçü de şehit edilmişlerdir. Hz. Ali'yi, Abdurrahman Bin Mülcem sırtından kılıçla, Hz. Hasan'ı eşi zehirle şehit etmiştir. Hz. Hüseyin'in şehadetinde ise Şimir, Hüseyin'in başını gövdesinden ayırmıştır. Her üç olayda İslam tarihinde yaşanan en acı olaylar arasındadır ve bu durum şiirlerde sıkça konu edilir.

Mustafa Aydın, Ehl-i Beyt'in şehit edilmesini bir cehalet, haksız bir cinayet olarak divanisinde işler.

Şumur mülcem ibni sebe cehaleti işledi
Ehl-i beyte düşman olma cesareti işledi
 Kıydı evladı resule cinayeti işledi
 Küreyi arza kan döküp ihaneti bildirir

(193/2)

Şahbazoğlu da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in nasıl şehit edildiklerini dile getirir:

Hasan ağı ile gitti **Hüseyin** al kanına
Hamza Habibullah dedi Harun'da nişanına
 Halil'den Hacer hamile İsmail kurbanına
 Hatice'yle Havva haktır gelmesin Hülya bize
 (129/2)

Divanilerde yine Hz. Peygamber'in aile fertlerinin isimleri zikredilir. Amcaları Hamza ve Abbas, babası Abdullah, annesi Âmine, eşleri Hatice ve Ayşe bu isimler arasındadır.

Âdem'i ki abad etti gönderdi peder dedi
 Ahmet Ali'yi diledi **Abbas**'a kader dedi
Abdullah Âmine eşi **Ayşe** Muhtar'da dedi
 Allahın âlim varlığı Şahbazım söyle bize
 (129/3)

Hz. Hamza genellikle kahraman, savaşçı ve avcı olma özellikleri ile anılır. Mevlüt İhsani de kahramanları sayarken Hz. Hamza'nın da ismini de zikreder.

Âdem gibi bin yaşasan göremezsın boyunu
 Bu dünyanın cilvesi çok başa gelmez oyunu
 Ali **Hamza** Rüstem bile çekemedi yayını
 Bir yandan ma'mur olmada bir yanı viranedir
 (146/2)

2.1.1.4.3. Diğer Dini Kişilikler

2.1.1.4.3.1. Hızır

Hz. Hızır'ın adı Kur'an'da açıkça geçmez. Eserlerde genellikle İlyas ile birlikte Ab-ı Hayat'ı bulmaları ile anılırlar. İnsanların dara düştüklerinde yardımlarına koşacağına ve sürekli hayatta olduğuna inanılır*.

Mustafa Aydın, divanisinde kıyametin alametlerini sayarken, Hızır'ın da ortaya çıkacağını söyler.

* Daha geniş bilgi için Bkz. Dursun Ali Tökel, s. 361-380.

Yecüc Mecüc kavmi çıkar deccâl şeytan birleşir

Ne acı dönem geçirir ehli iman hırlaşır

Hızır Mehti Mesih gelir ahır zaman yaklaşır

Kunfeye kün emri ile kıyameti bildirir

(193/3)

2.1.1.4.3.2. Lokman

Hız. Lokman, hekimliği ile bilinir. Onun, ölümden başka çare bulamayacağı bir derdin olmadığına inanılır. Âşıklar dertlerinin büyüklüğünü ve çaresizliklerini belirtmede Hız. Lokman’a müracaat ederler.

Kâtibi, derdinin büyüklüğünü anlatmak için Lokman’ın dahi ona çare bulamadığını söyleyerek bir mübalağada bulunur.

Darbıma dağlar dayanmaz kadir idim kuvvete

Bulmadı **Lokman** ilâci çâre yoktur illete

Müjdeci başım götürmez kem haberim devlete

Nazlıdır sultan efendim işitip gamlanmasun

(23/2)

Kul Mustafa, Lokman Hekim ve Eflatun’un bile derdini anlayamayacağını belirtir.

Bu bendeki aşk çıbanı bu her iğne delmez

İnanıp aşka düşen bakıp kesrete gülmez

Lokman Hekim, Eflatun bile gelse de bilmez

Yâr elinden yağlık getir bu yaramı sar yeter

(149/2)

2.1.1.5. Diğer Dini Mefhumlar

2.1.1.5.1. Kıyamet

Kıyamet, dünya hayatının sona erdiği ve yeni bir hayata, ahiret hayatının başladığı gündür. Divanilerde kıyamet genellikle hesabın sorulacağı bir gün olarak işlenir. Kıyametin ne zaman kopacağı belli değildir ancak kıyametin kopmasına yakın bir takım alametler belirecektir. Divanilerin birinde “ahır zaman”ın yaklaşması ve bir takım kişiliklerin ortaya çıkması ile kıyametin yaklaştığı hatırlatılır.

Yecüc Mecüc kavmi çıkar deccâl şeytan birleşir

Ne acı dönem geçirir ehli iman hırlaşır

Hızır Mehti Mesih gelir ahır zaman yaklaşır

Kunfeye kün emri ile **kıyameti** bildirir

(193/3)

İnsanlar dünya hayatı boyunca yaptıklarının hesabını kıyamet günü verirler.
Mahşer, yevmil kıyamet, ruz-ı mahşer gibi isimlerle geçer.

Sen ey zalim neden koydun beni böyle esarete

Bana rahm etmezsin kaldım bir acayip rezalette

Bunu senden sorar Allah yarın **yevmil kıyamette**

(108/1)

Evvelâ kara buluttan çekilen damarım var

Sonra yağar yağmur arkasından karım var

Bir de çıkar fırtınalar sanki **kıyamet** kopar

Eser tipi boralarım pek ulu **mahşerim** var

(109/1)

Yar olsan da incime gel ulu Tanrı bağışlar

Dergahında apayandı bu çizgiler naxışlar

Qoy didenden sel-sel olub axsın qara yağışlar

Axır meşher görersen ki köpüklü çay olmusan

(6/2)

Sen dar güne sabır eyle kesme gümanı gözle

Her saatin bir hükmü var vakti zamanı gözle

Kıyas **kıyamete** kalmaz tefsiri var Kur'an'da

Her ne yapsa güzel yapar sırrı süphanı gözle

(120/1)

İnanişâ göre kıyamet gününde günahı çok olanların yüzlerinde ve ellerinde
işledikleri günahlardan dolayı kir olacak ve bu özellikleri ile tanınacaklardır. Davut
Sularî bu durumu bir divanisinde şöyle dile getirir:

Gerçi Davut Sularî'yem aptal serseri biri
 İnsansın gezersin amma inan değilsin diri
 Hamdolsun ki yüzümde yok benim **kıyamet** kiri
 Sevgi sohbet şefkatinden bana karşı haz görem
 (133/5)

Kıyametin kopmasından sonra ahiret hayatı başlar. İnsanlar kıyamet gününde görülen hesaplarına göre iyi veya kötü yeni ve ebedî hayatlarına başlarlar. Kimi şiiirlerde ukbâ dendiği de görülür.

Seyrânî der âh edince yürekde yağım erir
 Kimse bir karâra kalmaz âkıbetde farır
 Dünyâ **ukbâ** dile murâd ganî settârım verir
 Kanâat eder fenâda yek ile düye bu dil
 (45/4)

Yine inanışa göre kıyamet günü hesabını tam verbilenler Hz. Peygamber'in bayrağının altında toplanacaktır. Bu durum da divanilerde işlenir.

Ser koyup çalıştığı meydanda hep Allah için
 Hak rızasıydı işi gücü hemen gufrân için
Rûz-ı mahşerde Livâ(-yı) hamd altına varmak için
 Hep melekler ağlasın üstüne Osman Oğlu'nun
 (22/3)

2.1.1.5.2. Şeytan

Şeytan divanilerde sıkça ve iblis, lâin gibi isimlerle geçer.

Qırxlar piri özü verib dersimi ümman benim
 Çetin gire üreyime **leini-şeytan** benim
 Seyyid Miskin Abdal menem söz benim meydan benim
 Qoruyalım özün qoru xain dostlardan meni
 (4/3)

Adam var ki can şefası şen gülüstan isteyey
 Adam var ki insan hası cennetmekân isteyey
 Adam var ki su sonası yar mehrîban isteyey
 Adam var ki gan çalası **iblis** oğlu **iblis**dir
 Adam var ki derde derman bağ gülüstan isteyey
 (140/1)

Şeytan divanilerde şu şekilde geçer:

1. İnsanları yoldan çıkarır ve azdırır.

Aslında Şeytan Allah tarafından kıyamete kadar izin verilmiş bir cindir. Kulları azdırmak ve Allah yolundan çıkarmak için Allah'tan izin istemiş ve almıştır. İnsanları kandırarak doğru yoldan ayırır ve yanlış işler yaptırır.

İ'tikadım pek kavidir gökten inen Kur'an'a
 Ne işlersem ma'lum olur cümle Gani Rahman'a
 Âlem zikri âbâd edip gelir iken erkâna
 Bunca nası azdıran **şeytana** aklım yetmedi
 (74/2)

Şeytanın sözüne kanan ve onun dedikleri ile hareket eden cehennemlik olacaktır. Âşık Şenlik bu durumu şu şekilde konu edinir:

Şenlik diyer meyil verme bu dünyanın malına
 Çıhma Hakk'ın dergâhından uyma **şeytan** feline
İblis'e yapışan gullar düşer tamu nârına
 Doğruluş Hak kapısıdır başvurma hileyle sen
 (85/6)

Şeytana uyanların cehennemlik olacaklarını söyleyen bir diğer âşık da Mehmet Gülhani'dir.

Gıybeti fakir çok yapar olur **şeytana** tabî
 Helâl haram demez yiyer bilmez günah sevabı
 Hoca namazdan bahseder dinler hayvanat gibi
 Artık kalbi mühürlenmiş ibadetten anlamaz
 (170/4)

Şeytandan korunmanın en kolay yolu ona aldırış etmemektir.

Aşık olub ders alanlar söz desin sözüm kimi
 Miskin Abdal meğrur iste hamını özüm kimi
 Arifi metleb gananı bilirem gözüm kimi
 Sinem üstten merd yeridi **şeytana** yol vermedim
 (5/3)

Hac ibadeti yapılırken manevi olarak şeytan taşlanır. Bu taşlamanın amacı içinden şeytan ve ona ait arzu ve isteklerden kurtulmaktır. Ensar Şahbazoglu da divanisinde bu duruma atıfta bulunur.

Yüce mevlam muktedirdir gulunu affetmeye
 Günahkârı bağışlayıp tekrarı saf etmeye
 Nefsi hevadan gurtulup **şeytanı** def etmeye
 Yedi taş ile taşlanır yedi esasına bak
 (185/3)

2. Sevilmeyen veya kötü ahlaklı kişiler şeytana benzetilir.

Şemkirli Hüseyin fal, muska vb. işlerle meşgul olan kimi hocaları tarif ederken onları şeytana benzetir.

Ağ başlı **şeytan** mollalar gerek menle düz dolana
 Sataşmaya göherkana dura üzbeüz dolana
 Oturular meclisimde ortalıqda söz dolana
 Menimle düz dolana qurtara canı mollalar
 (57/7)

Kötü insanları ve bu insanların işlerini benzetme de Âşık Şenlik de şeytanı kullanır.

Adam var ki el anası o şen dövrân isteyey
 Adam var ki gelb aynası meslek vicdan isteyey
 Adam var ki iltiması duyan ganân isteyey
 Adam var ki temennası derde derman isteyey
 Adam var ki şer hatası fitne **şeytan** isteyey
 Adam var ki beşer yası zülmü yaman isteyey
 (140/1)

Mevlüt İhsani bazı insanların fitnelik ve sinsilikte şeytanı dahi geçtiğini söyler.

Mevlüt İhsan ayak uydur bu zamanın çağına
Teklifsiz gidip oturma kimsenin otağına
İnsanoğlu aslanı da düşürür tuzağına
Şeytandan daha dehşettir cazısı insanların
(143/4)

3. Kıyamete yakın başkaları ile işbirliği yapar.

Kıyametin alametlerinden biri Deccal ve Yecüc Mecüc gibi kişiliklerin dünyaya gelmesidir. Şeytan bu dönemde özellikle bu kötü kişilerle işbirliği yapacaktır.

Yecüc Mecüc kavmi çıkar deccâl **şeytan** birleşir
Ne acı dönem geçirir ehli iman hırlaşır
Hızır Mehti Mesih gelir ahır zaman yaklaşır
Kunfeye kün emri ile kıyameti bildirir
(193/3)

4. Şeytana lanet edilir.

İnsanlar Şeytan'ın görevinin kendilerini aldatmak ve saptırmak olduğunu ve bu amaçla da dünyada olduğunu bildiklerinden şeytana lanet ederler. Bu durum divanilerde de geçer.

Anlamaza öğüt verme nasihatten anlamaz
Beyni kaba cahil yobaz zihniyetten anlamaz
Hak kelâmından hoşlanmaz konuşur malâyani
Lânet deyip de **şeytana** feragatten anlamaz
(170/1)

Xoşbeyanlık virdim oldu böhtana yol vermedim
Şirin süxen endelibem hedyana yol vermedim
Nifrin edib **lanet** dedim xaine **iblis**lere
Qelbimi ayna saxladım nadana yol vermedim
(5/1)

2.1.2. Tasavvuf

Tasavvufun, sözlükte; “*Sof giymek, saf olmak, ilk safta bulunmak, suffa ashabi gibi yaşamak*¹³⁷” gibi anlamlara geldiğini belirten Süleyman Uludağ, tasavvufu, baştanbaşa edep, kötü huyları terk edip güzel huylar edinme, kimseden incinmeme, kimseyi incitmememe, nefse karşı girişilen ve barışı olmayan bir savaş, herkesin yükünü çekme, kimseye yük olmama, bütün mensuplarının birbirini dost ve kardeş tanıdığı bir birlik, Hak ile birlikte ve O’nun huzurunda olma, Hakk’ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle yaşatması, keşf ve temaşa hali, temiz bir kalb, pâk bir gönül sahibi olma, nefsinden fâni, Hak ile bâkî olma, kâmil insan olma, Hakk’a erme¹³⁸ diye tanımlamaktadır.

Tasavvuf bir inanç sistemidir; bu sistem insanın ve dünyanın yaratılışını, yaratılma sebebini, kul ile yaratıcı arasındaki münasebeti işleyerek kendince bir yol ve yöntem belirleyen ve nihayetinde bu yolda ilerleyen kişinin nefsanî arzularını terk ederek Allah’a ulaşmasını, olgun bir insan olmasını amaçlayan bir felsefedir. Tasavvuf, kimi araştırmacılar tarafından ayrı bir ilim olarak dahi kabul edilmektedir. Mahir İz, bir ilim olarak tanımladığı tasavvufun gayesini ise Hakk’ın rızasını kazanmak için nefisleri temizlemek, güzel ahlak sahibi olmaya çalışmak, kısaca Allah ve resulünün ahlâkıyla ahlâklanmak şeklinde açıklar¹³⁹.

Tasavvuf, divanilerin en sık işlendiği konularının başında gelmektedir. Divanilerin çalındıkları havalar, icra edilişlerindeki tavır ve eda, dinî konuların veya tasavvufun işlenmesini kolaylaştıran özellikler arasında sayılabilir. Divani türünde eser veren çoğu âşıktaki tasavvufi unsurlara rastlamak mümkündür.

Kimse bilmezken vücûdum varlığın pinhân idim

Kimseler görmez iken evvel yine insan idim

(42/1)

Kimseler benim varlığımı bilmez iken, vücudumu görmez iken ben vardım ama gizliydim. Bu durum ancak Tanrı’nın önce ruhları yaratıp daha sonra bu ruhlara vücut vermesiyle açıklanabilir. Hz. Âdem ilk insan olduğu halde, Allah’a yalvarırken Hz. Muhamedin hürmetine bağışlanma diler. Bu durum da önce ruhların yaratıldığını

¹³⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 470.

¹³⁸ Uludağ, s. 470.

¹³⁹ Mahir İz, *Tasavvuf*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990, s. 31, Ayrıca, tasavvufun en geniş tanımlamaları için Bkz. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990; H. Ahmet Kırkkılıç, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.

gösterir. Dertli de divanisinde bu durumu açıklayan bir ifade kullanmıştır. Aynı ifade Âşık Temel Tûrabi'nin divanilerinden birinde şu şekilde geçmektedir:

Bu dünyayı var etmeden yarattın cümle ruhları
Toprak rüzgar ateş sudan kurdun bu sırrı esrarı
Topraktan yaptın insanı Kur'an gönderdin rehberi
İnanmayan küfre gitti elbette düşecek nara

(195/2)

Ger sorarsan ey hâce evvel mekânımdan benim
Kâf ü nun sırrındaki kurb-i azîmüş'-şân idim

Kâf ü nun, kef ve nun harfleri yan yana geldiğinde “kün” olur ve Arapça “ol” anlamına gelir. Yasin Suresi'nde* bir şeyin nasıl yaratıldığı anlatılırken bu durum “Kün-feyekün” ile açıklanır. Allah bir şeye “ol” der ve o hemen olur. Ben var idim; ancak gizli idim, mekânım neresiydi? Bu sorunun cevabı da yukarıdaki beyitte Allah'a yakın olmakla açıklanmıştır.

Çâr anâsır içre şimdi şöyle mahbûs olmuşum
Nûr-ı kandîlinde ben manzûre-i sübhân idim

Önceleri manzûre-i süphân iken dört temel unsur içine hapsedildim. Tasavvuf insan vücudunu bir hapisane olarak tanımlar. Ruh o hapiste saklanmaktadır ve aslı olan toprağa kavuşacağı günü beklemektedir. Bu durum kişiye azap verir.

Her şey dört temel unsurdan oluşur. Bunlar hava, su, ateş ve topraktır. İnsan da topraktan yaratılmıştır ve dünyada kaldığı sürece tekrar özüne dönmek için gün saymaktadır. Ölüm başka bir âleme geçiş olacaktır. Bir nevi vuslattır. Allah Âdem'i çamurdan yarattıktan sonra ona kendi ruhundan üflemiş ve can vermiştir. Divanide de dendiği gibi önce Manzara-ı Süphan iken sonradan mahpusluk yaşanır.

Âkibet devrân beni saldı diyâr-ı gurbette
Âh o günler kandadır kim vâsıl-ı cânân idim

Nerde o günler ki sevgili ile beraberdim, sonunda devran beni gurbete saldı. Yukarıda da denildiği gibi tasavvufi anlayışta şu an üzerinde yaşadığımız yer aslında gurbettir. Bizim asıl vatanımız öteki âlemdir ve biz dünyada sadece geçici olarak misafiriz. Önemli olan gidilecek asıl yere hazırlıklı gitmektir. Bu da kişinin iyi bir

* İnnemâ emruhû izâ erâde şey'en en yekûle lehu kun fe yekûn (yekûnu). “O'nun emri bir şeyi dileyince ona sadece “Ol!” demektir. O da hemen olur.” Yasin Suresi 82. ayet, Yazır, s. 444.

ahlaka sahip olması ve nefsinin isteklerinden vazgeçmesi ile olacaktır. Dolayısıyla burası bir gurbetliktir.

Dertliyâ bilmez misin hükm-i Hudâ eyler zuhûr
Hükmüne râm ol deme kim ben fülân fülân idim
(42)

İnsan daima sabır içinde olmalıdır çünkü başa gelen her şey “kazâ”dır. Bu durumun farkında olan Dertli de kendisi nezdinde herkese her türlü durum için sabır göstermesi gerektiğini söyler.

Kıl tahammül ey gönül gör ne kimyâdır sabır
Aç gözün izhâr-ı cândır feyz-i Mevlâ’dır sabır

Tasavvufi sistemde âlemde yaratılmış olan her şey aslında yaratıcının bir tecellisidir. Sabırla ve dikkatle bakıldığında bu açıkca görülecektir.

Okunur isbat ile âyât-ı Furkân dört kitâp
Bin bir ismin hatmi ma’nâlarda kübrâdır sabır

Sabır tasavvufun olmazsa olmazıdır. Her şey sabır ile gerçekleşecektir; kişi nefsinin arzularına ancak sabrederek mâni olacaktır. Bu da onu mertebelerin en üstüne yavaş yavaş çıkaracaktır. İndirilmiş olan bütün kitaplarda da sabır tavsiye edilmektedir.

Gör vücûdun kasrını sultânı hûdur hû diyen
Sûre-i Seb’u’l-mesânî yed-i beyzâdır sabır

Vücut bir saray ve onun padişahı da ancak Hu diyenlerdir. Hu diyebilmek sabretmenin dil ile tezahür etmesidir. Bu sarayı yönetecek kişi sabırlı olmalıdır aksi bir durumda onun bu sarayı yönetmesi mümkün değildir. Yani nefis vücudu ele geçirecektir.

Seb’ül- mesânî, yedi ayetten meydana gelen ve Kur’an’ın ilk suresi olan Fatiha Suresi’nin diğer adıdır. “Tekrarlanan yedi” anlamına gelen bu kavram, her rekâta okunduğu için kullanılır. Yed-i Beyza* “Beyaz El” anlamına gelmektedir. Bu Hz. Musa’nın eline işarettir. Hz. Musa’nın mucizelerinden birisi de elinin bembeyaz nurdan oluşudur.

Küntü kenzen sırrı bu dünyadadır bak tâ ebed
Der ki Lutfî hâme-i kudrette imlâdır sabır (43/6)

* Kur’an’da Hz. Musa ile ilgili bahislerde mucize olarak elinin nurlu oluşu geçer. Bkz. A'râf 108, Tâhâ 22, Neml 12 ve Kasas 32. ayetler.

“Küntü kenzen”, “Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim ve mahlûkatı yarattım” lafzına işaret eder. Tasavvufi inanç sisteminde âlemin yaratılmasına sebep olarak bu söz delil gösterilir ve Allah’ın güzelliğini herkesin görmesi için bu âlemi yarattığı söylenir. Bu durumda da yaratılmış olan her şey O’nun bir tezahürüdür ve onun için sabırlı olunmalıdır ve ona saygı ve sevgi ile yaklaşılmalıdır. Yani etrafımızda gördüğümüz her şey aslında yaratıcının bir aynası ve onu bize gösteren işaretleridir. İnsan da bu yaratılmışlar içerisinde “Ahsen-i Takvim”dir yani yaratılmış olanların en güzelidir. Bu nedenle insanları sevmek ve herkese tahammül göstermek aslında güzel ahlakın göstergesidir.

Âlemin ve insanın yaratılması ile ilgili benzer ifadeleri Nuri Çırağı’nın aşağıdaki divanisinde de görmekteyiz:

Gönül yatma bu gaflette dört bir yana nazar et
Yıldız batır güneş doğar asumana nazar et
Kendisini gizlemiştir kullarının kalbinde
Yaradan güzel yaratmış dur insana nazar et

Tasavvufi düşünce sisteminde yaratıcı, insanların kalbinde gizlidir. Gönülde eğer yaratıcıya dair bir emare varsa o gönüle başka bir şeyin girmesi mümkün değildir. Tam karşılığı olarak eğer gönülde nefsanî arzular dolu ise de oraya yaratıcının tecellisi girmez ve o kalp mühürlenir. İnsana nazar etmek zaten yaratılışa ve yaratıcıya dair birçok şeyi anlamayı ve kavramayı kolaylaştıracaktır.

Sen sen ol da hiçbir cana gülüp eyleme alay
Her bir insan bir dünyadır her bir insan yıldız ay
Kazanması çok zor bunu kaymetmesiyse kolay
Bir gitti mi geri gelmez şeref şana nazar et

Kün buyurdu yaratıldı gördüğün bu kâinat
Sırr-ı hikmet sahibidir şüphem yoktur kudret
Dikkat et Nuri Çırağı anlatır ayet ayet
Oku öğren hem hisse al Hak Kur’an’a nazar et

Divanide hiçbir kimseyle alay edilemeyeceği vurgulanmıştır. Bu durum yukarıda da izah edildiği gibi her yaratılmış yaratıcının tecellisidir ve herhangi bir varlıkla ilgili edilecek bir alay, doğal olarak yaratıcı ile alay anlamına gelmektedir.

Âşık Ensar Şahbazoğlu'na ait olan aşağıdaki divanide de tasavvufun başka bir unsuru olan ızdıraba veya acıya katlanma işlenmiştir.

Görünmeyen mucizeler zahmette rahmet gizli
Her afete afet deme afette gudret gizli
Umutsuz umut bekleme umut olsun umudun
Vuslatta vuslat aradım gurbette hasret gizli
(184/1)

İnsanın kemale erebilmesi için geçmesi gereken bir sürü mertebe vardır. Bu mertebelere de acıya dayanarak, gelen sıkıntılara sabr ederek kavuşacaktır. Sevgili yolunda çekilen her türlü ızdırıp, âşığın başının tacıdır. Bu nedenle bazen afet olarak gördüğümüz olayların altında mutlaka bir kudret gizli olabilir, olayın bir hikmetinin var olduğu düşünülebilir. Gurbette hasret gizlidir ve çekilen bu hasret asıl âlemin, ruhun gitmek istediği âlemin hasretidir. Yine son dörtlükte insan vücudunun ne derece bir hikmeti haiz olduğu söylenmektedir.

Tasavvufi sistemin görüşlerini en güzel işleyen divanilerin biri de âşık Ömer'in;

Bîvefâ çerhin işi her dem figan olmağımış
Aka aka gözlerimin yaşı kan olmağımış
Tâ Elest'ten bu yazılmış anlıma eyvâh vâh

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimış
Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağımış
(15/3)

başlayan divansidir. Dünyanın bir gurbet olduğu, feleğin asla sözünde durmadığı, insanın sürekli gözyaşı dökmekte olduğu, Elest'te* bir söz verildiği ve artık hasretle

* Elest Bezmi'nde bütün ruhlar Allah'ın huzurunda toplanmış ve O'na söz vermişlerdir. Bu Kur'an'da da şu şekilde geçmektedir. "Ey Resulüm! Onlara o vakti hatırlat, hani Rabbin, Âdemoğullarından, bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendi nefislerine şahit tutarak: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? dedi. Onlar da: Evet, sen bizim Rabbimizsin dediler. (Onlarla birlikte Biz ve meleklerimiz buna) şahitlik ettik ki, kıyamet günü: Biz bundan gafildik, haberimiz yoktu demeyesiniz. Yahut, bizden önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik; onların izinden gittik. Batıla dalanların yüzünden bizi helak mi edeceksin? Şeklinde küfrünüze mazeret ileri sürmeyesiniz diye böyle yaptık. (A'raf Suresi, 172-173. Ayetler).

vuslatın beklendiği anlatılmağa çalışılmıştır. Bu durum sürekli bir cefa içinde olmayı gerektirir ancak âşık olanlar bu cefayı kader sayar ve cefadan zevk almayı düşünürler. Vuslata ermek ancak bu cefalara katlanmakla olacağı için ne kadar cefa çekerse kavuşma ümidi o kadar fazla olur. Bu durum da aşığı daha çok cefa çekmeye iter. Seyrani'nin aşağıya aldığımız dörtlüğünde de bu durumu görmekteyiz:

Çile çekmek saltanatdır âşık-ı üftâdeye
 Âşık-ı sâdıkların yok nisbeti şehzâdeye
 Sâki-i devrân ben kandırmadı hiç bâdeye
 Zülcelâlin affına mauhtâc günahım var benim
 (46/3)

2.1.2.1. Tasavvufla İlgili Mefhumlar

2.1.2.1.1. Felek / Çarh

Arapça bir kelime olan felek, gökyüzü, sema¹⁴⁰ anlamına gelir. Yıldızların hareketlerine ve gökyüzündeki yerlerine göre anlamlar çıkarma ilmi olan ilm-i nücumla¹⁴¹ ilgili kullanılan bir kavramdır. Dünyayı saran dokuz ayrı feleğin olduğuna dair inanıştan kaynaklanır. İnanişâ göre iç içe dönen dokuz ayrı felek vardır. Her felekte de bir yıldız tasavvur edilir.

Felekler sırası ile 1. Kamer (Mah, Ay), 2. Utarid (Debir, Tir, Sekendiz, Merkür), 3. Zühre (Nahid, Venüs, Erendiz, Çobanyıldızı, Kervankıran), 4. Güneş (Hurşid, Şems, Mihr,), 5. Merih (Mirrih, Behram, Mars, Sakıt), 6. Müşteri (Bercis, Hürmüz, Jüpiter, Çulpan), 7. Zühal (Keyvan, Arzutilek), 8. Hareketsiz Yıldızlar (Burçlar bu felektedir. Koç, Boğa, İkizler, Yengeç, Aslan, Terazî, Akreb, Yay, Oğlak, Başak, Kova, Balık), 9. Boştur. Bütün yıldızları ve felekleri kuşatır. Atlas, Arş adı verilir. Tanrı'nın manevi kürsüsü buradadır¹⁴².

Yukarıda sayılan yedi yıldızdan her birinin dünyaya ve dünya üzerindeki canlı cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu düşünülür. Bazıları uğurlu veya uğursuz sayılır. Her birinin kendine mahsus özellikleri, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu kabul edilir. Bu nedenle de dünyada olup biten her şey feleğe isnad

¹⁴⁰ Devellioğlu, s. 255.

¹⁴¹ Agah Sırrı Levent, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 198.

¹⁴² Haluk İpekten, *Fuzuli Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 227-228.

edilmiştir. Kaza ve kadere itiraz edemeyen âşık her şeyden sorumlu olarak bu felekleri görür.

Göklerin belirli bir düzen içerisinde dönüyor olmasından hareketle de çarh-ı gerdun, çarh-ı kec-rev, çarh-ı çeb-endaz gibi kavramlar da kullanılır. Zira astronomi ilmine göre gökler tam tersi bir yönde dönmektedirler¹⁴³.

Edebiyatta, felek daha çok şikâyet yerine kullanılır. Âşık, çektiği acı ve ızdıraptan dolayı öyle bağırır ki sesi felekleri doldurur, hatta taşar. Onun bu bağırışına felekler de tutuşup yanar, hatta ağlar. Hüsn-i ta'lille gökyüzünde gerçekleşen olaylar bu duruma yorumlanır. Sürekli dönüyor olması, feleği sözünde durmayan yapar. İhtiyarlığı, dönekliği, kimseye yar olmaması, kahpeliği âşıkların şikâyet sebepleridir¹⁴⁴.

İnsanın başına gelen herşey feleklerdeki yıldızlara bağlandığından felek, bir nevi baht ve kader ile eş tutulmuştur. Kul, Allah'a karşı olayların gerçekleşmesi ile ilgili şikâyetle bulunamaz. Bu isyana girer. Çünkü herşey onun takdiridir. Ama gerçekleşen olaylardan felek sorumlu tutulunca bu aşığa isyandan kaçma fırsatı vermiş olur.

Divanilerde en çok insanlarla mücadele eden, onların muratlarını yerine getirmeyen, insanın başına sürekli dert açan, yüzünü güldürmeyen, sevenleri ayıran bir varlık olarak görülür.

Âşık Şenlik'e ait aşağıdaki divanide felek, zamana, kadere ve dünyanın geçiciliğine teşbih edilerek, insanı vatanından, sevdiğinden ayıran, insanları yakan, yaşadığı dönemde büyük kahraman olan kimseleri unutturan, hiçbirşeyi yerli yerinde koymayan bir varlık olarak düşünülmüştür.

Çok kimseyi vatanından atar gurbete **felek**
 Çok kimseyi sevdiğinden bırakır cüda **felek**
 Her kim diyer ben gülersem onunda binası yok
 Bir gün olur devrin döner yandırar oda **felek**

Kaftan kafa hükmederdi neyledi Süleyman'ı
 Ol daşı sıkıp kül eden Zal oğlu Rüstem hanı
 Hayber'i çekip koparan ol Ali pehlivanı
 Bellisiz etti kabrini bıraktı getti **felek**

¹⁴³ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemal Kurnaz), (2. Baskı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, s. 230.

¹⁴⁴ Pala, s. 136-137.

Yüz yirmi dört bin Nebi gelipdi bu faniye
 Otuz altı sahabe dört çâr-ı yâr hani ya
 Der Şenlik'im gafil olma seyreyle sen Ani'ye
 Heçbir adil padişahı döndermez şada **felek**
 (80)

Âşık Şenlik başka bir divanisinde feleğin kimseyi abad etmediğini, herkesi yendiğini, Süleyman gibi padişahları dahi tahtından ettiğini söyler.

Ey **felek** senin elinden abad olan görmedim
 Düşüp cengine bir daha geri gelen görmedim
 Nice yüz min Süleymanlar hükmetdi gaftan gafa
 Tahtında ber garaf oluf bina salan görmedim
 (83/1)

Felek bazen kendisi ile mücadele edilen bir savşacıdır. Kurbanı, Şah Hatai'nin ölümü üzerine söylediği divanisinde onu savaş meydanında mücadele edilen ve başa çıkılması mümkün görülmeyen bir kahraman olarak görür.

Felek senle vuruşmağa bir gabil meydan ola
 Tut elimi fûrset senin kaş bele ehsan ola
 Getmiş idim mürşüdime derdime deva gıla
 Men ne bilem men gelince hak ile yeksan ola
 (1/1)

Hasta Hasan ise feleği tasvirde kahpe kelimesini kullanır. Muradının olmamasına feleğin sebep olduğunu belirtir.

Hasta Hasan geldi diye çağırsalar adımı
 Yanar demir kömür olur dadımı feryadımı
 Kahpe **felek** aman vermez alayım muradımı
 Bu hastaya verme cefa ince bellim bir su ver
 (32/4)

Âşık Elesker de divanilerinde felekten şikâyet eden âşıklardan biridir. O da feleğin daha genç yaşta onunla uğraştığını, zayıf düştüğü anlarda onu terk ettiğini, Süleymanları dahi tahtından indirdiğini vurgular.

Âşık ile bed başladın cevan vahtından **felek**

Düşkün çağı elin üzdün hab-i rahtından **felek**
 Neçe neçe Süleymanlar saldın tahtından **felek**
 Onlar oldu derd-ü gam dustağı gözle gözle sen

(68/4)

Elesker bir diğەر divanisinde de her türlü doğru işi yapmasına rağmen bir türlü mutlu olmamasına sebep olarak feleğin kendisine iyi bakmamasını gösterir.

Şeyirlikde can çürüttüm herkiz üstad olmadım
 Nefs öldürdüm düz dolandım dostumdan yad olmadım
 Elesker'em gan ağladım ölünce şad olmadım
 Dostlarımla **felek** mana gara bahdı dünyada

(63/3)

Felek, insanı güldürmeyen, sürekli ağlatan ve asla kendisi ile inat edilemeyecek bir varlıktır.

Dönmedi gitti murâdımca **felek** ey **çarh-ı dîn**
 Ol sebepten durmaz akar gözlerimden yaş-ı hûn
 Kendisi sâkî lebi hâlis şarab-ı lâl-ı gûn
 Nice olmasun gönlüm mestânesi bir kimsenin

(47/2)

Çarh-ı gerdûn ile dünyâda olur mu hiç inad
 Ehl-i aşkın askeridir kimseden dönmez murad
 Nakd-i ömrüm sarf olup genc-i ruhun olmaz küşad
 Fethi müşkil dahme imiş zülf-i mar elvermedi

(18/2)

Felek sevenleri ayırır, asla mutlu etmez. Onun işi insanlara hicranı yaşatmaktır. Aslında insanın kaderinde bu hicranı yaşamak vardır. Niye ayrırım demek isyana götüreceğinden suçlu felek olarak ilan edilir.

Çerxi- felek yarıtmadı dövletden vardan meni
 Min bir derdi ezab verib ayırdı yardan meni
 Sekraqibin fitne-feli çekdi meni çarxıma
 Yazıq Hezret İsa kimi asdı divardan meni

(4/1)

Hicr ile âhır helâk ittin derûnum ey **felek**
 Olmadı kısmet bana bir lahza râhat eylemek
 İşiden âh ü figanım dediler yazık sana
 Hâlîme rahm eyledi yerde beşer gökte melek
 (19/1)

Dokuzuncu felek en yüksek olandır ve diğer tüm felekleri çepe çevre kuşatıp sarar. En yüksek yerdir ancak şiirlerde sevgili bu felekten de yüksek görülür. Sevgili bu yolla da yüceltilir. Şeref Taşlıova, divanisinde sevgiliyi o kadar yüceltir ki felekler dahi onun etrafında kanat çırpılmaktadır.

Şeref der ki benim olsan kabul olur dilekler
 Etrafında kanat çırpıp döner **çarkı felekler**
 Seni senden çok beğenir semadaki melekler
 Âdemoğlu çiğ süt emmiş kullar seni kıskanır
 (161/3)

Erzurumlu Âşık Ruhani de felekten kendisine kardeş olmadığı için şikayetçidir. Zira mecazen feleğin insana kardeş olması, işlerinin hep yolunda olmasını ve kişinin yüzünün gülmesini sağlayacaktır.

Estirdi sitem rüzgârı baharımı kışladı
 Uğradım düşman hışmına dostum bile taşladı
 Çekti hayat minderine dünya beni tuşladı
 Yalvardım insafsız **felek** etmedi gardaş beni
 (150/2)

2.1.2.1.2.Levh-i Mahfuz/Levh-i Kalem

Arapça bir ifadedir ve “korunmuş levha” anlamını taşır. Kur’an’da geçen bir ayetten¹⁴⁵ hareketle, Allah’ın kudretiyle olacak her ne varsa bir levhada yazılı olduğuna ve bu levhanın çok iyi korunduğuna inanılır. Allah önce Levh ü Kalem’i yani sathı ve bu sath üzerine yazan kalemi yaratmıştır. Kalem bu levhaya dünyada olacak olan ne varsa yazmıştır. Tasvvufa göre levh Tanrı bilgisi, kalem ise Tanrı iradesidir¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Büruc Suresi 22. Âyet, Yazır, s. 590.

¹⁴⁶ Pala, s. 255.

İnsanların kaderi bu levhada yazılıdır, zamanı ve sırası geldikçe bir bir gerçekleşecektir. Kişi bu levhanın içinde yazılı olanları mutlaka görecektir.

Divanilerde, kişinin kaderinin burada yazılı olması, orada ne varsa başa geleceği ve dünya yokken bu levhanın yazıldığı gibi özellikleriyle karşımıza çıkar.

İnsanların bedenlerinden önce ruhları yaratılmıştır. Ruhlar da Allah’a bir söz vermişlerdir. Ruhların içine gireceği bedenlerin de neler yaşyacağı işte bu levhadadır.

Arş ü kürsi **levh-i mahfuz** kalem-i insan için

Nûr-ı kandîlinde ruhlar verdi ikrar evvelâ

(58/3)

Arşta kelâm **levh-i mahfûz** gark oluftur nurunan

Hah(k)dı Zebur İncil Tevrat yeten onun sırrına

Furkan’dan nasihat alan dalar daha derine

Dad-ı Hak olan gullarda nahah(k) yalan görmedim

(83/2)

Miskin Abdal da bir divanisinde dünya daha yaratılmadan bu levhanın var olduğunu aşağıdaki divanisinde işler.

Bey bismillah ezberimdi hey xudadan ya Eli

En ibtida geldi seda erş-eladan ya Eli

Badi ser-ser **lövhi qelem** oldu dünya olmamış

Bir Cebrayıl qalxdı göye tek deryadan ya Eli

(3/1)

Sabit Müdami de renkleri işlediği divanisinde, levh-i mahfuzun çevresinin kırmızı olduğunu söyler. Bazı hadislerle dayanarak, levhayı yazan kalemin nurdan, levhanın kendisinin beyaz inciden, kenarlarının da kırmızı yakuttan yaratıldığına inanılır.

İptidâki odur âba damladı kan kırmızı

Adem oğlunda görüldü böyle nişân kırmızı

Dört renk aldı yeryüzünde oldu beyân kırmızı

Sarı, beyaz kara hem de bazı insan kırmızı

Muhtelif renkler belirdi oldu elvân kırmızı

Levh-i mahfûz çerçevesi aynel âyân kırmızı

Anun çün sarrafta makbul lâl-i mercan kırmızı

(118/1)

2.1.2.1.3.Gönül / Dil

İskender Pala gönlü, “âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yer” biçiminde tanımlar. İnsanın yaşaması için gönle olan ihtiyaç ve can mefhumu ona daha da önmeli bir yer hazırlar. Âşık gönlüyle konuşur, dertleşir. Bir kuş olan gönül gam ve keder ile beslenir ve ancak sevgilinin hayali ve nazıyla mutlu olur. Sevgiliden ümidini kesmez, aşkın yağmasına uğradığı için de dertlidir, perişandır, harabdir, biçaredir, şikestedir. Sevgili bir padişah ise gönülde bu padişahın oturduğu tahttır¹⁴⁷. Bunun yanında gönül, il, vilayet, şehir, iklim; sultan, kul; leşker, kızıl sancak; hasta, bimar, yaralı; hırsız, esir, mahpus; deli, divane, mecnun; kuş vb.¹⁴⁸ kavramlara teşbih edilir.

Tasavvufi anlamda gönül bir aynadır. Bu ayna Allah’ın tecellisinin yansıdığı yerdir. “Ben hiçbir yere sığmaz iken ancak mümin kulumun kalbine sığıdım”¹⁴⁹ hadisinden hareketle müminlerin kalpleri Allah’ın evi olarak görülür. İnsanın bütün duyguları gönülde başlayıp gönülde biter. Bir şeye inanma veya onu inkâr etme dil ile olduğu kadar gönülden geçenle de alakalıdır. Kişi Allah’a iman etmişse bu onun gönlüne Allah sevgisini koyduğu anlamını taşır. Böylece orası Allah’ın evi olur. Bu yönüyle de şiirlerde çokça işlenir.

Gönül divanilerde şu şekilde işlenmektedir:

1. Aynaya benzetilir.

Veysel Şahbazoğlu, divanisinin birinde gönlü aynaya teşbih eder. Şahbazoğlu ayna diye bahsettiği gönlünün kirli olduğundan yakınıır.

Gönül aynası lekeli kir ararsan işte ben
Emrineki amadeyim er ararsan işte ben
İlim şehrine girmişim ne kapım var ne bacam
Sarraf lisanından anlar dür ararsan işte ben
(131/1)

2. Kâbe’ye benzetilir.

Mevlüt İhsani ve Nuri Çırağı de divanilerinde gönlü Kâbe’ye benzetirler. Gönül Kâbesinin mihrabı da Hakk olarak gösterilir.

¹⁴⁷ Pala, s. 153.

¹⁴⁸ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 200, s. 308-325

¹⁴⁹ “Ben, yeryüzüne, göğe, Arş’a ve Kürsiye sığmam. Ancak müttakî mü’min kulumun kalbi beni içine alır (kalbine sığıdım).”, İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, II, 195.

İnsanoğlu kuduretin yazısız kitabıdır
 Yeryüzünün yıldızıdır mahlukun mehtabıdır
Gönüller Kabe'ye benzer Hak onun mihrabıdır
 Yıkma gönül tamir olmaz sen insana dokunma
 (141/2)

Gönül hakkın kâbesidir onu eyle ziyaret
 Kul Çırağı hak yolunda gece gündüz et gayret
 Altı bin altı yüz altmış altı noksansız ayet
 İnanmış iman etmişim Kuranıma aşığım
 (173/3)

3. Mülke benzetilir.

Dertli, divanisinde gönlünü bir mülke teşbih eder. Bu mülkün sultanı da sevgilidir. O padişah olduğu için ne kadar zulüm etse de bu Dertli'yi incitmemektedir.

Mülk-i dilinde hükm eder sultânıdır ben Dertli'nin
 Her ne cevretse sezâdır padişâh eyler bana
 (39/5)

4. Gönül dertli olarak tasavvur edilir.

17. yüzyılın güçlü ismi Âşık Gevheri gönlünün sürekli azapta olduğunu ve bu yüzden çektiği ahın, göklere kadar çıktığından yakınır.

Aksine devreylemektir kârı ey çarh-ı dolab
 İrgürür bir gün zevâle bil beni eyler harab
 Dembedem **dil** ne revâdır ki çeke derd ü azab
 Âsmâna dem çeker bu rûz-ı âhımdan direk
 (19/2)

Bayburtlu Zihni, divanisinde her sabah gönlünün ahlarını sevgilisinin yüzüne söylediğini ve eğer bu bir gün gerçekleşmezse büyük bir sorun yaşanacağını belirtir. Gönlünün derdi o kadar çokmuş ki eğer çöle bu dertlerini dökse dağ, dağa dökcek olsa çöle dönüşecektir.

Her seher dil-dâra **dil** âhımla rû-mâl olmada
 Olmasa ma'lum ahvâlîm ulu da'va olur

Dökseler **derd-i dilim** sahrâlar olur kûhsâr

Sarsar-ı âhımda değse kûhlar sahrâ olur

(36/2-3)

5. Gönül, sabır ve gaflet konularında uyarılır.

Gönül bazı şiirlerde şairden farklı müşahhas bir hüviyet kazanır. Şair onu karşısına alır ve onunla dertleşir. Çoğu zaman da onu uyarır ancak gönül bildiğini okur. Dertli divanilerinin birinde gönlüne sabırla ilgili bir takım tavsiyelerde bulunur. Eğer gönül sabreder de tahammül gösterirse muradını alacaktır.

Kıl tahammül **ey gönül** gör ne kimyâdır sabır

Aç gözün izhâr-ı cândır feyz-i Mevlâ'dır sabır

(43/1)

Âşık Şenlik ve Nuri Çırağı de yine gönlüne karşı bazı tavsiyelerde bulunan âşıklardandır. Gönül, Mevla'ya sık ile yalvarıp bela ve sıkıntılara sabrederek ibadette bulunmalıdır.

Ey **gönül** sıtkınan yalvar ol Gani Mevla'ya sen

Al abdesti kıl namazı daim dur gıbleye sen

Hak Teâla gulunu sınar sakın sen olma asi

Sabır eyle Hak'tan gelen her türlü belaya sen

(85/1)

Çırağı, gönlün gaflette olduğunu ve uyanarak dört bir yana bakıp her şeyden ibret alması gerektiğini vurgular. İbret alınacak en büyük örnek olarak da insanın yaratılışı gösterilir.

Gönül yatma bu gaflette dört bir yana nazar et

Yıldız batar güneş doğar asumana nazar et

Kendisini gizlemiştir kullarının kalbinde

Yaradan güzel yaratmış dur insana nazar et

(175/1)

2.1.2.1.4. Anasır-ı Erbaa

Anasır, unsurlar; Erbaa, dört demektir. Dört unsur anlamına gelir ki bunlar hava, su, ateş ve topraktır. Yaratılmış olan herşeyin aslı bu dört unsurdur. Bir arada kullanılınca varlık âlemi, kâinat kastedilir. Çar anasır şeklinde de ifade edilir.

Âşıklar diğer şiirlerinde olduğu gibi divanilerinde de anasır-ı erbaa kavramını sıklıkla kullanırlar. Özellikle insanın yaratılmasında bu unsurların olduğu vurgulanır. Âşık Sümmani meşhur divanisine bu kavramla başlar. Hz. Âdem'in yaratılışında bu dört unsurun kullanılması, daha sonrada cennetten kovulması işlenir.

Çar anâsırdan halketti tâ ezel Hâk Ademi

Cennetten sürgün ettiler hâke bastı kademi

(94/1)

Yine insanın hava, su, ateş ve topraktan yaratılması Murat Çobanoğlu tarafından aşağıdaki gibi dile getirilir.

Ezel müminin ikrarı illâyı bilmez miyim

Kün emriyle var olmuştur, dünyayı bilmez miyim

Âb u ateş, hâk ü bâddan çâr anâsır binamız

Bu fâniye gelen gider dünyayı bilmez miyim

(165/1)

Ezelde Allah'a bir söz verildiği, her şeyin olması için Allah'ın sadece ol demesinin yeterli olduğu, insanın su, ateş, toprak ve havadan yaratıldığı ve yine Allah'a döneceği ustalıkla işlenmiştir.

Dertli, divanilerinin birinde kendisinin de herşey gibi dört unsurdan oluştuğunu belirtir ancak bu durumun aynı zamanda bir hapis olduğunu söyler. Allah insanı yarattıktan sonra kendi nurundan üflemiş ve ona can vermiştir. Âşık bu olaya telmihte bulunarak evvel manzara-i Sübhan iken daha sonra vücut içerisinde hapedildiğinden yakını.

Çâr anâsır içre şimdi şöyle mahbûs olmuşum

Nûr-ı kandîlinde ben manzûre-i sübhân idim

(42/3)

Bu dünyayı var etmeden yarattın cümle ruhları

Toprak rüzgâr ateş sudan kurdun bu sırrı esrarı

Topraktan yaptın insanı Kur'an gönderdin rehberi

İnanmayan küfre gitti elbette düşecek nara

(195/2)

Temel Tûrabi de yine ruhların dünyadan daha önce yaratıldığını ve dünyanın yaratılmasındaki sırrın da yine toprak, hava, ateş ve su olduğunu vurgular.

2.1.2.1.5. Ab-ı Hayat

Ab-ı Hayat, bir damlasının dahi içilmesi halinde, içeni ölümsüz yapacağına inanılan bir sudur. İskender-i Zülkarneyn bu suyu bulmak için yanına Hızır'ı rehber olarak alır. Günlerce zulümat ülkesinde askeri ile dolaşır. Bir ara Hızır'la yolları ayrılır ve Hızır bu suyu bularak içer ancak İskender bulup içemez ve sadece Hızır ebedi bir ömre kavuşur¹⁵⁰.

Bir başka inanışa göre de Zülkarneyn ordusu ile bir memlekete uğrar. Burada kendisine ileride bir deniz olduğu, bu denizi geçtikten sonra da üç ay süren karanlıklar ülkesinin başladığı ve bu ülkede ab-ı hayat olduğu söylenir. Zülkarneyn de veziri Hızır ve İlyas alarak yola koyulur. Karanlığı aydınlatan iki mücevherden birini Hızır ile İlyas alır diğerini de Zülkarneyn. Kim suyu bulursa bu ışıkla diğerine haber verecektir. Acıkan Hızır ile İlyas bir suyun başında karınlarını doyurmak üzere otururlar. Hızır su ile ellerini yıkar ve ölü bir balığa elinden bir damla su düşer. Balık hemen canlanır. Bu suyun ab-ı hayat olduğunu anlayıp her ikisi de içer ve ebedi hayata kavuşurlar. Zülkarneyn'e haber vermek için ayrılırlar ama bir daha suyu geri bulamazlar.

İnanışa göre ölümsüzlüğe kavuşan Hızır ve İlyas, karada ve denizde sıkıntıya düşenlere yardım ederler ve her sene 6 Mayıs'ta buluşup beraber Hacca gidip gelerek o yıl içerisinde ne yapacaklarını görüşürlermiş.

Ab-ı Hayat, tasavvufta ilm-i ledün ile açıklanır. İlm-i Ledün Kur'an'da Kehf Suresi'nde geçen, “*Nihayet kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş ve tarafımızdan bir ilim öğretmiştik*”¹⁵¹.” ayetine istinaden, normal hali ile akılla izah edilemeyecek veya sıradan insanların anlayamayacağı bazı metafizik olayları bilme olarak yorumlanır. Ab-ı Hayat, mürşid-i kâmilin hayvani hayat yaşayan insan aklını diriltten sözleri ve nazarıdır. Şiirlerde ince ve saf sözlere ve sevgilinin dudağına teşbih edilir. Dudakları çevreleyen ayva tüyleri ise zulümat ülkesidir¹⁵².

Ab-ı hayatın geçtiği divanilerden biri Hasta Hasan'a aittir. Âşık güzellerin birbirinden kıymetli olduğunu ama kendi sevdiğini dünyalara değişmeyeceğini söyler. Başka bir güzelin elinden ise ab-ı hayatı bile reddeder. Kendi sevdiği sıradan bir su verse âşığa daha hoş gelecektir. Hasta Hasan bu yolla sevdiğini yüceltmıştır. Ab-ı hayatı dahi onun uğruna istememektedir.

¹⁵⁰ Levent, *Divan Edebiyatı*, s. 175.

¹⁵¹ Kehf Suresi 65. Ayet, Yazır, s. 300.

¹⁵² Pala, s. 12-13.

Güzeller hatrı aziz birbirinden seçemem.
 Verseler dünya malını sevdiğimden geçemem
 Yad elinden **abu hayat** sunsalar da içemem
 Özün doldur öz elinle ey maralım bir su ver
 (32/3)

2.1.2.1.6. Dünya

Dünya tasavvufi manada vefası olmayan, kararsız, acı ve ızdırabın yaşandığı mekândır. Ayrıca burası yaratıcının bir tecellisi olduğundan ayna gibi düşünülür. Dünya üzerinde yaratılmış olan herşey yaratanın bir tezahürü olarak algılanır. Üzerinde en çok durulan tarafı ise dünyanın kısa oluşu, bir imtihan yeri özelliği taşıması ve geçiciliğidir. Cihan, âlem, Çark-ı âlem gibi isimleriyle geçer.

Bir imtihan yeri olarak düşünülen dünyada aslolan, buraya itibar etmemek, ebedi tat ve lezzete, huzura ve her türlü rahatlığa erişmek adına dünyanın basit zevklerine kapılmamaktır.

Bu durumu konu edinen Sabit Müdami divanisinde gerçek âşığın dünyanın varına itibar etmeyeceğini vurgular. Âşığa göre samimi olan âşık sevdiğini yanında bulamaz ise cenneti dahi reddebilir.

Âşıkı şeydâ olanlar istemez **dünya varını**
 Cennette bile durmaz almasa âşık yârını
 Aşkiyle yanan inşaallah görmez Tamû'nun nârını
 Solduramaz hışır dolu bağ-ı aşkın gülzârını
 Bu bağa bağban olanlar binde bir yemez bârını
 Eyüp derdinden beterdir bulan yoktur timârını
 Vakt-i seherde gûş eyle nâmurâd âşık zârını
 Candan safây-ı fedâdır bulunsa imkân güzele
 (116/7)

Dünya malı için sevdiğinden geçmeyen âşıklardan biri de Hasta Hasan'dır. Sevdiği uğruna dünyayı reddeden âşık başkası elinden kendisine ebedî ömür verecek ab-ı hayatı dahi istemez.

Güzeller hatrı aziz birbirinden seçemem
 Verseler **dünya malını** sevdiğimden geçemem

Yad elinden abu hayat sunsalar da içemem
 Özün dolur öz elinle ey maralım bir su ver
 (32/3)

Gerdişin çark-ı alemi zengini başa çeker
 Yoksulu ayağa salıp her gün telaşa çeker
 (125/1)

Murat Karahanlı'nın divanisinde geçen gerdiş kelimesi, dönen, dönücü demektir. Alemin dönen çarkı zengini başa çekip fukaraya zulmeder. Dünya adaleti olmayan bir yerdir. Bu nedenle herkese eşit davranmaz. Hatta mert olanın baharını çetin bir kışa çekerken, namzerdi tahta çıkaracak kadar da haksızdır.

Namerdi çıkarıp tahta sultan eyler aleme
 Merdin fasl-ı nev-baharı zulumat kışa çeker
 (125/3)

Sırat sual gabahdadı ne damahdı **dünyada**
 Kelime-i şahadet lazımdı ölen vahdı **dünyada**
 Tut orucun gıl namazın şükür eyle Allaha
 Gul olma dünya malına galacahdı **dünyada**

Âşık Elesker, divanisinde dünyanın geçiciliğini vurgulayarak kendi şahsında bütün insanları dünyanın hoş gelen yönlerine aldanmamaya çağırır.

Yalan deyib gıybet etme rehmin gelsin canına
 Öz özüne fehrlenib bahma şövk et şanına
 Ezrayıl elinde çengel gelecekdi yanına
 Gezebinden gül irengin solacahdı **dünyada**

Kendi kendine övünme, şevketim şanı var sanma sana verilen zaman dolduğunda bu geçici dünyadan gideceksin.

Şeyirdlikde can çürüttüm herkiz üstad olmadım
 Nefs öldürdüm düz dolandım dostumdan yad olmadım
 Elesker'em gan ağladım ölünce şad olmadım
 Dostlarımla felek mana gara bahdı **dünyada**
 (63)

Dünya acının, ızdırabın yeridir. Çoğu insana muradını vermez. Bunlardan biri de Âşık Eleskerdir. Dünyada o kadar iyi şeylerle uğraşmış olmasına rağmen gün yüzü görmemiştir.

Ruhsati de dünyayı, insanı kandıran, olmayacak işler yaptıran, sonunda da ölüme gönderen bir yer olarak tasvir eder.

Ruhsatî'yi kandırırlar encam-ı **dünya** bu ya
Gelmez yola gönderirler encam-ı **dünya** bu ya
Ağaç ata bindirirler encam-ı **dünya** bu ya
Karanlıkla dolu olan kabre aklım yetmedi

(74/5)

Dünyayı divanisine konu edinen âşıklardan biri de Mevlüt İhsani'dir:

Kin ü kibre aldananlar akıldan efsanedir
Nefsine hamal olanlar ya deli divanedir
Gelen gider konan göçer akibet bu **dünyaya**
İki kapılı han gibi bir misafirhanedir

Dünyayı iki kapılı bir misafirhane olarak tanımlayan âşık, bu dünyaya konan herkesin illa ki göçeceğini, ona aldananların ahmak olduğunu söyler.

Adem gibi bin yaşasan göremezsün boyunu
Bu **dünyanın cilvesi çok** başa gelmez oyunu
Ali Hamza Rüstem bile çekemedi yayını
Bir yandan ma'mur olmada bir yanı viranedir

Çok cilveli bir yerdir. Çok kimseye oyun etmiştir ki bunlar arasında Ali, Hamza, Rüstem gibi kahramanlar da vardır. Ama bir tarafı yaparken diğer tarafı hep yıkacaktır.

Bu **dünyada** şöhret alsan davudi avaz ile
Yaşasan Belkızı gibi cilve ile naz ile
Akibette düş olursun göçersin emraz ile
Kader bulacak yerini hepisi bahanedir

Söylesene be hey insan niçin geldin **dünyaya**
Mecnun musun ah edersin dağ başında Leyla'ya

Bu **dünyayı** dolanırsın gâhi atlı gâh yaya

Arzu mu seni gezdirir yoksa ab u danedir

İnsan dünyaya neden geldiğini iyi bilmelidir. Ne kadar şanın, şöhretin olsa da dünya için ne kadar mücadele etsen de bunların hangi amaçla yapıldığını düşünmelisin. Dünya insanı gerçek aşka ulaşmada oyalayıp kandırır. Hırsla yapılan o kadar mücadelenin daha sonradan boş olduğu anlaşılacaktır.

Mevlüt İhsan ne çekersin **dünya** için ah u zar

Bu hayatın sonu boştur bir gün olur tarumar

Kelam-ı Kadim içinde küllü nefsin mevdi var

Hiç kimsenin gücü yetmez her harfi bin manadır

(146)

Dünya için ah u zara gerek yoktur. Herşey geçicidir ve mutlaka yaratana döndürülecektir. Dünyanın geçiciliği, şairler tarafından insanları iyiye ve güzele yönlendirme, dünya hırsından vazgeçirme amaçlı, didaktik şiirlerde kullanılan bir konudur. Divanilerin çoğu da didaktik-hikemî tarzda yazılmış şiirler olduğu için bu türde yazılmış şiirlerin çoğunda benzer ifadeler rastlamak mümkündür.

Azerbaycan sahasının ünlü aşıklarından Qurban Ağdabanlı “elden geder” redifli divanisinde;

Bu **cahanda** istediğim mehriban elden geder

Tacı-taxtı cahı-celal şövkət-şan elden geder

Bel bağlama bu fenaya hergiz etme etibar

Bir nefesdir bir qefesdir cismi-can elden geder

insanın vücudunu bir kafese, nefsi veya canı da bu vücut kafesine hapsedilmiş bir kuş olarak görür. Zamanı gelince uçup gidecektir. Bu nedenle dünyaya bel bağlanmamalı ve itibar edilmemelidir.

Yere göye qerar qoyan qadiri-sübhanı bil

Herkese yoldaş olmayan yaxşı dostu tanı bil

Eyrlere qurulacaq edalet divanı bil

Namerdlere olmaz onda bir güman elden geder

Qurban deyer bendesinden bir xaliq üz göndere

Qurğusunu yana eye çerxini tez döndere

Arife birce işare ne lazım söz döndere
 Bir nadan metleb qanınca yüz qanan elden geder
 (102/1)

İlerde kurulacak yüce divanı bilen insan kendisini bugünden mahkemeye hazırlamalı ve dostunu, işini, kendisini var edeni iyi bilmelidir. Aynı konuda aynı redifli başka bir divanı örneği de Mikayıl Azaflı'ya aittir.

Oyan daha yatan seyyad bil şikâr elden geder
 Bel bağlama nânecibe namus ar elden geder
 Budur insan kârvanları gece gündüz köç eyler
 Bu dünya bele **dünyadır** her ne var elden geder

İnsan gaflette bulunmamalı, soysuz olana güvenmemelidir. Aksi halde elde ne namus ne de mal kalacaktır. Dünya burada bir konaklama yeridir ve insanlar tıpkı o konaklama yerine sırasıyla gelip ayrılan kervan grupları gibidir.

Bir daha yaratmayacag bil ki Yaradan bizi
 Geza gehri eyleyecek yer ile yeksan bizi
 Gâh endirer gâh galdırar vaht bizi dövrân bizi
 Hökümdarlar öyünmesin ihtiyar elden geder

Gel gel Azaflı Mikâyıl nânecibe söz deme
 Yahşı yaman ne bilecek ganmayanı bizleme
 Bu **dünyada** çek kefini o dünyanı gözleme
 Felek çalar çengelini dövlet var elden geder
 (139/4)

İnsan dünyaya ancak bir kere gelebilir. Onun için bu fırsat iyi değerlendirilmelidir. Başa bazen iyi bazen de kötü hal gelebilir. Bunun bir sınanma olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Bunlardan başka divanilerde dünya bir nöbet yeri;

Bu dünya bir nöbet yeri her gelen bekler gider
 Birinin müddeti biter birine ekler gider

Asla genç ihtiyar demez üstüne yükler gider
 Hep sıra ile dolaşan kara kervan ne biçim
 (179/2)

bazen de merdiven olarak tasavvur edilir.

Bu dünya bir merdivendir yorulup ineceğiz
 Biz topraktan yaranmışız toprağa döneceğiz
 Hakk'ı inkar etmiş isek ateşte yanacağız
 Mezar bizim durağımız boyu da bir eni de
 (189/2)

2.1.2.1.7. Nefis

Sözlükte, ruh, can, hayat; insanın yeme içme gib biyolojik ihtiyaçları; kendi, bizzat; asıl, maya¹⁵³ gibi anlamları olan nefis, insanın iç âlemidir. Genel manasıyla insanın iyi veya kötü şeyler yapmaya dair beslediği duygularıdır. Ancak tasavvufi manada daha çok kötü şeyler için nefis kullanılır. Kişi iyi yönde niyetlerle hareket ediyorsa da ruh kavramı kullanılır.

Nefis, insanı iyi şeylerden vazgeçirip kötü işlere yöneltici özelliği, ibadetten alıkoyması, insana boş şeylerin hamallığını yaptırması, yanlış ve olmaz işlere sevketmesi, dinden uzaklaştırması gibi özellikleri ile divanilere konu edilir. İstek, arzu vb. anlamları olan heva kavramıyla birlikte de kullanılır.

Ensar Şahbazoğlu, Hacc'da şeytan taşlama olayına telmihte bulunarak, insanın içindeki nefis-i hevayı terk etmeyi istemesi halinde Allah'ın onu bağışlayacağını söyler.

Yüce mevlam muktedirdir gulunu affetmeye
 Günahkârı bağışlayıp tekrarı saf etmeye
Nefsi hevadan gurtulup şeytanı def etmeye
 Yedi taş ile taşlanır yedi esasına bak
 (185/3)

Nefsi kör olarak niteleyen Türibi de ramazan ayında insanların nefislerini yendiğini söyler. Nefsin gözü hiçbirşey görmez, herşeyi ister bu nedenle kördür. İnsan da daima onunla mücadele içindedir. Ramazan ayı her bakımdan insanların dini yönlerini ön plana taşıdığından bu ayda nefsi kontrol etmek daha kolay olacaktır. Nefis

¹⁵³ Devellioğlu, s. 818.

yemek ve içmek konusunda ısrarcıdır. Ancak ramazanda insanlar imsaktan iftara kadar nefislerini bastırır ve onun isteklerini geri çevirirler.

Bin bereket gökten yere iner Ramazan ayında
Maneviyat kandilleri yanar Ramazan ayında
On bir ayın sultanından müminler alır dersini
İnananlar **kör nefsi**ni yener Ramazan ayında

(194/1)

Bazı âşıklar nefsi açıkça düşman olarak görürler. Sadece Allah'a sığınılmalı ve nefis düşmanı alt edilmelidir. İşte asıl kahraman nefsini alt edebilendir.

Her kişi bilmez tevvekkeltü Taâlallah nedir
Er olan **nefs**indeki düşmânını bilmek hüner

(62/3)

Nefse tabi olmak ve onun isteklerini yerine getirmek, akıllı bir insanın yapacağı işler değildir. Akıllı insan namert ile ahbaplık edip nefsine köle olmaz.

Ağlı olan namerd ile ehdi-ilqar eylemez
Nefssine tabe olub seyri-güzar eylemez
Merifetle sefa sürse beş gün ömrü hoş olar
Ruzi haqdan berqerardı baxtın şıkar eylemez

(103/1)

Nefse hamallık etmek ancak delilerin işidir;

Kin ü kibre aldananlar akıldan efsanedir
Nefssine hamal olanlar ya deli divanedir
Gelen gider konan göçer akibet bu dünyaya
İki kapılı han gibi bir misafirhanedir

(146/1)

Nefis açık bir düşman ise onunla başa çıkmak için de bir takım çareler vardır. İnsana düşen onun isteklerini reddetmek hatta aksini yapmaktır. Nefsi durdurmanın yollarından biri olarak Hu çekip Allah demek gösterilir. Bu yolla nefis körelecek ve dünyevî isteklerinden vazgeçecektir.

Âşığın göz yaşı akar hu çekip Allah dese
Nefsini çıkmaza sokar hu çekip Allah dese

Allah Allah dediği an aşk ile feyze gelir
Cismini odlara yakar hu çekip Allah dese

(121/1)

2.1.2.1.8. Bezm-i Elest

Yüce Allah, insanların bedenlerini yaratmadan ruhlarını yaratmıştır. Bunu Hz. Âdem'in Allah'a affedilmesi için yalvarırken Hz. Muhammed'in adı ile yalvarmasından anlıyoruz.

Elest Bezmi'nde bütün ruhlar Allah'ın huzurunda toplanmış ve O'na söz vermişlerdir. Bu Kur'an'da da şu şekilde geçmektedir. *“Bir de Rabbin, Âdemoğullarından bellerindeki zürriyetlerini alıp da onları kendi nefislerine şahit tutarak: “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” dediği vakit, “pekâlâ Rabbimizsin, şahidiz” dediler. Bunu kıyamet günü “Bizim bundan haberimiz yoktu” demeyesiniz diye yapmıştık¹⁵⁴.”*

Elest Bezm'i bilinen ilk meclis, ilk toplantı, ilk karşılaşma olduğundan âşıklar, aşklarının o meclisle başladığını, çok eski olduğunu vurgulamak için şiirlerine konu edinirler. Ayrıca orada Allah'a verilen sözden dönmeme de üzerinde ısrarla durulan yönüdür. Kâlû-Belâ da denilen bu toplantı ile herkesin kaderi de belirlenmiştir.

Varxiyanlı Mehemmed, insanın kaderi olan her şeyin Yaratıcı'nın kereminden olduğunu söylerken Kâlû-Belâ'ya işaret eder.

Mehemmedem, erzi-halım budur size qazılar
Xoş halına ol kimsenin könlünü pervaz eler
Yaradanın kereminden **bela** imiş yazılar
Mesken salıb bu viranda dura bilmem neyleyim

(28/3)

Ruhların bu mecliste vermiş oldukları sözü hatırlatan Âşık Sümmani, bu durumu da kendisi için bir övünç kaynağı olarak görür.

İstedi Ahmed elbette verir sultânımız
Elestü bezminde ikrâr eyledi ervâhımız
Hamd olsun hamd u senâlar Hakk'a doğru râhımız
Bezm-i tarikat içinde dervişân derler bize

(93/2)

¹⁵⁴ A'raf Suresi 172. ayet, Yazır, s. 172.

Bîvefâ çerhin işi her dem figan olmağımış
 Aka aka gözlerimin yaşı kan olmağımış
Tâ Elest'ten bu yazılmış anlıma eyvâh vâh

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğımiş
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağımış

(15/1)

Âşık Ömer, vefasız dünyanın kendisine acı vermeye başlamasını ve yaşadığı bu zor durumların yazılma anının Elest Bezmi'nden beri olduğunu söyleyerek çektiği acının ne denli büyük olduğunu ifade etmiştir.

Her deminde tâzeler **bezm-i elest** peymânesin
 Neş'e-bahş-i âlem-i ahd-ı muhabbettir vatan

(35/3)

Bayburtlu Zihni de vatani tanımlarken insana muhabbeti ile neşe bahşeden kadehini Bezm-i Elest'ten beri tazelediğini söyler.

2.1.2.1.9. Belâ

Bela, zor, güç, gam, keder, başa gelen olmayacak kötü iş vb. durumlar için kullanılır. Özellikle edebi anlamda sevgilinin her türlü tavrı, edası, nazı âşık için bela sayılır. Tasavvufi manada bela, kulu imtihan için, olmaz işlerden geçirmedir. Kişi başına her ne gelirse gelsin bunun Allah'ın takdiri olduğunu bilmeli ve her türlü belaya sabretmelidir. Murada ancak belaya karşı sabır edenler erecektir.

Âşık Şenlik gönlünden, başına gelen her türlü işin Allah'ın hikmeti olduğunu, her türlü belanın kulu imtihan için verildiğini belirterek sabretmesini ister.

Ey gönül sıtkınan yalvar ol Gani Mevla'ya sen
 Al abdesti kıl namazı daim dur gıbleye sen
 Hak Teâla gulunu sinar sakın sen olma asi
 Sabır eyle Hak'tan gelen her türlü **belaya** sen

(85/1)

Sevgiliden ayrılmak âşığın düşeceği en büyük beladır. Ayrılık nedeni ile âşık büyük dert ve ızdırap çeker. Vücudu yara bere içinde kalır. Mücrüm Kerim de divanisinde ayrılık belasının sinesinde yaralar açtığından yakınır.

Ah kim kördüm binasın etdi viran ayrılıq
 Qıldı ehvalım yaman her vaxt her an ayrılıq
 Çekdi yüz **dağ-i bela** sinemde pünhan ayrılıq
 Qıldı könlüm çeşmesin qan ile qeltan ayrılı,
 Zülfüne nisbet qılıb halım perişan ayrılıq
 (38/1)

2.1.3. Toplum

2.1.3.1. Eğitim- Topluma Yön Verme

2.1.3.1.1. Nasihat Etme

Nasihat etme, âşıkların her türde verdikleri eserlere konu olmuştur. Bu durumu, âşıklara toplumun yüklediği misyona ve âşığın içerisinden geldiği geleneğin de âşığı bu konuya yönlendirmesine bağlayabiliriz. Hatta “ozan” sözcüğünü tanımlarken ve ozanların “önden giden, yol gösteren vb.”¹⁵⁵ anlamları ve görevleri de dikkate alınırsa konu bakımından nasihatın seçilmesi daha iyi anlaşılacaktır.

İncelediğimiz divanilerde nasihat etme oldukça fazla işlenmiştir. Bu türün özelliğinden de kaylanmaktadır. Divaniler ağır şiirlerdir. Buradaki “ağır” ifadesi okunuş, icra tavrı, hava, söz ve âşıktaki aranan özelliklerdir. İşte bu haliyle meclisi açan ve meclisteki insanlara ilk kez seslenen şiir elbette nasihat edici doğru yola sevkedici olmalıdır.

Âşık Ömer divanisinin birisinde insana şöyle seslenir:

Zâhidâ aç gözünü sahrâya bak da ibret al
 Bu direksiz kubbe-i vâlâya bak da ibret al
 Zikr-i Mevlâ ile her dem kalbini pâk ide gör
 Dâimâ âyine-i dünyâyâ bak da ibret al

Kani n’oldu bu fenâyâ geldi bunca kahramân
 Birbirin katleyleyüp tâ anlar oldu imtihan

¹⁵⁵ Köprülü, Edebiyat Araştırmaları 1, s. 129-139.

Yel götüren tahtını n'oldu Süleymân-ı zamân
Devlet-i İskender ü Dârâ'ya bak da ibret al

Ârif ol çekme fenânın zerre kadar mihnetin
Her kulun Mevlâ'sı birdir ol verendir kısmetin
Görmek istersen Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmetin
Her seher vaktinde var deryâyâ bak da ibret al

Âşık Ömer irmedin mi bu fenâ devletine
Bu cihân devr-i zamân aldanma gel zînetine
Pâdişâh olsan de derler er kişi niyetine
Var musallâda yatan hünkâra bak da ibret al

(12)

Âşığın vermek istediği mesaj oldukça açıktır. Tasavvufi düşünce sistemi ile âlemin neden ve nasıl yaratıldığı, insanın bu dünyada kendisinin neden var olduğunu düşündüğümüzde, yapılması gereken, her bir parçası yaratıcının bir tezahürü olan varlık âlemine bakarak, insanın kendine gelmesidir. Padişah olmak, Süleyman olmak, devlet sahibi olmak boştur; varılacak nihai yer bellidir. Âşık Ömer başka bir divanisinde de şu şekilde seslenir:

Der bulayım der isen sen bu cihanda devleti
Ehl-i dil kâmiller ile kâim eyle sohbeti
Câhil ü nâdan ile ger idersen ülfeti
Yâ elinden yâ dilinden bir zarar eksik değil

Gel nasîhat diler isen sana tahkîk bir haber
Ger nasîhat dinlemezsen sana çok ider zarar
Zevrakı engîne salma pek sakın Âşık Ömer
Deryâlarda bir muhâlif rûzigâr eksik değil

(13/3-4)

Benzer bir nasihat örneği de Âşık Şenlik'e aittir. Pek çok kişi tarafından da ezbere bilinen ve;

Manasız mantıksız sözü bilmenin faydası ne
 Az annayf çoh söyleyif gülmenin faydası ne
 Ehdibar dediğin elde bir muhalif şişedir
 Beyhude galdırif daşa çalmanın faydası ne
 (77)

bendi ile başlayan divanisinde, âşık, az ve lüzumlu konuşmanın, söylenen her sözü kalpten inanılarak söylemenin, işi bilenle yola çıkmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Bir başka güzel nasihat divanisi Murat Çobanoğlu'nun:

Ey azizim sakla sırrın insanı lekeleme
 Yaraya göre merhem bul dermanı lekeleme
 Kâmil isen aziz dostum çıkma yoldan kenara
 Herşeyi hakkı hak eyle vicdanı lekeleme
 (163)

ile başlayan divansı ile Mustafa Aydın'nın;

İllet zillet seni bulmaz iffetini bil yeter
 Hiçbir yerde küçülmezsın izzetini bil yeter
 Vatan sevgisi imandır gözünden dahi sakın
 Kimseye muhtaç olmazsın milletini bil yeter
 (192)

ile başlayan divanileridir.

2.1.3.1.2. Zamandan Şikâyet

İnsanoğlunun hem değişimi istemesi hem de değişmeye veya gelişmeye itiraz da bulunup eleştirmesi, ilk başta insana saçma gelse de yine insanın bitmek bilmeyen arzuları düşünüldüğünde, şaşırılacak bir durum olmaktan çıkar. Çünkü insan hiçbir zaman tatmin olmamaktadır. Bu durumu en güzel ifade eden divanilerden birisi Mustafa Ruhani'ye aittir.

Yerden gökten çok öncedir mazisi insanların
 Doğar yaşar ölür bitmez arzusu insanların
 Kâinatı var eyledi habibin hürmetine
 Kuru ottan daha kuru bazısı insanların (143/1)

İnsan, değişen veya gelişen her neyse, bir taraftan bunu istemiş, diğer taraftan da geçmişe özlem duymuştur. 16. Asırda yaşamış bir şair de, 17. asırda yaşamış bir yazar da, hatta günümüzde yaşamakta olan yazar-çizerlerde bulundukları zamandan şikâyet etmektedirler. Bu da insanın hiçbir zaman tatmin olmadığına kanıttır. Aslında şikâyet yanlış bir durum varsa yapana olmalıdır. Ancak şairler şiirlerini topluma yönelik yazdıklarından karşılıklarına aldıkları dinleyici de mecburen zaman olmaktadır.

Hemen her şairde zamandan şikâyetle rastlamak mümkündür. Örneğin Âşık Mürsel Sinan'a ait olan ve;

Çıktım seyrettim âlemi bağ-ı bostan kalmamış
Sanki hazan yeli değmiş gül gülistan kalmamış
İtibarın yüzkarası şimdi çek senet olmuş
Gel de üzülüp ağlama doğru insan kalmamış
(182)

dörtlüğü ile başlayan divani ile Erzurumlu Emrah'ın;

Sırta çekmiş kendini ehl-i basîret kalmamış
Anladım ki dehrde sâhib- hakikat kalmamış
(90)

beyiti ile başlayan divanileri zamandan şikâyetle örnek gösterilebilir.

2.1.3.1.3. Sosyal Hayat

Âşıklar, içerisinde bulundukları toplumun her yönü ile ilgilendiklerinden, toplumun uğraşı olan kimi olaylar da onların şiirlerinde kendisine yer bulur.

Hac, Müslüman toplumlar açısından önemli bir olaydır. Toplumun hemen her kesiminden insanları etkileyen bu sosyal olgu, âşıkların şiirlerine de yansımıştır. Âşık Kul Mustafa hacca gidenler için aşağıda ilk bendi verilen divaniyi söylemiştir:

Ey kervancı gidiyorsan nazlı yâri gör yeter
O beni sormaz bile sen kendini sor yeter
Benim sana emanetim sade tanrı selamı
Yolda goyma emanetim nazlı yâre ver yeter
(149/1)

Sosyal açıdan önemli bir zaman dilimi de ramazan ayıdır. Ramazan ayı özellikle âşıklık geleneği açısından son derece önemlidir. Âşık kahvehaneleri bu ayda dolar. Fasıllar bu ay boyunca sürer. Âşıklarımızdan Temel Tûrâbî, ramazan ayının gelmesiyle beraber aşağıdaki ilk bendi verilen divanisini söyler:

Bin bereket gökten yere iner Ramazan ayında
Maneviyat kandilleri yanar Ramazan ayında
On bir ayın sultanından müminler alır dersini
İnananlar kör nefsinı yener Ramazan ayında

(194/1)

Benzer bir divanı de muharrem ayının gelişine yönelik Âşık Ruhsatı tarafından söylenmiştir. İslam tarihinde en önemli olaylar bu ayda gerçekleşmiştir. Nuh Tufanı'nın sona ermesi, Hz. Yunus'un balığın karnından kurtulması gibi olayların bu ay içerisinde gerçekleştiği varsayılır. Yine Aşure günü Muharrem ayının onuncu günüdür.

Muharrem ayı, Alevi ve Caferi inanç sisteminde ayrı bir yeri olan aydır. Hz. Hüseyin, bu ayda şehit edilmiştir. Aleviler ve Caferiler, bu ayda Hz. Hüseyin için yas, on iki imam adına da oruç tutarlar. Ruhsatı'nın divanisi şöyle başlar:

Gam kasavet boydan aştı yürüdü gamlar yine
Kerbelâ fikrine düştü geldi imamlar yine
Mah-ı Muharrem erişti yas ve matem günüdür
Firkat ile gözlerimden süzülen akıyor nemler yine

(72/1)

Bunların yanında toplumda görülen aksaklıklar da âşıkların divanlarında yer alır ve âşık gördüğü yanlış ustalıklarla hicveder. Şemkirli Âşık Hüseyin'nin aşağıya aldığımız divanisinde, din adına toplumun ve din adamlarının yaptığı yanlışları görmekteyiz. Âşık özellikle din adına paranın sömürüldüğünü, halkın samimi duygularının nasıl kötüye kullanıldığının resmini çizmiştir.

Bilmirem ne isteyir bizden ruhani mollalar
Miras paltarları geyib artırır şanı mollalar
Beş şahı pul görende satır imanı mollalar
Talayıb xalqı çapıb sürür dövranı mollalar

Harda bir güzel görür dostluq qatır al eleyir
 Tellerine cadu yazır özüne tez mal eleyir
 Seqirlerinen var-yoxunu çekib çalhaçal eleyir
 Haraya yönü düşse yıxır oranı mollalar

Her kimin müşkülü var mollaya teref yol alır
 Molla görür nezir yoxdu onu melul yola salır
 Selemine pul götürüb o biçare bir de gelir
 Toplayıb rüşvet yeyer eyler tufanı mollalar

Doğrusu bu mollalar bu dünyanı qarışdırır
 Arpaya isim oxuyub divarlara yerləşdirir
 Ocağa nal basdırıb zinakarlar barışdırır
 Yazır kaftar derisin bir-birile görüşdürür
 Men sirr açan deyilem qatır her yanı mollalar

Küpeye tılsım düzmek bilmem ne işdi camahat
 Serçenin qanın gezmez bilmem ne işdi camahat
 Hophop ile dua yazmaq bilmem ne işdi camahat
 Ne qeder xalqı soyur heç olmur qanı mollalar

Bizlerde bir molla var sehr edir efsane yazır
 Göy göyerçinin ganın tökür qelemdana yazır
 Avratlara saç getirdir eleyir divane yazır
 Eybin ele yayaram meni bir tanı mollalar

Ağ başlı şeytan mollalar gerek menle düz dolana
 Sataşmaya göherkana dura üzbeüz dolana
 Oturalar meclisimde ortalıqda söz dolana
 Menimle düz dolana qurtara canı mollalar

Şemkirli Aşiq Söyünem bilin taqsır yoxdu mende
 Gerekdi ki sataşmasın molla olan derdi mende
 Yetmiş beş molların başı üyüner bir deyirmanda
 Söylerem emellerin tutsun dünyanı mollalar
 (57)

2.1.3.2. Kişilikler

2.1.3.2.1. İlim Adamları

Divanilerde kimi ilim sahibi isimlere da rastlamak mümkündür.

2.1.3.2.1.1. Eflâtun, Lokman Hekim

Lokman Hekim her türlü derde ilaç bulmuş büyük bir hekimdir. Eflatun da büyük bir düşündürdür ancak Kul Mustafa'nın derdi o kadar büyüktür ki onlar dahi aciz kalmaktadırlar.

Bu bendeki aşk çıbanı bu her iğne delmez
 İnanıp aşka düşen bakıp kesrete gülmez
Lokman Hekim Eflatun bile gelse de bilmez
 Yâr elinden yağlık getir bu yaramı sar yeter
 (149/2)

2.1.3.2.1.2. Mevlana

İsmi geçen düşünürlerden biri de Mevlana'dır.

Merdan Muhammed damadı Mustafa evla bize
 Musa Kelimullah dedi **Mevlana** Mevla bize
 Mevlüt Resulü şanına hatibi Çelebidir
 Mehdi sehabbel zamanı muratla Mevla bize
 (129/1)

2.1.3.2.2. Şairler

2.1.3.2.2.1. Fuzûlî, Nesîmî, Nizâmî

Divanilerde tarihte isim kazanmış şairlerin de isimleri geçmektedir. Kimi zaman bu isimler ile övünüldüğü veya kendi durumu ile bir karşılaştırmada bulunulduğu görülür.

Men Azaflı Mikâyıl'am öz elimin sirdaşı
 Sinem üste derya olmuş keçmişlerin gözyaşı
Nizamiler Füzûliler Nesîmiler gardaşı
 Goca Zerdüşt Dede Gorgud Azerbaycan oğluyam
 (137/3)

Azaflı şiirde zikrettiği isimlerin devamı olmakla övünür. Bu isimler tarihe mal olmuş büyük isimlerdir.

2.1.3.2.2. Süleyman Çelebi

Divaniler de adı geçen bir diğer kişilik de Süleyman Çelebi'dir. Çelebi, Hz. Muhammed için yazdığı Mevlid-i Şerif ile bilinen büyük şairdir.

Merdan Muhammed damadı Mustafa evla bize
 Musa Kelimullah dedi Mevlana Mevla bize
 Mevlüt Resulü şanına hatibi **Çelebidir**
 Mehdi sehabbel zamanı muratla Mevla bize
 (129/1)

2.1.3.2.3. Efsanevi Kişilikler

Şiirlerde hayatları efsaneleşmiş isimlere de rastlanır. Bu isimler, yukarıda da değinildiği gibi şiir içerisinde söylendiğinde, âşğın bilgisini göstermesi açısından önemlidir.

2.1.3.2.3.1. Cem

Kasr-ı Cem'dir pisteri hâr olsa bâlîn-i hacir
 Başka hâb u başka râhat başka hâlettir vatan
 (35/4)

Burada geçen Cem, sarayı ve kadehi ile meşhur bir kişiliktir. Kadehinin başka bir adı da Câm-ı Cihan-nûma, Câm-ı gîti-nümâ dır. Yedi ayrı madenden yapıldığı ve Cem'in kadehine bakarak, çepeçevre bütün dünyayı oradan gördüğü varsayılır.* Ayrıca büyük ve ihtişamlı bir sarayı vardır. Şiirlerde her iki yönü de vurgulanır.

* Daha geniş bilgi için Bkz. İpekten, Haluk, *Nef'i Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay. Ankara 1996, s.165-167; Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s.82-83 veya Bkz. Levent, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s.156-157.

2.1.3.2.3.2. Dârâ ve Büyük İskender

İran'ın keyaniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarı olan Dârâ, Büyük İskender ile mücadele edip yenilmiş ve ölmüştür. Büyük hükümdar anlamında kullanılan bir isimdir.* İskender ise Makedon kralıdır. Asyaya yaptığı seferlerle başta İran olmak üzere birçok yeri fetheder ve buralarda uzun zaman hükümdarlık eder.

Kani n'oldu bu fenâya geldi bunca kahramân
 Birbirin katleyleyüp tâ anlar oldu imtihan
 Yel götüren tahtını n'oldu Süleymân-ı zamân
 Devlet-i **İskender ü Dârâ**'ya bak da ibret al
 (12/2)

2.1.3.2.3.3. Zaloğlu Rüstem

Divanilerde denk gelinen bir diğer efsanevi kahraman da Rüstem-i Zal veya Zaloğlu Rüstem'dir. Zal, saç, kaşı ve kirpiği beyaz olarak doğmuş ve bu nedenle uğursuz görülerek bir dağın başına atılmıştır. Saçının beyazlığından dolayı kocakarı manasına gelen Zâl adı verilmiştir.* Rüstem de Zal'ın oğludur. Kahramanlığı ve cesareti ile ün salmış birisidir. Şiirlere bu yönü ile konu edilir.

Deryaya tek gelmişem dal **ibni-Dal** kimi
 Aleme adıb düşüb ol **Rüstemi-Zal** kimi
 Sözden qalayapmışam qeleyi-Selsal kimi
 Eridib saf etmişem qumriye misal kimi
 Qxumuşam min bir dili çox da firengem sene ne
 (55/4)

2.1.3.2.4. Masal veya Hikâye Kahramanları

Şairler kimi zaman kendi aşklarının büyüklüğünü anlatmada aşklarıyla ünlü kişiler ile kendiler arasında bir benzerlik kurarlar. Özellikle Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin ilk akla gelen isimlerdir. Davut Sulari şiirinde Leyla ile Mecnun hikâyesine telmihte bulunur.

* Bkz. Levent, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, s. 161.

* Bkz. Levent, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, s. 165-166.

Fuzuli der âşık benim **Mecnun**'un adı vardır
 Hele ne çeşit insanım kalemle yaz görem
 Bir bahar eyyamıyam ki sen bir kasırğa gibi
 Muhabbet yeli olup da bana karşı yaz görem
 (133/1)

Benzer şekilde büyük âşklardan bahseden bir diğer âşık da Temel Tûrabi'dir.

Mecnûn Leylâ Arzu Kamber yandı **Kerem Han Aslı**
Ferhat yandı kayaları yâr diye sesli sesli
 Ben cananıma âşığım sanmayın kalbi paslı
 Dört bir yanımda keder dolu her günüm çile gönül
 (196/2)

2.1.3.2.5. Tarihî Kişilikler

Âşıklar divanilerinde tarihi değeri olan bir takım isimleri de kullanmışlardır. Bu âşığın tarih bilgisini göstermede oldukça önemlidir.

2.1.3.2.5.1. Belkıs

Belkıs bir ülkenin melikesidir. Bir kuş Hz. Süleyman'a onun sarayını anlatır. Hz. Süleyman da onu İslama davet eder. Bir takım olaylardan sonra Belkıs ile Hz. Süleyman evlenirler. Belkıs'ın tahtının bir anda Hz. Süleyman'ın yanına taşınması yine bu hikâyede geçen ve sıkça işlenen konular arasındadır.

Bu dünyada şöhret alsan davudi avaz ile
 Yaşasan **Belkızı** gibi cilve ile naz ile
 Akibette düş olursun göçersin emraz ile
 Kader bulacak yerini hepisi bahanedir

(146/4)

2.1.3.2.5.2. Deccal, Yecüc Mecüc, Mesih

Deccal, Yecüc Mecüc kavimleri, Mehti, Mesih kıyamete yakın zaman zuhur edeceğine inanılan kişilerdir. İnanişâ göre Deccal Mesih'ten önce dünyaya gelecek ve insanları saptırmaya çalışacaktır. Ölümü de Hz. İsa'nın elinden olacaktır. Yecüc ve

Mecüc ise Kur'an'da* da geçen ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran kavimler olarak bilinir.

Yecüc Mecüc kavmi çıkar **deccâl şeytan** birleşir
Ne acı dönem geçirir ehli iman hırlaşır
Hızır Mehti Mesih gelir ahır zaman yaklaşır
Kunfeye kün emri ile kıyameti bildirir
(193/3)

2.1.3.2.5.3. İbrahim Ethem

İbrahim Ethem, genç yaşta Belh sultanı olan babasının tahtına çıkan ancak daha sonra tacını ve tahtını bırakarak dervişliği tercih eden biridir. Edebî eserlerde sultanlığı bırakıp dervişliği seçmesi çok işlenir. Dünya varlığından vazgeçme, zenginliğe heves etmeme konusunda İbrahim Ethem'e telmihte bulunulur.*

Kaftan kafa hükmeylesen Sultan Süleyman gibi
Bin yaşasan bu dünyada gelir geçer an gibi
Allah için terk eyleyen **İbrahim Ethem** gibi
Bırakıp tahtı tacını şöhret ü şandan geçer
(145/2)

2.1.3.2.5.4. İmam Cafer

İsmi anılan kişiliklerden biri de İmam Cafer'dir. İmam Cafer, Caferî inanç sisteminde on iki imamın altıncısıdır. İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin de hocasıdır.

Sıtk-ı dille sığınmışam sübhana yalvarıram
Muhammed'e nazil olan Kur'ana yalvarıram
Mezhebim **İmam Cafer**'di K'abe'di giblem benim
İlgarımda möhkem ollam imana yalvarıram
(66/1)

2.1.3.2.5.5. Mansûr

Divani de geçen başka tarihi bir kişilik de Mansur'dur. Mansur edebiyatta adına en sık rastlanan tasavvufi kişiliklerin başında gelir. Rivayete göre Tasavvufta o kadar

* Kehf Suresi 94. Ayet; "Dediler ki: "Ey Zu'l-Karneyn! Ye'cüc ve Me'cüc, bu yerde fesat çıkarıyorlar. Onun için bizimle onlar arasında bir sed yapman şartıyla sana bir vergi versek olur mu?" Bkz. Yazır, s.302.

* Daha geniş bilgi için Bkz. Pala, s. 122.

ilerler ki Fenafillâh'a ulaşır ve "Ene'l Hakk" der¹⁵⁶. "Ben Hakk'ım" manasına gelen bu sözü insanlar tam olarak anlayamazlar ve bu nedenle Mansûr'u katlederler. Bu olaydan sonra aşkı ve inancı uğruna her şeye katlanmak Mansur'un adı ile ifade edilir olmuştur.

Ben belâyı kabul ettim her belâdan dönmenem
Dünya alt üstüne batsa zelzeleden dönmenem
Mansur gibi dara çeksen Kerbelâ'dan dönmenem
Sinin yetmiş Yezit için yazarım zemler yine
(72/4)

2.1.3.2.5.6. Şems-i Tebrizî

Bir başka tarihî kişilik de Şems-i Tebrizî'dir. Şems, Mevlâna'nın görüştüğü dostlarından biridir. Konya'ya Mevlâna'yı görmeye gelir, karşılaşmaları ve birbirlerine olan muhabbetleri üzerine oldukça fazla kıssa anlatılır. Sonunda Şems Konya'dan ve Mevlâna'nın yanından ayrılarak Tebriz'e döner.

Tâ ezel merdânelerdir ser verirler şâhına
Şemsi Tebriz râhına
Ser verir sır vermeyiz çoktur olan kurbânımız
Can verir hûbânımız

2.1.3.2.5.7. Şeyh Şazili

Bir rivayete göre Şeyh Şazili, kahveyi ilk kez keşfeden bir tarikat liderdir.* Figani de bu yüzden, kahvecinin Şazili'ye Fatiha okuması gerektiğini söyler.

Hazret-i Şeyh Şâzili'ye oku cândan Fâtiha
Yan yakıl pîr aşkına cîğher kebab ol kahveci
(61/3)

2.1.3.2.5.7. Terzi Baba ve Şakir Efendi

Divanide geçen Terzi Baba ve Şeyh Şakir Efendi de tarikat ehli kişilerdir. Şakir Efendi, Erzincan'da şöhret bulmuş Terzi Baba'nın mürididir. Terzi Baba, Erzurum'da doğmuş ancak kolera salgını nedeniyle Erzincan'da vefat etmiştir. Asıl adı Vehbi olan Terzi Baba'ya terzilikle uğraştığı için Hayyat Vehbi veya Terzi Baba denmiştir. Şakir

¹⁵⁶ İskender Pala, s. 167-168.

* Daha geniş bilgi için Bkz. D'Ohsson, M. De, XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler, Tercüman 1000 Temel Eser, (Çev. Zerhan Yüksel), Kervan Kitapçılık, s. 55-56.

Efendi de Nakşibendi tarikatine bağlı olan Terzi Baba'nın mürididir ve Sivas'ta manifaturacılık yapar¹⁵⁷. Âşık Ruhsati de divanisinde bu iki din büyüğüne telmihte bulunmuştur.

Tarikatim Nakşibendi **Terzi Baba** sultanım
Şeyh Şâkir Efendi gelse tazelenir imanım
 Kibleye teveccüh etsem cesette titrer canım
 Kalbimi rûşen eden ol cana aklım yetmedi
 (74/4)

2.1.3.2.5.8. Yezit, Simir, Mervan, Mülcem, İbn-i Sebe

Yezit, Muaviye'nin oğlu, Emevi devletinin ikinci halifesidir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi ve Kerbela Faciasından sorumlu tutulduğu için İslam dünyasında pek sevilmez. Simir ve Mervan, Mülcem ve İbni Sebe ehl-i beytin şehadetlerine sebep olan kişilerdir. O kadar fazla nefret kazanmışlardır ki insanlar aşağılanmak için bu isimlere benzetilir.

Şeksiz şüphesiz **Yezit**'tir bu ayda handan olan
Simir Mervan değil midir aşkâra denîden olan
 Bu da'vayı ehline sor ne bilsin nâdân olan
 Kerbelây-ı aşka düşen yürekten gümler yine
 (72/3)

Şumur, mülcem, ibni sebe cehaleti işledi
 Ehl-i beyte düşman olma cesareti işledi
 Kıydı evladı resule cinayeti işledi
 Küreyi arza kan döküp ihaneti bildirir
 (193/3)

2.1.3.2.5.9. Zerdüş

Mecusilik dininin kurucusu olan ve İran'da ve Hindistan'da yaşadığı varsayılan Zerdüş de divanilerde ismi geçen tarihî kişiliklerdir.

¹⁵⁷Doğan Kaya, *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsati*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991, s. 135-136.

Men Azaflı Mikâyıl'am öz elimin sirdaşı
 Sinem üste derya olmuş keçmişlerin gözyaşı
 Nizamiler Füzûliler Nesîmiler gardaşı
Goca Zerdüşt Dede Gorgud Azərbaycan oğluyam
 (137/3)

2.1.4. İnsan

2.1.4.1. Aşk ve Sevgili

Aşk ve sevgili konusu her edebî türün temelini oluşturur. Şaire konuşma, yazara yazma kudretini veren odur. İnsan da mevcudiyetini temelde aşka borçludur. Tasavvufi düşünce sistemi, âlemin yaratılışını izaha kalkarken aşk üzerinde durur. Her güzel kendisinin görülmesini veya fark edilmesini ister. Âlem işte o güzelliğin bir tezahürü olarak ve peygamberin hürmetine yaratılmıştır. İnsan iki türlü aşkın peşindedir. Bunlar kabaca maddi ve manevi aşk diye gruplandırılır. İster maddi-beşerî bir aşk olsun, isterse manevî-ilâhî aşk olsun her ikisinden de bir yudum içen kişide söz söyleme kudreti kendiliğinden ortaya çıkar.

Âşık zaten bu sihirli içecekten nasibini alan kişiye denir. Âşıklardan bazıları, bu sihirli içeceği kimi zaman bir peri-suretin veya bir pirin elinden alır, kimi bir meyveyi yer. Bu nedenle her âşığın şiir defterinin ilk sıralarında aşka ve sevgiliye dair yazılmış şiirleri bulmak şaşırtıcı değildir. Bazıları maddi-beşerî aşk dediğimiz aşkla sevgilisini anlatırken bazıları da yaratılış amacı olarak kavuşmak üzere koşullandığı sevgiliyi anlatır.

Âşık Murat Karahanlı sevgilisini şu sözlerle tasvir eder:

Hüsnü güzelliğin gördüm sürahi gametinnen
 Boyun posun saltanatın bu sırrı kudretinnen
 Melek mi yaradıp seni Alemleri Yaratan
 İsmi melek cismin insan kulsan beşeriyetinnen

İsmi melek ancak cismaniyeti itibarıyla insan olan sevgili o kadar güzeldir ki boyu sürahi gibidir ve bu özellikleri ile aslında kendisini yaratanın tezahürüdür.

Al yanağın bedir yüzün gonca gülden lezzetli
 Ben için çok kıymetlisen cevher lelden lezzetli

Özün göyçek sözün şirin dilin baldan lezzetli

Yakanıptı yoğruluptu leblerin şerbetinnen

Ay gibi yüzün, kırmızı yanağın, tatlı sözün sanki dudakların şerbet ile yoğrulmuş. Bu özelliklerinle sen mücevherden de değerlisin.

Karahanlı Murat Yıldız gel gönülden yad etme

Benden yüzünü çevirip el âlemi şad etme

Benim zarıncı gönlümü hasret goyup od etme

Aklım başımda değil ki bu aşkın şiddetinnen

(123/3)

Azerbaycan sahasının güçlü isimlerinden Melikballı Qurban da tasvirde şunları söyler:

Ey könül qem çekme kim dildar tek canan gelib

Dur ayağa et tevazö huriyi-gılman gelib

Saçı sünbül xalı filfil telleri reyhan gelib

Bülbüli-divanedur gül açılıb gülşad gelib

Ağlama ey gözlerim sirri-dili pünhan gelib

Gül yanaq lelden ağ şemi çirağ şimşad ayağ

Ter buxağ elvan olağ çağ damağ gözleri zağ

Sinesi ağ esdiri sağ bir bu sayağ bağrına dağ

Yox ferağ durmaz qırağ açmış qucağ eymiş budağ

Servi bağ eyler nesağ bir mürşidi-xuban gelib

Xoş meqal müşgü hilal abi zülal düşmüş bihal

Rengi al sahibcemal ehli-kamal ağ üzde xal

Xub xeyal qedd etidal lebinde bal bir xırda xal

Yox melal rasti-nihal etdi feal hem infeal

İsmi hal verir zeval ol qeddi-dal kaman gelib

Bir ziya sahib dila eyler nida bülbül seda

Yox cefa zülmü eda peh-peh ziya sertabe-pa

Tutiya hüsnü liqa,hem bir sona mehbub feda
 Xesdema erzü sema maürği hem maeda eyler qeza
 Xoş neva derde deva bir hakimi-loğman gelib

Bir cevan tuti zeban qamet keman qönçe dehan
 Mumyan qemzesi qan qürbi-cahan bir novcavan
 Can alan qanlar salan gülü reyhan bir taza can
 Nükteden könül sıxan eyler beyan servi revan
 Ey Qurban etme feğan axtardığın insan gelib

(100)

Sevgili tasvir edilirken saçı sümbüldür ve etrafa kokular saçar, beyaz tenlidir, tazedir, yüzünde benleri vardır, itidal boyludur, sohbeti tatlı birisidir vb. özellikleri başta olmak üzere her açıdan bir söz söylenmiştir. Şemkirli Hüseyin ise bir “ecem qızı”nı şöyle tarif etmiştir:

Ahu gözlü şux baxışlı qeddi dal ecem qızı
 Lebi qönçe yanağı gül siyah tel ecem qızı
 Zenexdanın çöhresi xal nece qoyum qıymeti
 Boyu uzun gerden uca nazik bel ecem qızı

Zülfün kemend sal boynuma özün çıxar bazara
 Ovçuların şıkarısan seni salam güzara
 Seni gören yeqin bil ki tez-gec düşer azara
 Danışban canım alma şirin dile ecem qızı

Menem Söyün yeqin bil ki, çoxdu benim azarım
 Dostlarım xain çıxıbdı bağlanıbdı bazarım
 Seni gördüm derdim artdı bade düşdü güzaram
 Gülüstanda öten menem yeqin bil ecem qızı

(56)

Âşık acem kızını anlattıktan sonra başkaları ile olan rekabete değinir çünkü âşığı asıl kahreden ağyardır ve sevgili onlara yüz verecek olursa âşığın bittiği gün olur. Özellikle son iki bentte âşık sevgiliden bu konuda yardım ister, zira sevgili o kadar

güzeldir ki bir gören hemen onunla konuşmaya çalışacaktır, sevdalanacaktır ama âşığın istediği, onları bırak benimle konuş demektir.

Gevheri de bir divanisinde nasıl bir sevgili olması gerektiğini şu sözlerle anlatmaya çalışır:

Günler ey dil geçmeden bir tâze mehrû bul bana
Bir söz anlar söz bilir bir zâtı hûrî bul bana
Her gören tahsin ider vech-i cemâlini anın
Ruhleri gül la'l-renk unnâb-gîsû bul bana

Taze olmalı, söz bilip anlayan, herkesin gördüğünde güzelliğini tasdik edebileceği, yanakları gül renginde ve saçları uzun olmalıdır.

Söyledikçe sözleri hep bir dür-i meknun ola
İnce belli la'l dudaklı her yeri uygun ola
Kaşları sammûr-i Hindî kameti mevzun ola
Sîm beden goce-dehen gerdânı benli bul bana

Sözleri inci gibi, beli ince, kırmızı dudaklı, keman kaşlı, uzun boylu, açık tenli, küçük ağızlı ve göğsü benli olmalıdır.

Âşık çok naz iden ağyar-ı tarrar istemem
Cevridüp âşıkın aldar çeşm-i sehhar istemem
Rind-i ayyar-veş cihan hep fitne-mekkâr istemem
Serv-kad ince miyan bir çeşmi âhû bul bana

Âşığın naz edip başkaları ile konuşan, ona eziyet eden, fitneci bir sevgili olmamalı, boyu serviye benzeyen, beli ince, ahu gözlü olmalıdır.

Cân ü dilden pendimi gûş eyle cânâ kıl hazer
Her gören zenneylesün inmiş semâdan mâh-ver
Gevherî her döküle heman lisânından şeker
Her sözü dürr-i Aden bir yâr-ı mahbub bul bana

(16)

Her sözü Aden körfezinin incisi olan ve görenlerin gökten inmiş bir melek zannedeceği kadar güzel bir sevgili olmalıdır.

2.1.4.1.1. Sevgiliye Ait Unsurlar

2.1.4.1.1.1. Ağz

Sevgilideki güzellik unsurlarından biri ağızdır. Daha çok küçüklüğü ve konuşmaması ile bilinir. Bu özellikleri ile de açılmamış gül goncasına benzetilir. Şiirlerde daha çok dehen, gonca vb isimlerle geçer. Sevgili âşığına kolay kolay cevap vermez, naz eder. Bunu da çoğu kere âşık ile konuşmayarak yapar. Ağzın açılmaması da gülün açılmamış haline benzer.

Bir cevan tuti zeban qamet keman **qönçe dehan**

Mumyan qemzesi qan qürbi-cahan bir novcavan

Can alan qanlar salan gülü reyhan bir taza can

Nükteden könül sıxan eyler beyan servi revan

Ey Qurban etme feğan axtardığın insan gelib

(100/5)

Başka bir özelliği de tatlı oluşudur. Bu yönü ile de bala veya şekere benzetilir. Sevgili konuşacak olursa ağızından bal damlayacaktır. Sözleri o kadar ki tatlı olacaktır.

Âşıkların ezberinde güzeldir hikâyeti

Güzellerin gerdanında bukağıdır zekâ'tı

Ab-u kevserde görmedim ben bu tadı lezzeti

Ağzı şeker dili kaymak lebi ballım bir su ver

(32/2)

Gün görer mi bu dünyada men kimi derde düşen

Eşk odundan köynek geyib içerde bağı bişen

Öz yarını yad eyleyib özgelerle danışan

Bal dehandan şux zebandan inci dişden küsmüşem

(105/2)

Azerbaycan sahası âşıklarından Melikballı Qurban da sevgilinin ağzını püste yani çam fıstığı¹⁵⁸ olarak niteler. Çam fıstığının uç tarafı hafif açıktır. Dudaklar ile beraber düşünüldüğünde ağza benzetilir.

Ne eceb tağı-müqevves çekilib qaşı keman

Ne eceb xoş danışır lezzetilen tuti zeban

¹⁵⁸ Altaylı, s. 984.

Ne eceb xetleri reyhandı ve hem **püste dehan**

Ne eceb gerdeni mina ne eceb ince miyan

Ne eceb bal lebinden olu carı bu qızın

(101/2)

Ağız, dudaklar kapalı veya yarı açık iken görünmez. Ağzın görülebilmesi için dudakların açılması gerekir. Bu nedenle ağız bilinmeyendir, sırlıdır. Ayrıca sevgilinin konuşmaması da onu sırlı yapar.

Ey gönül qem çekme kim dildar tek canan gelib

Dur ayağa et tevazö huriyi-gılman gelib

Saçı sünbül xalı filfil telleri reyhan gelib

Bülbülü-divanedur gül açılıb gülşad gelib

Ağlama ey gözlerim **sirri-dili pünhan** gelib

(100/1)

2.1.4.1.1.2. Bel

Sevgilinin beli daima incedir. Bu özellik sevgilinin çok narin oluşu ile ilgilidir. Miyan sözcüğü de kullanılır.

Söyledikçe sözleri hep bir dür-i meknun ola

İnce belli la'l dudaklı her yeri uygun ola

Kaşları sammûr-i Hindî kameti mevzun ola

Sîm beden goce-dehen gerdânı benli bul bana

(16/2)

Âşika çok naz iden ağyar-ı tarrar istemem

Cevridüp âşıkın aldar çeşm-i sehhar istemem

Rind-i ayyar-veş cihan hep fitne-mekkâr istemem

Serv-kad **ince miyan** bir çeşmi âhû bul bana

(16/3)

İnceliğinden dolayı nazik olarak da nitelendiği olur:

Ahu gözlü şux baxışlı qeddi dal ecem qızı

Lebi qönçe yanağı gül siyah tel ecem qızı

Zenexdanın çöhresi xal nece qoyum qıymeti

Boyu uzun gerden uca **nazik bel** ecem qızı

(56/1)

2.1.4.1.1.3. Boy

Sevgilinin boyu her zaman uzundur. Uzun boy onun gezişini de etkiler ve salınarak gezer. Hem uzun oluşu hem de salınışı nedeniyle de servi ağacına teşbih edilir. Kad kelimesi de geçer.

Âşıka çok naz iden ağyar-ı tarrar istemem
Cevridüp âşıkın aldar çeşm-i sehhar istemem
Rind-i ayyar-veş cihan hep fitne-mekkâr istemem
Serv-kad ince miyan bir çeşmi âhû bul bana
(16/3)

Mehemmedem sızıldaram **servi boyun** görünce
Ter memeler benzeyir behiştdeki türünce
Derdin meni inceldib siyah telin bir ince
Xesteyem geldim yanına sen eyle derman eziz
(30/3)

İsmi Pünhan, men ki senden ezel başdan küsmüşem
Xumar gözden, ay qabaqdan, qelem qaşdan küsmüşem
Üstden eziz bayram ötdü gelib temenneşmedin
İnce belden, **servi boydan** al qumaşdan küsmüşem
(105/1)

Sevgilinin boyunu tasvir için kullanılan sözcüklerden biri de dal'dır. Dal Arap alfabesinde bir harfin adıdır. Hafif eğilmiş, edepli insanı resmeder. Aynı zamanda sevgilinin boyu ile aralarında uzunluk ilgisi de kurulur.

Ahu gözlü şux baxışlı **qeddi dal** ecem qızı
Lebi qönçe yanağı gül siyah tel ecem qızı
Zenexdanın çöhresi xal nece qoyum qıymeti
Boyu uzun gerden uca nazik bel ecem qızı
(56/1)

Divanilerin birinde boyla ilgili uzun yerine itidal ifadesi kullanılmıştır. İtidal, orta, ortalama anlamına gelir. Âşık sevgiliyi tasvir ederken bu yolu seçmiştir.

Xoş meqal müşgü hilal abi zülal düşmüş bihal
Rengi al sahibcemal ehli-kamal ağ üzde xal
Xub xeyal **qedd etidal** lebinde bal bir xırda xal

Yox melal rasti-nihal etdi feal hem infeas
İsmi hal verir zeval ol qeddi-dal kaman gelib

(100/3)

Sabit Müdami de sevgilinin boyunu tûbâya benzetir. Tûba, kökleri yukarıda, gövdesi aşağıda kalacak şekilde ters olarak durduğu varsayılan uzun ağaçtır. Şiirlerde sevgilinin boyu bu ağaca da teşbih edilir.

Yedi yaştan meyil verdim bir hûri yezdân güzele
Gözü cellad kirpiği ok kaşları keman güzele
Dudaklar nergis yaprağı yüzü mahtâban güzele
Memeler taze şemmâma fa'fûri fincan güzele
Mine gerdan **kaddi tûbâ** ince mû meyan güzele
Beden nâzik sine mermer bir karış gerdan güzele
Otuz beş yıldır simâsı hâlâ gitmez göz önünden
Hasretinden Yakup oldum Yusuf-u Kenan güzele

(116/1)

2.1.4.1.1.4.Dudak

Sevgilinin dudakları ağzı ile beraber düşünülür. Dudakların açılıp kapanması ağzın da değişik fonksiyonlarına delalet eder. Örneğin dudağın açılması ya da yarım açılması ağzı gonca yapar. Konuşmaması ise ağzı sırlı yapar. Sevgilinin birçok hali dudaklarının hareketi ile anlaşılır.

Ayrıca dudaklar vuslatında işaretidir. Zira burası ab-ı hayatın olduğu yerdir. Bu suya ulaşmak için mücadele edilir.

Dönmedi gitti murâdımca felek ey çarh-ı dîn
Ol sebepten durmaz akar gözlerimden yaş-ı hûn
Kendisi sâkî **lebi hâlis şarab-ı lâl-ı gûn**
Nice olmasun gönlüm mestânesi bir kimsenin

(47/2)

Âşık Seyrani sevgiliyi bir sakiye dudaklarını ise lal renkli halis şaraba benzetmiştir. Dudak, renginden dolayı lal veya mercandır. Lal, kırmızı renkli süs taşıdır. Bir anlamı da dudaktır ve aralarında renk ilgisi vardır. Mercan da yine aynı şekilde renginden ve parlaklığından dolayı dudağı karşılar.

Söyledikçe sözleri hep bir dūr-i meknun ola
 İnce belli **la'l dudaklı** her yeri uygun ola
 Kaşları sammūr-i Hindî kameti mevzun ola
 Sîm beden goce-dehen gerdânı benli bul bana
 (16/2)

Düşeli sevdâ-yı aşka olmadım gamdan berî
 Can ile sevdim yine bir mah-peyker dilberi
 Neyleyim şimdengeru ey hâce lâl-ü gevherî
 Dişleri dūr **lebleri mercana** düştü gönlümüz
 (9/2)

Ayrıca bala, kaymağa ve şekere de benzetilir. Sevgili konuştuğça dudaklarından bal dökülür.

Âşıkların ezberinde güzeldir hikâyeti
 Güzellerin gerdanında bukağıdır zekâ'tı
 Ab-u kevserde görmedim ben bu tadı lezzeti
 Ağzı şeker **dili kaymak** lebi ballım bir sus ver
 (32/2)

Xoş meqal müşgü hilal abi zülal düşmüş bihal
 Rengi al sahibcemal ehli-kamal ağ üzde xal
 Xub xeyal qedd etidal **lebinde bal** bir xırda xal
 Yox melal rasti-nihal etdi feal hem infeas
 İsmi hal verir zeval ol qeddi-dal kaman gelib
 (100/3)

Ne eceb tağî-müqevves çekilib qaşı keman
 Ne eceb hoş danışır lezzetilen tuti zeban
 Ne eceb xetleri reyhandı ve hem püste dehan
 Ne eceb gerdeni mina ne eceb ince miyan
 Ne eceb **bal lebinden** olu carı bu qızın
 (101/2)

Nadir olarak yukarıda zikredilen benzetmelerin dışında da bir takım yakıştırmalar vardır. Âşık Müdâmi sevgilin dudaklarını nergis yaprağı olarak görür:

Yedi yaştan meyil verdim bir hûri yezdân güzele
Gözü cellad kirpiği ok kaşları keman güzele
Dudaklar nergis yaprağı yüzü mahtâban güzele

.....

(116/1)

2.1.4.1.1.5. Göz

Göz, sevgilide aşkın başladığı yerdir. Bir bakış ile âşık canından geçebilir. Humardır, mestanedir, ahudur, cellâttır, şehladır, şuh bakışlıdır, afettir, öldürücüdür. Sevgilinin elindeki en büyük silahtır. Âşık sevgiliden olumlu veya olumsuz cevabı gözden alır. Göz bazı şiirlerde çeşm olarak da geçer. Rengi ise genelde siyahtır.

Terk edip uşşakın agyara varup yâr olduğun
Tasdik eyler **gözlerin** kaşın demezmiydin sana

(52/4)

Sevgilinin âşığa olumsuz cevap verip, gayrılarla/düşmanlarla oluşu, onun kaşlarından ve gözlerinden anlaşılır.

Bağda seher qarşı gelir işve-nazlı dilberim
Qelem qaşlı ay qabaqlı **xumar gözlü** dilberim
Ay budaxlı gül yanaqlı güneş üzlü dilberim
Her terefdən birce buse ver qadasın aldığım

(27/2)

Sevgilinin gözü çoğu kez humar bakar. Humar aslında içki içildikten sonra insandaki başağrısı ve sersemlik için kullanılır. Ancak aşk sarhoşluğu nedeniyle sevgilinin gözü hep humar bakar. Onun bakışı da âşığı kendine geçirir. Gözün humarlığı başka divanilerde de şu şekilde geçer:

İsmi Pünhan men ki senden ezel başdan küsmüşem
Xumar gözden ay qabaqdan qelem qaşdan küsmüşem
Üstden eziz bayram ötdü gelib temenneşmedin
İnce belden servi boydan al qumaşdan küsmüşem

(105/1)

Ne eceb xub yaradıb hüsnünü tarı bu qızın
 Ne eceb gülşene benzer gülüzarı bu qızın
 Ne eceb mestlenib **çeşmi-humarı** bu qızın
 Ne eceb taze bitib heyvası narı bu qızın
 Ne eceb çiçeklenib fesli-baharın bu qızın
 (101/1)

Sevgilinin gözü ayrıca şuh bakar. Şuh, hareketlerinde serbest, edepsiz, utanmaz¹⁵⁹ vb. anlamlara gelir. Sevgili âşığına karşı daima lakaydi davranır. Onu dikkate almazmış, alay edermiş gibi görünerek ona zulmeder. Bu aslında âşığın istediği bir durumdur. Çünkü acı ve ızdırap ne kadar çoksa aşk o kadar kıymetli olacaktır. Sevgili âşığına karşı şuh bakışla onunla alay eder.

Ahu gözlü **şux baxışlı** qeddi dal ecem qızı
 Lebi qönçe yanağı gül siyah tel ecem qızı
 Zenexdanın çöhresi xal nece qoyum qıymeti
 Boyu uzun gerden uca nazik bel ecem qızı
 (56/1)

Göz bazen de şehla olur. Şehlanın hem ela, mavi göz rengi hem de tatlı şaşı bakış anlamları vardır. Tıpkı şuh gibi sevgilinin gözü âşığa bazen şehla da bakar.

Dilberâ bir kaddi bâlâsın güzellerden güzel
 Bûyi güldür **çeşmi şehlâsın** güzellerden güzel
 (87/1)

Bazı durumlarda da mest, mestane veya melûl gibi tasvirlerle göz ifade edilir.

Lûtfu ile bir inâyet kıla ol Bârî Hudâ
 Hâl müşkil oldu gayet arz edemem ben gedâ
Çeşm-i mest uğruna ben başımı kıldım fedâ
 Mansûr'um meydâna geldim dâra minnet etmezem
 (14/2)

Bûlbûl olup ötersin yar dilin aşk havasında
 Tabiatta nişanım var gülün aşk havasında
 Aklımı başımdan aldı **melûl bakan gözlerin**
 Diyar anda siyah zülfün telin aşk havasında

(198/1)

¹⁵⁹ Devellioğlu, s.1003.

Göz bazı şiirlerde âşığın cellâdı olarak da düşünölmüştür. Zira sevgilinin ona bakması da bakmaması da âşığın ölümüne yol açar.

Yedi yaştan meyil verdim bir hûri yezdân güzele
Gözü cellad kirpiğı ok kaşları keman güzele
 Dudaklar nergis yaprağı yüzü mahtâban güzele

(116/1)

Kirpiğı tîr-i kazâdır kaşları olmuş keman
Çeşmi bir cellâda benzer âşıkâ veremez eman
 Nîce bir bülbül misâli edeyim âh-ü fegan
 Tâkatım tak oldu vallahi Süleymanım benim

(8/3)

Sevgilinin gözü âşığını öldürmek için ok atar. Atılan bu oklar da kirpiklerdir. Sevgili gözünü yumup açtıkça, kirpikleri birer ok gibi oradan fırlar ve âşığın tam kalbine saplanır.

On sekiz çağında şâhım **gözlerinden ok atar**
 Zer zişan elmas hamaîl yakışır endâmına
 (59/2)

Çeşmi mestanen süzülmüş sinemi kılmış hedef
 Tîri müjgânın deler kanım diler illâ seni
 (54/2)

Sevgilinin gözü çok kere ahudur. Ahu güzel gözleri olan ceylandır. Narinliğı, ürkekliğı ve güzelliğı nedeniyle sevgili ile arasında benzerlik kurulur. En çok da gözler teşbih edilir.

Serteser gezdim cihânı bulmadım âna misâl
 Gerdanı kâfurâ benzer kameti serv-i nihâl
Çeşmi âhû saçı sünbül kaşları olmuş hilâl
 Mâil oldum ol şeh-i hûbâna düştü gönlümüz
 (9/3)

Âşıka çok naz iden ağyar-ı tarrar istemem
 Cevridüp âşıkın aldar çeşm-i sehhar istemem
 Rind-i ayyar-veş cihan hep fitne-mekkâr istemem
 Serv-kad ince miyan bir **çeşmi âhû** bul bana

(16/3)

Sevgilinin gözlerinin rengi genelde siyahtır. Gözle ilgili şehla da geçer ancak şehla daha çok tatlı şaşı bakışı anlatmak içindir.

Hind ü Yemen'den alınır fül fül kokusu siyah
 Bedir yüzde hilâl kaşlar **gözlerin süsü siyah**

.....

(118/2)

Kara gözlüm şemsten almış gül yüzünün rengini
 Kırk üç vilayet dolaştım bulamadım dengini
 Evet gönül kimi severse güzel odur ammakı
 Görenler methü senâda fakir ile zengini

(119/1)

Divanilerin birinde de sevgilinin gözünün siyahlığı zağ yani kargaya teşbih edilmiştir. Karganın çağrışımı da kara olduğundan bu yol tercih edilmiştir.

Gül yanaq lelden ağ şemi çirağ şimşad ayağ
 Ter buxağ elvan olağ çağ damağ **gözleri zağ**
 Sinesi ağ esdiri sağ bir bu sayağ bağrına dağ
 Yox ferağ durmaz qırağ açmış qucağ eymiş budağ
 Servi bağ eyler nesağ bir mürşidi-xuban gelib

(100/2)

2.1.4.1.1.6. Kaş

Kaş göz kadar önemli bir uzuv olmasa da genelde göz ile beraber hareket eden, çatılan, gözün işlerine yardım eden bir varlık olarak düşünülmüştür. Genelde hilal, keman, yay veya ebru gibi isimlerle anılır.

Sevgilinin aşığı bırakıp başkalarıyla görüştüğünü gözle beraber kaş da âşığa haber verir.

Terk edip uşşakın agyara varup yâr olduğun
 Tasdik eyler gözlerin **kaşın** demezmiydin sana

(52/4)

Kaşlar şeklini hilalden almışlardır. Gözleri sülemekle görevlidirler.

Serteser gezdim cihânı bulmadım âna misâl
 Gerdanı kâfurâ benzer kameti serv-i nihâl
 Çeşmi âhû saçı sünbül **kaşları olmuş hilâl**
 Mâil oldum ol şeh-i hûbâna düştü gönlümüz
 (9/3)

Hind ü Yemen'den alınır fül fül kokusu siyah
 Bedir yüzde **hilâl kaşlar** gözlerin süsü siyah

 (118/2)

Kaşlar çoğu kere de kemandır:

Yedi yaştan meyil verdim bir hûri yezdân güzele
 Gözü cellad kirpiği ok **kaşları keman** güzele

 (116/1)

Çare ne gurbet ilinde ben bükâlar eylerim
 Ol **keman-eb**rulara hayr-ü dualar eylerim
 Abdi der kim yine inşallah sâfalar eylerim
 Destime bir kez alaydım elini İstanbul'un
 (21/5)

Kaşlar divanilerin birinde samur-i Hindi olarak vasedilmiştir. Hindû, Hindî şiirlerde siyah rengi anlatmada sıkça kullanılır. Hintli insanların siyah derilerinden esinlenildiği sanılır.

Söyledikçe sözleri hep bir dür-i meknun ola
 İnce belli la'l dudaklı her yeri uygun ola
Kaşları sammûr-i Hindî kameti mevzun ola
 Sîm beden goce-dehen gerdânı benli bul bana
 (16)

2.1.4.1.1.7. Kirpik

Sevgilinin kirpikleri daima birer silah gibi görülür. Sevgilinin elindeki oklardır ve bu oklar gözlerin yardımı ile âşığın sinesine atılır. Âşık bu oklarla yaralanıp aşka düşer. Kaşlarda kavislerinden dolayı bu okların yayıdır.

Şeref der ki layık mıdır yandırasın canı sen
 Bir zamanlar söz vermiştin yâdında mı hani sen
Kirpiklerin ok eyleyip hedef aldın beni sen
 Al hançeri bu sinemi yar dedim olmaz dedi
 (159/3)

Kirpik yerine tîr-i müjgân veya tîr-i kazâ ifadeleri de kullanılır. Tir, ok; müjgan kirpik demektir.

Çeşmi mestanen süzülmüş sinemi kılmış hedef
Tîri müjgânın deler kanım diler illâ seni
 (54/2)

Kirpiği **tîr-i kazâ**dır kaşları olmuş keman
 Çeşmi bir cellâda benzer âşık vermez eman
 Nîce bir bülbül misâli edeyim âh-ü fegan
 Tâkatım tak oldu vallahi Süleymanım benim
 (8/3)

2.1.4.1.1.8. Saç

Divanilerde saç, sümbüle benzeyişi, kıvrım kıvrım ve uzun oluşu, siyahlığı, hoş kokusu ve cilvesi ile konu edilmektedir. Zülf diye de geçer. Sevgilinin saçı diğer uzuvlar gibi âşığın aklını baştan alır ve deli eder.

.....
 Bu meyâne derc eyledim bestesini güftesini
Mecnûn etti saçı leylâ ben teki aşuftesini
 Müyeser olmadı kısmet bir gece mihman güzele
 (116/6)

Âşık Sabit Müdâmi'ye göre sevgilinin siyah saçı kendisi gibi aşuften birisini dahi deli divaneye çevirecek güçtedir.

Sevgilinin saçı kıvrım kıvrım uzanır. Bu özelliği ile de yılanı çağrıştırır:

Kıvrım kıvrım lüle lüle zülüfler şehmâra nisbet
 İtrı attâr-ı bezistan buyumuş kibâra nisbet

 (116/3)

Ancak şekil itibariyle en çok sümbüle teşbih edilerek anlatılır:

Serteser gezdim cihânı bulmadım âna misâl
 Gerdanı kâfurâ benzer kameti serv-i nihâl
 Çeşmi âhû **saçı sünbül** kaşları olmuş hilâl
 Mâil oldum ol şeh-i hûbâna düştü gönlümüz
 (9/3)

Ey gönül qem çekme kim dildar tek canan gelib
 Dur ayağa et tevazö huriyi-gılman gelib
Saçı sünbül xalı filfil telleri reyhan gelib
 Bülbülü-divanedur gül açılıb gülşad gelib
 Ağlama ey gözlerim sirri-dili pünhan gelib
 (100/1)

Sabah erken ne gezersin bizim bağın içinde
Sümbüllerin gözü kaldı senin **uzun saçında**
 Anan senin nerde doğdu hangi ayın kaçında
 Birbirine küsenerek yıllar seni kıskanır
 (161/2)

Divanilerin birinde sevgilinin saçları tavus kuşunun tüylerini germesine benzetilerek nazlandığı söylenir. Bu nazlanma sırasında da uçları demirden olan oklar fırlatarak âşığın göğsünü yaralar.

Tavustan cilve galdırır **zülfünün** edaları
 Tuş edip sineme çalma temranlı cüdalaları
 Hazreti gırlar yedinden verdiler badeleri
 İçtim od tutuştu canıma sönmez yanar sevdiğim
 (84/2)

Saç bazen dolaşıklığı, karışıklığı ile âşığın gönlünü karıştırır. Onu olmaz işlere sürükler. Ancak yine de âşık sevgilinin saçını dünyaya değişmez.

Açma tabip yaralarım değme bana dokunma
 O yar vurmuş hançerini aksın kana dokunma
Dünyaya emsal tutarım zülfünün her telini
 Yıkma gönül sarayını Süleyman'a dokunma
 (141)

2.1.4.1.1.9. Sine

Beyazlığı, parlaklığı, saflığı ile şiirlerde sevgili vasfı için kullanılır. Sine sevgilide böyle iken âşıkta oklara hedef olan bir alandır.

Gül yanaq lelden ağ şemi çirağ şimşad ayağ
Ter buxağ elvan olağ çağ damağ gözleri zağ
Sinesi ağ esdiri sağ bir bu sayağ bağrına dağ
Yox ferağ durmaz qırağ açmış qucağ eymiş budağ
Servi bağ eyler nesağ bir mürşidi-xuban gelib

(100/2)

Mine, bazı eşyaları parlatmak için üzerlerine sürülen katmana denir. En çok da metal eşyalarda kullanılır. Bu parlaklık nedeniyle sevgilinin gerdanı da minelenmiş, mine çekilmiş gibi düşünülmüştür.

Yedi yaştan meyil verdim bir hûri yezdân güzele
Gözü cellad kirpiği ok kaşları keman güzele
Dudaklar nergis yaprağı yüzü mahtâban güzele
Memeler taze şemmâma fa'fûri fincan güzele
Mine gerdan kaddi tûbâ ince mû meyan güzele
Beden nâzik sine mermer bir karış gerdan güzele
Otuz beş yıldır simâsı hâlâ gitmez göz önünden
Hasretinden Yakup oldum Yusuf-u Kenan güzele

(116/1)

Gerdan, âşıklar tarafından kâfire de benzetilir. Âşığa zulmedicidir, söz dinlemez, kendi bildiğini okur. Bu özellikler onu kâfir yapar.

Serteser gezdim cihânı bulmadım âna misâl
Gerdanı kâfurâ benzer kameti serv-i nihâl
Çeşmi âhû saçı sünbül kaşları olmuş hilâl
Mâil oldum ol şeh-i hûbâna düştü gönlümü

(9/3)

2.1.4.1.1.10. Yüz

Yüz, sevgilinin bütün güzelliğinin görüldüğü alandır. Güzelliği gösteren yer burasıdır. Beyazlığı ve pürüssüzlüğü ile çoğu kere aya benzetilir. Bedir ifadesi ile de kullanıldığı olur. Ancak yanaklarda oluşan kızarıklık nedeniyle güle de benzetilir.

Al yanağın bedir yüzün gonca gülden lezzetli

Ben için çok kıymetlisen cevger lelden lezzetli

Özün göyçek sözün şirin dilin baldan lezzetli

Yakanıptı yoğruluptu leblerin şerbetinnen

(123/2)

Efendim **gül yüzlü** dosta ermekdir arzum benim

El bağlayıp divanında durmaktır arzum benim

(152/1)

Bedir, ayın on dördüncü gecesindeki dolunaya denir. Ayın bu gece de tamamı parlak ve düz bir şekilde görünür. Sevgilinin yüzünün güzelliği de çoğu kez ayın bu haline teşbih edilir.

Hind ü Yemen'den alınır fül fül kokusu siyah

Bedir yüzde hilâl kaşlar gözlerin süsü siyah

.....

(118/2)

Sevgilinin gül gibi olan renginin kaynağı da güneştir. Aslında herşey güneşten aldığı ışığı yansıtır. Bu bir tür hüsn-i talildir.

Kara gözlüm **şemsten almış gül yüzünün rengini**

Kırk üç vilayet dolaştım bulamadım dengini

Evet gönül kimi severse güzel odur ammakı

Görenler methü senâda fakir ile zengini

(119/1)

Ayrıca sevgilinin güzel yüzü âşığın aklını başından alacak kadar büyük bir kudrete de sahiptir.

El aman ey hubların şahı Süleymanım benim

Aklım aldı yüzünün mahı Süleymanım benim

Âşık-ı üftâdene cevretme câna her zaman

Kıl müyesser vaslını gâhî Süleymanım benim

(8/1)

2.1.4.2. Yalvarma- Yakarma

Âşıklar, divanilere başlarken, “Ya Rab veya Yar Ey, Aman Allahım Aman” vb. ifadelerle divan ayağını açarlar. Bu ayak, giriş için hazırlık anlamı taşıyan divan

ayağıdır. Bu giriş, devamında da benzer ifadelerin geleceğinin işaretidir. Divani türünde eser vermiş olan âşıkların hemen tümünde yalvarma-yakarma konusunun işlendiğini görmekteyiz. Zaten çoğu âşık divaniyi tanımlarken yahut onu anlatırken divanilerin bir yalvarış, sevgiliye seslenme olduğunu söylemektedir. Burada kastedilen sevgili çoğu zaman yaratıcıdır. Bunun yanı sıra beşeri bir sevgiliye yazılmış divaniler de vardır.

İçerisinde yalvarma yakarma ifadelerinin olduğu divanilerden biri Âşık Ömer'in :

Ey bütün dünyâyı bünyâd eyleyen Mevlâ meded
Bunca meknûnâtı icâd eyleyen Mevlâ meded
Dest-i lûtf-i kudretiyle bu vücûdum şehrine
Kâ'be-i maksûdun âbâd eyleyen Mevlâ meded

(11/1)

İfadeleri ile başlayan divanisidir. Divani baştan aşağıya Tanrı'ya bir yakarıştır. Âşık Ömer Tanrı'dan kendisi için yardım isterken, kendisinden önce yaşanmış olayları da örnek göstermektedir. Bir başka örnek de Âşık Murat Karahanlı'ya ait olan ve aşağıda ilk bendi verilen divanidir.

Sıtk ile seni seslerem ulu süphanım yetiş
Cümle derde ilaç veren tabip lokmanım yetiş
Melûl koyma bu dünyada perişan etme beni
Hem rahimsen hem kerimsen ilmi rahmanım yetiş

(125/1)

Karahanlı da yalvarma ifadelerini kullanırken yaratıcının sıfatlarını sayarak ondan yardım ve ihsan diler.

Ey gözleri mihribanım yandırma nâra beni
Ben senin âşıkınım atma kenara beni
Âşık olan maşukuna canını feda eder
Yalvarırım hasret koyma sevdiğim yâre beni

(164/2)

Murat Çobanoğlu'na ait olan ve yukarıda ilk bendi verilen divanide de yaratıcıya karşı yakarma ifadeleri ile seslenilir. Çobanoğlu'nun ifadelerine benzer ifadeler Âşık Mustafa Aydın'ın aşağıya aldığımız divanisinde de vardır:

Ey Yarabbi yardım eyle burada Mustafa'ya
 Bütün İslam âlemine sonra da Mustafa'ya
 Ol Muhammed Mustafa var orada şefaatçi
 Bağışla aziz kulunu arada Mustafa'ya
 (191/1)

2.1.4.3. Kendini Övme

Divani türünün bir özelliği de âşığa kendisini ispat etme fırsatı veriyor oluşudur. Bu durumu lehine kullanmasını bilen âşık, âşıklar arasında takdir toplar. Çünkü divani, irticalen oluşturulması kolay olmayan bir türdür ve icracıdan aynı anda çok şey ister. Büyük âşıklar, atışmalarını-deyişmelerini divani ile yaparlar. Tüm bunlar âşığa büyüklenme fırsatı da verir. Âşıkların çoğu, divanilerinde kendilerini överler, karşı tarafa ne kadar usta olduklarını göstermek isterler. Âşık Hüseyin Cavan bir divanisinde;

Nanecibin yüzü gelse birine baş eymerem
 Merdlere bu serim peşkeş namerdlere saymaram
 Her yeteni meydanımda baş atmağa goymaram
 Danışaram kamal ile kelme kelme ganginen
 (114/2)

mısraları ile kendisini över. Âşık Emrah Gülmammedov da “mendedi” redifli divanisinde kendisini aşağıdaki ifadelerle metheder:

Sadiq olduğum senete ehdi-vefa mendedi
 Telli saza mehman ol gel zövqi-sefa mendedi
 Qananlara canım qurban nadanlarla işim yox
 Serraf olsa söz sataram her söz baha mendedi
 Âşık, ilk dörtlükte kendisini bilgili oluşu ve çok iyi söz söylemesi ile;
 İdrakım var, kamalım var dost qardaşı seçerem
 Namerdlere boyun eymem merdnen zehir içerem
 Yolunda serim niyazdı bu canımdan keçerem
 Yaranandan cefakeşem her cür cefa mendedi

ikinci dörtlükte, yine kendisini akıllı oluşu, dostunu iyi seçmesi, namerde karşı mert ile birlik oluşu ile; son dörtlükte ise yine her şeyi kavrayan zekasıyla övmektedir.

Aşıq Emrah qürrelenme, bu dünyadan köçmek var
 Zalım ezrayıl elinden ecel camı içmek var
 Tükden nazik ol isratın köprüsünden keçmek var
 Bax, bunları derk eliyen keskin zeka mendedi

(111/3)

Azaflı da kendisini methettiği divanisinin ilk bendinde insan oluşu, vicdanlı oluşu ile övünür.

Yahşı yaman bir kimemse men de insan oğluyam
 Babam belli atam belli ulu cahan oğluyam
 Eslim od su hava torpag tebietden yarandım
 Saf mehebbet düz sedaget temiz vicdan oğluyam

İkinci bentte değişik yerleri gezmesi savaşlarda esir düşmesi gibi olaylarla kendisini anlatır.

Geldim gettim yerüzünü zaman zaman dolandım
 İşğalların pençesinde gariş gariş talandım
 Yad ellerde esir oldum min min oda galandım
 Tarihlerden heber alsan derdli dastan oğluyam

Son bentte de geçmişindeki tarihi kişiliklerle övünür.

Men Azaflı Mikâyıl'am öz elimin sirdaşı
 Sinem üste derya olmuş keçmişlerin göz yaşı
 Nizamiler Füzûliler Nesîmiler gardaşı
 Goca Zerdüşt Dede Gorgud Azərbaycan oğluyam

(137/3)

Büyüklenme şiirlerine iki ayrı örnek de Şemkirli Hüseyin'in aşağıda ilk bendi verilen divanisi ve

Lotuyam bambılıyam talibi- bengem sene ne
 Çox gülüb çox danışan çox da cefengem sene ne
 Ataram düşmen üçün topu tufengem sene ne
 Dördü qem barkeşiyem köhne peşengem sene ne

(55/1)

Âşık Şenlik'in aşağıda ilk bendi verilen divanileridir.

Dalmışam gam deryasına ummanda yüzen menem
Rüyamda çıhip âlemi seyredif gezen menem
Pünhanda aldım dersimi ayana çıhmaz sırrını
Ehli marfet hoş sanat mücevher lisan menem
(82/1)

2.1.5. Tabiat

2.1.5.1. Hayvanlar

2.1.5.1.1. Uçan Hayvanlar

Divanilerde çok sık olmasa da hayvan isimleri de geçmektedir. Bu isimler çoğu zaman kuvvet bakımından kendisine teşbihte bulunulan hayvan isimleri olduğu kadar, tahkir ve tezyif etme amaçlı benzetme için faydanılan hayvan isimleri de olabilmektedir.

Türk eceme ecem türke zülm eylese günahdı
Her ikisi bir kökdendi yaradan da Allahdı
Öz eline düşman kesin axır günü kütahdı
Qadir mövlam uzaq eyle **bayquşdan, sardan** meni
(4/2)

Sar, serçegillerden yırtıcı bir kuş türüdür. Baykuş ise daima uğursuzluğu ile bilinen ve pek sevilmeyen bir kuştur. Zaten Miskin Abdal, bu her iki kuştan da Allah'a sığınmaktadır. Burada aslında yapılmak istenen umuduna kalınan insanları yermek ve onlardan kaçınmaktır. Baykuş bir yerde huffaş olarak da geçer:

Sert olur ürkütme serde aklı uşşakın sakın
Lânedden pervazı **huffaşın** demezmiydin sana
(52/6)

Biçare **fervane** bilmez kasd-i sitem olanı
Garaz-ı gazap semtine can u başnan dolanı
İsde seni isdiyeni tanı gadir bileni
Hürmetsiz teklifsiz yere gelmenin faydası ne
(79/3)

Âşık Şenlik'in fervane dediği kelebektir. Kelebek genelde ışığa doğru giden ve ışığın etrafında sürekli dönen bir hayvandır. Ancak ilginç olan, etrafında döndüğü ateşe yaklaştıkça ateşin onu yakması ve sonunda öldürmesidir. Âşıklar da kendilerini genelde

bu pervaneye benzetirler. Sevgili için ölmek, âşığın istediği şeydir. Sevgilisine kavuşmak ancak ölümle olacaktır. Bu nedenle asıl önemli olan onun yolunda can verebilmektir. Tüm bu nedenler pervaneyi edebiyatta oldukça önemli kılar ve sıkça eserlerde kendisine yer bulur.

Ağlattın Sefil Şenlik'i çünkü koydun bu hâla
 Bir **şeyda bülbül** misallı gondurdun daldan dala
 Bazen yer mısır şekeri meyil vermezdin bala
 Ol rûz-ı mahşer gününde çekersin ceza gönül

(81/3)

Bülbül âşıklarla özdeşleşmiş bir hayvandır, gülbahçesinde durur ve âşık olduğu gül için durmadan feryat figan eder. Âşıklar da sevgiliye şiir söylemeyi bülbülün güle karşı feryadına benzetirler. Aştan aklını kaybetmiş, divane gibi anlamlara gelen Şeyda kelimesi ile birlikte de kullanılır.

Bülbülün bir diğer adı da andelibdir ve divanilerde bu isme de rastlamak mümkündür:

Ey dirîgâ yine bir cânâna düştü gönlümüz
 Mısır içinde Yusuf-ı Ken'an'a düştü gönlümüz
 Rûz-ı şeb feryâda âgaz eyleyim şimdengeru
Andelîbim gonca-i handâna düştü gönlümüz

(9/1)

Bin bir ismin sâhibisin şüphemiz yoktur sana
 Gece gündüz ağlayıp niyâzım budur sana
İns ü cin kurt ile kuşlar cümlesi kuldur sana
 Kul Sümmâna dert verip dermâna muhtâç eyleme

(92/3)

İns ü cin, kurt kuş birlikte kullanılan bir terkiptir ve âlemde yaratılmış bütün canlıları anlatmak için kullanılır. Yani terkipten kasıt kurt veya kuş değil yaratılmış olan bütün hayvanlardır.

Dost bağında mâlûm balın **arısı** nârincedir
 Asel-i musaffasında var ergûvan kırmızı

(118/5)

Arı, bal yapan ve sevilen bir hayvandır. Asel, bal demektir. Aynı zamanda da cennete aktığına inanılan dört ırmaktan da biridir. Arının bir cennet yiyeceğini de üretiyor oluşu onu değerli kılar ve âşık şiirinde çok sık adı geçen hayvanlardan biri durumundadır.

2.1.5.1.2. Sürüngen Hayvanlar

Nâşi hoyrat gec nâdânın her sözünde kan tutar
O sebepten sefil baykuş virânda mekân tutar
El eliyle **yılan** tutan yarisın yalan tutar
Eller ekip eller sürüp yolmanın faydası ne
(117/4)

Yılan edebiyatta genellikle düşman için kullanılan ve sevilmeyen bir hayvandır. Yılan, mar kavramı ile de geçer. Sümmani'nin bir divanisinde bu kavram kullanılmıştır. Bedenlerin gömüldükten sonra toprak altında yılan tarafından yendiği söylenmektedir.

Yaptırsan tunçtan bir hisâr imkânı mümkün değil
Âhırda gelecek bir **mâr** dehânda lisânı yer
(97/4)

Mar sözcüğünün geçtiği bir başka divanide de yılanın Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulmalarındaki rolüne telmihte bulunulmuştur.

Hak bizleri hak eyledi birliğini bilmeye
Kün diyende abad etti fa diyende ölmeye
Âdem Serendib'e düştü Havva vardı Cidde'ye
Onlar hasret mi kalırdı tavus u **mar** olmasa
(128/2)

Yürüsün Sâhib-i hâtem sancak çeküp tuğlar
Başı üsküf sırtı kaplan postlu can kullar ile
Dem çeker cephanemiz **ejder-dehan** toplar ile
Düşmana nispet azîm ünvânımız vardır bizim
(7/2)

Ejderha mitolojik bir hayvandır. Rivayete göre yılanlar hep başkalarınca öldürülmüş ama olur da bir yılan çok çok uzun yıllar birisi tarafından öldürülmezse ejderhaya dönüşür, ağzından ateş çıkarırmış. Zamanla birden fazla başı ve ayağı oluşurmuş. Baş edilmez bir canavar haline gelirmiş. İşte bu ağzından ateş çıkarma özelliği bilhassa işlenen konudur ve Hayali de şiirde topları ağızlarından ateş çıkaran ejderhalara benzetmiştir.

2.1.5.1.3. Vahşi Hayvanlar

Yürüsün Sâhib-i hâtem sancak çeküp tuğlar
Başı üsküf sırtı **kaplan** postlu can kullar ile
Dem çeker cephanemiz **ejder-dehan** toplar ile
Düşmana nispet azîm ünvânımız vardır bizim

(7/2)

Kaplan hızı ve kuvveti ile olduğu kadar postu ile de ünlü bir hayvandır. Hayali de şiirinde bu yönünü ele almıştır.

Tarihler değer verirler yiğitlerin şanına
Dikkat ile nazar eyle O Şahı Merdan'ına
Çakal eniği çıkamaz koçağın meydanına
Aslı **tilki** eş olur mu koca bir **aslana** hiç

(168/2)

Çakalın özelliği kendisi avlanmaz, başkalarının avından beslenir. Tilki kurnazlığı ve cesaretsizliği ile meşhurdur. Aslan ise en güçlü yırtıcıdır. Cesareti ve gücü yüzünden çoğu kahraman aslana teşbih edilir ve Hz. Ali için de Allah'ın Aslanı ifadesi kullanılmaktadır. Dörtlükte yine Hz. Ali'nin aslan gibi kahramanlığına değinilmiş ve diğer kişilerin tıpkı tilki ve çakal gibi ona rakip olamayacağı vurgulanmıştır. Aslanın gücü ve cesaretinden dolayı yapılan teşbihlere başka divanilerde de rastlamak mümkündür.

Yazılmış hayfâ ecel fermânı Osman Oğlu'nun
İftirâdır kamusu üstüne Osman Oğlu'nun
Pâdişâh-ı âlemin **arslanına** hayf oldu hayf
Bilmedi âlem nedir isyânı Osman Oğlu'nun

(22/1)

Ey Hayâli çok çekerler gâziler gulbang-i hû
 Sînesin eyler siper düşmâna karşı rû berû
 Pençesinden kahraman olsa halâs olmaz adû
 Yırtıcı kırk bin böbür **arslân**ımız vardır bizim
 (7/5)

2.1.5.1.4. Evcil Hayvanlar

Giymiş ol Davud zırhı miyanında Zülfikâr
 Seyreden a'dâ-yı dînin aklı oldu târmâr
 Saniyâ Alî menendi **Düldül**'e oldu süvar
 Sahib-i seyf-ü kalem arslânımız vardır bizim
 (7/3)

Düldül, Hz. Muhammed'e Mısır Melik'i tarafından hediye edilmiştir. Hz. Muhammed de onu Hz. Ali'ye vermiştir. Hz. Ali savaşlara onunla katılmış ve onun sırtında çarpışmıştır. Efsanevi bir varlıkmiş gibi anlatılan Düldül bazı özellikleri ile sıradan atlardan farklı bir hayvandır ve Hz. Ali ile birlikte anılır.

Ey Gülhanî alamadın insanlıktan payını
 Cahil ham demire benzer çekmek olmaz yayını
 Küçükler büyükten alır her zaman örneğini
 Koca **öküz** göz etmese bocazlar mı **dana** hiç
 (168/3)

“Koca öküz göz etmese dana bağırmazmış” atasözünde geçen öküz ve dana yaşlı ve genç insanlar için kullanılmaktadır. Küçük her şeyi büyüğünden gördüğü için onun yanlış veya doğrusu nesillerce yanlış veya doğru olarak devam edecektir.

Duamızda iş kalmadı kabul olmaz muratlar
 Uzak iken yakın oldu yaptığımız sey(a)hatlar
 Fennimiz ilerlemekte ünlendi icazetler
Develer ki yükse girmez yolda lezzet kalmadı
 (130/2)

Tâ kâdimden bir misâl var bülbül âşıktır güle
 Kargaya sükker yedirsen kimse almaz bir pula

Bir güzel ki seni sevip getirmez akla dile
Eşekçe onun yolunda ölmenin faydası ne (Himar)
 (117/5)

Develer ve eşekler çoğu zaman ağır işlerin altına girilmiş bir durumu veya sözden anlamayan kaba kişileri teşbih için kullanılan hayvanlardır. Eşek, şiirlerde Himar diye de geçer.

İbâdet aklına gelmez demez ölürüm yarın
 Belden aşağı konuşur aşkı eşek **himar**ın
 Leşe konmaktır âdeti alaca kargaların
 Aslı çöplükten yetişen zerâfetten anlamaz
 (170/2)

Gül yüzünden gül açılsın kara **sıçan** olma ha
 Şehd ile şîrin lisânı âfitab ol kahveci
 (61/5)

Sıçanın özelliği alttan iş yürütmesi ve olduğu yere zarar vermesi, kemirmesidir. Bu özelliği ile şiirlere konu edilir. Dertli de kahveciye tavsiyede bulunurken sıçan gibi olmamasını söyler.

Tavustan cilve galdırır zülfünün edaları
 Tuş edip sineme çalma temranlı cüdaları
 Hazreti gırlar yedinden verdiler badeleri
 İçtim od tutuştu canıma sönmez yanar sevdiğim
 (84/2)

Adı geçen hayvanlardan bir diğeri de tavus kuşudur. Tavus yelpaze gibi açılan ve rengârenk tüyleri ile bilinir. Divanide bu özelliğinden hareketle sevgilinin saçı ile aralarında bir ilgi kurulmuştur.

2.1.5.2. Vatan

Vatan hemen her türlü edebi eserde kendisine yer bulan başlıca konular arasındadır. Âşıklar da diğer şairler gibi şiirlerinde bu konuya çok ehemmiyet verirler. Divani türünde verilmiş eserler arasında da vatan konusunu görmekteyiz. Mustafa Aydın bir divanisinde vatanı sevmeyi imanlı olmaya benzetir.

İllet zillet seni bulmaz iffetini bil yeter
 Hiçbir yerde küçülmezsın izzetini bil yeter
Vatan sevgisi imandır gözünden dahi sakın
 Kimseye muhtaç olmazsın milletini bil yeter
 (192/1)

Âşık Nuri Çırağı de bir divanisinde âşık olmanın zaten vatanı sevmeyi gerektirdiğini ifade eder.

Elbette ki ben âşığım **vatanıma** âşığım
 Bayrak benim sembolümdür nişanıma âşığım
 Akıl hayâ namus gayret hepsi mevcut insanda
 Hemi şeref hemi şöret hem şanıma âşığım
 (173/1)

Zihni ise vatanı bir divanında şöyle tanımlar:

Âdeme bir ma'nide gül-zâr-ı cennettir **vatan**
 Âbı Kevser hâki kimyâ-yı sa'âdetdir **vatan**

Vatan, insanoğlu için içerisinde güller dolu olan bir cennet, Kevser suyu ve mutluluk kimyasının toprağıdır.

Sattı kasrı zer-nitâka bu mar vîrâneyi
 Bildiler halvet-serâ-yı şâh-ı ülfettir **vatan**

Bu yılan baştan aşağı altınla süslü elbiseyi, sarayı bırakıp vatanın ülfetlik şahı, halvet toprağı olduğunu gördüler.

Her deminde tâzeler bezm-i elest peymânesin
 Neş'e-bahş-i âlem-i ahd-ı muhabbettir **vatan**

Vatan her dem muhabbet ahdi ile aleme neşe bahşeden kadehi tazeleyip insanlara sunar.

Kasr-ı Cem'dir pisteri hâr olsa bâlîn-i hacir
 Başka hâb u başka râhat başka hâlettir **vatan**

İnsanın vatani olduktan sonra, yatağı diken yastığı taş olsa yine de orası ona Cem'in sarayı* gibi gelir.

Zihnî olsan mâlik-i Mısır-ı hazâin sûd yok
Mülk-i lâ-yefna bir kenz-i kanâ'attir **vatan**
(35)

“Em kanatü malün la yemfelü kenzün la yefna.” “Kanaat bitmeyen bir mal, tükenmeyen bir hazinedir.” hadisinden hareketle, Ey Zihni, vatanın yoksa Mısır hazinelerinin sahibi olsan da bunun sana faydası olmaz.

2.1.5.3. Yer Adları

2.1.5.3.1. Şehir Adları

Âşıkların divanilerinde, hususi olarak bir yerin methedildiği gibi âşığın kendi memleketini söylediği de görülmektedir.

Mevlüt İhsani bir divanisinde Adana'nın sıcağına vurgu yapmıştır.

Mevlüt İhsan ağlayarak çaldım gamlı sazımı
Yüz bin dostum vardır amma toprak çeker nazımı
Adana'da ağustosta bulamadım yazımı
Ağrı gibi başı duman kar ararsan işte ben
(142/3)

Şemkirli Hüseyin de kendisini methettiği meşhur divanisinde Azerbaycan, İran ve Gürcistan sahalarının tanınmış şehirlerini sıralar. Urmu, Salmas, Marağa, İsfahan, Çerkez, Çeçen Eli, Demir Qapı Derbendi, Quba bu şehirlerden bazılarıdır.

Şemkirli Aşiq Söyünem men burada yar eyledim
Urmu Salmas Marağa İsfahanı zar eyledim
Gezdim **Çeçen Çerkezi** ne qorxdum ne ar eyledim
Demir qapı Derbend Quba Gürcüstani xar eyledim
Tülküsen geride dur şiri pelengem sene ne
(55/6)

* Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup İran mitolojisine göre yediyüz yahut bin yıl yaşamıştır. Nuh peygamber zamanında yaşamıştır. Azerbaycan'da kendisine bir saray ve sarayda da çok süslü bir taht yaptırmış. Kendisi de süslü kaftanla bu tahta oturur güneşin doğmasıyla her tarafa ışık saçarmış. (Daha geniş bilgi için Bkz. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s.82-83).

İstanbul, gerek Türk tarihinde gerekse İslam tarihinde edindiği şöhretle çoğu edebi esere konu olmuştur. Yüzlerce roman, binlerce şiir İstanbul'un güzelliğini veya tam tersi kötülüğünü gün yüzüne çıkarmak için yazılmıştır. Abdi de

Dermedim hayli zamandır gülünü İstanbul'un
Dinlemeğe hasretiz bülbülünü İstanbul'un
Bilmezem n'işler içinde ol melek-siymâları
Gelir ise ben sorayım yelini **İstanbul**'un

ile başlayan divanisinde (21) İstanbul'u metheder.

Gider oldum hasretiyle ben de hülya semtine
Ol sebepten gitmedim ben dahi sevda semtine
Bir kerecik düşebilsem ben de **Konya** semtine
Def ederdim ol vakit işgalini **İstanbul**'un

(21)

Divani de Konya da zikredilen yer adları arasındadır.

Âşıklar kimi şiirlerinde kendi memleketlerini de yâd ederler. Şeref Taşlıova da divanisinde kendisini anlatmış ve Çıldır'ın Gülyüzü Köyü'ne kayıtlı olduğunu söylemiştir.

Adıma Şeref demişler künyedeki bu yazı
Dergâhıma çevirmişim gönül içimde güzü
Kazamıza Çıldır derler köyümüze Gülyüzü
Her tarafı dolaşırım **Kars**'tır vatanım benim

(160/3)

Benzer şekilde Âşık Şenlik Çıldır'a bağlı Suhara (Yeni adı ile Yakınsu) köyünden

Men Şenlik'em gudurettten aşk badesin içmişem
Mutalatım gayze gelif derya kimi coşmuşam
O sebepten abdal oluf bu diyara tüşmüşem
Mekânım **Çıldır Sancağı** meskenim **Suhara**'dı

(78/3)

Miskin Abdal Göyçe'li

Göyçelidi Miskin Abdal yohdu heç bir günahım

Her kelmede her ayetde sen ol benim penahım
 Puli-sirat haqq divandı ol xudadan kömeyim
 Veli sensen vekil sensen şiri Yezdan ya Eli

(3/5)

Âşık Ruhsati Sivas Deliktaşlı olduğunu divanilerinde söyleyen âşıklardır.

Tarikatim Nakşibendî'nin Halidî kolundandır
 İnabetim Hacı Şakir Efendi elindedir
 Mevludumuz **Deliktaş** derbendi belindedir
 Uyandım geldim yeni dermana bismillah ile

(69/3)

Müdami'nin divanisinde de Kayseri ve Engürü isimleri geçer. Engürü bugünkü Çankırı ve Ankara bölgesinin Bizans döneminden kalma ismidir. Pişazkom ise Aradahan'a bağlı yeni adı Kazlıköy olan yerdir.

Şâir Müdâm hiç çıkarmaz hayalinden Şemsinûr'u
 Hüsnü Yusuf Sıtkı zelha güzellikte yok kusuru
 Hilkatî Ahsen-i takvim cismi cennet kendi hûrî
 Görenler Barekallah der bu dilârâmı tekrûrî
 Velâdet yeri **pişazkom** ne yeşil ova ne koru
 Dolaştım kırkûç vilayet değil **Kayseri Engürü**
 Hiç birinde raslamadım bu dîlcûya benzer biri
 Söyledik şu müsemmeni bir bele civân güzele

(116/8)

2.1.5.3.2. Ülke Adları

Hind ve Yemen kokuların kaynağı olarak gösterilir. Sabit Müdami de bir divanisinde bu iki yerden bu özellikleri ile bahseder.

Hind ü Yemen'den alınır fül fül kokusu siyah
 Bedir yüzde hilâl kaşlar gözlerin süsü siyah
 Nur cemâlin gören göze gelir bir pusu siyah
 Sarışın saç sırma bıyık yağı masusu siyah
 Elmas kehrübârında birnevi rûsi siyah
 Tâ kadimden Kâbetullah'ın da örtüsü siyah
 Üçüncü kible de beyte'l-mâmûr hemen kırmızı

(118/2)

Nakdi'nin divanisinde de Varhan ve Malta (Güney Avrupa, Sicilya'nın güneyi) geçer. Malta şu anda İtalya'nın güneyinde bulunan bir ülkedir.

Kırk sekiz Hind'in gemisi her birisi bir kaya
Putperestler korkusundan çekti başın hırkaya
Kimisi **Varhan**'a kaçtı kimisi de **Malta**'ya
Girmemişti uykusunda düşüne İspanyol'un

(26/3)

Derviş Musa da Osmanlı ordusuna dua ederken Venedik (Kuzey İtalya'nın doğusunda Adriyatik denizi kıyılarında) ve Zara'nın (Adriyatik Denizi kıyısında bir Katolik şehri) kolayca fethedilmesini diler.

Ayet-i Nasrûn min-Allah hürmetiyçün an-karîb
Nusret ihsan eyle İslâm askerine ya Mucîb
Umarız mesrur ola şâh-u gedâ kemter garîb
Zara'nın fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda

(24/1)

Binbir adın hürmetiyçün ey Kerîm-i Zülcelal
Cümle din düşmanları olsun hemîşe pâyimâl
Âl-i Osman Devleti günden güne bulsun kemâl
Venedik fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda

(24/3)

İncelediğimiz divanilerde adı geçen ülkelerden biri de Mısır'dır. Mısır birçok özellikleri ile şiirlere konu olurken divanide Hz. Yusuf'un Mısır'da kalışına telmihte bulunulmuştur.

Ey dirîgâ yine bir cânâna düştü gönlümüz
Mısır içinde Yusuf-ı Ken'an'a düştü gönlümüz
Rûz-ı şeb feryâda âgaz eyleyim şimdengeru
Andelîbim gonca-i handâna düştü gönlümüz

(9/1)

Divanilerde ismi geçen bir başka yer adı da Aden Körfezidir. Burası incilerin çok çıkarıldığı yer olarak bilinir ve şiirlerde de bu yönü ile geçer.

Cân ü dilden pendimi gûş eyle cânâ kıl hazer
 Her gören zenneylesün inmiş semâdan mâh-ver
 Gevherî her döküle heman lisânından şeker
 Her sözü dürr-i **Aden** bir yâr-ı mahbub bul bana
 (16/4)

2.1.5.3.1. Coğrafi Yer Adları

Yüz yirmi dört bin Nebi gelipdi bu faniye
 Otuz altı sahabe dört çâr-ı yâr hani ya
 Der Şenlik'im gafil olma seyreyle sen **Ani**'ye
 Heçbir adil padişahı döndermez şada felek
 (80/3)

Âşık Şenlik'in bahsettiği Ani Kars'ın Ermenistan sınırında bulunan bir yıkık kenttir. Bugün harabe halinde olan şehri delil gösteren Şenlik dünyanın geçiciliğini dile getirmek istemektedir.

Ayrıca kimi dağ isimleri de divaniler içerisinde anılmaktadır. Everest dünyanın zirvesidir. En yüksek yer olduğu için âşık da bu uzaklık ve yüksekliği işlemiştir.

Haksız yanında dururken zulmeti görmez misin
 Karanlık gecede gördün ta **Everes**'te beni
 (156/5)

Ağrı Dağı ise Türkiye'nin en büyük dağdır. Âşık da teşbihte bu büyüklüğü kullanmıştır. Bir diğer divanide de Ağrı Dağı'nın başının sürekli karlı ve dumanlı oluşu işlenmiştir.

Ağrı Dağı'ndan ağıram, bir kimse kıpratamaz
 Birden hamle etse Rüstem gözümü kırptıramaz
 Tutsa Heydar kuşağımdan yerimden oynatamaz
 Hazreti pir bağlamıştır öyle bir kemerim var
 (109/2)

Mevlüt İhsan ağlayarak çaldım gamlı sazımı
 Yüz bin dostum vardır amma toprak çeker nazımı
 Adana'da ağustosta bulamadım yazımı
Ağrı gibi başı duman kar ararsan işte ben
 (142/3)

2.1.5.3.4. Mitolojik Yer Adları

Sînesi **Bâğ-ı İrem** hem gonca femsin nâzenîn
 Dişleri lü'lü-yi lâlâsın güzellerden güzel
 (87/3)

Bâğ-ı İrem*, inanışa göre bir kral tarafından cennete benzetilerek yaptırılan, çok güzel bir bahçenin adıdır. Ancak bu bağ yaptıran kralın kendisini Tanrı yerine koyma iddiası yüzünden, büyük bir tufanla bu bağ mahvolur ve kaybolur. Edebi eserlerde sıkça geçen bu bahçe, her türlü güzelliğin benzetildiği bir mazmun halini almıştır. Emrah da bir divanisinde bu bahçeye teşbihte bulunur.

Der ki Mecnûnî: Güzel düştüm mahabbet râhına
Kûh-ı Kaf olsa dayanmaz ben fakıyrin âhına
 Ey sabâ bizden selâm et o güzeller şâhına
 Dâhil olsun meclis-i irfâna bayram günleri
 (25/3)

Kaf Dağı, dünyanın etrafını kuşattığına ve Yecüc Mecüc, Anka Kuşu gibi varlıkların arkasında kaldığına inanılan, aşılması güç bir masal diyarıdır. Semayı yeri göğü bu dağ silsilesi kuşatmıştır¹⁶⁰. Âşık da bu büyüklüğü kullanarak derdi için çektiği ahın ne denli güçlü olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Çıktı **Serendip Dağı**'nda âh u figân eyledi
 Affetti Mevlâ günâhın murat aldı encâmı
 (94/2)

Serendip Dağı Hindistan'ın Seylan bölgesinde bulunan yüksek bir dağdır. Hz. Âdem'in yeryüzünde ilk ayak bastığı yer olarak kabul edilir ve şiirlerde de bu yönü ile dile getirilir.

2.2. DİVANİLERDE DİL VE ÜSLUP

Divaniler, dil bakımından diğer âşık şiiri türlerine oranla daha ağır olsalar da bütün bir şiir geleneği içerisinde sade ve anlaşılır bir dil özelliği taşırlar. Divaniler, Türk dilinin tarihi sürecini, diğer türlerle aynı oranda takip etmiştir. Kimi dönemler özellikle

* Daha geniş bilgi için Bkz. Turgut Karabey, *Ahmet Paşa Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 51.

¹⁶⁰ Pala, s. 222.

17. ve 18. yüzyıllarda divan edebiyatının ve aruz vezninin de etkisiyle ağır ifadelerin, mazmunların ve Türkçe dışındaki dillerden anlaşılması güç terkiplerin kullanıldığı olmuştur. Ancak âşıklık geleneği saray muhitiden çok kahvehanelerde icra edildiğinden bu gelenekte icra edilen eserlerin dili de halkın anlayacağı seviyededir.

Divani için dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da türün belirli bir coğrafyasının varlığıdır. Diğer türlerden farklı olarak divaniler daha çok Doğu Anadolu'nun kuzeyi ve Azerbaycan (Güney Azerbaycan denilen İran toprakları da dâhildir) bölgelerinde yaygın olduğundan bir takım yerel ifade ve kelimeler de dikkat çekicidir.

2.2.1. Başlangıç İfadeleri

Divaniler meclisin açılış parçalarıdır. Bu başlangıç hem meclis için hem de açılış yapan âşık için önemlidir. Görüşme imkânı bulduğumuz her âşık, divaniyi tanımlarken “âşığın ses anahtarıdır” ifadesini kullanmıştır. Bu, birazdan okunacak türküler için âşığın sesini akort etmesi anlamına gelir ki âşıklar divanları okurken türkü gibi değil de şiir okumuşçasına bir eda takınırlar.

Divaniler okunmaya başlamadan evvel müziksel bir giriş yapılır, bu müzik aynı zamanda “divan ayağı” terimi ile de karşılanan ve yöresel isimler alan bir müziktir. Konya Divan Ayağı, Ankara Divan Ayağı vb. Daha sonra âşık birtakım giriş ifadeleri ile divan okumaya hazırlanır. Bu ifadeler “yar yar, yarey yarey, ah aman aman, ah hele” ve kimi yerel olanları “Ade deyir, ay aman aman” vb.dir. Sesi hazırlayan ifadelerdir ve âşığa rahat okuma fırsatı verir, sesini açar.

2.2.2. Kullanılan Hazır Söz Kalıpları

Âşığın dili, günlük konuşma dilidir ama bu konuşma dili kimi kalıp ifadelerle bambaşka anlamlar kazanabilmektedir. Âşıklar arasında kullanılmakta olan hazır bir takım söz kalıpları vardır ve şiirlerde bu kalıplara müracaat edilir. Bu kalıplar usta-çırak geleneği içerisinde âşık tarafından kendinden önceki âşıklardan öğrenilir. Aynı kalıp, aynı kişilerden, farklı kişiler tarafından aynı derecede öğrenildiğinden, kullanımda farklı kişilerde aynı sözlere rastlanır. Bu da bazen birbirine oldukça fazla benzeyen hatta aidiyet tartışması yaratan şiirleri doğurur. Bir âşığa ait bir şiir başkası tarafından söylenmiş de bu âşığa mal edilmiş izlenimi kazandırabilir.

Bu söz kalıplarından birkaç örnek aşağıdaki gibidir:

“Dedim dedi” söz kalıbı sadece âşık şiirinde değil tüm halk şiirinde de kullanılır. Âşıklar arasında divani içerisinde bu söz kalıplarının kullanıldığı örneklerden üç tanesi Zihni’ye ait olan 38 numaralı ve

Ey sabâ cânâne dedin mi dedim **dedim dedi**
Düştüğüm efgâne dedin mi dedim **dedim dedi**

(34/1)

beyiti ile; Dertli’ye ait olan 41 numaralı ve

Dilbere gülşâne doğru gel **dedim** gelmem **dedi**
Remz-i âşıkâne doğru gel **dedim** gelmem **dedi**

(41/1)

beyiti ile başlayan divaniler ile Şeref Taşlıova’ya ait 171 numaralı ve

Sevdiğim çeşme başında dur **dedim** olmaz **dedi**
İçim yandı bir yudum su ver **dedim** olmaz **dedi**
Öyle bir derde düşmüşüm çaresi mümkün değil
Sevgi mehlemi sendedir sar **dedim** olmaz **dedi**

(159/1)

dörtlüğü ile başlayan divanidir.

Benzer bir söz kalıbı da “Altının değerini sarraf bilir, elmasın değerini anlayan bilir”dir. Bu söz kalıbının kullanıldığı divanilerin bazıları şunlardır:

Çay olmağın paklığında durma yuyun paka çıx
Doğru – düze yol açıqdı ne qar-boran ne palçıq
Miskin Abdal dolansan da ayaqyalın başaçıq
Zer qedrini zerger biler zaylara tay olmusan

(6/3)

Aşıq Esed xeyal ile geşt ele dünyanı gez
Müxennete sirrin verme esli düz olanı gez
Zer qedrini zerger biler metahın alanı gez
Her nadan sözün satma qalsa zarar eylemez

(103/3)

Mehemmedem qorxum budu bu iqrar yalan ola
Naşı serraf pozğun sala seyrağb talan ola
 Ele cana can qıyqınan qedrini bilen ola
 Her naşıynan hemdem olma yar qadasın aldığım
 (24/3)

Derdim çohdu kime deyim yohdu derd bilen hekim
Serraf sensen aç hırd ele lel'i gevherdir yüküm
 Şah-ı Merdan sayesinden kimseden yohdu pakim
 Sıdg-ı dille sığınmışam men ummandan keçmişem
 (67/2)

İnsan olan can incitmez gönül yapar sevinir
 Aklı olan bir zerreden hisse kapar sevinir
 Ver eline bilmeyenin **tabak dolusu inci**
Asla bilmez kıymetini yere seper sevinir
 (174/1)

“İşte ben” söz kalıbı da çok kullanılır. Bu divan edebiyatında kendisinden önce şiir yazarlara nazire yazmaya benzer bir durum olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Mevlüt İhsani'nin;

Hayatına yüz yenilmiş zar ararsan **işte ben**
 Gül yanında kan ağlayan har ararsan **işte ben**
 Yaktı yıktı viran etti feleğin fırtınası
 Dolu döğmüş sel götürmüş yar ararsan **işte ben**
 (142)

Mustafa Ruhani'nin;

Yükle bana dem yükünü çeken dersin **işte ben**
 Gece gündüz göz yaşını döken dersin **işte ben**
 Aradığın sarraf benim satarım mücevherat
 Ardiyesi hurda dolu dükkân dersin **işte ben**
 (153)

ve Veysel Şahbazoğlu'nun;

Gönül aynası lekeli kir ararsan **işte ben**
 Emrineki amadeyim er ararsan **işte ben**

İlim şehrine girmişim ne kapım var ne bacam
Sarraf lisanından anlar dür ararsan **işte ben**

(131)

dörtlükleri ile başlayan divanileri bu duruma örnektir.

2.2.3. Armoni

Armoni, şiir mısralarındaki seslerin birbirine benzemesi yolu ile sağlanır. Bu benzeşim ünlüler ile sağlanıyorsa asonans, ünsüzler ile sağlanıyorsa buna da aliterasyon denir.

Hem aliterasyon hem de asonansın bir arada olduğu bir divanı örneği Karşı Âşık Ensar Şahbazoğlu'na aittir:

Görünmeyen mucizeler zahmette rahmet gizli
Her afete afet deme afette gudret gizli
Umutsuz umut bekleme umut olsun umudun
Vuslatta vuslat aradım gurbette hasret gizli

Divaninin ilk bendindeki **a**, **e** ve **u**'lar asonans; **m**'ler ise aliterasyondur.

Zamanı zaman tüketir yaşı yılla tartarlar
Paha da yakutu elmas taşı pulla tartarlar
Başmakçı baş belasıdır başı dille tartarlar
Her bedelin bedeli var iffette gayret gizli

Âşık ikinci bentte ise armoniyi, **a**, **l** ve **r** sesleri ile sağlamıştır.

Âşık Ensar Şahbazoğlu an devrilmek üzere
Güneş doğar gün dolanır gün devrilmek üzere
Canımdan can rucu eder can devrilmek üzere
Sakın guru beden sanma vucutta hikmet gizli

(184)

Son bentte de **n** ve özellikle üçüncü mısradaki **c** sesleri de güzel bir aliterasyondur.

2.2.4. Ritim

Bir mısradaki seslerin veya durakların düzenli bir biçimde tekrarlanmasından doğan ses uyumuna dizem veya ritim denir. Şiirlerde ritmi oluşturan unsurlar vezin ve

kafiyelenmedir. Küçük parçalar halindeki birlikler, bir araya gelerek büyük ölçüyü oluştururlar.

Mısralardaki duraklar ritim parçalarıdır. Her mısradaki aynı duraklar etrafında bir ses uyumu meydana getirilir. Divanilerin hece ile yazılanları genelde $4+4+4+3=15$ veya nadiren $4+4+3+4=15$ şeklinde duraklandırılır.

Hem hayyumsen / hem gayyümsen / hem cabbarsan / hem celil
 Hem ehedsen / hem semetsen / Kur-an'ın bi / ze delil
 Hem Halıksan / hem Barıksan / bizi eyle / me zelil
 Müşgülüm had / den aşıptı / derde derma / nım yetiş
 4 4 4 3
 (125/2)

Aruz ile yazılanlar ise zaten *Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün* kalıbı ile yazıldığından duraklar değişmez.

Ger çi is yan /sız ne müm kün /ol ma mak nev'/i be şer
 Râh -ı â dab / öğ re nib er / kâ nı nı bil / mek hüner
 _ v _ _ / _ v _ _ / _ v _ _ / _ v _
 (61/2)

Azerbaycan ve İran sahası âşıkları, divanilerini bir mısrayı $4+4=8$ ve $4+3=7$ şeklinde ikiye bölerek yazarlar. Ya da önce 7 sonra 8 gelecek şekilde sıralarlar. Bu divaninin okunduğu havayla da ilgilidir. Kaynaklar divanileri şu şekliyle verirler:

Qedd eyilib xeyal dönse $4+4=8$
 Baxtın olmaz ilhamın $4+3=7$
 Ruhun öler gözün görmez
 Artar derdü elemin
 Şükür zikrin qebul etmez
 Xaliqi-rebbül-elemin
 Etiqadın düz olmasa
 Sirrin aşkar eylemez
 (103/2)

Qedd eyilib, xeyal dönse baxtın olmaz ilhamın
 Ruhun öler gözün görmez artar derdü elemin
 Şükür zikrin qebl etmez Xaliqi-rebbül-elemin
 Etiqadın düz olmasa sirrin aşkar eylemez

2.2.5. Kelimeler Dünyası

Usta-çırak geleneği içerisinde yetişen âşıklar, yukarıda da değinildiği gibi, birbirlerine çok yakın şiirler oluşturabilmektedir. Kendilerinden bir önceki dönemde yetişmiş usta bir âşık, bir sonraki dönemde çırağı olsun olmasın bütün âşıkları etkiler. Bir ustadan önce saz, sonra söz öğrenilmesi yolu ile zaten yetişmekte olan âşığa bir hayli şiir kelimesi yüklenmektedir. Yetişen âşık, aslında farkında olmadan usta malı şiirler ve çok işlek ayaklar vasıtasıyla, iskeletini oluşturduğu şiire yeniden can vermektedir.

Divanilerde kullanılan kelimeler, divaninin oluşma zamanı ile de ilgilidir. Örneğin ordu şairi de denilen 16, 17 hatta 18. asır âşıklarında vatan, mücadele, devlet vb konularla ilgili kelimeler daha yoğundur. Aynı şekilde özellikle son dönemde görülen kültürel yozlaşma ile ilgili kelimeler de son dönem âşık şiirinde daha fazla görülmektedir.

Divanilerde kelimelerin kullanım sıklığına ilişkin bilgiler şöyledir:

Bedenle ilgili kavramlardan en çok kullanılanları “el” ve “dil”dir. Divanilerin nasihat edici özellikleri göz önüne alındığında, bu durum şaşırtıcı değildir. Kişi eline ve diline sahip olduğu sürece başına bir iş gelmeyecektir.

Duygusuz sevgiden bilmez yare gönül bağlama
 Adaletsiz bir insanın önünde **el** bağlama
 Bir gün gelir rüya olur eserin dilde kalır
 Her zaman mert ile konuş namerde bel bağlama

(188/1)

Söyleyin cahil olana fazla **dil** uzatmasın
 Cehalete destek olup kamaleti atmasın

(158/1)

Tabiata dair kelimlerden en sık kullanılanları “gül” ve “bûlbûl”dür. Bu iki kelime aynı zamanda aşka dair eserlerde sıkça rastladığımız iki mazmundur. Âşık ile maşuk, âşık şiirinin belki de varlığını kendilerine borçlu olduğu kavramlardır. Bu nedenle divanilerde en çok onlar zikredilir. Onları Anasır-ı Erbaa denen dört unsur takip eder; hava, su, ateş ve toprak.

Biz bu bağın bağbanıyız **gül** alır **gül** satarız
 Hak yolunun kervanıyız yolsuza yol atarız
 Ask **gül**ünün **bûlbûl**üyüz dilsiz dil katarız
 Mürsel Sinan gam içinde demimiz demdir bizim
 (180/3)

Renkler arasında da en fazla “kara” renk geçer. Kara, derdin, kederin, ızdırabın, ulaşamamanın rengidir. Âşık, derdi olandır, kavuşamayandır. Bu nedenle kendisini tasvire başladığında kullanacağı renk kara olacaktır.

Ruhani’yim ruhum güler yaramı yar açalı
Kara bahtım beyaz olsun yeşil göster aç alı
 Taş dibinde tütüya biter üstünde **kara** çalı
 Aşağı bak yukarı bak hissebent ol örnek al

(151 /4)

Sayılar arasında da en çok “bir” zikredilir. Bir, Allah’ın birliğinin ve tekliğinin sıfatıdır. Divaniler dini konuların bol işlendiği âşık şiirleridir. Dolayısıyla bir kelimesi de kendisine çokça yer bulur. Bir sayısının başka bir özelliği de hemen hemen her türlü durumla ilgili sıfat yapılabilmesidir.

Bizi yoktan var eyleyen gani sübhân **birdir bir**
 Ab u ateş aşkı olan gönül insan **birdir bir**
 Bir meniden halk eyledi on sekiz bin âlemi
 Can ile cinni içinde cümle cihan **birdir bir**
 (33/1)

Fiillerden ise en sık kullanılanı “et-“dir. Âşıklar divanilerinin sevgiliye yakarış olarak tanımlarlar. Bu durum ister istemez sevgiliden bir isteği doğurur. En güçlü istek ise duadır. Dualar da hep emir kipiyle kurulur. Bunun nedeni isteği en güçlü bir şekilde iletme. Bütün duaların sonunda da genellikle –et fiili kullanılmaktadır.

Ey Figanî zikr ü fikrim yâ kerim ü yâr gafur
Cümlemiz nâr-ı cehennemden halâs **et** Rabbena
(58/5)

2.2.5.1. Sayılar

Sayıların gerek mitolojik değerleri ve gerekse İslamiyetin kabulü ile yüklendikleri anlamlar düşünüldüğünde eserlerde neden bu kadar fazla kullanıldıkları anlaşılır. Her bir sayının üzerinde dikkatle durulması gerekmektedir. Örneğin bir (1) sayısı tekliği, birliği, Tanrı’yı ifade eder, Arap harfleriyle elif, ebced hesabıyla da birdir ve Allah’ın birliğini anlatmada ona müracaat edilir.

Bizi yoktan var eyleyen gani sübhân **birdir bir**
Ab u ateş aşkı olan gönül insan **birdir bir**
Bir meniden halk eyledi **on sekiz bin** âlemi
Can ile cinni içinde cümle cihan **birdir bir**

Bir ağaçta **iki** elma ikisi bir kimsedir
Sekiz derviş otuz hacı birisi gül üstedir
Üç yüz altmış altı gündür **on iki** burç üstedir
Leyl ü nehar gerdiş eyler mah-ı tâbân **birdir bir**
(33/1-2)

İkinci bentte geçen iki elma, sekiz derviş, otuz hacı, bir gül, üçyüz altmış altı gün ve on iki burç rumi takvimle ilgilidir. Rumi takvimde 6 Mayıs ile 8 Kasım arasına Hızır, 8 Kasımdan bir sonraki 6 Mayıs’a kadar olan kısma da Kasım günleri denir. Yani bir yıl ikiye bölünür. Âşığın iki elmadan kasdı bu iki dönem olsa gerektir ki bir yılı tamamlarlar. 30 hacıdan kasıt bir ayın otuz günden oluşmasıdır. Bu ayların yedisi 31 gün, beşi 30 günden oluşur. Şubat ayı da bazı yıllar yirmidokuzla çıkar. Şubat ayından gelen bir gün ile - ki gül üstedir- yedi ayın artık bir günü de 8 derviş eder. Bu bir aylık süre 12 ay dönümü ile 366 günü yani bir seneyi doldurur.

Ey gönül sahibi uyan yatma derin gaflette
Yedi gece **yedi** gündüz **yedi** esasına bak
 Mana gözü kalpte gizli bakan göz bakadursun
Yedisi yer **yedisi** gök **yedi** esasına bak

Gelip geçici dünyanın âlem-i cismaniyet
 Hakkın yolunda can verir âlem-i beşeriyet
 Mekke Medine baş tacı âlem-i rububiyet
Yedi kez tavaf edilir **yedi** esasına bak

Yüce mevlam muktedirdir gulunu affetmeye
 Günahkârı bağışlayıp tekrarı saf etmeye
 Nefsi hevadan gurtulup şeytanı def etmeye
Yedi taş ile taşlanır **yedi** esasına bak

Rezaletten kenar gezen, sakınıpta sakınır
 Öz özüyle bütünleşen çevresine bakınır
 Yüce mevlanın kalamı avaz ile okunur
Yedi kıraat üzere **yedi** esasına bak

Âşık Ensar Şahbazoğlu kendine yok yararı
 Tahammül sabır etmiyen kendi görür zararı
 Arzın merkezinde gizli hakkın emri, gararı
Yedi narı cehennemi **yedi** esasına bak

(185)

Yaşar Çoruhlu, “Türk Mitolojisinin Ana Hatları” adlı eserinde, yedi sayısı ile ilgili, İslami inanışlarda yaygın olarak karşımıza çıktığını, Allah’ın göğü yedi katlı olarak yarattığını Bakara Suresi 29. ve Mü’minun Suresi 17. Ayette bildirdiğini söyler. Hac’da Kâbe’nin yedi kez tavaf edilişi, Safa ile Merve arasında yedi şart uygulanması, yedi gidiş dönüş yapıp yedişer taşla üç kez Şeytan taşlanması, tasavvufta bedenin ruhsal güçlerin toplandığı yedi noktasının bulunması, dünyayı çevreleyen dokuz felekten yedi tanesinin, yedi gezegenin feleği olmasını, yine tasavvufta yedi çeşit

neftsen söz edilmesini, kuzey yarım küredeki Süreyya (Ülker ya da Pervin) yıldız kümesinin yedi yıldızdan meydana gelmiş olmasını örnek olarak sayar.

Çoruhlu eserinde, yedi sayısının en çok cehennem konusuyla ilgili olarak geçtiğini, Kuran'da Hicr Suresinin 44. ayetinde cehennemin muhtemel yedi kapısı olduğunun beyan edildiğini, öte yandan Kuran'ın yetmiş yedi ayetinde cehennem konusunun yer alması da yedinin katları olan bir sayı olması bakımından ilginç oluşuna değinir.

Yedi Uyurlar ya da Ashab-ı Kehf (mağara arkadaşları) kıssası Kehf Suresinde (9-26.ayetler) anlatıldığını ifade eden Çoruhlu, minyatürlerde Peygamberin Burak üzerinde, Tanrı katı sayılan arşın yer aldığı yedinci göğe çıkmasına dikkat çeker.

Yedi sayısı ile ilgili ayrıca Bektaşî giyiminde de simgesel anlamda birtakım erdemleri ifade etmek üzere yedi kere bağlandığını, Bektaşî tacının yedi dilimli olanına güneşe izafeten şemsi taç denildiğini, Kadiri tarikatının Eşrefî koluna mensup olanlarının giydikleri taçların da yedi dilimli olmasını sayar¹⁶¹.

Âşık Ensar Şahbazoğlu da yukarıdaki divanisinde yedi rakamı üzerinde durmuş ve yedi kat gök, yedi kat yer, Kabenin yedi kez tavafını, şeytanın taşlanışını, kıratın yedi çeşidini ve yedi cehennemi ustaca işlemiştir.

Yedi kat yer yedi kat gök arşın kürsün arası

Sekiz cennet yedi cahim yedi mizan darası

Yedi derya ay ile gün ol Fatiha suresi

Yüz dört kitap bunda mevcut nur-ı Kur'an'dan geçer

(145/3)

Mevlüt İhsani de divanisinde göğün ve yerin yedi katından bahseder. Fatiha Suresi de yedi ayetten meydana geldiği için Seb'ül- Mesani denir.

Son mısradaki geçen 104 kitabın açılımı ise şöyledir. Allah tarafından 10 Suhuf Hz. Âdem'e, 10 Suhuf Hz. İbrahim'e, 30 Suhuf Hz. İdris'e, 50 Suhuf Hz. Şit'e ve Tevrat, Zebur, İncil, Kur'an-ı Kerim'le birlikte toplam 104 eder.

Aramızda bir senet var **beş** yerinden imzalı

Altı maddeye yazılmış onun erkânı yolu

¹⁶¹ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 206-207.

Otuz iki pul yapışmış tamam elli dört dalı

Sekiz pencereden baktım yerlerin güzelidir

Sayıların bir giz gibi, bulmaca gibi istiare yoluyla anlamları şairler tarafından çokça işlenen bir durumdur. Âşık Şeref Taşlıova da divanisinde beş yerinden imzaladığı senetle “İslamın beş şartını”, altı madde olan “İmanın esaslarını”, otuz iki pul ve elli dört dal “Otuz iki ve elli dört farzı” anlatır. Sekiz ise cennetin simgesidir.

Yirmi dördte beş defadır verirsen borcun yeter

On yediye yirmi ek var üçü de katsan yeter

Şeref der **on iki** yoldan girer elli iki katar

Aldım **dördü** sattım dörde karların en güzelidir

(162)

Yirmi dördte beş defa olan, bir gün içerisinde kılınacak “beş vakit namazdır”; on yediye yirmi ek var üçü de katsan dediği “beş vakit namazdaki rekâtlardan farz olanı on yedi, sünnet olanı yirmi ve vacib olanı üçtür”; on iki yol, on iki ay, elli iki katar, elli iki haftayı; dört ise “bir yıl içerisinde geçen dört mevsimdir.” Tüm bunlar bir yılın parçalarıdır.

Ayrıca Cennetle özdeşleşen sekiz rakamı dikkat çekicidir. Sekiz kapısının olduğuna inanılan cennet için bu sayı sıklıkla geçer. Bir başka örnek de Âşık Ruhsati mevcuttur.

Cennete **dört** ırmak akar dört mü'minin gözünden

Besmeleyle devam eden nuş ederler gözünden

Melekler raksa gelirler besmele avazından

Sekiz cennet zeynolup doldu bismillah ile

(70/3)

Dörtlükte geçen dört sayısı da cennette aktığına inanılan dört ayrı ırmağı ifade etmek için kullanılmıştır.

Divanilerde geçen bir başka sayı da yetmiş iki buçuktur. Bu sayı da yaratılmış olan bütün milletleri ifade etmek için söylenen kalıp bir ifadedir. Divanilerde de bu özelliği ile geçer.

Nice gaflet uyhusunda melul melul yatarsın

Yetmiş iki buçuk fırka çıkmaz yola çatarsın

Yakalarsan dağ başında ya menzile yetersin
 Hizmet et Ruhsat gibi çobana bismillah ile
 (69/4)

Bizleri yoktan var ettin aslımız Âdem’le Havva
 Nesiller fazlalaştıkça başladı bitmeyen dava
Yetmiş iki buçuk millet her birisi kurdu yuva
 Sana inanan Müslüman asla gitmedi inkâra
 (195/3)

2.2.5.2. Renkler

Renklerin en güzel işlendiği divaniler Âşık Posoflu Müdami’ye aittir. Müdami “Kırmızı” redifli şiirinde renkleri çok farklı açılardan işlemiştir:

İptidâki odur âba damladı kan kırmızı
 Adem oğlunda görüldü böyle nişân kırmızı
 Dört renk aldı yeryüzünde oldu beyân kırmızı
 Sarı, beyaz, kara hem de bazı insan kırmızı
 Muhtelif renkler belirdi oldu elvân kırmızı
 Levh-i mahfûz çerçevesi aynel âyân kırmızı
 Anun çün sarrafta makbul lâl-i mercan kırmızı

Kırmızı renk savaşın, kahramanlığın, kanın, mücadelenin rengidir. Müdami bir kan damlasından bahseder ki bu insanın yaratılışına telmihtir. Zira Kur’an-ı Kerim’de “*Biz insanı bir kan pıhtısından yarattık*¹⁶²” ayeti vardır. Müdami divanide kırmızıyı insan renklerinden biri olarak da sayar.

Hind ü Yemen’den alınır fül fül kokusu siyah
 Bedir yüzde hilâl kaşlar gözlerin süsü siyah
 Nur cemâlin gören göze gelir bir pusu siyah
 Sarışın saç sırma bıyık yağı masusu siyah
 Elmas kehrübârında birnevi rûsi siyah
 Tâ kadimden Kâbetullah’ın da örtüsü siyah
 Üçüncü kible de beyte’l-mâmûr hemen kırmızı

¹⁶² Alak suresi 2. Âyet, Yazır, s. 597.

Siyah/kara renk genelde sevgilinin güzelliğini işlemede kullanılır. Ancak edebiyatımızda özellikle Dede Korkut hikâyelerinde “Kara donlu kafir” veya kızı olmayanların oturtulduğu “Kara çadır” veya ikram edilen “Kara koyun yahnisi” vb. veya deyim ve atasözlerimizde kara/siyah genelde olumsuz anlamdadır. Ancak divanide siyaha olumlu bir açıdan bakılmıştır.

Fitnelikte yok manendi bulunmaz dengi sarı
 Alem-i İslâm’da bazen her bir ahengi sarı
 İcat eder bin bir hile ile topu tufengi sarı
 Dinsiz melûn son deminde çıkarır cengi sarı
 Ne Samed ne Sanem tanır ne çalar çengi sarı
 Nesli hemi esferdendir gözü gök rengi sarı
 Kan döker yandırır ateş olur meydân kırmızı

Sarı renk, genelde olumsuzluğun, hastalığın, fitneliğin rengi olarak görülür. Kıyafetnamelerin genelinde bu duruma rastlanmaktadır. Hamdullah Hamdi’nin meşhur eserinde sarı renk için; “*Rengi ol âdemün ki sufretdür / Kalbi kalb u işi hıyânetdür*¹⁶³,” der. Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri de Marifetname adlı eserinde sarı ile ilgili; “*Kim ki saçtı sarıdır / Kibr ü gazab kâridir*¹⁶⁴” ifadelerini kullanır. Aynı renk için kullanılan başka ifadeler arasında “*Sarı renk aynı zamanda hastalığın sembolüdür. Yüzün sararması da bir hastalık alameti gibi görülür. Sarıbeniz*¹⁶⁵.” ifadeleri de gösterilebilir. Müdâmi de sarı renkten bahsederken benzer ifadeler kullanmaktadır. Müdâmi’de de sarı renk cengin, fitneliğin, hilenin rengidir.

Fiatı gören bahâ der bazı mermer de beyaz
 Kocalık nişânesidir mûylarım serde beyaz
 Akibet yahşi zamanan şap ta şeker de beyaz
 Ayvan otağımı saz kal kireç duvar da beyaz
 Saymakla ismi bitmez kağıtta kar da beyaz
 Son demimde meyitime kefenim sar da beyaz
 Açılsın mezar üstünde gül ü reyhan kırmızı

¹⁶³ Numan Külekçi, *Mesnevi Edebiyatı Antolojisi*, II Cilt, Aktif Yayınevi, Erzurum 1999, II, 23.

¹⁶⁴ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname (Sad: Turgut Ulusoy)*, Gümüş Basımevi, Erzurum 1990, s. 154.

¹⁶⁵ Cevad Hey’et, “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”, (Haz: Sadık Tural, Elmas Kılıç), *Nevruz ve Renkler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 60.

Beyaz temizliğin, paklığın, saflığın rengidir. Beyaz rengin en fazla kullanıldığı yer ise ölümle alakalı durumlardır; mesela kefenin beyaz olması ve ölüme yaklaşmak olan ihtiyarlığın işareti olan saçların beyazlamasıdır. Divanide de aynı ifadelere rastlamaktayız.

Alayinci semâdaki birisi nârincedir
 Mavi dalda yeşil önde gerisi nârincedir
 Şükûfe rengi lisânı Fârisî nârincedir
 Nevbahar rengi madenin sarısı nârincedir
 Behil lâyed huli'l Cennet harisi nârincedir
 Dost bağında mâlûm balın arısı nârincedir
 Asel-i musaffasında var ergûvan kırmızı

Mısrada geçen “Behil lâyed huli'l Cennet”, “Cimri cennete giremez” anlamına gelen hadistir. Mavi ve yeşilin güzelliği anlatılırken bir çiçek kompozisyonu yapılmış ve Farsça da bu çiçeğe teşbih edilmiştir. Tabiat içerisindeki renkli çiçeklerden elde edilen bal da divanide kendisine yer bulmuştur. Zira “Asel” kelimesinin sadece bal anlamı yoktur, aynı zamanda cennette akmakta olan dört ayrı suyun birisi de Asel’dir. Bu da dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir.

Sarışın dilberlerin dikkâtle baktım cavi gök
 Serteser dünyayı tutmuş kubbe eflâk mavi gök
 Bir kavil Kaf dağının da rengin almış mavi gök
 Andan almış çinî bir renk söylenir müsâvi gök
 İbret nazar ile baksan cümlesidir mavi gök
 Şeş cihete şarka garba rengi aynı mavi gök
 Bir kemer sarmış meyâna belli beyân kırmızı

Mavi daha çok gökyüzünün anlatımında başvuru renktir. Şair mavi rengin her tarafı nasıl kuşattığını, her bir yöne eşit derecede olduğunu vurgulamaktadır.

Mavi gölde reftâr eyler sunalar peri yeşil
 Güle aşûfte bülbüller muyları sarı yeşil
 Haktaâla ilk yarattı zebercetvârî yeşil
 Bir kavil Cebrâil’in de kanadı peri yeşil

Anası nev-bahârdandır dünya her yeri yeşil
 Der Müdâmî dört tac indi hem beyaz sarı yeşil
 Beyaz tacı Resul geydi Şâh-ı merdân kırmızı

(118)

Dünyanın her bahar yeniden yeşermesi, tabiat ananın yapmış olduğu bir doğum gibi düşünülmüştür. Bülbüllerin ve sunaların yeşil renkleri zikredilmiştir. Ancak farklı bir durum olarak Dede Korkut'ta duyduğumuz "Al Kanatlı Azrail"* burada yeşil kanatlı olarak geçer. Yeşil, İslam inancıyla da birleştirildiğinden alemin varlığının, renginin yeşille anlatılması şaşırtıcı değildir. Bunun yanı sıra bahsi geçen dört tac arasında Kırmızı'yı Hz. Ali, Beyaz'ı Hz. Muhammet giymiştir. Kırmızı'nın savaş, kahramanlık ve kan çağrışımlarını düşünürsek Hz. Ali'nin neden kırmızı giydiği anlaşılmaktadır; bununla birlikte Beyaz nurun rengidir, masumiyetin, temizliğin rengidir ve peygamber de bu rengi giymiştir.

Tüm bunlardan ayrı parça parça geçen bazı renkler ise şöyle kullanılmıştır:

Gevheri, sevgilinin saçlarından bahsederken siyah rengi kullanır;

Ol siyah kâküllerin gün yüzünü pinhan eder
 Va'dini görünce âşık işini efgan eder
 Bâg-ı hüsnün nice akıllıları nâlân eder
 Narı şeftâli turuncîsi biter günden güne

(17/2)

Dertli, gökyüzünü tasvire çalışırken lacivert rengini kullanır;

Geşt-i âlem eyleyip gezdim cihânı görmedim
 Lâciverdî kubbenin altında sultânım gibi

(40/4)

Seyrani, ela ve kara renklerini sevgili tasvirinde kullanır;

Bir perînin sevdâsiyle sînem dağlı yaralı
 Artırmışım feryâdımı sitemkâra varalı
 Ol dîdesi elâ ammâ ebrûları karalı

Bend olmuş kararı yokdur rûye gitsün bu dil (45/2)

* Deli Dumrul ile Azrail karşılaştıklarında Deli Dumrul ona kim olduğunu sorar. Azrail de bir dizi sözden sonra: Mere deli kavat, ögünürdün, deridün: Al kanatlu Azrail menüm elime girse öldüreyidüm, yahşı yigidin canını elinden kurtarayidüm, deridün...der. Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, s. 76.

Ruhani'nin aşağıya aldığımız dörtlüğünde de renkler ustalıkla kullanılmıştır;

Ruhani'yim ruhum güler yaramı yar açalı
Kara bahtım beyaz olsun yeşil göster aç alı
Taş dibinde tütya biter üstünde kara çalı
Aşağı bak yukarı bak hissebent ol örnek al

(151/4)

2.2.6. Atasözleri

Atasözleri, söze güç katan ifadelerdir ve söyleyen kişiye söylediğini hem daha kolay izah etme hem de karşısında dinleyici durumunda olanları inandırma fırsatı verir. Bu kolaylık ve fırsat, âşıkları şiir içerisine atasözleri serpiştirmeye sevkeder. Hemen hemen her şairde gördüğümüz bu örneklerden birkaçı aşağıya alınmıştır:

Âşık Gülhani'den aldığımız aşağıdaki divani örneği baştan sona atasözleriyle örülmüş ve bu yolla etki bırakmayı amaçlamıştır.

Cahilin sözüne karşı hece vezin mânâ hiç
Ölüm her canlıya haktır hastalık bahane hiç
İğneyi kendine batır bilirsin acısını
Zulme uğramış zulmetmez asla bir insana hiç

Tarihler değer verirler yiğitlerin şanına
Dikkat ile nazar eyle O Şahı Merdan'ına
Çakal eniği çıkamaz koçağın meydanına
Aslı tilki eş olur mu koca bir aslana hiç

Ey Gülhanî almadın insanlıktan payını
Cahil ham demire benzer çekmek olmaz yayını
Küçükler büyüktен alır her zaman örneğini
Koca öküz göz etmese bocazlar mı dana hiç

(168)

Başka güzel bir atasözü örneği de Figani'nin divanisinde vardır. “Sofrada elin mecliste dilin gözet” insan için verilecek en güzel tavsiyelerdendir.

Sofrada elin gözet mecliste dil meşhur kelâm

Sâniyen emsal ile akrânını bilmek hüner

(62/4)

Posoflu Müdâmi “Gönül kimi severse güzel odur” ve “El eliyle yılan tutan çoğunu yalan tutar” atasözleri ile Kul Mustafa “Dost için edilen zarar kardır” atasözlerini divanilerinde aşağıdaki gibi işlemişlerdir.

Kara gözlüm şemsten almış gül yüzünün rengini

Kırk üç vilayet dolaştım bulamadım dengini

Evet gönül kimi severse güzel odur ammaki

Görenler methü senâda fakir ile zengini

(119/1)

Bülbül benden öğrenmiştir güle feryâd etmeyi

Öyle ise örnek benim zâra münnet eylemem

Dost için zarar kârımış atalar öyle diyor

Atasözü hadis ise kâra münnet eylemem

(148/1)

Nâşi hoyrat gec nâdânın her sözünde kan tutar

O sebepten sefil baykuş virânda mekân tutar

El eliyle yılan tutan yarısın yalan tutar

Eller ekip eller sürüp yolmanın faydası ne

(117/4)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. DİVANİLERİN EZGİSEL ÖZELLİKLERİ

Müzik bir toplumun kültürünü yansıtan en önemli unsurlardan biridir. Halk müziği, ait olduğu toplumun bütün kesimlerini barındırması, örfünü, âdetini, geleneğini, yaşam tarzını yansıtmaması bakımından daha da dikkat çekicidir. Kendi kendini oluşturması bakımından da ayrı bir önemi vardır. Halk müziğinin oluşumunda sözlü iletişim en büyük kaynaktır. Jeff Todd Titon bir yazısında, halk müziğindeki sözlü iletimin, çoğu halk müziğinin, resmi eğitim ve yazılı nota yolundan ziyade, taklit ve örnek yoluyla bizzat kişinin kendisi tarafından öğrenildiği anlamını taşıdığı ve halk türkülerinin uygulamada var olmalarını, bu öğrenme sürecinin sonucu olduğunu söyler¹⁶⁶.

Veysel Arseven de yine bir halk müziğinin oluşumunda dikkati doğallığa ve kendinden ortaya çıkışa çeker. Bir halk sanatçısının, ezgisini yaratırken, tamamen doğal etkiler altında ve besteciliğin en ilkel kaidelerinden bile habersiz olduğunu söyler. Arsevene'e göre halk melodileri yaratıcılarının çok kere nişanlısı ölen bir kız veya delikanlı, yahut da evladını kaybeden ihtiyar anne olduğunu fakat toplumun, bu yaratıcılar üzerinde silinmez izler bıraktığını ve bu durumun onları bu izlerin dışına kolay kolay çıkarmadığını savunur. Bildikleri ağıtların yanık, sevginin lirik, neşeli bir olayın ise oynak bir ağızla söyleneceğidir. Ezgi yaratan kimse, bunların dışında, sanatın, sanatçıyı kısıktırak bağlayan prensiplerine hiç aldırılmaz¹⁶⁷.

Halk müziğinin oluşumunda âşıkların büyük etkisi vardır. Bir taraftan geleneği yaşatırken diğer taraftan da halk müziğinin kendiliğinden oluşmasını sağlarlar. Âşıklar, içinden çıktıkları toplumun bütün özelliklerini şiirlerine, türkülerine yansıtır. Bu kültür içerisinde yetişen bireyler, halk müziği adına çevrelerinden edindiklerinin önemli bir kısmını bu âşıklara borçludurlar. Daha önceleri her sosyal etkinlikte âşıklar başrolü oynamıştır. Düğünlerde, her türlü şenlikte, acıda, sevinçte hep âşıklar çalıp söylemiş, uzun kış geceleri âşıkların hikâyeleri ile geçmiştir. Âşıkların gezgin oluşları, farklı yöreler arasında kültür değiş-tokuşuna da yardım etmiştir.

¹⁶⁶ Jeff Todd Titon, "Müzik, Halk ve Gelenek", (Çev.Murat Karabulut), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Gülin Ögüt Eker vd., Milli Folklor Yayınları, Ankara 2003, s.372.

¹⁶⁷ Veysel Arseven, "Halk Müziğinde Melodi", *Gagavuz Kompozitörü Müzikoloğu ve Folklorcusu Veysel Arseven (Vasili Öküzçü) 1919-1977Biyografisi Makaleleri ve Müzik Eserleri*, (Yay. Haz. Stepan Bulgar), Türksoy Yayınları, Ankara 2004, s. 291-292.

Bugün özellikle teknolojik aletlerin varlığı, popüler kültürün baskınlığı, artık toplum tarafından âşıkların kabul görmeyişi gibi sebepler, geleneğin yavaş yavaş ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Ancak geleneği ayakta tutmaya çalışan yerler ve âşıklar da az değildir.

Âşıklar, şiirlerini saz eşliğinde terennüm ederler. Ancak her şiir türünün terennümü de farklıdır. Bu farklılık, makam, hava, hacavat, eda vb. terimlerin kendiliğinden oluşmasını sağlar.

Saz havalarının varlığı iki yolla oluşur; bunlardan ilki, âşıkların ustalarından bir takım havaları ezberleme yoluyla hem üstadları hem de geleneği yaşatmaları, bir diğeri de güçlü âşıkların kendilerinin yeni havaları oluşturmalarıdır. Çalınan saz ve hava, âşığa şiir söylemede de yardımcı olur. Nida Tüfekçi bir anısında, 1976 yılında, Ankara’da Karslı âşıklardan Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova ve Rüstem Alyansoğlu’ndan, saz çalmadan, müziksiz, düz atışma yapıp yapamayacaklarını istediğini ve çeşmeden su akıtır gibi şiir söyleyip saatlerce atışan âşıkların, müzik olmadan suyu kısılmış değirmen gibi, üretkenliklerinden çok şey kaybettiklerini, atışmada zorlandıklarını anlatır¹⁶⁸.

Bu durum şu şekilde açıklanabilir: Âşıklar, belirli bir gelenek içerisinde yetişirler ve ustalarından kalıp halinde saz ve söz öğrenirler. Ustalarından öğrendikleri/ezberledikleri saz ve sözü terennüm ettikçe, kendilerine de yavaş yavaş yeni şeyler yaratma fırsatı vermiş olurlar. Yani hazır bir formüle, hazır bir ezgiye yeni sözlerini döşerler. Bu çoğu zaman benzer türkülerin de oluşmasını sağlar. Birbirinden habersiz ve ilgisiz doğup büyümüş iki âşık, ayrı ayrı bölgelerde aynı söz ve ezgide bir eser oluşturabilirler. Âşığın müzik olmadan zorlanması da bunun bir göstergesidir. Örneğin, 11 heceli bir ayağın müziğindeki ritmi siz sözle doldurduğunuzda, hece sayısı zaten kendiliğinden tutacaktır. Ancak arada ritim olmayınca âşık hece sayısını tutturmada dahi zorluk yaşayacaktır.

Sözlü Kompozisyon Teorisi’ne göre, âşık, ancak kendisinden daha önceki kuşaklara mensup âşıklar tarafından geliştirilen ve aktarılagelen ritmin ve ölçünün sınırlarını aşmayan, şiir geleneği içinde geleneksel olarak yaygın olan fikirleri ifade eden hazır kalıp ritmik ibareleri veya formülleri kullanarak bu zorluğu aşabilir. O, bunları söylerken ve ifade etmek istediği bir fikri ifade edip tekrarlarken öğrenir ve her

¹⁶⁸ Nida Tüfekçi, “Âşıklarda Müzik”, *Türk Halk Müziğinde Çeşitli Görüşler*, (Haz. Salih Turhan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 232.

söyleyişte ihtiyaç duydukça tekrar eder ve böylece vaktiyle başkalarından duyarak öğrendiği bir formül onun kendi şiir düşüncesinin bir parçası olur. Bu süreç adeta bir çocuğun veya yabancı dil öğrenen birisinin, kelimeleri herhangi bir okul yöntemi kullanmaksızın öğrenmesi gibidir. Bu devre bir âşık adayının (çırağın) bir öğretmene (ustaya) ihtiyaç duyduğu veya bir öğretmenin en önemli unsur olduğu dönemdir.

Çıracak önceleri babasını, amcasını veya meşhur bir âşık olan bir komşularını dikkatle dinlemek üzere seçer, aynı zamanda başkalarını da dinler ve öğrenir. Âşık, öğrendiği ve geliştirdiği formülleri ve temaları yeniden şekillendirmekten, değişik şekillere sokup söylemekten kaçınmaz, bu da onun söylediklerini zenginleştirir¹⁶⁹.

Görüldüğü üzere usta-çırak geleneği içerisinde yetişen âşıklar, ustalarından aldıkları bu hazır formülleri kullanırken aynı zamanda kendi şairliklerini de ortaya çıkaracak yeni eserleri vücuda getirebilmektedir. Kullandıkları enstrümanlar ise bu yolda onların en büyük yardımcıları olmaktadır.

Arseven, sözlü Türk halk müziğinin ölçülü ve ölçüsüz olmak üzere iki önemli özellik gösterdiğini, ölçülü olanlarına “Kırık Havalar”, ölçüsüz olanlarına ise “Uzun Havalar” denildiğini vurguladığı bir yazısında, doğaçtan yani konuşur gibi bir yöntemle söylenen uzun havaların, Anadolu’nun değişik bölgelerinde Bozlak, Türkmanî, Maya, Hoyrat, Divan, Ağır ... gibi isimlerle adlandırıldığını söyler. Arseven’e göre, uzun havalar genellikle Karacaoğlan, Dadaloğlu, Emrah, Ruhsatî, Summanî ve daha birçok ünlü halk ozanının deyişleri üzerine söyleniyorsa da halkın kendi iç dünyasını yansıtan sözleri de içerirler¹⁷⁰.

Atınç Emnalar da birer uzun hava türü olan divanilerin usûllü çalgısal bölümler taşımaları ve bazen bu usûllü bölümlere söz de katılması gibi özellikleri yüzünden bu türün “usûllü ve usûlsüz” türler içinde incelendiğine değinir. Emnalar’a göre aralarda, başta ve sonda “Ayak” adı verilen usûllü çalgısal bölümlerin bulunuşu, türe ait ayrı bir özelliktir. Bu çalgısal bölümler genelde 2/4 ya da 4/4’lük ölçülerde olur. Bazıları uzun ve zengin melodik yapıları nedeniyle tek başlarına enstrümantal parçalar olarak da icra edilebilirler. (Konya Divan Ayağı – Urfa Divan Ayağı gibi)

¹⁶⁹ Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s. 248-249.

¹⁷⁰ Veysel Arseven, “Türk Halk Müziğinin Ezgisel Yapısı”, *Gagavuz Kompozitörü Müzikoloğu ve Folklorcusu Veysel Arseven (Vasili Öküzçü) 1919-1977 Biyografisi Makaleleri ve Müzik Eserleri*, (Yay. Haz. Stepan Bulgar), Türksoy Yayınları, Ankara 2004, s. 305-306.

Divanlara, Erzurum, Elazığ, Diyarbakır, Şanlıurfa, Konya, Kastamonu ve Kerkük'te yaygın olarak rastlanmaktadır. Genelde birbirlerine benzemekle beraber, çeşitli yörelerde divanların icrasında ve sözel şekillerinde bazı farklılıklar vardır.

Özellikle Konya'da ağırbaşlı, görgülü, belli yaş olgunluğuna ermiş erkeklerin müzikli toplantılarında seslendirilen, divan edebiyatının halk sanatçılarınca işlenerek ezgilendirildiği bir türdür. Gerek “oturak alemleri” gerekse “muhabbet toplantıları”nda seslendirilen divanlar açış ezgileridir. Divanlar bir kişi tarafından seslendirilirler. Girişte ve söz aralarında ölçülü ritmik çalgısal bölümler vardır ve bu bölümler çalgı topluluğunca seslendirilir.

Kerkük'te genellikle Hüseyini makamında olan ezgilerle seslendirilen divan şairlerinin divan biçimindeki sözlerini işleyen bir uzun hava türüdür. Kerkük'te divanların sözlerinde ölçü ve kafiye bozuklukları dikkat çekicidir. Kerkük divanlarında da girişte ve söz aralarında ritmik usûllü çalgısal bölümler vardır. Divan arasında Hoyrat söyleme yaygın bir gelenektir.

Elazığ'da (eski Harput) halk sanatçılarının icra ettikleri fasıllara genellikle divanla başlanır, ardından türkülere geçilir. Harput divanlarında da ezginin kendine özgü ritmik, usûllü çalgısal bölümleri ve sözel bölümlerinin olduğu ve yöreye özgü adlandırmalarının yapıldığı görülür¹⁷¹.”

Ata Terzibaşı, Kerkük Havaları adlı eserinde, divan havasından Kerkük'e ait bir hava olarak bahseder. Eserde Urfa Divanı denen hava ile Kerkük Divanı'nı mukayese eder. Türkiye'deki divan havalarının Kerkük Divanı ile ilgisinin olmadığını, divanın hava olarak çıkış yerinin kerkük olduğunu vurgular¹⁷².

Bugüne kadar âşıkların müzikleri ile ilgili yapılan çalışmalar daha çok makam adlarının tespiti şeklinde olmuştur. Sadece makam adının tespit edilme sebebi ise yukarıda da değinildiği gibi müzikle uğraşanların halkbilim, halkbilimle uğraşanların müzikle münasebetlerinin az olmasıdır. Ancak notaya alma ve gerçek müzik makamları ile karşılaştırma çalışmaları da yok değildir. Bununla beraber bu türden çalışmalar yeterli de değildir.

¹⁷¹ Atınç Emnalar, *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1998, s. 342-345.

¹⁷² Ata Terzibaşı, *Kerkük Havaları*, Bağdat Matbaası, Bağdat 1961, s. 35-36.

Notaya alma, karşılaştırma ve değerlendirmede bulunma çok daha detaylı ve başlı başına yapılması gereken bir araştırma konusudur. Bu nedenle aşağıya sadece âşıkların kullandıkları divan makamları alınmıştır. Ancak yapılan gözlemlerden edinilen kanaat; âşıkların verdiği makam adlarının birbirini tutmadığı ve yanıltıcı olduğudur. Bunun nedeni âşıklar bir makamı nerede duymuşlarsa o bölgenin veya kimden duymuşlarsa o aşığın hatta çoğunlukla ustasından öğrendiği için ustasının adıyla anmasıdır. Bununla birlikte icrayı kendileri yaptığından âşıkların verdiği bu isimlere sadık kalmaktayız. Bunun için halkbilimi ve halk müziği ile uğraşan isimlerden ortaklaşa kurulacak bir komisyon tarafından bu makam/hava adları derlenip notaya alınmalı ve terim/terminoloji kalabalığı ortadan kaldırılmalıdır. İsimlerin çokluğu bir tür zenginlik gibi görülse de aslında içerikte ve uygulamada birbirlerinden farkları yoksa bu, kalabalık olmaktan ileriye geçmeyecektir. Sorunun giderilmesi hazırlanacak ortak bir komisyona ihtiyaç duymaktadır.

Divani makamları ile ilgili bilgi veren çalışmaların ilki 1964 yılında Fahrettin Kırzioğlu¹⁷³ tarafından yapılmıştır. Kırzioğlu'nun verdiği isimler şunlardır:

1. Divani
2. Divani-Meni
3. Borçalı Divanisi
4. Çıldır Divanisi
5. Erzürüm Divanisi
6. Mereke (Ma'reke) Divanisi
7. Kağızman Divanisi
8. Kars Divanisi
9. Sezayi Divanisi
10. Terekeme Divanisi
11. Türkman Divanisi
12. Yerli Divani

¹⁷³ Fahrettin Kırzioğlu, "Kars İli'nde Saz ve Oyun Havalarının Adları", *Türk Kültürü*, sayı: 22, Ağustos 1964, s. 200-203.

Bu konudaki çalışmalardan biri de şeref Taşlıova'ya¹⁷⁴ aittir. Taşlıova, 1976 yılında Konya'da katıldığı Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Seminerinde aşağıdaki saz havalarının isimlerini vermiştir:

1. Kars Divanisi
2. Mereke Divanisi
3. Osmanlı Divanisi
4. Yerli Divanisi
5. Hasta Hasan Divanisi
6. Yüyrük Divanisi
7. Gazeli Divanisi
8. Müstezat Divanisi
9. Reisoğılu Divanisi
10. Bektaşı Divanisi
11. Esme Sultan Divanisi
12. şahnazı Divanisi
13. Semai Divanisi
14. Borçalı Divanisi
15. Erzurum Divanisi
16. Kağızman Divanisi
17. Çıldır Divanisi
18. Sezai Divanisi
19. Terekeme Divanisi
20. Türkmen Divanisi
21. Dudak Değımez Divanisi

Hasan Kartarı, Kars ve yöresinde 70 den fazla âşık makamının olduğunu söylediğı bir alıřmasında¹⁷⁵, 7 adet divan makamının olduğunu vurgular ancak makam adlarını sıralamaz.

¹⁷⁴ şeref Taşlıova, "Kars ve çevresinde Sazla Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri", *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, (ss. 136-142), 27-29 Ekim Konya, Güven Matbaası, Ankara 1976.

¹⁷⁵ Hasan Kartarı, *Doğı Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları*, Demet Matbaacılık, Ankara 1977, s. 59.

Bir diğerk çalışma, Ensar Aslan¹⁷⁶ tarafından yapılmış ve aşağıdaki isimler zikredilmiştir.

1. Yerli (Osmanlı) Divanisi
2. Şenlik (Çıldır) Divanisi
3. Mereke Divanisi
4. Hasta Hasan Divanisi
5. Yüğrük Divani
6. Türkmen Divanisi
7. Gazeli Divani

Zeynel Abidin Makas da bir çalışmasında¹⁷⁷ şu divan havalarının isimlerini verir:

1. Divani
2. Baş Divani (Şerhata Divani-Şah Hatayi)
3. Orta Divani
4. Ayak Divani
5. Bahri Divani
6. Revan Çukuru Divanisi
7. Çıldır Divanisi

Bir başka çalışma da M. Zeki Kurnuç¹⁷⁸ tarafından yapılmış ve şu divani havalarının isimleri verilmiştir:

1. Yerli (Osmanlı) Divanisi
2. Şenlik (Çıldır) Divanisi
3. Mereke Divanisi
4. Hasta Divansı
5. Yörük Divanisi
6. Türkmen Divanisi
7. Gazeli Divansı

¹⁷⁶ Aslan, “Doğru Anadolu’da Söylenen Âşık Makamları Üzerine Bir Araştırma”, s.52-57.

¹⁷⁷ Zeynelabidin Makas, “Azerbaycan Âşık Havaları”, *Kardaş Edebiyatlar*, sayı: 1, Erzurum 1982, s.22-28.

¹⁷⁸ M. Zeki Kurnuç, *Erzurum ve Türk Musikisi*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2005, s. 1.

Yeni yapılan çalışmalardan birisi de Karanlı Âşık Günay Yıldız¹⁷⁹,a aittir. Günay, ustası aynı zamanda da babası olan Karahanlı Murat Yıldız'ın hayatını ve eserlerini konu edinen çalışmasında divan makamı olarak aşağıdaki isimleri zikreder.

Görüşme imkânı bulduğumuz âşıklardan aldığımız divani havalarının isimleri ise şoyledir*:

Âşık Günay Yıldız Tarafından verilen Kars Yöresi Divan Havaları:

1. Mereke Divanı (şenlik Divanı)
2. şahnazı Divanı (Çıldır Divanisi)
3. Divan Meclis
4. Meydan Divanı
5. Yerli Divanı
6. Osmanlı Divanı
7. Sümmani Divanı

Âşık Nuri ırağı'nin verdiği Divan Havaları:

1. Erzurum Divanisi (Osmanlı Divanı)
2. Türkmen Divanisi
3. Tekke Divanisi
4. Gazel Divanı
5. Garip Ağzı Divanı
6. Mereke Divanı (Azeri Lehesi)
7. Çıldır Divanı

Âşık Yusuf Sayatoğlu'nun verdiği Divan Havalarının İsimleri:

1. Baş Divan,
2. Ayak Divan,
3. Meclis/Mereke Divanisi,
4. şahnazi Divanisi

¹⁷⁹ Yıldız, s. 679-681.

* Âşıklarla yapılan görüşmelerin çoğı 7-8-9-10 Mayıs 2010'da yapılan 5. Uluslar arası Kars Âşıklar Bayramı ile 24-25-26 Haziran 2011'de yapılan 6. Uluslar arası Kars Âşıklar Bayramı kapsamında Kars'ta gerçekleştirilmiş ve görüşmeler sesli olarak kayda alınmıştır.

5. Osmanlı Divanisi.

Osmanlı Divanisi'ne Azerbaycan'da Behri Divani, Zarıncı Divani (Güney Azerbaycan' da) adı verilir.

Âşık Emrah Naroğlu Tarafından Verilen Divani Havaları:

1. Çıldır Divanisi
2. Mereke Divanisi
3. Yerli Divanisi
4. Sümmani Divanisi
5. Şah Hetayi Divanisi

Âşık Mustafa Ruhani Tarafından Verilen Divani Havaları:

1. Kesik Divani
2. Yerli Divani
3. Sultani Divani
4. Türkmen Divanisi
5. Mereke Divani

Âşık Ali Rıza Ezgi Tarafından Verilen Divani Havaları:

1. Mereke Divanisi
2. Çıldır Divani
3. Osmanlı Divani
4. Yerli Divani
5. Garibi Divani

Âşık İsrail Daştan ve Âşık Sıtkı Eminoğlu Tarafından Verilen Divani Havaları:

1. Osmanlı Divanisi (Yerli Divani)
2. Tekke Divani
3. Halep Divani
4. Kesik Divani
5. Gazel Divani
6. Sultani Divani

Âşık Aslan Kösalı (Gürcistan- Borçalı) Tarafından Verilen Divani Havaları:

1. Baş
2. Ayak
3. Türkü

4. Kazak
5. Herze Divani

Âşık Heveskar (Gürcistan- Borçalı) Tarafından Verilen Divani Havaları:

1. Baş
2. Ayak
3. Orta
4. Osmanlı
5. Kazak Divani

Makas, Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri¹⁸⁰ isimli kitabında da Azerbaycan sahası divani makamları ile ilgili şu bilgileri verir:

1. Ayak Divani:

Buna bazı yörelerde Osmanlı Divani, Meydan Divani, Şerxetayi Divanı, Bahr-ı Tavil de derler. Kahramanlık edası taşır. Ayak divani akordunda icra olunur. Divani perdesinden başlanır. Bu makamı Âşık Ferhad'ın geliştirdiği söylenir.

2. Baş Divani:

Meclis divani, başlangıç, Aşıqlıq Kapısı, Hak Söz gibi isimleri de vardır. İlk icracısının Hoca Mailoğlu Abbas olduğu söylenir. Umumi (genel, klasik) veya Dilgam akordunda ifa edilir. Sazda baş (ana) perdeden başlanır. Yakarış muhtevalı divaniler bu hava ile okunur.

3. Orta Divani:

Bahri divanı adıyla da anılır. Genel akortla icra olunur. Şah perdeden başlanır. Yiğitlik, kahramanlık ve meydan okuma muhtevalı divaniler bu hava ile çalınıp okunur.

4. Çıldır Divanisi:

Yakarış ve nasihatamız muhtevalı divaniler bu makam üzerinden okunur. İcraya divani perdesinden başlanır. Bu makamı Çıldır Âşık Şenlik'in geliştirdiği söylenir.

¹⁸⁰ Makas, Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri, s. 249.

5. Osmanlı Bozuğu:

Kahramanlık ve yiğitlik edası taşır. Şah perdeden başlanır.

Ali Kafkasyalı'nın İran Türkleri Âşık Muhitleri¹⁸¹ adlı çalışmasında zikrettiği divani havaları ve bu havaların okunduğu bölgeler ise şunlardır:

1. Osmanlı Divanisi (Tebriz-Karadağ, Urmiye, Zencan, Kum-Save Âşık Muhitleri)
2. Koca Divani (Tebriz-Karadağ)
3. Sade Divani (Tebriz-Karadağ)
4. Şah Hatayi Divanı (Tebriz-Karadağ, Urmiye, Sulduz- Karapapak)
5. Urmiye Divanı (Behremi) (Tebriz-Karadağ, Sulduz- Karapapak)
6. Kesme Divanı (Urmiye)

Divani havaları ile ilgili görüşülen âşıklar şunlardır:*

- Âşık Şeref Taşlıova
- Âşık Günay Yıldız
- Âşık Emrah Naroğlu
- Âşık Yusuf Yıldız
- Âşık Nuri Çırağı
- Âşık Mustafa Ruhani
- Âşık Ali Rıza Ezgi
- Âşık Fuat Çerkezoğlu
- Âşık Kul Nuri
- Âşık Yener Yılmazoğlu
- Âşık Temel Şahin
- Âşık Ensar Şahbazoğlu
- Âşık Bilal Ersarı
- Âşık Ilgar Çiftçioğlu
- Âşık Arif Tellioğlu
- Âşık Bahattin Yıldızoğlu
- Âşık Mahmut Karataş

¹⁸¹ Kafkasyalı, *İran Türkleri Âşık Muhitleri*.

* Görüşmelerin ses kayıtları arşivimizdedir.

- Âşık Bekir Aktaş
- Âşık Mustafa Buğrahan
- Âşık Erzade Kapan
- Âşık İlkin Manya
- Âşık Ayhan Şimşekoğlu
- Âşık Efendi Susan
- Âşık İrfan Erdağı
- Âşık Zafer Karabay
- Âşık Aslan Kösalı- Gürcistan- Borçalı
- Âşık Heveskar- Gürcistan- Borçalı
- Âşık Bayram Denizoğlu
- Âşık Eyyüp Demirer
- Âşık Sıtkı Eminoğlu
- Âşık Tacettin Dursun
- Âşık Erdal Balık
- Âşık Şakir Çalışkan
- Âşık Veli Akbulut
- Âşık Rahim Sağlam
- Âşık Sefer Aküzüm
- Âşık Cihangir –Azerbaycan- Bakü
- Âşık İsrail Daştan
- Âşık Hüseyin Sümmanioğlu

Divani havalarının isimleri görüldüğü üzere birbirine yakındır hatta birbirinin yerine kullanıldıkları dahi görülmektedir. Âşıklar hemen bütün bu havaları çalarken önce bir giriş niteliği taşıyan küçük sesleri çalar daha sonra parçaya girerler. İcra sırasında bent aralarında da baştaki gibi müzik girişleri tekrarlanır. İşte bu ara müziklere divan ayağı da denir.

Ayrıca divanlar Türk müziğinde başlı başına bir formdur ve bugün için Türk müziğinde 60 ayrı divandan bahsedilmektedir. Bunların en bilinenleri Harput, Kerkük, Urfa, Konya, Ankara, Mardin vb. divanlardır. Bu divanlar telafuz edilirken ayak kelimesi ile birlikte söylenirler. Konya Divan Ayağı, Urfa Divan Ayağı, Ankara Divan Ayağı vs.

Özellikle Kars, Erzurum, Borçalı, Tebriz, Urmiye vb. belli başlı âşık merkezlerinde âşıkların divan havası diye adlandırıp çaldıkları müziklerle yukarıda zikredilen divan adları arasındaki en büyük münasebet müzikal özelliklerdedir. Bunun dışında bu divanlar, adlarını da büyük oranda borçlu oldukları divanda çalınma ve meclisin hemen başında çalınma gibi özellikleri ile de akrabadırlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVANİLERİN İCRA BAĞLAMLARI

4.1. DİVANLARIN İCRA EDİLDİĞİ ORTAMLAR

4.1.1. Sözlü Ortam

4.1.1.1. Mekânlarına Göre Sözlü İcra Ortamları

4.1.1.1.1. Âşık Kahvehaneleri

Âşık kahvehanelerinin ortaya çıkışı için kesin bir tarih verilemese de başlangıç olarak XVI. yüzyıl ve özellikle XVII. yüzyılın ilk çeyreği yaygın bir kabul görmektedir*. Kahvehanelerin yaygınlaşması ile âşık tarzı şiir geleneğinin de gelişimi arasında bir paralellik vardır. Dilaver Düzgün'ün verdiği bilgilere göre, kahvehanenin Türkiye'de açılmaya ve yayılmaya başladığı dönem, âşık tarzı şiir geleneğinin Anadolu'da kendini hissettirmeye başladığı XVI. yüzyıla rastlar. Zamanlama bakımından Türkiye'de kahvenin ortaya çıkışı ile âşık tarzının oluşumu arasındaki bu paralellik, bazı kültür tarihi araştırmacılarında 'kahvehaneyi âşık tarzının doğuş yeri olarak kabul etmek' gibi bir anlayışı geliştirmiştir¹⁸². Âşık tarzının XVI. ve XVII. yüzyıllarda tanınmaya başlaması kahvehanelerle olmuştur. Ancak bu durum, âşıklığın o zamana kadar bir geleneğinin olmadığı anlamını taşımaz.

Kahvehaneler İstanbul'dan Anadolu'ya hızla yayılmıştır. Ancak ilk başta kahve içme bir statü göstergesi haline gelmiştir. Yani önce hali vakti yerinde olan beylerin, efendilerin mekânı olmuş, zamanla sıradan insanların da uğrak yeri haline gelmiştir. Dükkân sayısının artması beraberinde rekabeti de doğurmuş, kahvehaneleri işletenleri yeni etkinlikler yapmaya yönlendirmiştir. Karagöz oynatmak, meddah bulup halk hikâyesi anlattırmak ve âşıklara yer vermek rekabette ilk akla gelen etkinliklerdir. Bundan sonra da özellikle âşık kahvehaneleri diğerlerine göre kendisine mahsus

* Kahvenin ve kahvehanelerin tarihi gelişimi için Bkz. M. De D'Ohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler, Tercüman 1000 Temel Eser*, (Çev. Zerhan Yüksel), Kervan Kitapçılık, İstanbul; Ayşe Saraçgil, "Kahvenin İstanbul'a Girişi 16. ve 17. Yüzyıllar", *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Ed. Helene Desmet Gregoire, François Georgeon), (çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999; Ralph S Hattox, *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökeni*, (çev. Nurettin Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996; Gonshagır, Aladin, "Safeviler'den Günümüze İran'da Kahve ve Kahvehaneler", *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Ed. Helene Desmet Gregoire, François Georgeon), (çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

¹⁸² Dilaver Düzgün, *Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği*, Aktif Yayınları, Ankara 2005, s. 52.

özellikler barındırmak, gelenek içerisinde sürdürülmek, çıraklar yetiştirmek vb. özellikleri ile sadece bu adla yayılmaya başlamıştır.

Âşık kahvehanesinde bulunmak, bir âşık için sanıldığı gibi hemen sazını alıp gidebileceği bir durum değildir. Âşık kahvehanesinde fasıl yapabilmek için âşık adayının geçmesi gereken bir dizi aşama vardır. Bunlar tamamlanıp icazet alındıktan sonra kahvehanede boy gösterilebilir. Âşık için bir fırsat niteliği taşıyan kahvehaneler, sanatın icra edilecek mekânı olmaları nedeniyle, âşıklar için oldukça önemlidir. Çünkü sanatın icra edilmesi tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Çalınan sazın ve söylenen sözün bir de dinleyicisi olmalıdır.

Dursun Yıldırım'a göre, sözlü gelenek şiir sanatının, var olması için dört ana öğesinin ortada bulunması şarttır. Bunlar, söz, yaratıcı, musiki ve dinleyici çevredir¹⁸³. Âşıklar sanatlarını en çok kahvehanelerde icra ederler ve Yıldırım'ın da saydığı bütünlük sağlanmış olur. Kahvehanede fasıl yapmak âşığın artık usta olduğunu gösterir. İcra ortamının oluşması âşığı da olumlu veya olumsuz etkileyebilir. Dinleyicinin âşığı coşturabildiği gibi tam tersi onu kısırlaştırması da söz konusudur.

Âşıklar, kahvehanelerde uymak zorunda oldukları bir geleneğe göre icrada bulunurlar. Bu icra genelde konumuz olan divan okumayla başlar. Başlangıçta okunan bu divaniler usta malı olabilirler. Eğer âşık kendisi de usta bir âşık ise kendisine ait olan divanilerden de okuyabilir.

Açılışta divan okunması gelenek olduğu gibi bu geleneği iyi bilen ve âşık kahvehanesinin müdavimi olan dinleyici tarafından da iyi bilinir. Zaten âşıkların uymak zorunda olduğu sıralama dinleyici tarafından takip edildiğinden âşığın farklı davranması ve rastgele bir türle başlaması da mümkün değildir. Hatta gerektiğinde dinleyici tarafından uyarılacaktır.

4.1.1.1.2. Köy Odaları

Divanilerin icra edildiği mekânlardan bir diğeri de eski köy odalarıdır. Âşıklık geleneğinin yaşadığı bölgelerde hemen her köyde dışarıdan gelen misafirleri ağırlamak ve âşık fasıllarını gerçekleştirmek için odalar hazırlanırdı. Âşıklar, sazlarını alıp köyleri gezer bu odalarda sanatlarını icra eder ve diğer âşıklarla karşılaşmalar yapardı. Bu köy odalarında da aynen kahvehanelerde olduğu gibi açılış mutlaka divani ile yapılırdı.

¹⁸³ Dursun Yıldırım, *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s.180.

Özellikle teknolojik gelişmeler sayesinde toplumda her alanda olduğu gibi yerleşme kültüründe de değişiklikler olmuş ve bu köy odaları artık yavaş yavaş kalkmıştır.

4.1.1.1.3. Diğer Mekânlar

Divaniler, kahvehane ve köy odalarının yanı sıra sosyal açıdan düzenlenen kültürel etkinliklerde ve başrolde âşıkların olduğu hemen her mekânda kendilerine icra ortamı bulmuşlardır. Mesela köylerde yapılan eski düğün törenlerinde düğün evine âşıklar davet edilir ve âşığın sazı eşliğinde eğlenceler yapılır. Eğlenceler başlamadan âşık, açılışı bir divani ile yapmak mecburiyetindedir. Daha sonra hareketli türkülere geçilir. Sünnet merasimlerinin yapıldığı evler, âşıkların başka bir âşıkla karşılaşma yaptıkları kendi evleri vb. yerlerde de yine açılış divani ile yapılır.

4.1.1.2. Toplanma Biçimlerine Göre Sözlü İcra Ortamları

4.1.1.2.1. Âşık Fasılları

Divanilerin asıl icra ortamları âşık fasıllarıdır. Süleyman Şenel, *Kastamonu Âşık Fasılları* adlı çalışmasında, faslı: “İki veya ikiden çok âşığın kendi aralarında yaptıkları söz ağırlıklı bir musikili atışma(yarışma) programı; ikiden çok âşığın birbirlerini imtihan etme ve ustalıklarını ispatlama amacıyla yine kendi aralarında yaptıkları söz ağırlıklı bir musikili program¹⁸⁴” şeklinde tanımlar.

Âşık fasılları, gerek âşık kahvehanelerinde gerekse başka meclislerde tek başına bir âşığın veya birden fazla âşığın belirli bir programa uygun olarak, belirli bir sırayı takip ederek gerçekleştirdikleri müzik programlarıdır. Klasik müziğin fasıl anlayışından tamamen farklıdır. Âşıklar rastgele bir düzen kuramazlar, geleneğin mecbur kıldığı programı takip ederler ki, bu gelenek, meclisleri takip eden halk tarafından da iyi bilinir ve dikkatle takip edilir. Kısacası âşığın ne okuyacağı halk tarafından da bilinir ve âşık bu durumun farkındadır.

Türkiye’nin farklı bölgelerinde gerçekleştirilen âşık fasılları arasında bir takım benzerlikler varsa da farklar da yok değildir. Ancak bu fasılların icralarında ortak ve değişmez kural bir geleneğin olduğu ve bu geleneğe göre icra yapıldığıdır. Konumuz olan divanlar bu fasılların tamamına yakınında kendilerine ilk sırada yer bulurlar. Bu

¹⁸⁴ Şenel, *Kastamonu’da Âşık Fasılları Türler/Çeşitler/Çeşitlemeler*, s. 5.

durum türe neden divan dendiği konusunun da açıklayıcısı durumundadır. Divanlar, divanı oluşturan, başlatan türlerdir.

Doğan Kaya da fasıllarda hikâyeci aşığın önce didaktik ve mistik eda taşıyan divanı ile icraatına başladığını, arkasından tecnis, koşma ve semaî söylediğini, semaîden sonra pire, iki avrat, kılıbık veya züğürtlük destanları gibi mizahi bir destanı terennüm ettiğini belirtir¹⁸⁵.

Hatta kimi âşıklar bir âşığın fasıllara başlamadan daha âşıklığa ilk adım attığında da divanla başlaması gerektiğini ifade ederler. Mesela Âşık Kul Mustafa Nazan Kutlusoy ile yaptığı görüşmede âşıklığa yeni başlayan bir âşığın ilkin divan (nasihat- telkin) okuması gerektiğini vurgularken, okunan divanın geçmişi örnek vererek geleceği anlatması gerektiğini söyler. Âşığın divandan başka koşma, güzelleme, semai de söylediğini ama hepsinin başının divan olduğunu anlatırken, divan okumak için saray dilini bilmenin ve âşığın çok zengin lehçeye ihtiyacı olduğunu şart olduğunu vurgular¹⁸⁶. Bu durum diğer âşıklarca da kabul görmektedir.

Azerbaycan âşıkları arasında da benzer bir durum söz konusudur. Nabi Kobotarian'ın *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı* adlı çalışmasında verdiği bilgilere göre, Azerbaycan âşıkları toylarda ve kahvehanelerde ve çeşitli toplantılarda destanlar anlatmaktadırlar. Aşığın bulunduğu bu toplantıya "Âşık Meclisi" denilir. Âşıklar meclisi divaniyle başlar. Âşık İskenderi bu konuda, âşıkların meclis ehline üç borcu olduğunu, bunların da Baş divanı (âşıkların sesi ısınması için), tecnis ve el havası olduğunu söyler. Bu üç borcunu verdikten sonra âşık bildiği hikâyelerin adını söyler, mecliste oturanların seçimine göre hikâyeyi anlatmaya başlar. Âşık hikâyelerinin sonu mutlu biterse meclis muhammes havasıyla kapanır, sonu mutlu şekilde bitmeyen hikâyelerden sonra muhammes çalınmaz; ancak Anadolu âşıklarında bu kurala uyulmaz, meclisin kapanışı koçaklama ile de yapılır¹⁸⁷.

¹⁸⁵ Kaya, *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 318.

¹⁸⁶ Nazan Kutlusoy, *Buruklu Âşık Kul Mustafa Hayatı-Şiirleri-Atışmaları-Halk Hikâyeciliği Derleme-İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006, s. 19.

¹⁸⁷ Nabi Kobotarian, *Tebriz âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2008, s. 68.

Divaninin âşık fasıllarındaki yerlerine birkaç örnek olarak şu fasıllar gösterilebilir: Kastamonu'daki âşık fasıllarında 12 burca karşılık sayılan 12 tür/şekil şunlardır¹⁸⁸:

1. Taksim
2. Peşrev
3. **Divan**
4. Semâî (Aruz)
5. Kalenderi
6. Müstezâd
7. Medhiye
8. Satranç
9. Koşma
10. Semâî (Hece)
11. Mânî
12. Destan

İstanbul âşık fasıllarında ise yine şu şekildedir¹⁸⁹:

- I. Bölüm
 1. Taksim
 2. **Divan** (Meclisteki tüm âşıklar ortaklaşa)
 3. **Divan** (Her âşık ayrı ayrı)
 4. Koşma
 5. Muamma
 6. Milli Türküler
- II. Bölüm
 1. Gazel
 2. Kalenderi
 3. Semai
 4. Destan
 5. Koşma, Müstazad, Acem Ağzı, Dübeyt, Destan vs.
- III. Bölüm

¹⁸⁸ Şenel, *Kastamonu'da Âşık Fasılları Türler/Çeşitler/Çeşitlemeler*, s. 24.

¹⁸⁹ Günay, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, s. 37-38.

1. Koşma
2. **Divan**
3. Kerbela Destanı
4. Methiye
5. Muamma Çözümü

Konya âşık fasıllarında da yine ilk sıralardadır¹⁹⁰:

1. Semai
2. Koşma
3. **Divan**
4. Deyişme
5. Koşma-Divan

Erzurum ve Kars'taki âşık fasıllarında iki ayrı program izlenir. Bu program mecliste bulunan dinleyicilere göredir. Eğer meclisteki dinleyicilerin büyük çoğunluğu Azeri veya Terekeme ise (Bu durum Kars için geçerlidir)¹⁹¹;

1. **Şenlik veya Şahnazi Divanı**
2. Tecnis (Eğer âşık usta ise 11'li koşma arasına cıgalar sokarak bunu yapar)
3. Güzelleme
4. Ağır Makamlar (Karaçi/Sultani)
5. Aşığın Hakkı (Burada ne okuyacağı âşığa bağlıdır. Bir şiir bile okuyabilir)
6. Meclisin istekleri

Eğer meclisteki dinleyiciler arasında yerliler ağırlıkta ise;

1. **Sümmani veya Yerli Divanı**
2. Usta malı Sümmani havaları (Erzurum'da divaniden sonra Köroğlu okunur.)
3. Yerli havaları
4. Derbeder (Her âşık derbeder okuyamaz. Ağır havadır ve âşığın ustalığını gösterir.)
5. Sonrası diğerleri gibi devam eder.

Bu birkaç örnekten de anlaşıldığı üzere divanlar nerde yapılırsa yapılsın hemen hemen her faslın başlangıcında icra edilirler. Ancak divan özellikle Doğu Anadolu, İstanbul ve Azerbaycan fasıllarının vazgeçilmez başlangıç türüdür. Divanların fasılların

¹⁹⁰ Günay, *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, s. 39-45.

¹⁹¹ Kaynak kişiler: Kars İçin Âşık Günay Yıldız-Aşık Arif Tellioğlu; Erzurum İçin Âşık İsrail Daştan, Âşık Fuat Çerkezoğlu, Âşık Sıtkı Eminoğlu, Âşık Nuri Çırağı.

başlangıç kısımlarında okunmaları konusunda, Âşık Nuri Çırağı, “*Divan bir münacattır, sevgiliye yakarıştır. Âşık sohbetine münacaatle başlar. Bu yakarış beşeri sevgiliye olan yakarıştan ziyade Allah’a olan yakarıştır. Bu yakarışla beraber toplumu uyarıcı, yöneltici konular da işlenir. Meclise meclis havası kazandırır**.” ifadelerini kullanmaktadır.

Divan, işlediği konular ve söyleniş tavrına göre fasıla bir ağırlık kazandıran, derleyip toplayan bir özelliğe sahiptir. Ayrıca ilk divan okumanın Şah İsmail’in meclisine davet ettiği âşıkların onun aruzlu gazellerini sazları ile terennüm ederek sohbe başlamaları da göz önüne alındığında neden fasılların başlangıcında bu türün okunduğu daha iyi anlaşılacaktır.

4.1.1.2.2. Âşıklar Bayramı/Şöleni

Divanilerin icra yerleri olarak yurdun değişik bölgelerinde farklı adlar altında düzenlenen âşıklar şöleni veya âşık bayramları da gösterilebilir. Bunların en popüler olanları Erzurum, Konya ve Kars gibi illerdir. Düzenlenen bu etkinliklerde divani başlı başına bir yarışma dalı olarak ele alınmaktadır.

4.1.1.2.3. Âşık Karşılaşmaları

Divanilerin okunduğu bir başka yer de âşık karşılaşmalarıdır. Âşık karşılaşmaları, daha önceden bir âşığın, başka bir bölgede adını duyurmuş bir başka âşık ile yarışmak için gittiği ve dinleyiciler önünde yaptıkları fasıllardır. Buna sayısız örnekler verilebilir. Bu karşılaşmaların en çok bilineni, Âşık Sümmani’nin, Kars’ın Cıldır ilçesine Âşık Şenlik ile karşılaşmaya gitmesidir. Bu iki güçlü âşığın yaptıkları yarışma karşılıklı olarak birbirlerini sınama, ölçme, değerlendirme şeklinde olmuştur. Yapılan atışmaların çoğu da divani türündedir. Çünkü usta âşıklar atışmayı bu türde yaparlar, âşığın hünerini gösterir.

Bu iki büyük ustanın karşılaşmalarından küçük bir örnek:

Aldı Şenlik:

Derdim ondu dokuzunu demerem ağyara men
Sekgizde arzumanım var yedide avara men

* Yapılan görüşme notları arşivimizdedir. (27.07.2009, Darıca-Gebze/Kocaeli).

Beş benim kisb ü karımdı dörde gıllam temannah
İkiye muhabbetim var yalvarıram bire men

Aldı Sümmani:

Elest ü bezminde geldim hak-be-hak ikrara ben
Hamdolsun hamd ü senaya düşmedim inkara ben
Adamı adam eyleyen arif-i irfan imiş
Ya niçin can feda etmem böyle bir hünkâra ben

Aldı Şenlik:

Otuz iki derdim vardır kırk sekiz dava ile
Üç yüz altmış burca çıktım on iki sahra ile
Çardır kitap çardır mezhep çar gönül sevda ile
Tasdik-i ikrar eğledim düşmedim inkâra ben

Aldı Sümmani:

Otuz iki farzı beyan kırk sekiz Cuma ile
Üç yüz altmış altı gündür mahı bir sene ile
Okudum ezber eyledim ilm ile ezber ile
Ta ezelden bend olmuşam öğle bir pünhana ben¹⁹²

Başka bir karşılaşma örneği de Âşık Murat Karahanlı- Âşık Nazım İrfan Tanrikulu ve Âşık Günay Yıldız arasında şu şekilde gerçekleşir:

1994 yılında Âşık Nazım İrfan Tanrikulu Kars'a gelerek Murat Karahanlı ve Günay Yıldız'a misafir olur. Bu aslında bir yıl önce üç gün üst üste devam eden üçlü atışmanın bir rövanşıdır. Yemek yenildikten sonra sazlar akort edilir, ilk ayağı yaşlı ve ev sahibi olması itibariyle Âşık Karahanlı Murat Yıldız alır bir divani ile başlar.

Karahanlı:

Ezel baştan edep erkân kulun karakteridir
Hem besmele ile bismillah dilin karakteridir

¹⁹² Alptekin, Coşkun, s.530.

Muhabbetin binasını böyle taksim etmiştir
Aşığa değer vermesi elin karakteridir

Tanrıkulu:

Bir bahçenin güzelliği gülün karakteridir
Bülbülün feryat edişi dalın karakteridir
Her gönülün bir isteği her arzusun sonu var
Çiçek ile gezen arı balın karakteridir

Günay Yıldız:

İçinde balık beslemek gölün karakteridir
Dalda yaprağı kurutmak dalın karakteridir
Gene gönlüm Ferhat oldu deler dağı külünkle
Dağdan taşları götürmek selin karakteridir

Karahanlı:

Deli gönlüm aşka düşüp ne çekersen gam teftiş
Karanlığa ziya verir semavattaki güneş
Üç ay yazdır üç ay yaydır üç ay payız üç ay kış
Üç yüz altmış altı gün de yılın karakteridir

Tanrıkulu:

Bahçivan oldum bir bağa bahçeyi özümledim
Arı gibi çok dolandım çiçeği özümledim
Hakikate adım attım gerçeği özümledim
Edep erkân içimizde yolun karakteridir

Günay Yıldız:

Yıllar yılı ateş aldım yanarım sebebi ne
Kamil üstatlar sözüne kanarım sebebi ne
Arı gibi her çiçeğe konarım sebebi ne
Kovana düzgün yerleşmek balın karakteridir

Karahanlı:

Karahanlı Murat Yıldız haikatın varıdır
Lütfle keremler kanı saadetin varıdır

Meclis-irfan içinde söz sohbetin varıdır
İlimle sekavet vermek elin karakteridir

Tanrıkulu:

Tanrıkulu söyler durur fermanı bir bir gider
Hakka el açan gönülün dermanı bir bir gider
Bir yaş damla sele döner ummanı bir bir gider
Hakikatten uzak gönül pulun karakteridir

Günay Yıldız:

Günay Yıldız gözlerinden ne bu keder yaşıdır
O yaşa gam demek olmaz cehaletin taşıdır
Güzel söz sohbet eylemek âşıkların işidir
Ama ona makam çalmak telin karakteridir¹⁹³

Yine âşık karşılaşmaları hakkında, âşıkların hayatları ile ilgili hazırlanan kitaplarda oldukça fazla hikâye anlatılmaktadır. Hatta karşılaşma hikâyeleri halk muhayyilesinde o kadar kendisine yer bulmuştur ki anlatıcı âşıklardan bu hikâyelerin anlatılması çok sık istenir. Fikret Türkmen, Nail Tan ve Mete Taşlıova tarafından hazırlanan yeni bir kitapta *Âşık Şeref Taşlıova* bu karşılaşmalara dair oldukça fazla hikâye anlatır¹⁹⁴.

4.1.1.3. Sözlü Anlatı Türleri İçinde Divaniler

4.1.1.3.1. Halk Hikâyelerinde Divaniler

Divaniler, âşıkların kendi başlarından geçen yahut başkaları adına âşıkların tasnif ettiği halk hikâyelerinde de kendilerine yer bulurlar. Herhangi bir âşık faslının hemen başında söylenmesi yanında, âşığın fasıl içerisinde anlattığı hikâyede de divaniler okunabilmektedir.

İlk divani örnekleri olarak da kabul edilen ve Kurbanî'ye ait olan divaniler, Kurbanî'nin hayatı hakkında da bize bilgi veren daha doğru bir ifadeyle Kurbanî'yi bize tanıtan ve dilden dile anlatılan kendi hikâyesinde geçmektedir. Kurbanî ile Peri Hanım hikâyesinde Kurbanî, kendisi ile Peri Hanım'ın ayrılmasına sebep olan ve onları

¹⁹³ Yıldız, s. 651-653.

¹⁹⁴ Fikret Türkmen, Nail Tan, Mete Taşlıova, *Âşık Şeref Taşlıova'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

birbirinden uzaklaştıran zalim Kara Vezir'i şikâyet etmek ve yardım almak için İsfahan'a, İsfahan şahı Şah Oğlu Şah'a gider. Şah'a bir şekilde ulaşır ve önceden yazdığı nameyi Şah'a verir. Şah nameyi okuduktan sonra Kurbanı'yı huzura alır ve onu dinler ve yardım edeceğine dair söz verip Vezir Becan'a emir verir. Becan, Kurbanı ile Gence'ye dönecek ve Gence Şahı Ziyad Han ve Kara Vezir'den Peri Hanım'ı alıp Kurbanı'ya verecektir.

Onlar Gence'ye gelirken Kara Vezir de durumu öğrenir, eğer Peri Hanım'ı Kurbanı'ya vermez ise Becan'ın kendisini ve sülalesini keseceğini bildiğinden, bir çare düşünür ve bir erkeği öldürerek Peri Hanım öldü diye komşuları çağırır. Komşular gerçekten de Peri Hanım ölmüş zannederler cenazeyi hazırlayıp gömerler. Yas tutarlar, hayrat dağıtırlar ve tam bu esnada Becan ile Kurbanı Gence'ye gelip çatarlar. Cenaze hayratından yiyen Becan kim öldü diye sorar, oradakiler de Ziyad Han'ın kızı Peri Hanım öldü bu onun hayratıdır derler. Becan, Kurbanı'ya dönerek durumu anlatır ama Kurbanı bu duruma inanmaz ve aşağıdaki divaniyi söyler:

Felek senle elleşmeye bir bele meydan ola
Tut elimi fûrset senin lütf ile ehsan ola
Getmiş idim mürşüdüme derdime derman qıl
Men ne bilem men gelince haq ile yeksan ola

Kölgesinde zülflerinin bir zaman yatmaq gerek
Tabutu serv ağacından kefeni yarpaq gerek
Tez yuyun tez götürün ki menzile çatmaq gerek
Bâr-İlâhım nece gıydın bir bele cavan öle

Bir gül ki deremisen derip hendan eyleme
Bir könül ki öremmirsən yıxıp viran eyleme
Hak taladan seda geldi Qurbanî çox gem yeme
Qorxum budu bugün burada çoxlar peşman ola¹⁹⁵

¹⁹⁵ Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, "Azerbaycan Âşık Edebiyatı", s. 327.

Kurbani böyle söyleyince hazır bulunanlar Kara Vezir'e ters ters bakmaya başlarlar. Araya giren Kara Vezir ve diğeri Becan'a dönerek bak bizim cenazemiz var, Kurbani hala saz çalıp söz söyler diye kötölemeye başlarlar. Kurbani de Becan'a bakıp benim iki çift lafım daha var der ve aşağıdaki ikinci divaniyi okur:

Zina ehli biheyalar şer-heyanı attılar
Adam oğlu yoldan çıhip birbirin aldattılar
Gazılar rüşvet alıp şerieti sattılar
Bu divan ki divan deyil edalet divan gözel

Axşam olcağın meşrikte battı şems doğdu qemer
Yer üzüne gülgüle düştü ki oldu ta seher
Bir hüsnü cemal gördüm men axlım itti seraser
Perim girip o niqaba yanında canan gözel

Gel biçare Kurbani gerek bu cebres dözesen
El uzatıp o yasemen bağdan bir gül üzesen
Yaşı yetirdin elliye altmışa sen yüze sen
Eslimiz turabdandır meskenimiz qan gözel¹⁹⁶

Ardından da mezarı açalım eğer burada yatan Peri Hanım ise beni de yanına gömün yok değilse durum ortaya çıksın der. Mezar açılır ve görülür ki oradaki bir erkektir. Ardından Becan emir verir hemen Peri Hanım saklanılan yerden getirilir ve Kurbani ile düğünleri yapılır.

Halk hikâyelerinde divani için bir başka örnek de Âşık Şenlik tarafından tasnif edilen Salman Bey ve Turnatel Hanım Hikâyesi'nde mevcuttur. Salman Bey Çin ü Maçin ülkesinin Payıtaht şehri padişahının veziri Alhan'ın oğludur. Turnatel Hanım ise Havaran ülkesinin Hatem şehrinin şahı Müresseb Şah'ın kızıdır. İki ülke arasında iki yıl iki ay iki gün iki saatlik yol vardır. Bir gece Salman Bey ve Turnatel Hanım ayrı ayrı kendi ülkelerinde aynı rüyayı görürler ve bir pir Salman Bey'e üç bade içirip Turnatel Hanım'ı, Turnatel Hanım'a da yine üç bade içirip Salman Bey'i gösterir ve her ikisi de

¹⁹⁶Azad Nebiyev, "Azerbaycan Halk Yaradıcılığı", s. 401.

birbirlerine ve Hakk’a âşık olurlar. Salman Bey bu olaydan sonra yemeden içmeden kesilir, babası Alhan Vezir, oğlunun durumuna üzülür, derdinin ne olduğunu sorar; ancak Salman Bey hiçbir şey söylemez. Alhan oğlunu gizlice takip ettirir ve emin olur ki oğlunun kötü bir huyu ya da kötü bir durumu yoktur ama bazen tenhaya çekilir ve derinlere dalar. Alhan tekrar oğluna gelip durumunu sorar ve Salman Bey babasına durumunu aşağıdaki divani ile anlatır:

Ders alıf Hakk’tan ohudum elm-i hikmet bu gece
Men için vâsf-ı hâl oldu çoh rivayet bu gece
Âşığı mâşuğa yazan ilahî-i Rabbenâ
Sırr-ı gudretten yerışdi hub hidayet bu gece

Galdırdı hüsn-i likâbın tehn etti mahıtaba
Hasretinnen bîzâr oldum dü çeşmim gelmer haba
Kameti selvi hıraman sürahi gadd-i Tuba
Bir acayip gılman gördüm meleyh sıfat bu gece

Salman der od düşüf cana vücudu kül olmuşam
Zar çekif feryad etmeğe şeydâ bülbül olmuşam
Soluf gönlümün növrağı hâlî müşgül olmuşam
Gazabı gast etti cana hışm-ı âdet bu gece¹⁹⁷

Alhan gene bir şey anlamaz ve Salman Bey tekrar babasına dille başından geçen olayı anlatır. Sevdığının memleketine gitmek için izin ister ama Alhan Vezir izin vermez. Zamanla babasını ava gideceğim diye ikna eder ve Çin ü Maçın ülkesine sevdığine doğru yola çıkar.

Bir üçüncü örnek de yine âşık Şenlik tarafından tasnif edilen Sevdakar Şah ile Gülenaz Sultan hikâyesinde geçer. Bağban olan Sevdakar’ı bağda uyur gören Gülenaz Hanım ona âşık olur. Zamanla onun aşkıyla yanıp tutuşan Gülenaz’ın bu halini gören sırdaşı Taya Nene kıza neler olduğunu, neden bu halde olduğunu sorunca, Gülenaz

¹⁹⁷ Alptekin, Coşkun, s. 796.

Hanım aman nene dilinen söylesem dilim yanar, en iyisi dur ben sana telinen söyleyeyim der ve aşağıdaki divaniyi okur:

İçtim aşgın badesini nuş eyle gan dediler
Sarfet sine defterinnen cevahir kan dediler
Serini sevdaya salan giyer gam lambasını
Aşk odunun alavına alışf yan dediler

Üybeüy cümle azamda hicr-i gam olmuş maden
Gözümün müptelasıdı gönlümü gamgin eden
Müştağım ya da gelende el çekerem dünyadan
Cismimde ruhum titriyer cesede can dediler

Gülenaz'am aşk ucunna olmuşam cünun-deli
Sevda bir zulm u sitemdir gahrını çeken bili
Sinemin seyhat bağında açılan gonca gülü
Has bağçanın bağmanına teslim etsen dediler¹⁹⁸

4.1.2. Yazılı Ortam

Âşıklara ve âşık şiirlerine dair ilk bilgileri edindiğimiz kaynaklar cönklerdir. Bu cönklerde özellikle ilk dönem âşıklarına dair doyurucu bilgiler azdır. Özkul Çobanoğlu, tekke edebiyatına ait cönkler bulunurken âşıklara dair cönklerin bulunamayışı ya da az oluş ile ilgili yaptığı değerlendirmede, “Okur-yazar bir çevre olan tekke edebiyatı çevresinin cönk ve mecmuaları çok daha eski dönemlere ait olsalar dahi bulunabiliyorken, “geveze”, “herzegû” oldukları kabul edilen ve gittikçe daralan bir gelenek çevresinde her geçen gün biraz daha şehirlerden ve yerleşik hayattan uzak ücra aşiretler içinde yaşamağa çalışan ozan-baksı geleneği mensupları ve hitap ettikleri çevrenin okur-yazar kişisinin olma ihtimali ve velev ki olsa bile bunların zihniyet itibariyle “herzegû” olarak nitelendirdikleri kişilerin “herze”lerini o zaman için son derece pahalı ve lüks bir nesnesi kabul edilen kâğıtlara yazmalarının

¹⁹⁸ Alptekin, Coşkun, s. 590.

*beklenemeyeceğini*¹⁹⁹” söyler. Bunun yanında, 19. yüzyıldan itibaren tutulan cönklerde âşıklara dair daha fazla bilgi bulmak mümkündür.

Farklı gerekçelerle ve farklı dönemlerde yazıya geçirilen halk hikayeleri de âşık şiirlerine ve dolayısıyla divanilere kaynaklık etmektedir. Bu eserler vasıtası ile hem âşık hem de aşığa ait şiirlerle ilgili bilgiler elde edilebilmektedir.

Halkbiliminin son dönemde Türkiye’de büyük ilgi görmesi ile başlayan akademik çalışmalar da âşık şiirine kaynaklık etmektedir. Akademik çalışma olarak hazırlanan, âşıkların hayatlarını ve eserlerini konu edinen kitaplar, makaleler, yazılar bu eserler arasında sayılabilir. Divaniler, kimi eserlerde ayrı başlıklar halinde verilmektedir.

4.1.3. Elektronik Ortam

Âşık şiiri, elektronik ortamla geçtiğimiz yüzyılda tanışmış, plak, radyo, kaset, Cd ve televizyon sayesinde çok geniş çevrelere yayılmıştır. Radyo ve televizyon çalışanları tarafından yapılan derlemelerde ve televizyon programlarında âşık şiirlerine de yer verilmiştir*.

Âşıklar gelişen bu teknolojinin, kendilerine sunduğu fırsatları diğer her alanda olduğu gibi âşıklık geleneği içerisinde de kullanmışlar ve piyasaya yeni kasetler, plaklar, Cd’ler çıkarmışlardır. Çıkarılan kimi kaset veya Cd’lerde de gelenek sistemli bir şekilde devam etmekte ve eserler normal bir âşık faslı icra edilir gibi divaniyle başlamaktadır.

4.2. DİVANİLERİN FONKSİYONLARI

Âşık tarzı şiir geleneğinin en önemli türlerinden biri olan divanilerin, oluştukları ortam ve kendilerini oluşturan âşıklar açısından farklı fonksiyonları vardır. Rastgele söylenecek bir tür olmayan divaniler, barındırdıkları farklı özelliklerle diğer türlerden ayrılırlar.

4.2.1. İcracı Âşık ve Divani

¹⁹⁹ Çobanoğlu, Özkul, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, s.138.

* Âşık tarzı şiir geleneğinin elektronik ortamla tanışması ve gelişmesi için Bkz. Çobanoğlu, Özkul, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, ss. 152-158 ve Dilaver Düzgün, “Âşık Edebiyatı”, *Halk Edebiyatı El Kitabı* (Ed. Öcal Oğuz), Grafiker Yayınları, Ankara 2006, ss. 208-209.

Divani okuyabilmek, âşığın ustalığını ve maharetini gösterir. Divani türünde bir eseri icra edecek âşık sıradan olamaz. Çünkü divani konu, müzik, icra ortamı, bilgi ve beceri gerektirir. Âşıklar açısından bu türde eser vermek ustalık isteyen bir durumdur. Özellikle atışmada her âşık divaniyi kullanamaz. Her şeyden evvel iyi bir bilgisel altyapı mevcut olmalıdır. Konu zenginliği kadar âşıktaki kelime dağarcığı da mevcut olmalıdır. Bunun tersi durumda âşık icra sırasında sürekli tekrara düşebilir. Hece sayısı oldukça fazla olan bu türde, mısrayı dolduracak kelimeler dikkatle seçilmelidir. Tam ve anlamlı bir bütün oluşturulmalıdır.

Divani icra edecek olan âşıktaki aranan bir diğer önemli özellik divani havalarına dair bilgisinin olup olmadığıdır. Çünkü divanilerin farklı havaları vardır ve her divani havası her yerde çalınmaz. Ortam bu havayı belirlemede en önemli etkidir. Sözelimi; şah perde üzerinde bulunan “divani perdesinde” acı, gam, keder vb. konulu divaniler; şah perdenin altında bulunan “divan perdesinde” neşe ve sevinç konulu divaniler; daha aşağıda kahramanlık konulu divaniler okunmaktadır*. İcracı âşık neyi nerede hangi hava ile okuyacağını iyi bilmelidir.

Gelenek içerisinde divanilerin okunma yeri ve zamanları belirlidir. İcracı âşığın buna da dikkat etmesi gerekir. Yani divaniler her ortamda değil belirli zamanda ve yerde okunurlar.

Tüm bunları bilmek âşığı usta kılar. Eğer âşık bunlara dikkat ediyorsa toplumun gözünde saygınlık kazanacaktır. Âşıkların dinleyicileri de belirli bir kültür geleneği içerisinde bulunduklarından, bu özellikleri âşıklardan beklerler ve kendi nazarlarında âşıkları bu gibi kriterlere göre değerlendirirler.

4.2.2. Toplum ve Divani

Divaniler, topluma yol gösterme için âşığın elinde bulundurduğu bir silah gibidir. Meclislerin açılışında okunan bu türde seçilen konular genelde yukarıda da değinildiği gibi yol gösterici, iyiye sevk edicidir.

Âşıklar, içerisinden geldikleri gelenekle beraber bir takım sorumlulukları üzerlerine almış durumdadırlar. Toplumun yüzyıllar boyunca aşığa bakış açısı bir kudsîyet, bilirkişilik, yol göstericilik, normal insanlardan daha bir üst seviyenin onda var olduğu şeklindedir. Bu da onu ister istemez zorlamaktadır. Toplumun âşığa verdiği

* Bu konuda daha detaylı bilgi için Enver Aras'ın “Azerbaycan Âşık Havaları” adlı makalesine ve Sednik Paşayev Pirsultanlı'nın Aşık Şemşirin Poetik Alemine Seyahat” adlı eserlerine bakılabilir.

görev, en eski zamanlarda şimdikinden daha da fazla idi. Fuat Köprülü'ye göre, “*En eski Türk şâirleri- Tonguzların Şaman, Moğol ve Botryatların Bo veya Bugue, Yakutların Oyun (Ouioun), Altay Türklerinin kam, Samoitlerin Tadibei, Finovaların Tietoejoe, yani-bakıcı, Kırgızların Baksı Bakşı, Oğuzların Ozan dedikleri- sahir şairlerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi birçok vasıfları, kendilerinde toplayan bu adamların, halk arasında büyük bir yer ve ehemmiyetleri vardı. Muhtelif zaman ve mekânlarda bunlara verilen ehemmiyet derecesi, kıyafetleri, kullandıkları musiki aletleri, yaptıkları işlerin şekli tabii değişiyor, fakat semadaki mabutlara kurban sunmak, ölüünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenalıklar, hastalıklar ve ölümler gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi etmek, bazı ölüülerin ruhlarını semaya yollamak, hatıralarını yaşatmak gibi muhtelif vazifeler hep ona aitti*²⁰⁰.”

Bu durumda bu geleneğin taşıyıcısı veya temsilcisi gibi bir vazifeyi sahiplenene âşık yukarıda sayılan durumlardan haberdar olmalı en azından diğer kişilerden toplum nazarında farklı olduğunun önemini bilmelidir. Âşık, ait olduğu toplumun her türlü durumunu takip etmeli, iyi bilmeli ve iyi yönde tesirler bırakmalıdır. Kimi dönemlerde âşıkların şiirleri halk için itici bir güç olmuştur. Bu şiirler sayesinde savaşlar kazanılmış, küskünlükler bitirilmiştir. Tarihi dönemler içerisinde bu duruma birçok örnek gösterilebilir.

4.2.3. Eğitim Amaçlı Divani

Özellikle dinî ve didaktik konuların işlendiği divaniler, dinleyiciyi bilinçlendirme ve eğitme görevini de üstlenirler. Sözgelimi dinî bir sorgulama şeklinde geçen bir âşık karşılaşmasında dinleyici bir takım yeni şeyler öğrenir. Peygamberlerin veya tanınmış başka kimselerin hayatları hakkında bilgi sahibi olurlar. Âşık, meclisin hemen başında daha dikkatler dağılmamış, zihinler aç iken divani okumaya başlar ve burada söylediği söz veya anlattığı olay, zihinlerde hemen yer eder.

Büyük âşıklar şiirlerine konu seçerken, aynı zamanda dinleyici ile kurmuş oldukları iletişimi göz önünde bulundurur ve daha titiz davranırlar. Yapılan herhangi bir âşık faslından murat, dinleyicide de bir şeyler bırakmaktır. Bu aslında âşığı bir sonraki döneme de taşıyan en önemli vasıftır. Dinleyicide iz bırakacak sözü olmayan âşığın

²⁰⁰ Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 71-72.

yaşama ve aktarılma şansı da yoktur. Bu nedenle sözler büyük bir ustalıkla seçilir, her şiir türü veya o şiirin icra edildiği hava, eda, tutum ustalıkla kullanılır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

METİNLER

5.1. 16.YÜZYIL

5.1.1. Kurbani

1

Felek senle vuruşmağa bir gabil meydan ola
Tut elimi fûrset senin kaş bele ehsan ola
Getmiş idim mürşüdüme derdime deva gıla
Men ne bilem men gelince hak ile yeksan ola

O şahın kelme-yi kelâmın zikr etmek gerek
Tabutu serv ağacından kefeni yarpag gerek
Tez yuyun tez götürün ki mezara çatmak gerek
Bâr-Îlâhım nece gıydın bir bele cavan öle

Ey konlüm geygilen garayı hendan eyleme
Bâr-Îlâhi büyük hanedanı viran eyleme
Haqq Tâla'dan seda geldi gurbanî çoh gem yeme
Heç olabilmez henadan-i Şefi viran ola

(Kafkasyalı, 2002: 335, Yılmaz vd., 2000: 116, Sakaoğlu, vd.,1993: 327, İsmayılov vd., 2010: 82)

2

Zina ehli biheyalar şer-heyanı attılar
Adam oğlu yoldan çıhip birbirin aldattılar
Gazılar rüşvet alıp şerieti sattılar
Bu divan ki divan deyil edalet divan gözel

Axşam olcağın meşrikte battı şems doğdu qemer
Yer üzüne gülgüle düştü ki oldu ta seher
Bir hüsnü cemel gördüm men axlım itti seraser
Perim girip o niqaba yanında canan gözel

Gel biçare Qurbani, gerek bu cebre dözesen
El uzatıp o yasemen bağdan bir gül üzesen
Yaşı yetirdin elliye altmışa sen yüze sen
Eslimiz turabdandır meskenimiz kân gözel

(İsmayılov vd., 2010: 83, Yılmaz vd., 2000: 116)

5.1.2. Miskin Abdal

3

Bey bismillah ezberimdi hey xudadan ya Eli
En ibtida geldi seda erş-eladan ya Eli
Badi ser-ser lövhi qelem oldu dünya olmamış
Bir Cebrayıl qalxdı göye tek deryadan ya Eli

Selli-alem mahi-aşkar zülsetden var perdesi
Sey- Sirrden seda geldi Cebrayıl çekdi behsi
Hegigeti düz bilmedi terse döndü kelmesi
Alışib yandı şahperi oldun ferman ya Eli

Yandı şahper endi suya neher geldi yadına
Xaki-kelam verdi salam yetişdi muradına
Haqq-taala özü dedi irehmet ustadına
Her terefdən seda geldi Ehsan Ehsan ya Eli

Her kelmede terif edir Quranda ayet seni
Cemi alem övliyadır yazır esli zat seni
Hebib özü terif edir külli vilayet seni
Zahirde tevellüdsen Sirri- Sübhan ya Eli

Göçelidi Miskin Abdal yohdu heç bir günahım
Her kelmede her ayetde sen ol benim penahım
Puli-sirat haqq divandı ol xudadan kömeyim
Veli sensen vekil sensen şiri Yezdan ya Eli

(Axundov vd., 2005: 35-36)

4

Çerxi- felek yarıtmadı dövlətdən vardan meni
Min bir derdi ezab verib ayırdı yardan meni
Sekraqibin fitne-feli çekdi meni çarxına
Yazıq Hezret İsa kimi asdı divardan meni

Türk eceme ecem türke zülm eylese günahdı
Her ikisi bir kökdəndi yaradan da Allahdı
Öz eline düşman kesse axır günü kütahdı
Qadir mövlam uzaq eyle bayquşdan sardan meni

Qırxlar piri özü verib dersimi ümman benim
Çetin gire üreyime leini-şeytan benim
Seyyid Miskin Abdal menem söz benim meydan benim
Qoruyanı özün qoru xain dostlardan meni

(Axundov vd., 2005: 36-37)

5

Xoşbəyanlıq virdim oldu böhtana yol vermedim
 Şirin süxen endelibem hedyana yol vermedim
 Nifrin edib lanet dedim xaine ibislere
 Qelbimi ayna saxladım nadana yol vermedim

Bir beşeri incitmedim özümü şah saymadım
 Dostum sirrini söyleyib dilden-dile yaymadım
 Ömür qısa dünya ezel çox yaşadım doymadım
 Dür metaha meydan açdım tek cana yol vermedim

Aşıq olub ders alanlar söz desin sözüm kimi
 Miskin Abdal meğrur iste hamını özüm kimi
 Arifi metleb gananı bilirem gözüm kimi
 Sinem üstən merd yeridi şeytana yol vermedim
 (Axundov vd.,2005: 36)

6

Yazıq könlüm ne sızlarsan bülbüle tay olmusan
 Haçan yardım yarımisan sevilib bay olmusan
 Ser dervişsen haqq yolunda haqqı iste haqqı sev
 Ne olsun ki bel bükülüb kamana tay olmusan

Yar olsan da incime gel ulu Tanrı bağışlar
 Dergahında apayandı bu çizgiler naxışlar
 Qoy didenden sel-sel olub axsın qara yağışlar
 Axır meşher görersen ki köpüklü çay olmusan

Çay olmağın paklığında durma yuyun paka çıx
 Doğru – düze yol açıqdı ne qar-boran ne palçıq
 Miskin Abdal dolansan da ayaq yalın başaçıq
 Zer qedrini zerger biler zaylara tay olmusan
 (Axundov vd.,2005: 38)

5.1.3. Hayali

7

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hâzır olun gâziler düşmanımız vardır bizim
 Kız(ı)lbaş Cümhuruna meydânımız vardır bizim
 Sâdır oldu emr-i âli inkıyâd etmək gerek
 Uğru açık bir veli Sultanımız vardır bizim

Yürüsün Sâhib-i hâtem sancak çeküp tuğlar ile
 Başı üsküf sırtı kaplan postlu can kullar ile
 Dem çeker cephanemiz ejder-dehan toplar ile
 Düşmana nispet azîm ünvânımız vardır bizim

Giymiş ol Davud zırhı miyanında Zülfikâr
 Seyreden a'dâ-yı dînin aklı oldu târmâr
 Saniyâ Alî menendi Döldül'e oldu süvar
 Sahib-i seyf-ü kalem arslânımız vardır bizim

Âsitânı bendesidir Âl-i Osman'ın müdâm
 Sâdikane kullarına hiç olur mu bir kelâm
 Ol yezîdin sînesin gözler müdâm (her) suph-u şâm
 Bir şeh-i âdil kemankeş Hân'ımız vardır bizim

Ey Hayâli çok çekerler gâziler gulbang-i hû
 Sînesin eyler siper düşmâna karşı rû berû
 Pençesinden kahraman olsa halâs olmaz adû
 Yırtıcı kırk bin böbür arslânımız vardır bizim
 (Köprülü, 2004: 103)

5.1.4. Kul Mehmed

8

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

El aman ey hubların şahı Süleymanım benim
 Aklım aldı yüzünün mahı Süleymanım benim
 Âşık-ı üftâdene cevretme câna her zaman
 Kıl müyesser vaslını gâhî Süleymanım benim

Var mıdır misli cihânda şâhımın dostlar bakın
 Ol rakip-i nâsazâyâ sevdiğim varma yakın
 Hüsnüne mağrur olup uşşâka cevretme sakın
 Yerde kalmaz âşıkın ahı Süleymanım benim

Kirpiği tîr-i kazâdır kaşları olmuş keman
 Çeşmi bir cellâda benzer âşıkâ vermez eman
 Nîce bir bülbül misâli edeyim âh-ü fegan
 Tâkatım tak oldu vallahi Süleymanım benim

Der Mehemed yok hisâbı sînem üzre yârenin
 Âşık-ı şeydâsıyım bir dilber-i mekkârenin
 Dâhi senden gayrı bû ben âşık-ı biçârenin
 Yoktur âlemde nazargâhı Süleymanım benim
 (Köprülü, 2004: 71)

9

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey dirîgâ yine bir cânâna düştü gönlümüz
 Mısır içinde Yusuf-ı Ken'an'a düştü gönlümüz

Rûz-ı şeb feryâda âgaz eyleyim şimdengeru
Andelîbim gonca-i handâna düştü gönlümüz

Düşeli sevdâ-yı aşka olmadım gamdan berî
Can ile sevdim yine bir mah-peyker dilberi
Neyleyim şimdengeru ey hâce lâl-ü gevherî
Dişleri dür lebleri mercana düştü gönlümüz

Serteser gezdim cihânı bulmadım âna misâl
Gerdanı kâfurâ benzer kameti serv-i nihâl
Çeşmi âhû saçı sünbül kaşları olmuş hilâl
Mâil oldum ol şeh-i hûbâna düştü gönlümüz

Bin niyaz eyler isem o yârime geçmez dilek
Neyleyim bilmem beyim halim mükedder oldu pek
Der Mehmed şâhımın adı melek kendi melek
Kullarına rahmi yok sultâna düştü gönlümüz
(Köprülü, 2004: 71-72)

5.2. 17. YÜZYIL

5.2.1. Âşık

10

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bir lebi şîrîn için üstadın oldum ben senin
Geçmedi makbule hiç Ferhâdın oldum ben senin
Âşinâlık niyyet ettim yâdın oldum ben senin
Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin

Dönmüşüm Mecnun'a baştan aklımı zây eyledin
Kimse sırrım bilmez iken âleme şây eyledin
Âr-u nâmustan çıkardın halka rüsvây eyledin
Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin

Âşıkım, hem sâdıkım rakip sözüne uyamam
Aşk elinden dertliyim kimseye derdim diyemem
Gözlerimde suç var ama baktığıyçün kıyamam
Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin

Âşık eydür koymadım hiç zerrece dermânımı
Dostlarım öldürseler helâl ederim kanımı
Ne ezâlar eyledim ah çok incittin canımı
Ey gönül sen suçlusun cellâdın oldum ben senin
(Köprülü, 2004: 159)

5.2.2. Âşık Ömer

11

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey bütün dünyâyı bünyâd eyleyen Mevlâ meded
Bunca meknûnâtı icâd eyleyen Mevlâ meded
Dest-i lûtf-i kudretiyle bu vücûdum şehrine
Kâ'be-i maksûdun âbâd eyleyen Mevlâ meded

Nâr-ı hicrân içre düştüm kalmadı sabr ü ârâm
Rûz ü şeb yanmaktayım işim tamam oldu tamam
Âteş-i Nemrûd'a cism-i pâkini idüp harâm
Ey Halîl İbrâhim'e dâd eyleyen Mevlâ meded

Dîde bu vechile mestûr eyleyüp mahbûbunu
Yedirüp kurtlara cism-i Hazret-i Eyyûb'unu
Derd ile beytülhazenden ağladup Yâkûb'unu
Dîdesinden Yûsuf'un şâd eyleyen Mevlâ meded

Düşmüşem bir derde nâgeh eylerim feryâd dâd
Murg-ı dil dâm-ı belâdan olmadı bir dem küşâd
Gel demidir kurtarup girdâb-ı gamdan eyle şâd
Ey nice mahzûnu dilşâd eyleyen Mevlâ meded

Fahr-ı âlem Seyyidülkevneyn o sultân aşkına
Hayder-i Kerrar hem âl-i emîrân aşkına
Ver murâdın bendenin Bû Bekr ü Osman aşkına
Bu Ömer adını bana ad eyleyen Mevlâ meded

(Elçin, 1987: 72, Ergun, 1936: 164-165, Karasoy, Yavuz, 2010: 146-147)

12

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Zâhidâ aç gözünü sahrâyâ bak da ibret al
Bu direksiz kubbe-i vâlâyâ bak da ibret al
Zikr-i Mevlâ ile her dem kalbini pâk ide gör
Dâimâ âyine-i dünyâyâ bak da ibret al

Kani n'oldu bu fenâyâ geldi bunca kahramân
Birbirin katleyeyüp tâ anlar oldu imtihan
Yel götüren tahtını n'oldu Süleymân-ı zamân
Devlet-i İskender ü Dârâ'ya bak da ibret al

Ârif ol çekme fenânın zerre kadar mihnetin
Her kulun Mevlâ'sı birdir ol verendir kısmetin
Görmek istersen Cenâb-ı Kibriyâ'nın hikmetin

Her seher vaktinde var deryâya bak da ibret al

Âşık Ömer irmedin mi bu fenâ devletine
Bu cihân devr-i zamân aldanma gel zînetine
Pâdişâh olsan de derler er kişi niyetine
Var musallâda yatan hünkâra bak da ibret al

(Elçin, 1987: 77, Ergun, 1936: 198-199, Karasoy, Yavuz, 2010: 357)

13

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Mübtelâyım hâtırımdan fikr-i yâr eksik değil
Görmeyeli mâh cemâlin âh ü zâr eksik değil
Çeksem el kılsam ferâgat aşk beni râhat komaz
Başta sevda dilde zahmet kalbde nâr eksik değil

Emr-i Hak'la tâ ezelden böyle yazılmış kalem
Bağrımı hûn eyledi derd ü belâ mihnet elem
Bilmezem pâyem mi alçak bu benim bahtım mı kem
Keyfime keder verir bir nâbekâr eksik değil

Ger bulayım der isen sen bu cihanda devleti
Ehl-i dil kâmiller ile kâim eyle sohbeti
Câhil ü nâdan ile ger idersen ülfeti
Yâ elinden yâ dilinden bir zarar eksik değil

Gel nasîhat diler isen sana tahkîk bir haber
Ger nasîhat dinlemezsen sana çok ider zarar
Zevrakı engîne salma pek sakın Âşık Ömer
Deryâlarda bir muhâlif rûzigâr eksik değil

(Elçin, 1987: 58, Ergun, 1936: 210-211, Karasoy, Yavuz, 2010: 359)

14

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bülbül oldum gül yanında hâre minnet etmezem
Şem'ine pervâneyim ben narâ minnet etmezem
Bî-vefânın sitemin çekmeğe yoktur tâkatım
Âşıka cevri eyleyen dildâra minnet etmezem

Lûtfu ile bir inâyet kıla ol Bârî Hudâ
Hâl müşkil oldu gayet arz edemem ben gedâ
Çeşm-i mest uğruna ben başımı kıldım fedâ
Mansûr'um meydâna geldim dâra minnet etmezem

Bir haber ver bana yârimden eyâ bâd-ı sabâ
 Eyledi bu aşk vücûdum mülkünü cümle hebâ
 Birdürür yanımda hil'at birdürür köhne abâ
 Fârığım geçtim cihândan vara minnet etmezem

Der ki Ömer yâ İlâhî bir aceb girdabdeyim
 Arzihâli dinlerim yok her seher feryaddeyim
 Düşmüşüm ben hâkipâyeye dâimâ minnetteyim
 Öldür şimdi kend-elimle câna minnet etmezem
 (Elçin, 1987: 78-79, Ergun, 1936: 218-219, Karasoy,
 Yavuz, 2010: 395)

15

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bîvefâ çerhin işi her dem figan olmağımı
 Aka aka gözlerimin yaşı kan olmağımı
 Tâ Elest'ten bu yazılmış anlıma eyvâh vâh

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimi
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağımı

Hasrete düştüm medet hey ben gamınla mihnete
 Zerrece meyl itmezem ben bu safâyâ işrete
 Ya suyum ya toprağım çekti diyâr-ı gurbete

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimi
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağımı

Şimdilik dostlar benim gönlüm melâmet gösterir
 Âdetidir her gamın sonu selâmet gösterir
 Görelim âyine-i devran ne sûret gösterir

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimi
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağımı

Der ki Ömer Lemyezel Kerim İlâh-ı lâyezal
 Saltanat cümle senindir yokdürür sana zevâl
 Gurbet elde çeke çeke oldu kametim hayâl

Çâre ne başımda yazı bu günü görmeğimi
 Bu imiş takdîrin işi gurbete salmağımı

(Elçin, 1987: 100, Ergun, 1936: 386, Karasoy,
 Yavuz, 2010: 293)

5.2.3. Gevheri

16

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Günler ey dil geçmeden bir tâze mehrû bul bana
 Bir söz anlar söz bilir bir zâtı hûrî bul bana
 Her gören tahsin ider vech-i cemâlini anın
 Ruhleri gül la'l-renk unnâb-gîsû bul bana

Söyledikçe sözleri hep bir dür-i meknun ola
 İnce belli la'l dudaklı her yeri uygun ola
 Kaşları sammûr-i Hindî kameti mevzun ola
 Sîm beden goce-dehen gerdânı benli bul bana

Âşıka çok naz iden ağyar-ı tarrar istemem
 Cevridüp âşıkın aldar çeşm-i sehhar istemem
 Rind-i ayyar-veş cihan hep fitne-mekkâr istemem
 Serv-kad ince miyan bir çeşmi âhû bul bana

Cân ü dilden pendimi gûş eyle cânâ kıl hazer
 Her gören zenneylesün inmiş semâdan mâh-ver
 Gevherî her döküle heman lisânından şeker
 Her sözü dürr-i Aden bir yâr-ı mahbub bul bana
 (Elçin, 1998: 555, Bayrı, 1953: 171)

17

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Tûti dillim her gözü bin kan eder günden güne
 Perçemin yüze çekip seyran eder günden güne
 Hâl-i Hindûlar dizilmiş gökteki yıldız gibi
 Bahçesinde çok tomurcuk açılır günden güne

Ol siyah kâküllerin gün yüzünü pinhan eder
 Va'dini görünce âşık işini efgan eder
 Bâg-ı hüsnün nice akıllıları nâlân eder
 Narı şeftâli turuncîsi biter günden güne

Ey biçâre Gevherî sen ne durursun yâre bak
 Gamzesin okuyle vurmuş nice bin uşşâka bak
 Merhamet kânında yanmış bir nice ağyâre bak
 Ol tabîbim yârelerim sağalar günden güne
 (Elçin, 1998: 562-563)

18

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Vuslata ermek dilersen âlem içre gel dile
Yan yakıl pervâne-veş âh ü zâr elvermedi
Terkidüp nâmûsu bir divâne meşreb ol dilâ
Aşk ile mecnun olan Mecnun'a âr elvermedi

Çarh-ı gerdûn ile dünyâda olur mu hiç inad
Ehl-i aşkın askeridir kimseden dönmez murad
Nakd-i ömrüm sarf olup genc-i ruhun olmaz küşad
Fethi müşkil dahme imiş zülf-i mar elvermedi

Ta'nolur mu âşıkâ çün mübtelâdır cümle il
Şimdi bu sevmek sevilme halk içinde bir sebil
Sâhil-i vuslat ararken bahr-i aşkın fülk-i dil
Çıkmağa girdâb-ı gamdan ruzîgar elvermedi

Arzıhâl ettim cânânâ bûs-ı la'linden yana
Der-kenar etmek olursa kendi lûtfundur bana
Yoklayup gördü mahallin bir rakîb-bed-likâ
Bûsesin ferdâya saldı der-kenâr elvermedi

Her kime cânım disem gûş eylemez güftarı gör
Pîr-meyhâne olur mu fi'l-mesel eş'ârı gör
Âşık olmak ister isen Gevherî yalvarı gör
Cümlesi yalvara mâil gayri kâr elvermedi
(Elçin, 1998: 568)

19

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hicr ile âhır helâk ittin derûnum ey felek
Olmadı kısmet bana bir lahza râhat eylemek
İşiden âh ü figanım dediler yazık sana
Hâlîme rahm eyledi yerde beşer gökte melek

Aksine devreylemektir kârı ey çarh-ı dolab
İrgürür bir gün zevâle bil beni eyler harab
Dembedem dil ne revâdır ki çeke derd ü azab
Âsmâna dem çeker bu rûz-ı âhımdan direk

Gûşuma hâtiften iriştî acâib bir sadâ
Dediler bununla virdi kısmetin Bârî Hudâ
Âkıbet hasretle ölürdü eylerler nidâ
Leşker-i gam kuşadup bekler mezârım subha dek

Gerçi aşkın yoluna kıldım fedâ cân ü teni
 Terkidüp varı cihânı cümleden oldum beri
 Gam değil taş taş üstüne kalmasun şimdengeri
 Gevherî Mevlâ kerimdir yürü ya nolsa gerek
 (Elçin, 1998: 576)

20

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dilberâ kâküllerin gerdâna serpilmiş yatar
 Kara zülfün dağılup her yana serpilmiş yatar
 Hak hatâdan saklasun kim al yanağın üstüne
 Şol siyah benler şehâ ammâ ne serpilmiş yatar

Aya teşbih eyledi hüsnün görenler sevdiğim
 Âşık olmuşlar sana serden geçenler sevdiğim
 Yanılup aşkın şarâbından içenler sevdiğim
 Akl ü fikri dağılup bir yana serpilmiş yatar

Kadrini bilmezsin ey mâh âşık-ı sâdıkların
 Âteş-i aşkın ile dâim sesi yanıkların
 Öyle bir cenk eyledi ağyar ile âşıkların
 Göresin çok kimseler meydâna serpilmiş yatar

Yâr içün düşmen ile oldum mihekk-i imtihan
 Sînem üzre tîg-ı mihnet eyledi hayli nişan
 Gördüler zahm-ı şehîdin didiler ey nevcivan
 Derdimendin Gevherî bak kana serpilmiş yatar
 (Elçin, 1998: 595, Bayrı, 1953: 180)

5.3. 18. YÜZYIL

5.3.1. Abdi

21

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dermedim hayli zamandır gülünü İstanbul'un
 Dinlemeğe hasretiz bülbülünü İstanbul'un
 Bilmezem n'işler içinde ol melek-siymâları
 Gelir ise ben sorayım yelini İstanbul'un

Bir acâyip yerde kaldık kûy-ı yârdan kim gelür
 Biz varınca nazlı dilber bizi yakmağa gelür
 Ne hâlimden bir sorar var ne dilimden bir bilür
 Hele bizler de unuttuk dilini İstanbul'un

Görmez olduk hûblar ile ol safâlı yerlerin
Korkmaz olduk yasemîn-ü nerkis-ü sünbüllerin
Gam yemezdim vakıamda bari görsem hûbların
Hasretiz sarmağa ince belini İstanbul'un

Gider oldum hasretiyle ben de hülya semtine
Ol sebepten gitmedim ben dahi sevda semtine
Bir kerecik düşebilsem ben de Konya semtine
Def ederdim ol vakit işgalini İstanbul'un

Çare ne gurbet ilinde ben bükâlar eylerim
Ol keman-ebrulara hayr-ü dualar eylerim
Abdi der kim yine inşallah sâfalar eylerim
Destime bir kez alaydım elini İstanbul'un
(Köprülü, 2004: 403)

5.3.2. Hükmi

22

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Yazılmış hayfâ ecel fermânı Osman Oğlu'nun
İftirâdır kamusu üstüne Osman Oğlu'nun
Pâdişâh-ı âlemin arslanına hayf oldu hayf
Bilmedi âlem nedir isyânı Osman Oğlu'nun

İyliğin çok gördü hüccâc askeri yollarda hey
Söylenirdi nâmı ânin erliği dillerde hey
Ser-nigûn olmuş yatır nâzik teni çöllerde hey
Ravza-ı cennet ola meskânı Osman Oğlu'nun

Ser koyup çalıştığı meydanda hep Allah için
Hak rızasıydı işi gücü hemen gufrân için
Rûz-ı mahşerde Livâ(-yı) hamd altına varmak için
Hep melekler ağlasın üstüne Osman Oğlu'nun

Zulm ile dolmuş iken Mekke yolun fetheyledin
Bir zaman arslan kulumdur diyu çok metheyledin
Pâdişahım böyle bir sâhib-hurûcu neyledin
Doldu çok efganı Beytullah'a Osman Oğlu'nun

Sanki sundu bir dolu zehri ana bir câm ile
Azm-i ukbâ eyledi ol bir güzel eyyâm ile
Sene bin yüz yirmi altıda güzel bir nâm ile
Hükmiyâ der gitti nâm-ü şânı Osman Oğlu'nun
(Köprülü, 2004: 364)

5.3.3. Kâtibi

23

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bir onulmaz derde düştüm bu imiş hükm-i kazâ
Hiç kabul etmez ilâcî zahmimiz emlenmesün
Meskenim güzelce yorun çünkü Hak'dandır kazâ
Ehl-i hüccâc âh edince göz nice nemlenmesün

Darbıma dağlar dayanmaz kadir idim kuvvete
Bulmadı Lokman ilâcî çâre yoktur illete
Müjdeci başım götürmez kem haberim devlete
Nazlıdır sultan efendim işitip gamlanmasun

Yetti ardımdan ecel serhengi yolum bağladı
Âh-ı hasret vâh-ı firkat yaktı siynem dağladı
Bilmedi ahvâli hüccâc-ı Müsülman ağladı
Nâr ile bağı hacir mi göz nice nemlenmesün

Ser-nigûn oldu işiten eşkıyalar ünümü
Beyt-i harem Ka'betullah'a çevirdim yönümü
Çağırın gelsün yanıma Kethüda Halil'imi
Yerime tuğumu çeksün adımız kemlenmesün

Kâtibî der yenilendi yine bu derdim benim
Umarım kim pâdişâhım dağıtmaz ordum benim
Kethüdâ'ma tuğumu ver beklesün yurdum benim
Gayrı defter(-i) vüzerâda yerimiz mimlenmesün
(Köprülü, 2004: 365)

5.3.4. Derviş Musa

24

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ayet-i Nasrün min-Allah hürmetiyçün an-karîb
Nusret ihsan eyle İslâm askerine ya Mucîb
Umarız mesrur ola şâh-u gedâ, kemter garîb
Zara'nın fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda

Gün be gün bulsun şeref tâ haşre dek dîn-i mübîn
Eyle Sultan Ahmed'i dâim hatâlardan emîn
Nusreti fırsat verip gazilere sen ol mu'în
Zara'nın fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda

Binbir adın hürmetiyçün ey Kerîm-i Zülcelal
Cümle din düşmanları olsun hemîşe pâyimâl

Âl-i Osman Devleti günden güne bulsun kemâl
Venedik fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda

El açıp çıktık duaya yalvaralım subh-ı şâm
Verelim ruh-ı Resûle çok salât ile selâm
Senden imdad isteyip feryad ederler hâs-ü ‘âm
Venedik fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda

Pâdişâhım her muradın Hak senin etsin husûl
Bir gaza olsun ki tâ hoşnud ola senden resûl
Mevlevi Derviş Musa’nın kıl münâcâtın kabul
Zara’nın fethin müyesser eyle ey Bârî Hûda
(Köprülü, 2004: 368)

5.3.5. Âşık Mecnuni

25

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Ne acâyib rûz imiş cânane bayram günleri
Mâh-rûlar azmeder seyrâna bayram günleri
Nice âşıklar gelir kurbâna bayram günleri
Can verir bîçâreler cânâna bayram günleri

Yürü hey hercâî dilber kadimdi dal eyleme
Aklımı başımdan alıp beni abdâl eyleme
Öldür âşıklarını gel böyle işgal eyleme
Pâdişâhlar mâil olmaz kana bayram günleri

Der ki Mecnûnî güzel düştüm mahabbet râhına
Kûh-ı Kaf olsa dayanmaz ben fakıyrın âhına
Ey sabâ bizden selâm et o güzeller şâhına
Dâhil olsun meclis-i irfâna bayram günleri
(Köprülü, 2004: 395)

5.3.6. Nakdi

26

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün

Kıl nazar ey pâdişâhım işine İspanyol’un
Zehr-ü zakkumlar katıldı âşına İspanyol’un
Kâfiri hakreyledi İslâma nusret verdi Hak
Ne kıyâmet koptu seyret başına İspanyol’un

Ol adû-yı hâksâra şöyle bir âl eyledik
Evliyâlar himmetiyle dillerin lâl eyledik

Balyemez topar vurup sihrini battâl eyledik
Kargalar kondurduk âhır leşine İspanyol'un

Kırk sekiz Hind'in gemisi her birisi bir kaya
Putperestler korkusundan çekti başın hırkaya
Kimisi Varhan'a kaçtı kimisi de Malta'ya
Girmemişti uykusunda düşüne İspanyol'un

Bin yüz doksan sekizinde hasb-ı hâlin söyledik
Yirmi dokuz teknesini kâfirin gark eyledik
Bin yüz doksan sekizinde hasb-ı hâlin söyledik
Şöyle yazdık tarihini taşına İspanyol'un
(Köprülü, 2004: 456)

5.3.7. Varxiyanlı Mehemmed

27

Bu bağlara bağban idim bar qadasın aldığım
Besledibdi dal budaqda nar qadasın aldığım
Bahar fesli yaz mehsulu bağların yaraşığı
Yanaqların teze güldü zer qadasın aldığım

Bağda seher qarşı gelir işve-nazlı dilberim
Qelem qaşlı ay qabaqlı xumar gözlü dilberim
Ay budaxlı gül yanaqlı güneş üzlü dilberim
Her terefdən birce buse ver qadasın aldığım

Mehemmedem qorxum budu bu iqrar yalan ola
Naşı serraft pozğun sala seyrağıb talan ola
Ele cana can qıyqınan qedrini bilen ola
Her naşıynan hemdem olma yar qadasın aldığım
(Axundov vd., 2005: 233)

28

Könül seven dost bağına vara bilmem neyleyim
Açılıbda taza güller derebilmem neyleyim
Bir cananın hesretinden düşdüm eyyub derdine
Dolanıram tebib deyib çare bilmem neyleyim

Bilen kesler eşqe düşmek çox sitemdir can üçün
Ne qeder ki derd-gem vardı yazılıbdı men üçün
Sevmişem bir mehribanı nigaranam on üçün
Herden-herden üşer ya da görebilmem neyleyim

Mehemmedem, erzi-halım budur size qazılar
Xoş halına ol kimsenin könlünü pervaz eler
Yaradanın kereminden bela imiş yazılar
Mesken salıb bu viranda dura bilmem neyleyim
(Axundov vd., 2005: 231)

29

Eşqiden kamil olan xeyli iqbaldı yüküm
 Dürüli gumaş cem etmişem yaşıldı aldı yüküm
 Matahın matah olunca bazarın bazar olsun
 Ne alınmaz ne satılmaz xeyli zavalıdı yüküm

Merdaneler yığılıban söhbeti xoş eylesin
 Bir-birine xoş deyiben serin peşkeş eylesin
 Saqiye merd meclisinde içenler nuş eylesin
 Ab-kövserden almışam abi-zülaldı yüküm

Mehemmedem serraftarıdı her ne desen varıdı
 Bir sözü cevahiratdı biri kövherkarıdı
 Qedirbilenler yaxın gel qedirbilmezler geri du
 Göstermerem her yetene yaqutu leldi yüküm
 (Axundov vd., 2005: 233)

30

Şükür gördüm camalını yanağı gülşen eziz
 Zülfünden hecalat çeker sünbülü-reyhan eziz
 Biz ki eşqe mübtelayıq bir-birinden nigaran
 Ta ölünce olsun bizim sirrimiz pünhan eziz

Seni seven qan ağlasın gözlerini yaş eysin
 Şad könlümün şüşesini sındırıban daş eysin
 Camalına ikram edib qaşlarına baş eysin
 Daim dursun xidmetinde emrine ferman eziz

Mehemmedem sızıldaram servi boyun görünce
 Ter memeler benzeyir behiştdeki türünce
 Derdin meni inceldib siyah telin bir ince
 Xesteyem geldim yanına sen eyle derman eziz
 (Axundov vd., 2005: 231)

5.3.8. Hasta Hasan

31

Ya İlâhi sen beni nâra muhtaç eyleme
 Bülbülü gülden ayırıp hâra muhtaç eyleme
 Yüz yirmi dört bin nebi yüz suyu hürmetine
 Sen beni hasta düşürüp tere muhtaç eyleme.

Bir gün olur bu fenadan sürerler göçüm benim
 Denk olur turab içine dökülür saçım benim
 Sen bir âdil padişahsın affeyle suçum benim
 Öldürürsen özün öldür dara muhtaç eyleme

Hasta diyor divanında yüzüm daim karadır
 Eyüp gibi var endamın baştanbaşa yaradır

Kula gizli sırlarım var sana hep aşkâradır
 Öldürürsen özün öldür dâra muhtaç eyleme
 (Çetinkaya, 1976: 7556)

32

Sallanıp bağından gelen hey maralım bir su ver
 Malı mülküm sana kurban küllü varım bir su ver
 Canıma bir ateş düştü tütünüm arşa çıkar
 Kurudu dilim damağım dîlfikârım bir su ver

Âşıkların ezberinde güzeldir hikâyeti
 Güzellerin gerdanında bukağıdır zekâ'tı
 Ab-u kevserde görmedim ben bu tadı lezzeti
 Ağzı şeker dili kaymak lebi ballım bir sus ver

Güzeller hatırı aziz birbirinden seçemem
 Verseler dünya malını sevdiğimden geçemem
 Yad elinden abu hayat sunsalar da içemem
 Özün dolur öz elinle ey maralım bir su ver

Hasta Hasan geldi diye çağırsalar adımı
 Yanar demir kömür olur dadımı feryadımı
 Kahpe felek aman vermez alayım muradımı
 Bu hastaya verme cefa ince bellim bir su ver
 (Çetinkaya, 1976: 7556)

33

Bizi yoktan var eyleyen gani sübhân birdir bir
 Ab u ateş aşkı olan gönül insan birdir bir
 Bir meniden halk eyledi on sekiz bin âlemi
 Can ile cinni içinde cümle cihan birdir bir

Bir ağaçta iki elma ikisi bir kimsedir
 Sekiz derviş otuz hacı birisi gül üstedir
 Üç yüz altmış altı gündür on iki burç üstedir
 Leyl ü nehar gerdiş eyler mah-ı tâbân birdir bir

Bu biçare Hasta Hasan bugün yarın göricek
 Hasım hasıma gelince anda sual sorıcak
 Eğer maşrık eğer mağrib bu divana gelicek
 Padişahlar padişahı ulu sübhân birdir bir
 (Düzgün, 2010)

5.4. 19. YÜZYIL

5.4.1. Bayburtlu Zihni

34

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey sabâ cânâne dedin mi dedim dedim dedi
Düştüğüm efgâne dedin mi dedim dedim dedi

Hasretinden haste dil gurbette nâçâr olduğum
Yandığım hicrâne dedin mi dedim dedim dedi

Taktığım gerdâne zincîr-i cünûn-ı aşk ben
Gezdiğim divâne dedin mi dedim dedim dedi

Arz-ı hâle cür'etim yok azm-ı râha tâkatım
Ol şeh-i hûbâna dedin mi dedim dedim dedi

Gör ne fermân eyledi Dârâ-yı mülk-i hüsn ü an
Zihnî-i nâlâna dedin mi dedim dedim dedi
(Sakaoğlu, 1988: 150)

35

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âdeme bir ma'nide gül-zâr-ı cennettir vatan
Âbı Kevser hâki kimyâ-yı sa'âdetir vatan

Sattı kasrı zer-nitâka bu mar vîrâneyi
Bildiler halvet-serâ-yı şâh-ı ülfettir vatan

Her deminde tâzeler bezm-i elest peymânesin
Neş'e-bahş-i âlem-i ahd-ı muhabbettir vatan

Kasr-ı Cem'dir pisteri hâr olsa bâlîn-i hacir
Başka hâb u başka râhat başka hâlettir vatan

Zihnî olsan mâlik-i Mısr-ı hazâin sûd yok
Mülk-i lâ-yefna bir kenz-i kanâ'attir vatan
(Sakaoğlu, 1988: 153)

36

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ol sevâd-ı kâkûlün kim her sere sevdâ olur
Her sevâda dehrde ol hükmüle Dârâ olur

Her seher dil-dâra dil âhımıla rû-mâl olmada
Olmasa ma'lum ahvâlim ulu da'va olur

Dökseler derd-i dilim sahrâlar olur kûhsâr
Sarsar-ı âhımda değse kûhlar sahrâ olur

Gülse olur verd-i hamrâlarla mâl-â-mâl dehr
Derlese âlem ser-â-ser lü'lü'-i lâlâ olur

Sâha-i sevdâda kimdir sorsalar mühmel-süvâr
Ol kemâle kilik-i Zihnî'dir meğer ahrâ olur
(Sakaoğlu, 1988: 154)

5.4.2. Mücrüm Kerim

37

Munda kim var deyim yar-i vefadarım ona
Çekiben xelvata bir sir açım esrarım ona
Gösterim dağ ü dilim söyleyim azarım ona
Hani bir derdi bilen bir para yalvaran ona

Qibleden qaşları yay kilseye dönderdi meni
Ay kimi ehl-i seher birbirə gösterdi meni
Yay kimi eydi bu bîderdlilerin derdi meni
Hanı bir derdi bilen bir para yalvaran ona.

Peri tel'etli Senem çox veli ademliyi yox
Başa dek bir kesilen hemreh ü hemdemliyi yox
Eylese mehr ü vefa zerrece möhkemliyi yox
Hanı bir derdi bilen bir para yalvaran ona

Haçana dek qem-i hicrana düşüb qemde ölüm
Ruz-i vesline onun yetmesem ol demde ölüm
Deyme Mücrüm Kerim'e qoy meni ölsem de ölüm
Hanı bir derdi bilen bir para yalvaran ona
(Sakaoğlu vd, 2000: 17)

38

Ah kim kördüm binasın etdi viran ayrılıq
Qıldı ehvalım yaman her vaxt her an ayrılıq
Çekdi yüz dağ-i bela sinemde pünhan ayrılıq
Qıldı könlüm çeşmesin qan ile qeltan ayrılıq
Zülfüne nisbet qılıb halım perişan ayrılıq

Qane dönmüş könlümü hicrile mö'tad eylerem
Bele keçse halımız dünyanı berbad eylerem
Her zaman yüz teher ah ü nale bünyad eylerem

Qalmışam nalan qefes küncünde feryad eylerem
Gül kimi qıldı meni çak-i giriban ayrılıq

Dud-i ahım zexmeti ehl-i cahanı ağladır
Yad-i veslin sohbeti bu bînevanı ağladır
Küfrü zülfün arzusu din ü imanı ağladır
Ah-i nalem heybeti erzi semanı ağladı,
Gösteri baxır mana yüz dağ-i hicran ayrılıq

Olmuşam rencuri xeste sebr ile möhnet çekib
Eyleşib qemxanede qan ağlaram zehmet çekib
Her yeten adama tutub üz besi minnet çekib
Bülbül-i şeyda kimi rüxsarına hesret çekib
Qıldı her dem zar müzterr dide gıryan ayrılıq

İsterem dehr-i qemin her ne ezabı var olam
Neyleyim hicran sarıda bîkesem, qemxar olam
Könlümün yanmaqlığında ah-i ateşbar olam
Kakilin serriştesinde isterem zünnar olam
Etdi bîçara Kerim'i Şeyh Sen'an ayrılıq
(Sakaoğlu vd, 2000: 18)

5.4.3. Dertli

39

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kande görsem nâzenin kerç kerç nigâh eyler bana
Taht-ı zülfe gizleyip vechin siyâh eyler bana

Bûseler ikrâr eder durmaz sözünde tez döner
Mevlevî'dir sevdiğim her gün külâh eyler bana

Zülfü leylimdir cemâl-i pâki yârin gündüzüm
Bir yüzün şems eyleyip birin de mâh eyler bana

Halk- âlem aşk ile rüsvâlığım seyretseler
Kâfir olsa hâlimi gördükte âh eyler bana

Mülk-i dilinde hükm eder sultânıdır ben Dertli'nin
Her ne cevretse sezâdır padişâh eyler bana
(Düzgün, 2011: 73, Kutlu, 1988: 95)

40

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Râz-ı aşkın dilde pinhân eylerim cânım gibi
Sîne-i gencînede mahfûzdur îmânım gibi

Nâle vü feryâdına bâis nedir bülbül senin
Yoksa bir goncen mi var gül-berg-i handânım gibi

Geşt-i âlem eyleyip gezdim cihânı görmedim
Lâciverdî kubbenin altında sultânım gibi

Gül-sitân-ı âlemi bir bir temâşâ eyledim
Bir sanevber görmedim serv-i hırâmânım gibi

Hâk-i dehri bin kere sürse suvarsa bâğbân
Bitmemiş bitmez felek devrinde Bostân'ım gibi

Rişte-i reyhâne teşbîh etme zülfün Dertliyâ
Sünbül-i bâğ olmaya kâkül-perîşânım gibi
(Düzgün, 2011: 100, Kutlu, 1988: 99)

41

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dilbere gülşâne doğru gel dedim gelmem dedi
Remz-i âşıkâne doğru gel dedim gelmem dedi

Gel dedim gelmem dedi nedir murâdı dilberin
Yürü bizden yana doğru gel dedim gelmem dedi

Gel ciger-pârem dedim pür-bâdeler nûş etmeğe
Sâkî-i devrâne doğru gel dedim gelmem dedi

Hâtır-ı uşşâkı gözle şâhım ihmâl eyleme
Ol ulu meydâne doğru gel dedim gelmem dedi

Dertli cân kurbânın olsun bir kadem bas yanına
Nâ-bedîd eyvâna doğru gel dedim gelmem dedi
(Düzgün, 2011: 103, Kutlu, 1988: 101)

42

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kimse bilmezken vücûdum varlığın pinhân idim
Kimseler görmez iken evvel yine insân idim

Ger sorarsan ey hâce evvel mekânımdan benim
Kâf ü nun sırrındaki kurb-i azîmüş'-şân idim

Çâr anâsır içre şimdi şöyle mahbûs olmuşum
Nûr-ı kandîlinde ben manzûre-i sübhân idim

Âkibet devrân beni saldı diyâr-ı gurbette
Âh o günler kandadır kim vâsıl-ı cânân idim

Dertliyâ bilmez misin hükm- Hudâ eyler zuhûr
Hükmüne râm ol deme kim ben fülân fülân idim
(Düzgün, 2011: 136, Kutlu, 1988: 105)

43

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kıl tahammül ey gönül gör ne kimyâdır sabır
Aç gözün izhâr-ı cândır feyz-i Mevlâ'dır sabır

Okunur isbat ile âyât-ı Furkân dört kitâp
Bin bir ismin hatmi ma'nâlarda kübrâdır sabır

Gör vücûdun kasrını sultânı hûdur hû diyen
Sûre-i Seb'u'l-mesâni yed-i beyzâdır sabır

Buldular bunda kemâli evliyâlar sabr ile
Azm-i râhın lâkin evsâfında evlâdır sabır

Sabr ile cümle murâdı verdi rabb'ül-âlemîn
Vird ü ezkârın senin her demde esmâdır sabır

Gayrı geç de birliğin esrârını fark eyle gel
Hem şerâtta hem tarîkatta râ'nâdır sabır

Küntü kenzen sırrı bu dünyadadır bak tâ ebed
Der ki Lutfî hâme-i kudrette imlâdır sabır
(Düzgün, 2011: 256, Kutlu, 1988: 111)

5.4.4. Seyrani

44

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ka'r-ı dilden cûşeder ummânım Allah aşkına
Arş-ı âlâya çıkar efgânım Allah aşkına
Bâd-ı aşkın Zühre burcundan eser leyl ü Nehar
Savurur ömrümdeki harmânım Allah aşkına

Ma'kes-i hüsn-i ezelsin şüphesiz sen ey nigâr
Düşmüşüm ben aşkına aklım değil başımda yâr
Esmemiştir kimseler başında böyle rüzigâr
Sîneni arzet bana cânânım Allah aşkına

Aksi hep kalbimdedir şem'i hayâl-i hazretin
 Hazret-i Yûsuf gibi seyr-i cemâl-i gayretin
 Yok mudur bir kuşa hiç çalı kadar dost gayretin
 Merhâmet kıl sen benim sultânım Allah aşkına

Hâl-i müstakbel miyim bilmem muzâri mâzimiyim
 Yoksa bir mânâ-yı hiçin ser-nûmâ elfâzıyım
 Öldürürse vuslatın Seyrânî'yi tek râzıyım
 Ey cemâli âfet-i devrânım Allah aşkına
 (Yüksel, 1987: 152, Okay, 1953: 191)

45

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nâil olsa ey efendim çeşm-i âhûya bu dil
 Leyl ü nehar gark olmuşdur yine kayguya bu dil
 Savm edemem sabrım yokdur neylim hâlim şedîd
 Doymayınca şâdolur mu bilirsın mûye bu dil

Bir perînin sevdâsiyle sînem dağlı yaralı
 Artırmışım feryâdımı sitemkâra varalı
 Ol dîdesi elâ ammâ ebrûları karalı
 Bend olmuş kararı yokdur rûye gitsün bu dil

Hüsnünün bağı beyledir aşkı gâyetde sehil
 Dedim serimde sevdâya nâdânlar ket değil
 Sandım ben o güzelin meyli bir bana değil
 Düşdü durmaz her yana akan o suya bu dil

Seyrânî der âh edince yürekde yağım erir
 Kimse bir karâra kalmaz âkıbetde farır
 Dünyâ ukbâ dile murâd ganî settârım verir
 Kanâat eder fenâda yek ile düye bu dil
 (Yüksel, 1987: 154)

46

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bir erişmez menzîl-i maksûda râhım var benim
 Bir atılmaz yaya bağlı tîr-i âhım var benim
 Nokta dökdüm cümle usturlâb-ı aşkı yokladım
 Lûtfu değmez kahrına baht-ı siyâhım var benim

Düşman olmaz âşıkâ âlemde baht- ı şûm gibi
 Necm-i ikbâlîm münevver olmadan mahrûm gibi
 Bir şemîdan sabrı sûze ben dikildim mum gibi
 Gam dühânından çıkar başda külâhım var benim

Çile çekmek saltanatdır âşık-ı üftâdeye
 Âşık-ı sâdıkların yok nisbeti şehzâdeye
 Sâki-i devrân ben kandırmadı hiç bâdeye
 Zülcelâlin affına muhtâc günahım var benim

Tok olanlar belki Seyrânî seni de tok sanır
 Aç olanlar dünyâda hiç tokluğu da yok sanır
 Bilmeyenler merhâmet ehli cihânda çok sanır
 Merhâmetli kimse yok illâ ilâhım var benim
 (Yüksel, 1987: 155, Okay, 1953: 212-213)

47

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Etdi çün sarhoş beni peymânesi bir kimsenin
 Oldum bir başı açık divânesi bir kimsenin
 Yakdı çeşmim şem'i ruhsârına kaldım zârile
 Rûz ü şeb gamda olam pervânesi bir kimsenin

Dönmedi gitti murâdımca felek ey çarh-ı dîn
 Ol sebepten durmaz akar gözlerimden yaş-ı hûn
 Kendisi sâkî lebi hâlis şarab-ı lâl-ı gûn
 Nice olmasun gönlüm mestânesi bir kimsenin

Vasl-ı yâre erse âşık gerçi ki handân olur
 Ayrılık vaktinde dünyâ başına zindân olur
 Andelîb ü şerâ-ı şâha her dem işi efgân olur
 Yâr olunca yâd ile bir dânesi bir kimsenin

Gül için bülbül gezerdi nev-bahârı bağları
 Gonçe hâr ile göründükçe artmış zağları
 Bir zaman Leylâ deyüb Mecnûn gezerdi dağları
 Seyrânî olsa neş'em giryânesi bir kimsenin
 (Yüksel, 1987: 156)

48

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bu fenâya meyl edenin yeri nîrânda olur
 Kiminin meyli ukbâya âhı efgânda olur
 Bu cihâna geldi gülmedi nice bin evliyâ
 Mevlânın muhabbeti bilir misin canda olur

Çok enbiyâ-ı âzâm geldi vîrâne bil bunu
 Her birinin ümmeti var dinlesene sen onu
 Ol iki cihân serveri rahmide mahşer günü
 Ehl-i îmâna en'âm ihsân ulu dîvânda olur

Her vakitte niyâz eyler bâbına garib gedâ
 Hâlet-i nez'imde yârâb etme îmandan cüdâ
 Rahmetinle yarlıgagıl bizi ey Bârihudâ
 Gafletten uyar kulların her dem isyanda olur

Temâşâ etsen âlemi hâlin anlan ortanın
 Birin ikiye aldılar gördüm o yumurtanın
 Seyrânî der vechin görsem hayr ü şerri dartanın
 Bundadır cevır ü cefâ zevk ü sefâ anda olur
 (Yüksel, 1987: 158)

5.4.5. Aşık Alı

49

Can ciyerim gözel diyar şam ü seher qan ağlaram
 Esirgesen merhemetin def ede ya sinen meni
 Bend olmuşam Kur'an'ıma qayriler canana aşık
 Alıram hey ezberime Türkücen Yasin emmeni

Dövrânında xaliqinden sedaquatli er rehm anı
 Oldu Zerdüş'tün rakibi günah saydı er reh manı
 Hayatımın isbatıdı ziba bildim Errahman'ı
 Qxunsa Resul şe'nine şad eyler Ya-Sin en meni

El hemsaye elle oldu men hemsayeyem sazınan
 Alı qoymaz uzaqlaşa özünden kenar sazın an
 Qamlar deryası coşanda şadyan oluram sazınan
 Ölsem çaldır bir Ruhani götürmen yasinen meni
 (Makas, 2000: 215-216)

5.4.6. Tokatlı Nuri

50

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Yine geldi elfirak eyyamı canan elveda
 Ten evinde yaktı hasret mumları can elveda

Gitti elden tâ ilelhaşr ömrümün sermayesi
 Eyledi dil milkini garattî hicran elveda

Koyki döksün, bağrımın kanın temaşa eylesin
 İştıyakı yâr ile bu çeşmi giryan elveda

Sevdiğim candan temenni eylerim mevalâya kim
 Yine bir avret müyesser kıla Yezdan elveda

Sen de (Nuri) geldi bir tarihte emma gitti di
 Ger beni senden sual eyleser yâran elveda
 (Çankırılı, 1933: 106)

51

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dostlarım düşman ise yâru musahipler bana
Rağbetimden her ne kim zulm etse rakipler bana

Her ne denlü gözde kim hâru hakîr olsam yine
Minnet eyler vasfu evsafında talipler bana

Pâk edüp çarubı ihlâs ile dil ayinesin
Zahir oldu nice irşadu acayıpler bana

Galiba zülfün serim salmış garaip günlere
Günde yüz bin açılır seyri garaipler bana

(Nuri) nin ikrarı yok şeyhim tarikatten deye
İftiralar eylemiş hakkımda kâzipler bana
(Çankırılı, 1933: 102)

52

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey gönül gavgalıdır başın demezmiydin sana
Sevdiğim bin birdir oynaşın demezmiydin sana

Kıl hazer kim etme ümidi vefa yoldaşına
Olma teslim olsa kardâşın demezmiydin sana

Güldüren ahabın ey noksan hiret bir gün senin
Gözlerinden akıdır yaşın demezmiydin sana

Terk edip uşşakın agyara varup yâr olduğun
Tasdik eyler gözlerin kaşın demezmiydin sana

Salma kendin kurbı kallaşa tegâfûl eyleyip
Fehmolunmaz dahi kallaşın demezmiydin sana

Sert olur ürkütme serde aklı uşşakın sakın
Lânedden pervazı huffaşın demezmiydin sana

(Nuri) gönlüm verdiğim gündenberi incinme ha
Ey hiretmend bu mehenk taşın demezmiydin sana
(Çankırılı, 1933: 102-103)

53

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Akdı gönlüm su gibi şol servi müstesnalara
Hükmeder hunabei eşkim yedi deryalara

Sanma kim gözden akan su çeşmimin ırmağıdır
Dürri meknûnu nisâr eyler rehi leylâlâra

Nakdi can verdimse bûsi lâ'l için giysülere
Bir gedayım nice minnet eylemem dâralara

Zîri festen gösterüp sünbül gibi can riştesin
Saldı çok üftadeyi baştan kara sevdalara

Gûşi ibretle beni gûş eyleyen erbabı aşk
Dikkat etsin (Nuri) divanımdaki manalara
(Çankırılı, 1933: 105)

54

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nazeninim hup yaratmış hazreti mevlâ seni
Kim büyüttü mah cebinin böyle bi pervâ seni

Çeşmi mestanen süzülmüş sinemi kılmış hedef
Tîri müjgânın deler kanım diler illâ seni

Azmi sahrayı cünuniyette Mecnunuveş gönül
Bu sıfat içre sabahatte görür Leylâ seni

Sen gönüller uğrusu bir fitnei fettanesin
Âşıyan tuttu seriri serdeki sevda seni

Murğ tek başladı pervaz etmeye leylünehar
Dânei halin görüp özler gönül hâlâ seni

Derdimendimdir deyu bir kez bu (Nuri) kemteri
Kıl müşerref görmeden bu âlemi eşyâ seni
(Çankırılı, 1933: 109)

5.4.7. Şemkirli Hüseyin

55

Lotuyam bambılıyam talibi- bengem sene ne
Çox gülüb çox danışan çox da cefengem sene ne
Ataram düşmen üçün topu tufengem sene ne
Derdü qem barkeşiyem köhne peşengem sene ne

Şairem, söz deyerem hamıdan başam geri dur
 Ağzımdan od tökülür naram ataşam geri dur
 Bez qedek müşterisi alam qumaşam geri dur
 İstesən terpedesen terpenmez daşam geri dur
 Terpensem ev yıxaram bir ağır sengem sene ne

Get atlasın yaxşısından yaşılandan da al getir
 Men özüm alıb-satanam mene sen tirmə şal getir
 Serrafam tez seçerem gövher ilə lel getir
 Girmişəm meydanına meydanıma kel getir
 Deryalar boylanmışam men bir nehengem sene ne

Deryaya tek gelmişəm, dal ibni-Dal kimi
 Aleme adıb düşüb ol Rüstemi-Zal kimi
 Sözden qala yapmışam qeleyi-Selsal kimi
 Eridib saf etmişəm qumriye misal kimi
 Qxumuşam min bir dili çox da firengem sene ne

Şemkirli Aşıq Söyünem men burada yar eyledim
 Urmu Salmas Marağa İsfahanı zar eyledim
 Gezdim Çeçen Çerkezi ne qorxdum ne ar eyledim
 Demir qapı Derbend Quba Gürcüstanı xar eyledim
 Tülküsen geride dur şiri pelengem sene ne
 (Axundov vd., 2005: 357-358)

56

Ahu gözlü şux baxışlı qeddi dal ecem qızı
 Lebi qönçe yanağı gül siyah tel ecem qızı
 Zenexdanın çöhresi xal nece qoyum qıymeti
 Boyu uzun gerden uca nazik bel ecem qızı

Zülfün kemend sal boynuma özün çıxar bazara
 Ovçuların şikarısən seni salam güzara
 Seni gören yeqin bil ki tez-gec düşər azara
 Danışban canım alma şirin dile ecem qızı

Menem Söyün yeqin bil ki çoxdu benim azarım
 Dostlarım xain çıxıbdı bağlanıbdı bazarım
 Seni gördüm derdim artdı bade düşdü güzaram
 Gülüstanda öten menem yeqin bil ecem qızı
 (Axundov vd., 2005: 355)

57

Bilmirem ne isteyir bizden ruhani mollalar
 Miras paltarları geyib artırır şanı mollalar
 Beş şahı pul görende satır imanı mollalar
 Talayıb xalqı çapıb sürür dövranı mollalar

Harda bir güzel görür dostluq qatır al eleyir
 Tellerine cadu yazır özüne tez mal eleyir
 Seqirlerinen var-yoxunu çekib çalhaçal eleyir
 Haraya yönü düşse yıxır oranı mollalar

Her kimin müşkülü var mollaya teref yol alır
 Molla götür nezir yoxdu onu melul yola salır
 Selemine pul götürüb o biçare bir de gelir
 Toplayıb rüşvet yeyer eyler tufanı mollalar

Doğrusu bu mollalar bu dünyanı qarışdırır
 Arpaya isim oxuyub divarlara yerləşdirir
 Ocağa nal basdırıb zinakarlar barışdırır
 Yazır kaftar derisin bir-birile görüşdürür
 Men sirr açan deyilem qatır her yanı mollalar

Küpeye tılsım düzmek bilmem ne işdi camahat
 Serçenin qanın gezmez bilmem ne işdi camahat
 Hophop ile dua yazmaq bilmem ne işdi camahat
 Ne qeder xalqı soyur heç olmur qanı mollalar

Bizlerde bir molla var sehr edir efsane yazır
 Göy göyerçinin ganın tökür qelemdana yazır
 Avratlara saç getirdir eleyir divane yazır
 Eybin ele yayaram meni bir tanı mollalar

Ağ başlı şeytan mollalar gerek menle düz dolana
 Sataşmaya göherkana dura üzbeüz dolana
 Oturlar meclisimde ortalıqda söz dolana
 Menimle düz dolana qurtara canı mollalar

Şemkirli Aşiq Söyünem bilin taqsır yoxdu mende
 Gerekdi ki sataşmasın molla olan derdi mende
 Yetmiş beş molların başı üyüner bir deyirməndə
 Söylərem emellerin tutsun dünyanı mollalar

(Axundov vd., 2005: 359-360)

5.4.8. Figani

58

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hamd-i bî-pâyan hüvallah Ahmed-i Bârî Huda
 Vâcib oldu Âdem'e secde kılınmak ibtida

Ahsen-i Takvim ile halk etti resm-i âdemi
 Gülşen-i dehre getirdi eyledi lutf ü atâ

Arş ü kürsi levh-i mahfuz kalem-i insan için

Nûr-ı kandîlinde ruhlar verdi ikrar evvelâ

Hazret-i Kur'an'da meth etti Taâlallah bizi
Dem bu dem sâat bu sâat eyleriz hamd ü sena

Ey Figanî zikr ü fikrim yâ kerim ü yâ gafur
Cümlemiz nâr-ı cehennemden halâs et Rabbena
(İvgin, 1994: 87)

59

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Maîl oldum şunda ben bir dilberin unvânına
El göğüste baş eğip durdum anın dîvânına

On sekiz çağında şâhım gözlerinden ok atar
Zer zişan elmas hamaîl yakışır endâmına

Her kaçan gelse gülüm hoş muattar gül açar
Mâil oldum sâil oldum goncay-ı gülşânına

Bendesin terk eylemiş duydum efendim nâzenin
Hiç düşer mi âşıkın terk eylemek öz şânına

Bir kitâbın dilberi nakş eylemiş nakkaş-ı Hak
Mâşaallah yazdı Figanî hüsnüne dükkânına
(İvgin, 1994: 91)

60

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Çektiğim derde sebebkar ermesin maksûduna
Nâre düşsün hasret olsun ben gibi mevlûduna

Her ne veçhile beni namerde kıldı ihtiyar
Bend-i kuvvetle tutulsun münkirin merdûduna

Türlü türlü çektiğim derd-i elem kahr-ı verem
Câna yetti Hazret-i Allah vekil mevcûduna

Kana ekmek doğradı bühtan hasâret eyledi
Merhametsiz bakmadı mazlumun âh-ı dîdûna

Râzı ol encâmı Hak hayra tebdil eylesin
Sen tevekkül ol Figanî cümlelerin mâbûduna
(İvgin, 1994: 92)

61

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

İç gönüller şerbetinden behreyab ol kahveci
Tut ki pendim gafil olma kâmiyab ol kahveci

Her seherde besmeleyle aç kapûsun kahvenin
Sil süpür pâk eyle nefsin gel şebâb ol kahveci

Hazret-i Şeyh Şâzilî'ye oku cândan Fâtiha
Yan yakıl pîr aşkına cîğەر kebab ol kahveci

Kahvesin yap ehl-i keyfin ehl-i aşkın gönlün al
Anla hal imdi cihan hâzır cevab ol kahveci

Gül yüzünden gül açılsın kara sıçan olma ha
Şehd ile şîrin lisânı âfitab ol kahveci

Tut Figanî'nin sözün üstâdına rahmet okut
Hâtır-ı hoş hal ile alîcenab ol kahveci
(İvgin, 1994: 95)

62

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Evvelâ insan olan irfânını bilmek hüner
Sâhib-i irfan olan isyânını bilmek hüner

Gerçi isyansız ne mümkün olmamak nev'i beşer
Râh-ı âdab öğrenib erkânını bilmek hüner

Her kişi bilmez tevvekkeltü Taâlallah nedir
Er olan nefsindeki düşmânını bilmek hüner

Sofrada elin gözet mecliste dil meşhur kelâm
Sâniyen emsal ile akrânını bilmek hüner

Akl-ı kâmil veliler deliden olmaz veli
Zâhir ü bâtındaki şeytânını bilmek hüner

Bir nasîhattir Figanî nefsime ihvânıma
Bîn-i zâhirde dönen devrânı bilmek hüner
(İvgin, 1994: 122)

5.4.9. Âşık Elesker

63

Sırat sual gabahdadı ne damahdı dünyada
Kelime-i şahadet lazımdı ölen vahdı dünyada
Tut orucun gıl namazın şükür eyle Allaha
Gul olma dünya malına galacahdı dünyada

Yalan deyib gıybet etme rehmin gelsin canına
Öz özüne fehirlenib bahma şövkət şanına
Ezrayıl elinde çengel gelecekdi yanına
Gezebinden gül irengin solacahdı dünyada

Şeyirlikde can çürüttüm herkiz üstad olmadım
Nefs öldürdüm düz dolandım dostumdan yad olmadım
Elesker'em gan ağladım ölünce şad olmadım
Dostlarımla felek mana gara bahdı dünyada

(Onk, 1983: 272, Yıldırak, 1974: 172)

64

Dar günümde yetiş dada ya Şah-ı Merdan Ağa
Nıtg-ver meydan içinde goyma sergerden Ağa
Hem Ali'sen hem velisen hem sahisen hem seha
Hemi dilde zikrim sensen hemi ezberden Ağa

Can fedâ gıllam yoluna ya Emir'ül müminan
Tuttun Resûlun irahın hatemin oldu nişan
Yunus'a munis olub Nuh'a oldun keştiman
Hızır ile urhana girdin sırrını etdin nihan
Nur-i pakîn zulmatı gösterdi heryerden Ağa

Günahkâr kemter gulunam gabul eyle duamı
Zahir sensen, batın sensen dü cihanın imamı
Yet dada şahı gaşemşem darda goyma islâmı
Tebdil olub fani dünya kec dolanır nizamı
Merd iğidi helâs eyle böhtandan şerden Ağa

Möminlerin penahısan âlemlerin serveri
Fethetti billur-âzamı neçe tılısımları
Anter'e zerbet vuranda lerze saldın yerleri
Ol Hüdadan emr'olundu Cebrail tuttu per'i
Şanına aferin ihsan geldi göğlerden Ağa

Samime bir seda yetdi bu heberden korhuram
Endamıma lerze düşüb yerbe-yerden korhuram
Sağ desdinde heyr emelim solda şerden korhuram
Hemi sinden hem sıratdan hem mahşerden korhuram
Kesme zerre iltifatın Kul Elesker'den Ağa

(Onk, 1983: 275)

65

Esselâtî heştî erkân ehl-i dil hal cengine
 Erkân ehl-i dil hal cengi ne seyrede âhengine
 Dil hal cengine seyrede âhengine hedengine
 Cengine âhengine hedengine irengine

Esselâtî şin di âşık endirersen yelkeni
 Şin di âşık endirersen yelkeni kestirkeni
 Endirersen yelkeni kestirkeni sen selseli
 Yelkeni kestirkeni sen selseli çal sengine

Getdi elden ihdiyarın ah Edersen gel deyer
 Ah! Edersen gel deyer ceht eyler ister eser
 Cehd eyler ister eser tenzile çetin yeter
 Deyer eser çetin yeter Elesker'in dengine
 (Onk, 1983: 277)

66

Sıtk-ı dille sığınmışam sübhana yalvarıram
 Muhammed'e nazil olan Kur'ana yalvarıram
 Mezhebim İmam Cafer'di K'abe'di giblem benim
 İlgarımda möhkem ollam imana yalvarıram

Saldı şehadet parmağın atdı derr-i Hayber'i
 Hökm gıldı Zülfikara iki böldü Anter'i
 Çekende Allah-u Ekber kırdı min min leşkeri
 Zelillerin umudvarı müminlerin serveri
 Şah-ı Merdan Şir-i Yazdan men ona yalvarıram

Bugünümde yetiş dada adalet şahım benim
 Gönlü gamgın gözü yolda artıbdı âhım benim
 Perestaram, umudvaram sensen penahım benim
 İsmimdi Âşık Elesker çohdu günahım benim
 Günahkâr aparma meni divana yalvarıram
 (Onk, 1983: 276)

67

Bir bivefâ dost yolunda baş-ü candan keçmişem
 Unutmuşam doğru rahı din imandan keçmişem
 Zerrece gelmez eynime bu dünyanın cefası
 Terk edip dövleti malı hanumandan keçmişem

Derdim çohdu kime deyim yohdu derd bilen hekim
 Serraf sensen aç hırd ele lel'i gevherdir yüküm
 Şah-ı Merdan sayesinden kimseden yohdu pakim
 Sıdg-ı dille sığınmışam men ummandan keçmişem

İsmimdi Âşık Elesker budu dövrüm benim
 Gurbet elde bir gözde galdı peymanım benim
 Öldürseler bu sevdada halaldı ganım benim
 İncimerem dost yolunda bu ziyandan keçmişem
 (Onk, 1983: 274, Yıldırak, 1974: 174)

68

Seyyadısan tor gurubsan dağı gözle gözle sen
 Bezirgânsan yolun keser yağı gözle gözle sen
 Hercayınnan aşna olma namerde bel bağlama
 Muhannet gitar aşına ağı gözle gözle sen

Hanı Hesen hanı Hayder hanı serdar Mustafa
 Saye-i merhametinden bir müddet sürdük safa
 Ahırını zay eyledin â bimürvet bîvefâ
 Aç sinemde düyüne bah gözle gözle sen

Gıg satan çasır satanlar deyir Gahdağan* bize
 Çay içip pilov yeyenler heç göstermir nan bize
 Olsa nusret verse furset Gadir-i Sübhan bize
 Çohlarına eylerem nasağı gözle gözle sen

Âşık ile bed başladın cevan vahtından felek
 Düşkün çağı elin üzdün hab-i rahtından felek
 Neçe neçe Süleymanlar saldın tahtından felek
 Onlar oldu derd-ü gam dustağı gözle gözle sen

Elesker'em her bir yerde tutaram bu behsi
 İncidenler incidecek incidipsen her kesi
 Çarh-ı felek'in sitemi Ayrım- kürdün te'nesi
 Eridibdi üreyimden yağı gözle gözle sen
 (Onk, 1983: 273, Yıldırak, 1974: 173-174)

5.4.10. Ruhsatî

69

Ben de yeni başladım divana bismillah ile
 Dağıtayım namımı cihana bismillah ile
 Saki başın için yetiş derunumda yangın var
 Biraz dinsiz çekeyim imana bismillah ile

Dilerim Hak'tan inayet te'sir etsin sözlerim
 Tecella düşür kalbime yari görsün gözlerim
 Gafur ismi hüccetimdir siyah etme yüzlerim
 İ'tikadım kavidir Kur'an'a bismillah ile

* Gahdahan: XX. Asır başlarında Ermeni Taşnak Partisi üyeleri için kullanılan bir tabir.

Tarikatim Nakşibendî'nin Halidî kolundandır
 İnabetim Hacı Şakir Efendi elindedir
 Mevludumuz Deliktaş derbendi belindedir
 Uyandım geldim yeni dermana bismillah ile

Nice gaflet uyhusunda melul melul yatarsın
 Yetmiş iki buçuk fırka çıkmaz yola çatarsın
 Yakalarsan dağ başında ya menzile yetersin
 Hizmet et Ruhsat gibi çobana bismillah ile
 (Kaya, 1991: 237)

70

Yedi kat yer gök âlem kuruldu bismillah ile
 Cümle eşyaya destur verildi bismillah ile
 Besmelenin (Be)sinin noktasıyım dedi Ali
 Putperest Lat ü Uzza kırıldı bismillah ile

Yaz deyi emretti kalem yazdı bismillahi pes
 (Mim) harfinden hem Muhammed Mustafa'dan geldi ses
 Şakkoldu kalem yarıldı alamadı bir nefes
 Baştanbaşa bu cihan nur oldu bismillah ile

Cennete dört ırmak akar dört mü'minin gözünden
 Besmeleyle devam eden nuş ederler gözünden
 Melekler raksa gelirler besmele avazından
 Sekiz cennet zeynolup doldu bismillah ile

Bihamdillah yerin aldı nere atsam her taşım
 Ne tarika yettiğimi fark edemez sırdaşım
 Besmeleyle devam ede ede gözüm kardaşım
 Ruhsatı'ye bu âşıklık verildi bismillah ile
 (Kaya, 1991: 237-238)

71

Ben okurum ben yazarım söz benimdir sana ne
 Ben gülerim ben ağlarım söz benimdir sana ne

Ellerin ayıbına bakma var kendi aybına bak
 Ben utanır ben utanmam yüz benimdir sana ne

Sen iyisin sen güzelsin sen yiğitsin sen koca
 Ben ednayım ben kötüyüm naz benimdir sana ne

Sen âşıksın sen sadıksın sen fâriksın aferin
 Ben yanarım ben sönerim köz benimdir sana ne

Sen zekisin sen akıllı senin malın çok imiş
 Ben kana'at sahibiyim az benimdir sana ne

Sen doğrusun sen Müslüman haydi var cennet sana
Ben eğriyim yolu sürmem iz benimdir sana ne

Sen iyisin bunca devlet nasib olmuştur sana
Ruhsat'ın malı on arşın bez benimdir sana ne
(Kaya, 1991: 243)

72

Gam kasavet boydan aştı yürüdü gamlar yine
Kerbelâ fikrine düştü geldi imamlar yine
Mah-ı Muharrem erişti yas ve matem güntüdür
Firkat ile gözlerimden süzülen akıyor nemler yine

Masumlara kesdedenler yoktur iman neylesin
Bab-ı merhamet kapansa yüz bin aman neylesin
Yürekteki olan derde hazık Lokman neylesin
Kendi verdiği yarayı kendisi emler yine

Şeksiz şüphesiz Yezit'tir bu ayda handan olan
Simir Mervan değil midir aşkâra denîden olan
Bu da'vayı ehline sor ne bilsin nâdân olan
Kerbelây-ı aşka düşen yürekten gümler yine

Ben belâyı kabul ettim her belâdan dönmenem
Dünya alt üstüne batsa zelzeleden dönmenem
Mansur gibi dara çeksen Kerbelâ'dan dönmenem
Sinim yetmiş Yezit için yazarım zemler yine

Ben oturur ben yatarım ben gezerim sana ne
Ben okurum ben dökerim ben yazarım sana ne
Ben bir ehl-i tarikatım ben azarım sana ne
Aklın yetmez Ruhsatî'ye etme sitemler yine
(Kaya, 1991: 246-247)

73

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey gönül ayân-ı devlet içre himmet kalmadı
Kimden umarsın vefa ehl-i mürüvvet kalmadı

Nefsi nefsi oldu âlem her kişi hayrettedir
Kimseden kimseye derman u takat kalmadı

Ey diriga lutf u ihsanın kapısın yıktılar
Zikri hayrolsun denir ehl-i sa'adet kalmadı

Gel zuhur et kandesin ey Mehdi-i âhır zaman
Kim cihanda zahir olmadık alâmet kalmadı

Cahil ü nâdân olagör diler isen mertebe
Kim kemâl ehline Ruhsat şimdi rağbet kalmadı
(Kaya, 1991: 264)

74

Vücudumda titreyen bu cana aklım yetmedi
Gönül verip sevdiğim mercana aklım yetmedi
Bir gece menamda gördüm muhabbetin badesin
İçmeden mest eyledi fincana aklım yetmedi

İ'tikadım pek kavidir gökten inen Kur'an'a
Ne işlersem ma'lum olur cümle Gani Rahman'a
Âlem zikri âbâd edip gelir iken erkâna
Bunca nası azdıran şeytana aklım yetmedi

Boynumda aşkın zinciri çözen yoktur bendimi
Yüz bin sene aman desem duyan yoktur andımı
Gökte esen yellerden de sakınırken kendimi
Akşamaca zemmeden insana aklım yetmedi

Tarikatim Nakşibendi Terzi Baba sultanım
Şeyh Şâkir Efendi gelse tazelenir imanım
Kıbleye teveccüh etsem cesette titrer canım
Kalbimi rûşen eden ol cana aklım yetmedi

Ruhsatî'yi kandırırlar encam-ı dünya bu ya
Gelmez yola gönderirler encam-ı dünya bu ya
Ağaç ata bindirirler encam-ı dünya bu ya
Karanlıkla dolu olan kabre aklım yetmedi
(Kaya, 1991: 278)

5.4.11. Bardızlı Nihani

75

Çekmediğim derdi âlem gam bizim mihnet bizim
Bezm-i irfan meclisinde söz bizim sohbet bizim
Dost elinden bâde içtik ol bizi mest eyledi
Haşredek kalır dimağda tad bizim lezzet bizim

Bağbanıyız dost bağının ayva nar istemeyiz
Vahidir vahide âşık dil şikâr istemeyiz
Bize aşkın canı yeter başka var istemeyiz
Olmaz herkese nasip böyle bir devlet bizim

Takdiri olmasa Hakk'ın kana varmak güç olur
Dost bağında bülbül olup zâre varmak güç olur

Der Nihânî kocalıkta yâre varmak güç olur
Gece gündüz subh-u mesâ bekleriz hasret bizim
(Gökalp, 1988: 85-86)

76

Câm-ı aşkı nûş edip sekran olan yüzbinde bir
Katre-i bî-kadr iken umman olan yüzbinde bir
Mescidi medreseleri hocaya terk eyledik
Tekke-yi aşka girip pünhân olan yüzbinde bir

Fâtiha (mim) (nun) kitabın bilmeli mânasını
İlm-i hikmet deryasının kim görür dalgasını
İsterim soyam eğininden dünyanın kemhâsını
Rızasıyla soyunup üryan olan yüzbinde bir

Der Nihânî teslim oldum ezel ki ikrâra ben
Hamd olsun hamd ü senâlar çıkmadım kenara ben
Böyle baht-ı yâr var iken aldanmam âğyâre ben
Hakk yolunda can verip kurban olan yüzbinde bir
(Gökalp, 1988: 70)

5.4.12. Âşık Şenlik

77

Manasız mantıksız sözü bilmenin faydası ne
Az annayîf çoh söyleyîf gülmenin faydası ne
Ehdibar dediğin elde bir muhalif şişedir
Beyhude galdırîf daşa çalmanın faydası ne

Dilde tekbir kabul olmaz niyaz-ı mağfirete
Kalpde tasdik eylemekdir sıdk ile ehdkata
Âb-ı umman gırağında baş eğîf ibadete
Türâbdan teyemmüm edîf gılmanın faydası ne

Biçare fervane bilmez kasd-i sitem olanı
Garaz-ı gazap semtine can u başnan dolanı
İsde seni isdiyeni tanı gadir bileni
Hürmetsiz teklifsiz yere gelmenin faydası ne

İlaca ne lüzüm olur başa gelen gaderin
Haşre dek acısı getmez ihdiyacı kaderin
El içinde şöhret oluf şerafetli pederin
Mülkünde nahalef evlat galmanın faydası ne

Sefil Şenlik aşk ucunna düşüf gaflet hâbına
Derununda mülhazayı derc eyler hesabına
Reisi nadan sefine düşer gam girdabına
Dalgası şaşgın deryaya dalmanın faydası ne

(Alptekin, Coşkun, 2006: 105, Aslan, 1975: 130-131, Aslan, 2001: 151, Aşıkoğlu, 1964: 33-34)

78

Aşk ucundan derde düştüm cümle cismim yaradı
Araram derdime ilaç bulunmaz ne çaradı
Duymuşam adi şanını geldim hâk-i pâyine
Hükmün vezir cenabın her düvelde var adı

İşitmişem bu yerlerin adaletli hanısan
Gariplere hürmet eden hoş muhabbet kanısan
Lal-ı gevhar yığnağıyam sarraf oluf tanısan
Metahım gizlide ise marfetim aşkarardı

Men Şenlik'em guduretten aşk badesin içmişem
Mutalatım gayze gelif derya kimi coşmuşam
O sebepten abdal oluf bu diyara tüşmüşem
Mekânım Çıldır Sancağı meskenim Suhara'dı
(Alptekin, Coşkun, 2006: 108, Aslan, 1975: 124, Aslan, 2001: 143-144, Aşıkoğlu, 1964: 54)

79

Namertlerin kanadıynan uçmam Allah Kerimdi
Coşkun suya köprü olsa geçmem Allah Kerimdi
Teklif etse yiyeilmem namertlerin nanını
Suyu ab-ı keşer olsa içmem Allah kerimdi

Yeni yaha devlet bulsa danışar yeke hana
İnsana merah getirir oh kimi değer cana
Sadri mermer ağ otağı olsa da mescithane
El uzadıp gapısını açmam Allah kerimdi

Şenlik deyer bir zamanlar çok sürdüm zevk ü sefa
Ol Hüdanın emri budur goy çekim cevri ü cefa
Bizi yaratan Allah'tı Hak Muhammet Mustafa
Emrine ki muntazıram şaşırمام Allah kerimdi
(Alptekin, Coşkun, 2006: 110, Aslan, 1975: 123, Aslan, 2001: 142-143)

80

Çok kimseyi vatanından atar gurbete felek
Çok kimseyi sevdiğinden bırakır cüda felek
Her kim diyer ben gülersem onunda binası yok
Bir gün olur devrin döner yandırar oda felek

Kaftan kafa hükmederdi neyledi Süleyman'ı
Ol daşı sıkıp kül eden Zal oğlu Rüstem hanı

Hayber'i çekip koparan ol Ali pehlivanı
Bellisiz etti kabrini bıraktı getti felek

Yüz yirmi dört bin Nebi gelipdi bu faniye
Otuz altı sahabe dört çâr-ı yâr hani ya
Der Şenlik'im gafil olma seyreyle sen Ani'ye
Heçbir adil padişahı döndermez şada felek
(Alptekin, Coşkun, 2006: 112)

81

Gış günü tuttun yahamdan goymadın yaza gönül
Geyindin zeri zerbabı döndün gülgeze gönül
Geşt güzâr ettim âlemi bulmadım bir sadık yâr
Geze geze men usandım sen galdın teze gönül

Bazı bir aslan misali pençe attın üsdüme
Bazı da abdal eyleyif saman tepdin posduma
Bazı tutuf el âlemi gülünç ettin üstüme
Ne bir meclisde oturdun ne verdin meze gönül

Ağlattın Sefil Şenlik'i çünkü koydun bu hâla
Bir Şeyda bülbül misallı gondurdun daldan dala
Bazen yer mısır şekerı meyil vermezdin bala
Ol rûz-ı mahşer gününde çekersin ceza gönül
(Alptekin, Coşkun, 2006: 113, Aslan, 1975: 130, Aslan, 2001: 150, Aşıkoğlu, 1964: 35)

82

Dalmışam gam deryasına ummanda yüzen menem
Rüyamda çıhip âlemi seyredif gezen menem
Pünhanda aldım dersimi ayana çıhmaz sırrını
Ehli marfet hoş sanat mücevher lisan menem

Kinli gönlüm gama dalsa hoş cevaplar açaram
Muhannetten şüphe sezsem ta uzahtan kaçaram
Kur'an-ı Kerim içinde harfi harften seçerem
Gizli söze cevap verif şiirler düzen menem

Ne lazım ki arz eyleyip meni diye gelesen
Milleti İslam içinde imtihana salasan
Deseler ki Sefil Şenlik sen bir azim kalasan
Rütbem arşa direkt olsa hâk ile yeksan menem
(Alptekin, Coşkun, 2006: 115, Aslan, 1975:129-130, Aslan, 2001: 150, Aşıkoğlu, 1964: 49)

83

Ey felek senin elinden abad olan görmedim
Düşüp cengine bir daha geri gelen görmedim

Nice yüz min Süleymanlar hükmetdi gaftan gafa
Tahtında ber garaf oluf bina salan görmedim

Arşta kelâm levh-i mahfûz gark oluftur nuruna,
Hah(k)dı Zebur İncil Tevrat yeten onun sırrına
Furkan'dan nasihat alan dalar daha derine
Dad-ı Hak olan gullarda nahah(k) yalan görmedim

Sefil Şenlik âha düşüb aşk ucunnan zârdadı
Ol Huda'nın bir nişanı en ipdida nurdadı
Ser gurban olsun Çıldır'da edeb erkân ordadı
Diyarî gurbet ellerde gadir bilen görmedim
(Alptekin, Coşkun, 2006: 143, Aslan, 1975: 123-124, ,
Aslan, 2001: 143, Aşikoğlu, 1964: 50)

84

Gel sennen vefadar olah gezme kenar sevdiğim
Gameti camçırah daşı gaddi fenar sevdiğim
Her hışmın kar etti cana gazabın yıhdı meni
Dürri yekte kemandarsan ehli hüner sevdiğim.

Tavustan cilve galdırır zülfünün edaları
Tuş edip sineme çalma temranlı cüdalaları
Hazreti gırlar yedinden verdiler badeleri
İçtim od tutuştu canıma sönmez yanar sevdiğim

Beçara Sefil Şenliyem hüsnüne verdim meyil
Gafil olma bu dünyada hab-ı gafletten ayıl
Bu ateş meni yandırır sebepim kimse değil
Eşidenler töhmet eder seni gınar sevdiğim
(Alptekin, Coşkun, 2006: 117, Aslan, 1975:124-125, , Aslan,
2001: 144, Aşikoğlu, 1964: 55)

85

Ey gönül sıtkınan yalvar ol Gani Mevla'ya sen
Al abdesti kıl namazı daim dur gıbleye sen
Hak Teâla gulunu sinar sakın sen olma asi
Sabır eyle Hak'tan gelen her türlü belaya sen

Yohsulluh da ibadettir eğer sabır eylersen
İncitme Hakk'ın gulunu doğru kelâm eyle sen
Günde beş vahıt namazda marifetin dilesen
O vahıt dahil olursun cennet-i alaya sen

İbadet deyini bir borçdu elbetki eda oluna
Bu dünyada gılmaz isen o mahşerde gılma

Bir bendeki hacil etsen emr-i Hak'dan guluna
Yanarsan mahşerde nâra gelmezsin imlâyâ sen

Beş vakit ki namaz farzdır Müslüman olanlara
Gece gündüz zikir edif hak yolu bilenlere
Günde bin savap yazılır Cuma'yı gılanlara
Dikkatınan gulah assan ohunan selaya sen

Mağrur olma deli gönül gönül her gede ile
Ülfet etme bu dünyada asılsız edna ile
Sen çalış ki dost olasın bir ulu dalda ile
Cüda düşüf vatanından hor bahma sılaya sen

Şenlik diyer meyil verme bu dünyanın malına
Çıhma Hakk'ın dergâhından uyma şeytan feline
İblis'e yapışan gullar düşer tamu nârına
Doğrulu Hak kapısıdır başvurma hileyle sen
(Alptekin, Coşkun, 2006: 120-121, Aslan, 1975: 125, Aslan, 2001: 145)

5.4.13. Erzurumlu Emrah

86

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey perî kûyundan aynıca harâm olsun bana
Senden özge her melek simâ haram olsun bana

Gül cemalün bir dahi görmek müyesser olsa
Bülbül-âsâ gonca-i zîbâ haram olsun bana

Gurbet ilde nâzenîm ömrüm geçirdim âh ile
İstemem şimdengerü dünyâ haram olsun bana

Sensin Emrah'ın cihanda cânının cânânesi
Hâsılı sensüz cihan cana haram olsun bana
(Alptekin, 2004: 183, Karadağ, 1996: 234)

87

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Dilberâ bir kaddi bâlâsın güzellerden güzel
Bûyi güldür çeşmi şehlâsın güzellerden güzel

Zümre-i hûbân içinde yoktur akrânın senin
Bir mücevher dürr-i yektâsın güzellerden güzel

Sînesi bâğ-ı İrem hem gonca femsin nâzenîn
Dişleri lü'lü-yi lâlâsın güzellerden güzel

Şerm eder hüsnün görende nüh felekte âftâb
Verd-i ter bir şûh-ı ra'nasın güzellerden güzel

Gül cemâlin cennet-ül-me'vâya teşbih eyledim
Bâğ-ı aşkta kaddi tûbâsın güzellerden güzel

Hûblûğu tekmlil sana vermiş Huda-yı Lem-yezel
Zümre-i uşşâkta bâlâsın güzellerden güzel

Her nice medh eylesem Emrah seni cânım fakat
Bir cefâkâr âlem-ârâsın güzellerden güzel
(Alptekin, 2004: 201, Ural, 2000: 164)

88

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey melek sîma bugün devran senindir sen benim
Gül senin gülşen senin handan senindir sen benim

Var ise cânımda meylin söyle kurbân olduğum
Sen güzeller şâhısın ferman senindir sen benim

Bunca yıllardır gezerdim hasretinle serserî
İşte geldim kapına mihman senindir sen benim

Neylerem sensiz cihânın varlığın Emrah ben
Tende cânım hâsılı cânân senindir sen benim
(Ural, 2000: 164-165, Karadağ, 1996: 308,
Albayrak, 2001: 104)

89

Zâhidâ menzilimiz zâhirden infâdur bizim
Biz hakikat ehliyiz varlığımız lâdır bizim

Biz denî dünyâyı bir dinâra sattık sağladık
Matlûb-i maksûdumuz ancak ki illâdur bizim

Biz namâzı sûfiya virdük şarâbı sâkiye
Gönlimüz dünyâ vü ukbâdan müberrâdur bizim

Kande baksak görünür ayn-ı ıyân dîdâr-ı yâr
Hamdülillah çeşmimiz ibretle binâdur bizim

Fehm idüp güftârımız mânâsın ol gevher-şinâs
Nazmımız Emrâhî bir lü'lü'-i lâlâdur bizim

(Albayrak, 2001: 102, Karadağ, 1996: 292)

90

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Sırta çekmiş kendini ehl-i basîret kalmamış
Anladım ki dehrde sâhib- hakikat kalmamış

Kaplamış kibr-i uzlet gönlini âlimlerin
Ol sebep âyine-i devrânda saffet kalmamış

Mey dökülmüş câm şikest olmuş kadeh kalmış tehî
Meclis-i ârifânda eski muhabbet kalmamış

Nerm iderdüm rûz u şeb adâ ile ben yâr için
N'eyleyem ki belde tâb bâzûda kuvvet kalmamış

Kangı şeyhün destini bûs eylesem Emrâhî ben
Bin kerâmet umduğum pîrânda himmet kalmamış
(Albayrak, 2001: 110, Karadağ, 1996: 414)

5.4.14. Âşık Pesendi

91

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Mübtelây-ı aşk olaldan buldu lezzet cânımız

Var bizim cânânımız

Pâk olur her bezmde güller gibi meydânımız

Her dem ü devrânımız

Gelse nâdan neş'e bulmaz bezmimiz vârestedir

Aşk ile şâyestedir

Cân içinde gizlidir her an bizim mihmânımız

Böyledir irfânımız

Tâ ezel merdânelerdir ser verirler şâhına

Şemsi Tebriz râhına

Ser verir sır vermeyiz çoktur olan kurbânımız

Can verir hûbânımız

Var semâmızda safâ câna gıdâ aşka cilâ

İsmi her anda vefâ

Anlaşılmaz zâhidâ hem seyrimiz seyranımız

İncedir erkânımız

Mağz-ı Kur'an'dır muhakkak der tarîk-i Mevlevî

Ey Pesendî Mesnevi

Hüccet-i katı' olubdur serteser peymânımız

Var bizim îmânımız

(Dizdaroğlu, 1969: 126)

5.4.15. Sümmani

92

Yâ İlâhi sen beni insana muhtâç eyleme
Olur olmaz kimseye nâmerde muhtâç eyleme
Ol hâbib-i fahri âlem Mustafânın aşkına
Bir cân eyle kalbimi düşmâna muhtâç eyleme

Cümlelerin mâbudu neşesi sende cümle kemâl
İstemem nâmert elinden devleti malı melâl
Kendi lütfundan kerem kıl ey Kerim-i Zü'l-Celâl
Yalnız düşmana değil kardaşa muhtâç eyleme

Bin bir ismin sâhibisin şüphemiz yoktur sana
Gece gündüz ağlayıp niyâzım budur sana
İns ü cin kurt ile kuşlar cümlesi kuldur sana
Kul Sümmanâ dert verip dermâna muhtâç eyleme
(Erkal, 2010: 445, Erkal, 2007: 391)

93

Ervâh-ı ezelden dosta ikrâr edenlerdeniz
Sâye-i Resulullâh'tan ehl-imân derler bize
Tâ ezel lebbeyk kelâmın söyledi lisânımız
Cemâle müşerref etsin hak eden derler bize

İstedi Ahmed elbette verir sultânımız
Elestü bezminde ikrâr eyledi ervâhımız
Hamd olsun hamd u senâlar Hakk'a doğru râhımız
Bezm-i tarikat içinde dervişân derler bize

Tâ ezel Lebbeyk kelâmı söyledi lisânımız
Cümle müşerref etsin halk eden yezdânımız
İstedi Ahmed elbet verir sultânımız
Şubesi velâyet-i al-i Osmân derler bize

Hazret-i Âdem-i safi ah tâ ezel aslımız
Ecdâdımız Hazret-i pîr-i mugândır üstâdımız
Sebâvetten sorsalar bize Hüseyin'dir adımız
Âşığınlar zümresinde kul Sümman derler bize
(Erkal, 2010: 445-446, Erkal, 2007: 391-392)

94

Çar anâsırdan halketti ta ezel Hâk Ademi
Cennetten sürgün ettiler hâke bastı kademi

Çıktı Serendip Dağı'na âh u figân eyledi
Affetti Mevlâ günâhın murat aldı encâmı

İsmail sahrâda doğdu çünkü Hâcer anneden
Ayağını yere vurup izhâr etti zemzemi

Camasıb ki cûş eyledi Şâhmarân şerbetinden
Cümle çiçek sadâ verip anda yaptı merhemi

Çün Yunus'u yuttu semek kaldı ummân içinde
Gece gündüz rica etti dedi gönder çâremi

Geçirmeyip namazını borcunu edâ eyledi
Getirmedi lisânına asla dünyâ kelâmı

Yakub'a hasretlik verdi Yusuf u Kenan için
Cihânı suya gark etti Nuh'a yüzdürdü gemi

Der Sümmânî muhabbetten hâsıl oldu ol Muhammed
Anın için var eyledi on sekiz bin âlemi

(Erkal, 2010: 434-435, Erkal, 2007: 378, Rayman, 1997: 325)

95

Ey gönül kalma gamında durması mümkün değil
Dahi gönül maksûduna ermesi mümkün değil
Gitti gül belendi bâğbân perişân gönlüm gibi
El atıp arzu gülümü dermesi mümkün değil

İbtidâ gam bölümünde eyledim neferliği
Er odur ki bu cihânda asla sürmez kirligi
Verdik bu nevcivânlığa köhne birliği
Peşi sıra seyyâr olsam varması mümkün değil

Ne mevkide ne mekânda hangi râha kervânım
Bu dünyada bir vefa yok hak yoluna kurbanam
Felek ile bir pazarda aldanmışım pişmânım
Dünyâyı ricâcı versem alması mümkün değil

Olmadı dertli Sümmânî sen bu dünyâda pür hâl
Asla senden ayrılmadı gitti böyle kıyl u kâl
Seksen dokuz tarihinde görmüştüm bir hûb cemâl
Bunca eyyâmlar geçirdim görmesi mümkün değil
(Erkal, 2010: 448, Erkal, 2007: 393-394)

96

Kendinden kendine olur zilleti bî namazın
Akl fehm idrak etmez killeli bî namazın
Gûş verip ibret alsınlar bu renkte bulunanlar
Huzuri Bâri'de yoktur râğbeti bî namazın

Dünyada âbât görünür Ukbâ'da müflis olur
Emsâl-i akran içinde adı namı pis olur
Giyince libâsı parlar yüzü gözü his olur
Yaz gününde kara benzer devleti bî namazın

Ey bî namaz hiç mi kalben koymazsın Mevlâyı sen
Bu mülkü bâki mi bildin çekersin belâyı sen
Zehr-i katran hicran gibi yiyeceğin lokmayı sen
İşte budur dimağında lezzeti bî namazın

Derûnu şehrine baksan vesvese otağıdır
Vechinde biten müylar ardıcın yaprağıdır
Vahşiden vahşidir yine alçağın alçağıdır
Kilâp lâhminden beterdir cesedi bî namazın

Emri nehyine tanımaz ser bâbında kâr eder
Allah'tan ikâfe etmez kullardan inkâr eder
Nerde bir mazarat görse sarılır şikâr eder
Der Sümmânî merduddandır hücceti bî namazın

(Erkal, 2007: 394-395, Rayman, 1997: 328 Erkal, 2010: 449-450)

97

Vermez bir kimseye vefâ bu dem-i devrânı yer
Her kimi büyütüp besler döner âhır anı yer

Heç kimsenin çırasını yandırmaz baştan başa
Nice sultân nice vezir nice yüz bin cânı yer

Çün yerin yemek muradı hâlıkın mahlûkunu
Cân çıkar hâlîka gider virân koyar teni yer

Yaptırsan tunçtan bir hisâr imkânı mümkün değil
Âhırda gelecek bir mâr dehânda lisânı yer

Baht uludur kim âlemde yâr eder Halıkını
Âdet midir ki çürüde öyle bir insânı yer

Kahramân-ı katil olsan âkıbet yıkar seni
Nice pençesinde polat bulunan aslanı yer

Yahu ecel şerbetinden kimse tatmamış değil
Eger pîrân eger mahbûb eger nevcivânı yer

Çünkü aslımız turâbdır aslına sokar seni
Korkarım bir haber geçe gulâmın Sümmân'ı yer

(Erkal, 2010: 439-440, Erkal, 2007: 383)

98

Ey gönül devr-i âlemce çektiğin dava nedir
 Seni böyle derde salan bu nefis-i hava nedir
 Bir gün güneş batar gül solar bülbül gider
 Bu meşakkat bahçesinden aldığın meyve nedir

Hocalar kitabın açar başın Bismillah ile
 Müminler ikrara geldi Amentu Billah ile
 Mecnun'da dağlara çıktı muradı Allah ile
 Hiç mi ona soran olmadı arada Leylâ nedir

Ey Sümmânî ne çekersin sonu gelmeyen âhı
 Vücut bir saraya benzer akıldır padişahı
 Ömür bir gece misâli ölüm onun sabahı
 Aç gözün gafletten gördüğün rüyâ nedir

(Erkal, 2007: 400, Rayman, 1997: 329, Erkal, 2010:

456)

99

Cân bedenim aşk oduna dâima nirân olur
 Mürşide hizmet edenler hak olur irfân olur
 Dünyâyâ cefâ demişler tâlip olana kilap
 Geçer cümle saltanattan akıbet pişmân olur

Gûş versene arzu gönül kâmilin ülfetine
 Cân verip cânâne erir aşına ol lezzetine
 Gel güvenme asi insan dünyânın ziynetine
 Yıkılır taht-ı sarayı akıbet virân olur

Ehl-i aşkın bendesinin gönülden derd-i Sümmân
 Bezm-i tarikât içinde olsa gönlüm şâdumân
 İster ki dünyâ içinde olsam mühr-i Süleymân
 Hak seni üryan yaratmış yine ten üryân olur

(Erkal, 2007: 401, Erkal, 2010: 457)

5.4.16. Melikballı Qurban

100

Ey könlü qem çekme kim dildar tek canan gelib
 Dur ayağa et tevazö huriyi-gılman gelib
 Saçı sünbül xalı filfil telleri reyhan gelib
 Bülbüli-divanedur gül açılıb gülşan gelib
 Ağlama ey gözlerim sirri-dili pünhan gelib

Gül yanaq lelden ağ şemi çirağ şimşad ayağ
 Ter buxağ elvan olağ çağ damağ gözleri zağ
 Sinesi ağ esdiri sağ bir bu sayağ bağrına dağ
 Yox ferağ durmaz qırağ açmış qucağ eymiş budağ
 Servi bağ eyler nesağ bir mürşidi-xuban gelib

Xoş meqal müşgü hilal abi zülal düşmüş bihal
 Rengi al sahibcemaal ehli-kamal ağ üzde xal
 Xub xeyal qedd etidal lebinde bal bir xırda xal
 Yox melal rasti-nihal etdi feal hem infeas
 İsmi hal verir zeval ol qeddi-dal kaman gelib

Bir ziya sahib dila eyler nida bülbül seda
 Yox cefa zülmü eda peh-peh ziya sertabe-pa
 Tutiya hüsnü liqa hem bir sona mehbub feda
 Xesdema erzü sema maürği hem maeda eyler qeza
 Xoş neva derde deva bir hakimi-loğman gelib

Bir cevan tuti zeban qamet kaman qönçe dehan
 Mumyan qemzesi qan qürbi-cahan bir novcavan
 Can alan qanlar salan gülü reyhan bir taza can
 Nükteden könül sıxan eyler beyan servi revan
 Ey Qurban etme feğan axtardığın insan gelib
 (Axundov vd., 2005: 333-334)

101

Ne eceb xub yaradıb hüsnünü tarı bu qızın
 Ne eceb gülşene benzer gülüzarı bu qızın
 Ne eceb mestlenib çeşmi-humarı bu qızın
 Ne eceb taze bitib heyvası narı bu qızın
 Ne eceb çiçeklenib fesli-baharın bu qızın

Ne eceb taği-müqevves çekilib qaşı kaman
 Ne eceb xoş danışır lezzetilen tuti zeban
 Ne eceb xetleri reyhandı ve hem püste dehan
 Ne eceb gerdeni mina ne eceb ince miyan
 Ne eceb bal lebinden olu carı bu qızın

Ne eceb inciye-dürdane kimi ağ dişi var
 Ne eceb badi-sebadan telinin cünbişi var
 Ne eceb naz ediben işve ile gerdişi var
 Ne eceb ehd ile peymanə müvafiq işi var
 Ne eceb göyçek imiş tutduğu karı bu qızın

Ne eceb ehmeri gül lale yanağın gördüm
 Ne eceb cennet içinde bele bağın gördüm
 Ne eceb fursət ilə xelvet otağın gördüm
 Ne eceb dişlemeli öpmeli çağın gördüm
 Ne eceb eyleyib Allah meni yarı bu qızın

Ne eceb söhbəti var xırda meqalet ne eceb
 Ne eceb derdi-dile verdi kifayət ne eceb
 Ne eceb düşmüş imiş neqşi-xeyalet ne eceb

Ne eceb ister imiş buse vüsalet ne eceb
 Ne eceb Qurbana rast geldi bazarı bu qızın
 (Axundov vd., 2005: 334-335)

5.4.17. Qurban Ağdabanlı

102

Bu cahanda istediym mehriban elden geder
 Taci-taxtı cahı-celal şövkət-şan elden geder
 Bel bağlama bu fenaya hergiz etme etibar
 Bir nefesdir bir qefesdir cismi-can elden geder

Yere göye qerar qoyan qadiri-sübhanı bil
 Her kese yoldaş olmayan yaxşı dostu tanı bil
 Eyrilere qurulacaq edalet divanı bil
 Namerdlere olmaz onda bir güman elden geder

Qurban deyer bendesinden bir xaliq üz göndere
 Qurğusunu yana eye çerxini tez döndere
 Arife birce işare ne lazım söz döndere
 Bir nadan metleb qanınca yüz qanan elden geder
 (Axundov vd., 2005: 79)

5.4.18. Aşıq Esed

103

Ağlı olan namerd ile ehdi-ilqar eylemez
 Nefsine tabe olub seyri-güzar eylemez
 Merifetle sefa sürse beş gün ömrü hoş olar
 Ruzi haqdan berqerardı baxtın şıkar eylemez

Qedd eyilib xeyal dönse baxtın olmaz ilhamın
 Ruhun öler gözüün görmez artar derdü elemin
 Şükür zikrin qebl etmez xaliqi-rebbül-elemin
 Etiqadın düz olmasa sirrin aşkar eylemez

Aşıq Esed xeyal ile geşt ele dünyanı gez
 Muxennete sirrin verme esli düz olanı gez
 Zer qedrini zerger biler metahın alanı gez
 Her nadan sözüün satma qalsa zarar eylemez
 (Axundov vd., 2005: 147)

Özellikle İran sahası âşıqları, divanilerini 15 heceli bir mısrayı 8+7 şeklinde bölerek, her bendi on mısra şeklinde tanzimederler ancak okunuşta veya anlamda herhangi bir değişiklik yoktur. Kaynaklarda da bu şekliyle yer alırlar. Ancak biz burada bütünlük olsun diye 15 heceli mısralar şeklinde birleştirdik. Şiir kaynaklarda şu haldedir:

Ağlı olan namerd ile
 Ehdi-ilqar eylemez
 Nefsine tabe olub
 Seyri-güzar eylemez

Merifetle sefa sürse
Beş gün ömrü hoş olar
Ruzi haqdan berqerardı
Baxtın şıkar eylemez

Qedd eyilib xeyal dönse
Baxtın olmaz ilhamın
Ruhun öler gözün görmez
Artar derdü elemin
Şükür zikrin qebul etmez
Xaliqi-rebbül-elemin
Etiqadın düz olmasa
Sirrın aşkar eylemez

Aşıq Esed xeyal ile
Geşt ele, dünyanı gez
Müxennete sirrin verme
Esli düz olanı gez
Zer qedrini zerger biler
Metahın alanı gez
Her nadan sözün satma
Qalsa zerar eylemez

5.4.19. Molla Cuma

104

Qafil oldum yar halını sormadım o çaq bu çaq
Qonçelerim xara qaldı dermedim o çaq bu çaq
Qurrelenip siyah qaşın etdi sinem müşenbaq
Qamzen oxun candan uzak görmedim o çaq, bu çaq

Qani mevlam yandırıpdir sinemizi daqı daq
Qavvas olup deryaları qovuşdurup daq-ı daq
Qeyret gerek Ferhat kimi sinemizi dağıdaq
Qezel deyip yüz qapına sürmedim o çaq bu çaq

Qazabından men qorxuram oturanda bî-damaq
Qerez görüp adaleti isteryirem bi damaq
Qmgın oldu Molla Cuma gel eyleyek bidamaq
Qaflet babından yanına getirmedim o çaq bu çaq
(Makas, 2000: 220-221)

105

İsmi Pünhan men ki senden ezel başdan küsmüşem
Xumar gözden ay qabaqdan qelem qaşdan küsmüşem
Üstden eziz bayram ötdü gelib temenneşmedin
İnce belden servi boydan al qumaşdan küsmüşem

Gün görer mi bu dünyada men kimi derde düşen
Eşk odundan köynek geyib içerde bağı bişen
Öz yarını yad eyleyib özgelerle danışan
Bal dehandan şux zebandan inci dişden küsmüşem

Molla Cuma hicran çekir hal-ehvalın sormursan
Xidmetinde qulam deyir neçün layıq görmürsen
Sail olub yalvarıram birce buse vermürsen
Onun üçün ter buxaqla mermer döşden küsmüşem
(Axundov vd., 2005: 87)

106

Keyli vaxtdır men nâşidim bu qızdaki fende bax
Xumarlanıp ala gözler lebindeki qende bax
Xoyradlardan pünhan olsun şamamaynan ter buxax
Xoş qoncasan men bülbülü salıpsan kemende bax

Xeste düşen bendelerin tebibisen ey xalix
Xar qucupdu güllerimi bülbüller qaldı yanix
Xatirime deyip eziz könlümü etme sınix
Xelvet vurup seher iken bir mene ötende bax

Xudam yazsın seni mene biz de murada çatax
Xırda xırda doğruyupsan avaz avaza qatax
Xalgdan gizli bir bucaqda sarmaşıp böyle yatax
Xurma teki Molla Cuma leblerin emene bax
(Makas, 2000: 217)

5.4.20. Zülâli

107

Yaman baktım çekti leşker bir ulu duğra ile
Fetetti burcu semayı döğüşür sahra ile
Sağalmaz yara çekeriz nah-nuyi kismette biz
Eğer ki Eflâtun gelse tabib-i kubra ile

Deli gönül Mecnun ise Leyla bir aşınadır
Mağrip maşrik çar köşeyi dönderir peşinedir
Yedi deryayı nuş etsem bir tarafı teşnedir
Burcu sema fatı zemin büsbütün kürre ile

Yüz bin cellât can alıcı düşse ser ülkesine
Zerre inayet merhamet gelmesin hevesine
Sürgün etseler Zülâlî derdi gâm kala'sına
Felek irade buyurmuş meclisi şura ile
(Çetinkaya, 1971: 6172, Bayrak, 1973: 15)

108

Sen ey zalim neden koydun beni böyle esarete
Bana rahm etmezsin kaldım bir acayip rezalette
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Sen görmezsin Halık görür herkes ettiğini bulur
Birgün davamız hallolur mehengi adaletinde
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Ulaştı eflâke vallah bugün çektiğim ah vah
Her ne yapsam bilir Allah yazılır Hak kitabında
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Beni ağlatırsın her bar seni tutmaz ah u zar
Gam gününde olursun yar tanımazsın şefaatte
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette

Der Zülâli bana heyhat edeceksin hidayet
Söylersin etmem ibadet cezan vardır cinayette
Bunu senden sorar Allah yarın yevmil kıyamette
(Aslan, 1978: 101-102, Bayrak, 1973: 92)

109

Evvelâ kara buluttan çekilen damarım var
Sonra yağar yağmur arkasından karım var
Bir de çıkar fırtınalar sanki kıyamet kopar
Eser tipi boralarım pek ulu mahşerim var

Ağrı dağından ağıram bir kimse kırpratamaz
Birden hamle etse Rüstem gözümü kırptıramaz
Tutsa Heydar kuşağımdan yerimden oynatamaz
Hazreti pir bağlamıştır öyle bir kemerim var

Der Zülâli benlik eden bendayı sustururam
Hangi dağdan kopsa bir sel önünü bastırıram
Nerde bir ejderha görsem vurup kan kustururam
Yıldırım demirlerinden elimde taberim var
(Çetinkaya, 1971: 6172, Bayrak, 1973: 15-16)

5.4.21. Şair Nebi

110

Meclisi şad eyleyir gelende hayın semavar
Düzülüp istekanın verilir çayın semavar
Qaynara düşen vaxtı çalınır toyun semavar
Doğrusu yoxdur dünyada milsen tayın semavar
Deseler halın necedi
Şanın şöhretin ucadı
Stola xub yaraşır
Kısadı boyun semavar

Evvelinden adet budu toy babası süfre sere
 Getire şirin çayı yanında baylınan kere
 Zer istekân gümüş qaşiq nakış vere bölmelere
 Şehdini zenneylesen sevdası vurur sere
 İnsanı aşka salar
 Neçe növ qayda çalar
 Gördüm ki çoxdu bize
 Bu hak ü sayın semavar

Cem edip mexluqatı baxın bunun divanına
 Kimseden qorxusu yox eger gelse xan yanına
 Günbegün şöle verir desmalı çekin canına
 Yakuttan çox renklidi benzeyir xoruz qanına
 Yaşasın qayran ustalar
 Diriler, içen xesteler
 Dertliye derman olur
 İllacdı çayın semavar

Şair Nebi seni görüp gör nece geldi hevese
 Aferin olsun saqiye diqet yetirir herkese
 Günortanın bozartması plov ile düşer behse
 Yumurtaynan inek südü bir özge mehlemdi sese
 Şevke getirir aşığı
 Evlerin yaraşığı
 Aslındı mis madeni
 Halisdi soyun semavar

(Makas, 2000: 223-224)

5.5. 20. YÜZYIL

5.5.1. Emrah Gülməmmədov

111

Sadiq olduğum senete ehdi-vefa mendedi
 Telli saza mehman ol gel zövqi-sefa mendedi
 Qananlara canım qurban nadanlarla işim yox
 Serraf olsa söz sataram her söz baha mendedi

İdrakım var kamalım var dost qardaşı seçerem
 Namerdlere boyun eymem merdnen zəhər içərim
 Yolunda serim niyazdı bu canımdan keçərim
 Yaranandan cəfakeşəm hər cür cəfa mendedi

Aşıq Emrah qürrelenmə bu dünyadan köçmək var
 Zalım ezrayıl elindən ecel camı içmək var
 Tükden nazik ol isratın köprüsündən keçmək var
 Bax bunları derk eliyen keskin zəka mendedi

(Axundov vd., 2005: 308)

112

Yoldaşımsan elli ildi telli sazım gel görüm
 Meclis qurduq dövran sürdük çekdin nazım gel görüm
 Günüm keçir vede yetir sendən aralanıram
 El içinde bu derdlərə nece dözüm gel görüm

Cavan vaxtı bir an olsa seni eldən qoymadım
 Zil benimle sinəm üstə avazından doymadım
 Ariflərə can deyərdim anlamazı saymadım
 Sende gezdi barmaqlarım düzüm-düzüm gel görüm

Çoxlar sənə qıymət verdi sendən aldı ilhamı
 Şirin sözün xoş avazımoldu ağızlar tamı
 Tanıttın aşiq Emraha qohum dostu el hamı
 Ömrü boyu sənə baxdı iki gözüm gel görüm
 (Axundov vd., 2005: 307)

5.5.2. Hüseyn Cavan

113

Sen کنار gez şer işlərdən gadadan gandan âşığ
 Ellərin şirin dileyi çıhsın dehandan âşığ
 Hegigəttən zərhdə ele el içinde ad gəzan
 Sesinə seslər yetişsin sənə cəhandan âşığ

Keçən illər keçdi âşığ yeni həyatdan deyək
 Ya həcridən ya dâhildən ya kâinattan deyək
 Hegigəttən siyasetdən ya da sənətdən deyək
 Deyək halgın hilaskarı dahi insandan âşığ

Cavan Hüseyn hər degigə dâhilerdən dər alır
 Halgın əziz gələcəyin yazır dastana salır
 Azadlığın eşgi ilə gənət çalır saz çalır
 Aşıgsansa sən də dər al dərindən alandan âşığ
 (Kafkasyalı, 2006: 79-80)

114

Er meydanına gələn aşığ gəl danışag çənginə
 Sən haksan dur yerində işin nədir sənginə
 Çəngə gələn sinesində təb'i olar derya dek
 Nəzmə çəkər sözün dəyər nəçə cür irenginə

Nəncibin yüzü gəlsə birinə baş eymərəm
 Mərdlərə bu serim pəşkəş namerdləri saymaram
 Hər yeteni meydanımda baş atmağa goymaram
 Danışaram kəmal ilə kəlmə kəlmə gənginə

Danışanda danışgilen kâmlınan huşunan
Ziyan çekmez heç bir zaman arif olub düşünen
Lej danışan düşer nara o alışar ataşnan
Sözün ara düşme nâra ne ataşda yan ginen

Aşığ gerek sözlerini bağlasın hegigete
Eşidenler ehsan desin hoş danışığ söhbete
Doğru yolda düz dolanan heç vaht düşmez zillete
Yoldan azan zelil olar eşit sen inanginen

Men Hüseyinem isterem ki merd danışam merd dinem
Elesker'den ders almışam doludur coşur sinem
Serrafıyam le'l tanıram mis bürüncü neylirem
Seçerem gızıl gümüşü danışma mehenginen
(Kafkasyalı, 2006: 78-79)

5.5.1. Sabit Müdami

115

Ol elest bezmindeki hayranı aşka esselâ
Küntü kenzden parlayan lemân-ı aşka esselâ
Mekteb-i irfanda bîsavt bî huruf irşâd olan
Men aref'den ders alan irfân-ı aşka esselâ

Esselâ pervâne teki nâr-ı aşka çekilen
Esselâ bülbül teki gülzâr-ı aşka çekilen
Esselâ Mansur misâli dar-ı aşka çekilen
Esselâ Nesimî veş üryan-ı aşka esselâ

Dosta giden kervan ile düşmüşüm yollara men
Ol Ganî Mevlâ var iken yalvarmam kullara men
Seherde feryâd u âhım sunaram yellere men
İletir badı sabâ dayrân-ı aşka esselâ

Bu mahabbet gülşânında ebedül bâki yanan
Cemâli şem'e pervane olup ihrâki yanan
Elâ ey server-i mahbûb derken evrâkı yanan
Bu tarıkın saliki mihman-aşka esselâ

Ey Müdâmî dost cemâlin pervasız anlar görür
Hubbû'n-lillâh buğzun fillâh olan ihvanlar görür
La hisaba lâ azap uçmağa hem anlar görür
Cezbesinden dem vuran suzân-ı aşka esselâ
(Özsoy, 1993: 172)

116

Yedi yaştan meyil verdim bir hûri yezdân güzele
Gözü cellad kirpiği ok kaşları keman güzele
Dudaklar nergis yaprağı yüzü mahtâban güzele
Memeler taze şemmâma fa'fûri fincan güzele

Mine gerdan kaddi tûbâ ince mû meyan güzele
 Beden nâzik sine mermer bir karış gerdan güzele
 Otuz beş yıldır simâsı hâlâ gitmez göz önünden
 Hasretinden Yakup oldum Yusuf-u Kenan güzele

Şûh durup cellât bakışı müjgân-ı Herrat kimidi
 Yürüdükçe dal gerdanda zülfü zulûmat kimidi
 Konuşmağa açsa dehen biçilmez fiat kimidi
 Hastalara can bağışlar dil kandi nebat kimidi
 Şemsinûr vechin simâsı dürr-i melâhat kimidi
 Hâbda gördüğüm leylhûriye nisbet kimidi
 Tâb-ı melek hulki yüce gılman nezâket kimidi
 Bende sîne nîm nigahî olmuşam hayran güzele

Kıvrım kıvrım lüle lüle zülûfler şehmâra nisbet
 İtrî attâr-ı bezistan buyumuş kibâra nisbet
 Yanaklar al haşimî hal lâli rengi lâla nisbet
 Billûrdan gerdan yaylası Arsiyan'da kara nisbet
 Gel ey benim tende canım sarılak ağıyâra nisbet
 Terlan gönlüm alsın kâmın calağana sara nisbet
 Kara dikende açan gül cilâ verir hâra nisbet
 Yakışır refât eylemek bağ-ı gülistan güzele

Niyet etti selâtinim çıkak halvet hânesinden
 Biraz tasalı görünür mahmûr bakış manâsından
 Kaldırıp hicâp perdesin açınca yâr simâsından
 Sanarsın bir güneş doğdu bulut gitti semâsından
 Hayali gitmez gönlümün hiç ayrılmaz hûmasından
 Bunca yıldır pervaneyim yanarım dost şemâsından
 Vaslına imkân bırakmaz âşıkı bî hevesinden
 Yaradan merhamet versin kalbine ihsân güzele

Devir döndü zaman geçti güzeller meyli parada
 Ahdına vefa görülmez binde bir kaşı karada
 Hilkat-i Âdem'den beri bak neler geçmiş arada
 Cennetten sürgün oluşu sebep Havva dil arada
 Çekti zindan kahrı Yusuf Zelha'daki mâcerâda
 Hükmi kadar budadı yerin tecelli etti irâde
 Oyun etti Süleyman'a Saydun'un kızı Cerade
 Zülf ü yâra bend olmuştur nice Süleyman güzele

Bir gece rüyamda gördüm güzeller haftasını
 Levh-i dile kaydeyledim dîvânında yaftasını
 Eb'ul-beşer nûş eylemiş bu piyâle siftesini
 Nice Şemûn'nî gâziler yemiş güzel çiftesini
 Hayale sığmaz sayılmaz entesini püftesini
 Bu meyâne derc eyledim bestesini güftesini
 Mecnûn etti saçı leylâ ben teki aşuftesini

Müyeser olmadı kısmet bir gece mihman güzele

Aşıkı şeydâ olanlar istemez dünya varını
Cennette bile durmaz almasa âşık yârını
Aşkiyle yanan inşaallah görmez Tamû'nun nârını
Solduramaz hışır dolu bağ-ı aşkın gülzârını
Bu bağa bağban olanlar binde bir yemez bârını
Eyüp derdinden beterdir bulan yoktur timârını
Vakt-i seherde gûş eyle nâmurâd âşık zârını
Candan safây-ı fedâdır bulunsa imkân güzele

Şâir Müdâm hiç çıkarmaz hayalinden Şemsinûr'u
Hüsni Yusuf, Sıtkı zelha güzellikte yok kusuru
Hilkati Ahsen-i takvim cismi cennet kendi hûri
Görenler Barekallah der bu dilârâmı tekrûri
Velâdet yeri pişazkom ne yeşil ova ne koru
Dolaştım kırkûç vilayet değil Kayseri Engürü
Hiç birinde raslamadım bu dîlcûya benzer biri
Söyledik şu müsemmeni bir bele civân güzele
(Özsoy, 1993: 178-179)

117

Kadir bilmez dost yolunda ölmenin faydası ne
Derdine müşterek olup bölmenin faydası ne
O kimseki hiçbir yönden kâle almazsa seni
Öğle nâmert daldasında kalmanın faydası ne

Sefil pervâneyi gör kim aşk oduna yan diye
Arif ol ki almayasın kargayı terlan diye
Sevda iki baştan olup can desen bacan diye
Dipsiz külek boş anbara dolmanın faydası ne

Kalmadı sıtk-ı sadâkât oldu insan hile baz
Bulursan muhib'bi sâdık bunu levh-i dilde yaz
Dost odur ki gam gününde gam ola şâzında şaz
Kalbi hâin yüze bakıp gülmenin faydası ne

Nâşi hoyrat gec nâdânın her sözünde kan tutar
O sebepten sefil baykuş virânda mekân tutar
El eliyle yılan tutan yarısın yalan tutar
Eller ekip eller sürüp yolmanın faydası ne

Tâ kâdimden bir misâl var bülbül âşıktır güle
Kargaya sükker yedirsən kimse almaz bir pula
Bir güzel ki seni sevip getirmez akla dile
Eşekçe onun yolunda ölmenin faydası ne

Ey Müdâmî geç sivâdan hakîki cânânı sev
 Her kimki seni severse sen de candan anı sev
 Sen hakîkât bülbülüsün solmayan gülşânı sev
 Aşk-ı himâra düşüp de solmanın faydası ne
 (Özsoy, 1993: 180)

118

İptidâki odur âba damladı kan kırmızı
 Âdem oğlunda görüldü böyle nişân kırmızı
 Dört renk aldı yeryüzünde oldu beyân kırmızı
 Sarı beyaz kara hem de bazı insan kırmızı
 Muhtelif renkler belirdi oldu elvân kırmızı
 Levh-i mahfûz çerçevesi aynel âyân kırmızı
 Anun çün sarrafta makbul lâl-i mercan kırmızı

Hind ü Yemen'den alınır fül fül kokusu siyah
 Bedir yüzde hilâl kaşlar gözlerin süsü siyah
 Nur cemâlin gören göze gelir bir pusu siyah
 Sarışın saç sırma bıyık yağı masusu siyah
 Elmas kehrübârında birnevi rûsi siyah
 Tâ kadimden Kâbetullah'ın da örtüsü siyah
 Üçüncü kible de beyte'l-mâmûr hemen kırmızı

Fitnelikte yok manendi bulunmaz dengi sarı
 Alem-i İslâm'da bazen her bir ahengi sarı
 İcat eder bin bir hile ile topu tûfengi sarı
 Dinsiz melûn son deminde çıkarır cengi sarı
 Ne Samed ne Sanem tanır ne çalar çengi sarı
 Nesli hemi esferdendir gözü gök rengi sarı
 Kan döker yandırır ateş olur meydân kırmızı

Fiatı gören bahâ der bazı mermer de beyaz
 Kocalık nişânesidir mûylarım serde beyaz
 Akibet yahşi zamanın şap ta şeker de beyaz
 Ayvan otağını saz kal kireç duvar da beyaz
 Saymakla ismi bitmez kağıtta kar da beyaz
 Son demimde meyitime kefenim sar da beyaz
 Açılsın mezar üstünde gül ü reyhan kırmızı

Alayinci semâdaki birisi nârincedir
 Mavi dalda yeşil önde gerisi nârincedir
 Şükûfe rengi lisânı Fârisî nârincedir
 Nevbahar rengi madenin sarısı nârincedir
 Behil lâyed huli'l Cennet hadisi nârincedir
 Dost bağında mâlûm balın arısı nârincedir
 Asel-i musaffasında var ergûvan kırmızı

Sarışın dilberlerin dikkâtle baktım cavi gök
 Serteser dünyayı tutmuş kubbe eflâk mavi gök
 Bir kavil Kaf dağının da rengin almış mavi gök
 Andan almış çinî bir renk söylenir müsâvi gök
 İbret nazar ile baksan cümlesidir mavi gök
 Şeş cihete şarka garba rengi aynı mavi gök
 Bir kemer sarmış meyâna belli beyân kırmızı

Mavi gölde reftâr eyler sunalar peri yeşil
 Güle aşûfte bülbüller muyları sarı yeşil
 Haktaâla ilk yarattı zebercetvârî yeşil
 Bir kavil Cebrâil'in de kanadı peri yeşil
 Anası nev-bahârdandır dünya her yeri yeşil
 Der Müdâmî dört tac indi hem beyaz sarı yeşil
 Beyaz tacı Resul geydi Şâh-ı merdân kırmızı
 (Özsoy, 1993: 180-181)

119

Kara gözlüm şemsten almış gül yüzünün rengini
 Kırk üç vilayet dolaştım bulamadım dengini
 Evet gönül kimi severse güzel odur ammaki
 Görenler methü senâda fakir ile zengini

Verseler huri cinâna azim şesm-i mestime
 Sanarsın uçmağa girdim alsam destin destime
 Hin-i şehâvetten saldı sevdâ şirin üstüme
 Açtı bağın salıverdi muhabbet pelengini

Şair Müdâm âşk bülbülü dost bağında şakıya
 Hazreti pîr gösterdiği aşk kitabın okuya
 Fâni cismin bir gün olup gittiğinde bâkiye
 Dostum mezârıma diksın aşkının çelengini
 (Özsoy, 1993: 182)

5.5.2. Murat Karahanlı

120

Sen dar güne sabır eyle kesme gümanı gözle
 Her saatin bir hükmü var vakti zamanı gözle
 Kıyas kıyamete kalmaz tefsiri var Kur'an'da
 Her ne yapsa güzel yapar sırrı süphanı gözle

Sıtkı sadık kul olasan Hazreti Allah'a sen
 Adım adım düzelesen Hazreti Allah'a sen
 Yaklaşıp yakın gelesen Hazreti Allah'a sen
 Canın cesetten çıkanda dini imanı gözle

Gece gündüz çalışalım dergâha varmak için
 İki cihan serverinin yüzünü görmek için

Yaradanın izniyle cennete girmek için
 Karahanlı dikkat eyle huzuru divanı gözle
 (Öcal, 1995: 316, Yıldız,2003: 60)

121

Aşığın gözyaşı akar hu çekip Allah dese
 Nefsini çıkmaza sokar hu çekip Allah dese
 Allah Allah dediği an aşk ile feyze gelir
 Cismini odlara yakar hu çekip Allah dese

Allah'ın sevgilisi sen ya Muhammet Mustafa
 Akşam sabah zikrimsin ya Muhammet Mustafa
 Şefahatta yardım eyle ya Muhammet Mustafa
 Ruhu bedeninden çıkar hu çekip Allah dese

Allah Muhammet ya Ali İmam Hasan Hüseyin
 Haktır Fatımül Zehra Şah-ı Mürteza Sayın
 Karahanlı Murat Yıldız ağlar imamlar deyin
 Gözleri yollara bakar hu çekip Allah dese
 (Yıldız, 2003: 40)

122

Hoş kalamnan sohbet olsa söz yerinde gözeldi
 İbareli doğru kelam öz yerinde gözeldi
 İnsanlığın temelinde insan olmak lazımdı
 Her şeyi hadden aşırma az yerinde gözeldi

Akşam gerdiş vurur sanki hallacı yaydı
 Gökyüzündeki ay güneş biri birine taydı
 Üçyüz altmış altı günün varı on iki aydı
 Kışın günü bahat olmaz yaz yerinde gözeldi

İlmi ibare mendedi kelama geçirmişem
 Kâinata yayım yapıp âleme geçirmişem
 Sinemnen gelen cevheri kaleme geçirmişem
 Karahanlı Murat Yıldız yaz yerinde gözeldi
 (Öcal, 1995: 341, Yıldız 2003: 80)

123

Hüsnü güzelliğin gördüm sürahi gametinnen
 Boyun posun saltanatın bu sırrı kudretinnen
 Melek mi yaradıp seni âlemi yaratan
 İsmi melek cismin insan kulsan beşeriyetinnen

Al yanağın bedir yüzün gonca gülden lezzetli
 Ben için çok kıymetlisen cevger lelden lezzetli

Özün göyçek sözün şirin dilin baldan lezzetli
Yakanıptı yoğruluptu leblerin şerbetinnen

Karahanlı Murat Yıldız gel gönülden yad etme
Benden yüzünü çevirip el âlemi şad etme
Benim zarıncı gönlümü hasret goyup od etme
Aklım başımda değil ki bu aşkın şiddetinnen
(Yıldız, 2003: 41)

124

Gerdişin çark-ı âlemi zengini başa çeker
Yoksulu ayağa salıp her gün telaşa çeker

Kasıbın ıııklı günü niye karanlık olur
On iki ay baştan başa zulum endişe çeker

Namerdi çıkarıp tahta sultan eyler âleme
Merdin fasl-ı nev-baharı zulumat kışa çeker

Akıl yetmez fikir çatmaz yaradanın işine
Bir bakarsın devreyleyip doluyu boşa çeker

Âşık-ı sadık olanlar türlü ah u zardadır
Aşk odunun şiddetinden o da ataşa çeker

Karahanlı Murat Yıldız göz geçir sen âleme
Gündüz hayâlüm var benim geceler düşe çeker
(Öcal, 1995: 329, Yıldız, 2003: 93)

125

Sıtk ile seni seslerem ulu süphanım yetiş
Cümle derde ilaç veren tabip lokmanım yetiş
Melül koyma bu dünyada perişan etme beni
Hem rahimsen hem kerimsen ilmi rahmanım yetiş

Hem hayyumsen hem gayyümsen hem cabbarsan hem celil
Hem ehedsen hem semetsen Kur-an'ın bize delil
Hem Halıksan hem Barıksan bizi eyleme zelil
Müşgülüm hadden aşıptı derde dermanım yetiş

Karahanlı Murat Yıldız sıtk ile sesler seni
Hem dünyada hem ahrette perişan etme beni
Melakülmevte elinde nasip eyle Kur-an'ı
Son nefeste rahim kıl emri fermanım yetiş
(Yıldız, 2003: 31)

5.5.3. İslam Erdener

126

Halıma rahmeyleyip derde dermandır gelen
Menim bu sınıh gönlüme melhem salandır gelen
Sağavette hatem deyif kimse tutan olmadı
Çün işitip dar günümü yola revandır gelen

Ahıl ermez ol Mevlanın elifine sinine
Cümle yaranan möhdeşdir âlemin Rebbisine
Evel Allah gümanımız var Nebiler Nebisine
Hümmetine imdat için aziz yarandır gelen

Ne ölçüde bilemedim bu aşkın hevesini
Sayra teslim edif Mevlam her kulun nefesini
Karşı İslam böyle gördüm dünyanın vefasını
Akıbet ömür şehrine tipi borandır gelen
(Yıldız Y., 1981: 24)

5.5.4. Veysel Şahbazoğlu

127

Zevrakım saldım ummana kaptanım sensin Hüda
Acizana beşer kulum erkânım sensin Hüda
Derde giriftar olmuşum nalem tuttu âlemi
Kimseye dermana gitmem lokmanım sensin Hüda

Resulü Kibriya derler nebilerin sultanı
Be altında beyan etti bu beşerin imkânı
Sen yarattın biz yarandık bahşış ettin bu canı
Resulün hürmetine gümanım sensin Hüda

Bülbüle ray(ı)hasız etme irenk açan gülünü
İnsan olan günü ölür yakın koymaz ölümü
Evvel ahir can senindir lal eyleme dilimi
Gece-gündüz anmaktayım lisanım sen sin Hüda
(Altınkaynak, 1998: 8-9)

128

Cennete emsal olurdu bağlarda har olmasa
İnsanoğlu her iş yapar düşmanı nar olmasa
Şems ü kamer ziya vermez temeli bozulurdu
Bunların hükmü kalmazdı başta Settara olmasa

Hak bizleri hak eyledi birliğini bilmeye
Kün diyende abad etti fa diyende ölmeye
Âdem Serendib'e düştü Havva vardı Cidde'ye
Onlar hasret mi kalırdı tavus u mar olmasa

Seyir edin ey yarenler Şahbazoğlu oduna
 Mevlam yeter darda kalan kullarının dadına
 Bu din böyle ziyalanmaz gider idi badine
 Hak Resul'ü çarı yarı ismi Haydar olmasa
 (Altınkaynak, 1998: 7-8)

129

Merdan Muhammed damadı Mustafa evla bize
 Musa Kelimullah dedi Mevlana Mevla bize
 Mevlüt Resulü şanına hatibi Çelebidir
 Mehdi sehabbel zamanı muratla Mevla bize

Hasan ağı ile gitti Hüseyin al kanınan
 Hamza Habibullah dedi Harun'da nişanına
 Halil'den Hacer hamile İsmail kurbanına
 Hatice'yle Havva haktır gelmesin Hülya bize

Âdem'i ki abad etti gönderdi peder dedi
 Ahmet Ali'yi diledi Abbas'a kader dedi
 Abdullah Âmine eşi Ayşe Muhtar'da dedi
 Allahın âlim varlığı Şahbazım söyle bize
 (Altınkaynak, 1998: 9)

130

İnsanların yüzü döndü dilde lezzet kalmadı
 Renk binbir çeşit oldu şalda lezzet kalmadı
 İnsanoğlu şeker ile peteklerde bal yapar
 Arı huyunu değişti balda lezzet kalmadı

Duamızda iş kalmadı kabul olmaz muratlar
 Uzak iken yakın oldu yaptığımız sey(a)hatlar
 Fennimiz ilerlemekte ünlendi icazetler
 Develer ki yüke girmez yolda lezzet kalmadı

Şahbazoğlu koparmaynan bir fidanın dalını
 Tabandan zirveye kadar düşün sağı solunu
 Ahretinden pek ziyade sevdin dünya malını
 İnsanları tamah bastı elde lezzet kalmadı
 (Altınkaynak, 1998: 13)

131

Gönül aynası lekeli kir ararsan işte ben
 Emrineki amadeyim er ararsan işte ben
 İlim şehrine girmişim ne kapım var ne bacam
 Sarraf lisanından anlar dür ararsan işte ben

Âdem ile Havva'danım yoktur buna inkarım
Yaşamamız bir hevestir yine ona giderim
Mevla kulum Resul ümmet demez ise n'ederim
Gözünün zıyası sönmüş far ararsan işte ben

Şahbazoğlu Kadir Allah kulum desin bizlere
Bu dünyada yaptığımız okunmasın yüzlere
Mecnun'da Leyla peşinde seda saldı düzlere
Onun gibi dünya başa dar ararsan işte ben

(Altınkaynak, 1998: 10)

5.5.5. Davut Sulari

132

Gül cemalin Kâbe gibi görmeyen bilmez seni
Yüzünü pâyine sürüp ermeyen bilmez seni
Sen gönüller tahtındasın ey sevgili bil beni
El bağlayıp divanına durmayan bilmez seni

Ayetin benleri ile etsen kendin âşıkâr
Ey dil danem şu sineme saldın gam ile efkâr
Bu mülkünü hoş donattın ne çeşit yapan mimar
Teslim edip can canana vermeyen bilmez seni

Davut Sularî el aman eyler Eyüp misali
Gerçek âşık bu âlemde eylemez hiç figanı
Her âşıkın bir devranı Mecnun Leyla misali
Derununda dert hicranı sürmeyen bilmez seni

(Yılmaz, 2006: 336)

133

Fuzuli der âşık benim Mecnun'un adı vardır
Hele ne çeşit insanım kaleminle yaz görem
Bir bahar eyyamıyam ki sen bir kasırga gibi
Muhabbet yeli olup da bana karşı yaz görem

Hicran eleme değmiştir hicran ile dağlandım
Sanmayın ki ben dertliyim amma ta ki zağlandım
Zincir-i aşk ile girizgâr olup bağlandım
Eğer zağrı velâyetsem ben kendimi çiz görem

Amma dostum el uzattın tepmem elin kenara
Zerre kadar söz gelince olmam nutku mubara
Gerçi âşık-ı sadıksan inan vechi didara
İsterim ki daim dostta ak olacak yüz görem

Nice âlem nice meclis nice zindanlar gördüm
Nice tabiplere gittim derdim devasın sordum
Sokrat Eflâtun'lar kaçtı orta yerlerde durdum
Ne olur yarama merhem varsa getir sür görem

Gerçi Davut Sularî'yem aptal serseri biri
 İnsansın gezersin amma inan değilsin diri
 Hamdolsun ki yüzümde yok benim kıyamet kiri
 Sevgi sohbet şefkatinden bana karşı haz görem
 (Yılmaz, 2006: 337)

134

Ben derdi giriftarem ki deme hitabım yoktur
 Cemali cenandır gönlüm inan nikabım yoktur
 Derdi giriftarem kırk altı yıldır derbederem
 Ayaksız kütüphaneyim elde kitabım yoktur

Gerçi mest-i elestiyem benken ağamdan çok
 İçmişem bir meyhaneyem elde şarabım yoktur
 Daim sökülürem dağlardan gelen sellerinen
 Kuru taş düşmüşem ki inan toprağın yoktur

Aşk ile dünya dolmuştur Davut Sularî inan
 Bir zaman memurdun amma küllüden oldum bir an
 Hepsi kaçtı gitti kalmadı yanımda bir yaran
 Evim barkım harap olmuş inan otağım yoktur
 (Yılmaz, 2006: 342)

5.5.6. Mikayıl Azafli

135

Goy edalet zefer çalsın beşeriyet dünyasında
 Zaman zaman hagg ucalsın ebediyet dünyasında
 Ara vuran, fitne guran eyri yalan şer olmasın
 Bu zeruret bu hegiget galibiyet dünyasında

Goy edalet zefer çalsın hey gazansın hagg gelebe
 Goy reddolsun müharibe cavab versin vaht telebe
 Bir arzuyu bir dileye bir muraza bir metlebe
 Bu metanet bu deyanet me'neviyyet dünyasında

Goy edalet zefer çalsın vicden ile hüner ile
 Âlem çatsın muradına hergün bir hoş heber ile
 Goy dünyanın üzü gülsün bir ışıklı seher ile
 Bu tebiet bu cemiyet hakimiyet dünyasında

Goy edalet zefer çalsın meğlub olmaz server kimi
 Azerbaycan oğul doğsun Cavid Vurğun Cefer kimi
 Şah Hetaî Babek Mehdi Köroğlu pirhüner kimi
 Bu şerafet bu cesaret davamiyyet dünyasında

Goy edalet zefer çalsın* şen yaşasın insanları
 Daha nurlu yollar getsin gocaları cavanları
 Azafli'nı veten sever el unutmaz gananları
 Bu mehebbet bu sedaget semimiyyet dünyasında
 (Kafkasyalı, 1996: 308)

136

Geldi keçdi gış ayları çatdığ a yaza yaza
 Yâr yârına şirin şirin deye a yaza yaza
 Aralayın hesret çeken canı cânân gehrinden
 Tale yazan Halig derdi yazsın ay aza yaza

Gele gel ey can seni geza nes aya saldı
 Hesde idin, ne sirdaşın geldi ne saya saldı
 Ne ayrıldı ne anladı getdi ne saya saldı
 Tale genden iller ile geçdi ay aza aza

Hercayını şer gadanı el ateşe a galar
 İster cahan şahı sayıl ecel geler ağ alar
 Azafli'nı agâh edin neyledi ki ağalar
 Gerg ettiniz şahtalara gara ayaz ayaza
 (Kafkasyalı, 1996: 311)

137

Yahşı yaman bir kimemse men de insan oğluyam
 Babam belli atam belli ulu cahan oğluyam
 Eslim od su hava torpag tebietden yarandım
 Saf mehebbet düz sedaget temiz vicdan oğluyam

Geldim gettim yerüzünü zaman zaman dolandım
 İşğalların pençesinde gariş gariş talandım
 Yad ellerde esir oldum min min oda galandım
 Tarihlerden heber alsan derdli dastan oğluyam

Men Azafli Mikâyıl'am öz elimin sirdaşı
 Sinem üste derya olmuş keçmişlerin gözyaşı
 Nizamiler Füzûliler Nesîmiler gardaşı
 Goca Zerdüş Dede Gorgud Azerbaycan oğluyam
 (Kafkasyalı, 1996: 306)

138

Bağban olsan bir bağçaya bârı gözle gözle sen
 Yahşı dostun ilgarını ârı gözle gözle sen

* “Goy edalet zefer çalsın” ifadesi, 70’li yıllarda Azerbaycan Komünist Partisinin bir toplantısında Haydar Aliyev’in rüşvete karşı çıkarak, dönemin Rus gazetelerine verdiği demecin başlığıdır. Âşık bu demece telmihte bulunmuştur.

Alçalanda ucalanda bah özüne serbeser
Yandırarsan cesedini garı gözle gözle sen

Zülmeyleme fügareye bir gün behti oyanı
Eyledin bed emeller gabağında dayanı
Kâmil ovçu yahşı gözle gazanc basar mayanı
Uyma geflet yuhusuna sarı gözle gözle sen

Guyu gazan özü düşer ne geder gaza pünhan
Nânecibde seha olmaz hey olsan da canhacan
Sen ki Azaflı Mikâyıl çoh eyledin imtahan
Gen gününde hamı dostdu darı gözle gözle sen
(Kafkasyalı, 1996: 305)

139

Oyan daha yatan seyyad bil şikâr elden geder
Bel bağlama nânecibe namus ar elden geder
Budur insan kârvanları gece gündüz köç eyler
Bu dünya bele dünyadır her ne var elden geder

Bir daha yaratmayacag bil ki Yaradan bizi
Geza gehri eyleyecek yer ile yeksan bizi
Gâh endirer gah galdırar vaht bizi dövran bizi
Hökümdarlar öyünmesin ihtiyar elden geder

Gel gel Azaflı Mikâyıl nânecibe söz deme
Yahşı yaman ne bilecek ganmayanı bizleme
Bu dünyada çek kefini o dünaynı gözleme
Felek çalar çengelini dövle var elden geder
(Kafkasyalı, 1996: 307)

140

Adam var ki el anası o şen dövran isteyey
Adam var ki gelb aynası meslek vicdan isteyey
Adam var ki iltiması duyan ganan isteyey
Adam var ki temennası derde derman isteyey
Adam var ki şer hatası fitne şeytan isteyey
Adam var ki beşer yası zülmü yaman isteyey
Adam var ki iddiası gala zindan isteyey
Adam var ki can şefası şen gülüstan isteyey
Adam var ki insan hası cennetmekân isteyey
Adam var ki su sonası yar mehriban isteyey
Adam var ki gan çalası iblis oğlu iblisdir
Adam var ki derde derman bağ gülüstan isteyey

Adam var ki mehebbeti eşgi yanar dünyada
Adam var ki sedageti dostu ganar dünyada
Adam var ki sehaveti her vaht anar dünyada

Adam var ki edaleti haggı danar dünyada
 Adam var ki hegigeti eder fanar dünyada
 Adam var ki şan şöreti donar sınar dünyada
 Adam var ki ibadeti eyler kenar dünyada
 Adam var ki tebieti Halig sanar dünyada
 Adam var ki her möhneti derdi gınar dünyada
 Adam var ki ünsiyyeti ya da gonar dünyada
 Adam var ki yoh geyreti gezer dinar dünyada
 Adam var ki taht-ı revan hökm ü cahan isteyey

Adam var ki her büsata çatar geder Azaflı
 Adam var ki harabata batar geder Azaflı
 Adam var ki yata yata yatar geder Azaflı
 Adam var ki min min hata tutar geder Azaflı
 Adam var ki miner ata tatar geder Azaflı
 Adam var ki ana ata satar geder Azaflı
 Adam var ki can barata gatar geder Azaflı
 Adam var ki gazamata atar geder Azaflı
 Adam var ki heyvanata otar, geder Azaflı
 Adam var ki kainata satar geder Azaflı
 Adam var ki yüz heyatı gaytar geder Azaflı
 Adam var ki gezer sağ can hagg-ı divan isteyey
 (Kafkasyalı, 1996: 309-310)

5.5.7. Mevlüt İhsani

141

Açma tabip yaralarım değme bana dokunma
 O yar vurmuş hançerini aksın kana dokunma
 Dünyaya emsal tutarım zülfünün her telini
 Yıkma gönül sarayını Süleyman'a dokunma

İnsanoğlu kuduretin yazısız kitabıdır
 Yeryüzünün yıldızıdır mahlûkun mehtabıdır
 Gönüller Kâbe'ye benzer Hak onun mihrabıdır
 Yıkma gönül tamir olmaz sen insana dokunma

Mevlüt'ü meftun eyleyen mim âşıkının badesi
 Gözyaşımın arzuhali dilimin ifadesi
 Âşık olan ta ezelden bir yarin amadesi
 Ey Azrail al canı sen canana dokunma
 (Düzgün, 1997a: 29)

142

Hayatına yüz yenilmiş zar ararsan işte ben
 Gül yanında kan ağlayan har ararsan işte ben
 Yaktı yıktı viran etti feleğin fırtınası
 Dolu döğmüş sel götürmüş yar ararsan işte ben

Bülbül ötmez baykuş gitmez yıkılmış viraneyim
 Al kazmayı vur bağrıma göreceksin ben neyim
 Yıllar geçti eylenmeyen durmayan pervaneyim
 Odunu yok ateşi var nar ararsan işte ben

Mevlüt İhsan ağlayarak çaldım gamlı sazımı
 Yüz bin dostum vardır amma toprak çeker nazımı
 Adana'da ağustosta bulamadım yazımı
 Ağrı gibi başı duman kar ararsan işte ben
 (Düzgün, 1997a: 31, Toraman, 1992: 21)

143

Yerden gökten çok öncedir mazisi insanların
 Doğar yaşar ölür bitmez arzusu insanların
 Kâinatı var eyledi habibin hürmetine
 Kuru ottan daha kuru bazısı insanların

Akıl verdi insanlara hem yapa hem düşünce
 Nefisi düşman eyledi gitme dedi peşine
 Dünyaya talip olanın neler gelir başına
 Yüzde biri kaderidir yazısı insanların

Zaikatü'l-mevt buyurmuş ölüme yoktur çare
 Gücü ile hükmeylese bütün her bir diyara
 Dalını dağa yaslasa elini yıldızlara
 Yine gitmez yüreğinden sızısı insanların

Mevlüt İhsan ayak uydur bu zamanın çağına
 Teklifsiz gidip oturma kimsenin otağına
 İnsanoğlu aslanı da düşürür tuzağına
 Şeytandan daha dehşettir cazısı insanların
 (Düzgün, 1997a: 32, Toraman, 1992: 22)

144

Cihan yok iken var etti ervahın dilber senin
 Kemalin cemalindendir ahlakın dilber senin
 Kurdu kandil-i hicapta adalet sarayını
 Nice müddet karar etti otağın dilber senin

Cümlesinden evvel idin neden geldin sonradan
 Yüz igirmi dört bin nebi geldi geçti sıradan
 Cümlesinden hub yaratmış seni sevmiş Yaradan
 Dikildi mağrip maşrika bayrağın dilber senin

Geldi Âmine Hatun'dan nice oldu mucizat
 Kâbe ile secde etti cümle ağaç yerde ot

Hep yüz üstü yere düştü çok kilise nice put
Kadem basınca cihana ayağın dilber senin

Âşık olan maşukunun kapısında köledir
Bülbülün ah u zarıncı terin gonca gülüdür
Gerdanın bab-ı selamdır başın arş-ı a'ladır
Cemalin bedr-i münirdir yanağın dilber senin

Varmayanlar küfre gider gösterdiğin rahınan
Âşıkların seni arar feryadınan ahınan
Cemalin İsm-i A'zamdır dilin Bismillah'ınan
Ve'ş-şemsi leyli yazılı dudağın dilber senin

Bütün dünya güzelliğin edemezler netice
Kuduretin sevdiğisin sensin yüceden yüce
Lutfeyle nur-ı envarın şu Mevlüt'e bir gece
Haşa asla anlatamam tırnağın dilber senin
(Düzgün, 1997a: 33, Toraman, 1992: 23)

145

Hediyesiz dost sevilmez sevenler candan geçer
Uğruna kestirir başı akıtır kandan geçer
Sen ağyara yar olma ki var gününde dost olur
Düşkün gününü görünce savuşur yandan geçer

Kaftan kafa hükmeyleyen Sultan Süleyman gibi
Bin yaşasan bu dünyada gelir geçer an gibi
Allah için terk eyleyen İbrahim Ethem gibi
Bırakıp tahtı tacını şöhret ü şandan geçer

Yedi kat yer yedi kat gök arşın kürsün arası
Sekiz cennet yedi cahim yedi mizan darası
Yedi derya ay ile gün ol Fatiha suresi
Yüz dört kitap bunda mevcut nur-ı Kur'an'dan geçer

Levlâke levlâk buyruldu habibinin methine
Kâinatı var eyledi Muhammed hürmetine
Nur-ı Kur'an İslam dini bahşetti hürmetine
Kâinatın her esrarı rahm ü rahmandan geçer

Nurdur İslam felsefesi cahil kârı değildir
Çalışanın Allah'ıdır tembel yarı değildir
Cennet ü Cemallullah'tır mal pazarı değildir
İman amel ister Mevlüt hepsi senden geçer
(Düzgün, 1997a: 34, Toraman, 1992: 24)

146

Kin ü kibre aldananlar akıldan efsanedir
Nefsine hamal olanlar ya deli divanedir
Gelen gider konan göçer akibet bu dünyaya
İki kapılı han gibi bir misafirhanedir

Âdem gibi bin yaşasan göremezsın boyunu
Bu dünyanın cilvesi çok başa gelmez oyunu
Ali Hamza Rüstem bile çekemedi yayını
Bir yandan ma'mur olmada bir yanı viranedir

Bu dünyada şöhret alsan davudi avaz ile
Yaşasan Belkızı gibi cilve ile naz ile
Akibette düş olursun göçersin emraz ile
Kader bulacak yerini hepsi bahanedir

Söylesene be hey insan niçin gelsin dünyaya
Mecnun musun ah edersin dağ başında Leyla'ya
Bu dünyayı dolanırsın gâhi atlı gâh yaya
Arzu mu seni gezdirir yoksa ab u danedir

Mevlüt İhsan ne çekersin dünya için ah u zar
Bu hayatın sonu boştur bir gün olur tarumar
Kelam-ı Kadim içinde küllü nefsin mevdi var
Hiç kimsenin gücü yetmez her harfi bin manadır
(Düzgün, 1997a: 35, Kırzioğlu, 1970: 135,
Toraman, 1992: 25)

5.5.8. Kul Mustafa

147

Kervancıysan sar yükünü hazır eyle akşamdan
Zamanda geç kaldıysan yola buhtan eyleme
Ne ararsan sende mevcut sende ara sende bul
Sende hakkı bulmadıysan ele buhtan eyleme

Sen ervahta bir söz verdin amma onda durmadın
Senden düşkün bir kul gördün niye halın sormadın
Kış gününde govan açıp arıya yem vermedin
Peteği boş buldum diye bala buhtan eyleme

Ey Mustafa sende mevcut külli derdin dermanı
Sen nefesine yazamadın bir mudmain fermanı
Çiftçi isen zamanında yükseğe yap harmanı
Yağmur yağar su götürür sele buhtan eyleme
(Kutlusoy, 2006: 121-122)

148

Bülbül benden öğrenmiştir güle feryâd etmeyi
 Öyle ise örnek benim zâra münnet eylemem
 Dost için zarar kârımış atalar öyle diyor
 Atasözü hadis ise kâra münnet eylemem

Aşkî şevk ile dönermiş dönen değirmen taşı
 Cehennemi söndürürmüş müminin düşen yaşı
 Ben Kuranda okumuştum sabırdır ilmin başı
 Sabra tahammül ettim mi şerre münnet eylemem

Ey Mustafa yarın için burası bir divandır
 Her gelen mutlak geçecek iki kapılı handır
 Dört kitabın dördü haktır mürşidimiz Kuran'dır
 Ben Kuran'ı gabil ettim pire münnet eylemem

Ey Mustafa uzun sanma o yaş ömrün bir andır
 Cennet İslamın hakkı ya cehennem bir nirandır
 Dört kitabın dördü haktır inandığım Kuran'dır
 Kuran mürşidi kâmilidir köre münnet eylemem
 (Kutlusoy, 2006: 148-149)

149

Ey kervancı gidiyorsan nazlı yâri gör yeter
 O beni sormaz bile sen kendini sor yeter
 Benim sana emanetim sade tanrı selamı
 Yolda goyma emanetim nazlı yâre ver yeter

Bu bendeki aşk çıbanı bu her iğne delmez
 İnanıp aşka düşen bakıp kesrete gülmez
 Lokman Hekim Elfatun bile gelse de bilmez
 Yâr elinden yağlık getir bu yaramı sar yeter

Ey Mustafa bir yâr için niye çektin bunca zahmeti
 Niye ondan başkasından beklemedim himmeti
 Allah verse gabil etmem huri gılman cenneti
 Sade benim gözüm ile nazlı yâri gör yeter
 (Kutlusoy, 2006: 172-173)

5.5.9. Mustafa Ruhani

150

Her nere gitsem güldürmez bu dumanlı baş beni
 Bilmem talihim mi böyle yakar bu ateş beni
 Tarumar eder bendimi götürür bir denize
 Katar dalgalara boğar gözümdeki yaş beni

Estirdi sitem rüzgârı baharımı kışladı
 Uğradım düşman hışmına dostum bile taşladı

Çekti hayat minderine dünya beni tuşladı
Yalvardım insafsız felek etmedi gardaş beni

Ruhani'yim bu hayatım oldu bir renksiz rüya
Bilmiyorum daha neye gelmişim bu dünyaya
Bunca seneler yaşadım sır açmadım kimseye
Ölende mezarda dinler bir dikili taş beni
(Düzgün, 1997b: 256)

151

Gönül her renge boyanma seç içinden bir renk al
Aşk narına yanan usanma ateşinden benek al
Bakışta gürbüz görünen yaramaz filden ise
Çiçekten madde taşıyıp bal yoğuran sinek al

Gel efendim dinle beni aşka müptela isen
Tayfunda yıkamaz burcun mükemmel kale isen
İdrakte müflis şuursuz eğer budala isen
İpek böceğinden zehi git yılandan ipek al

Ey erbab-ı merak olan âşık ol ki gülesen
Bülbüle mevsim-i bahar zar getirir gül esen
Bahçede goncayı sevme kıskanç isen güle sen
Gel bizim kırlara uğra el değmemiş çiçek al

Ruhani'yim ruhum güler yaramı yar açalı
Kara bahtım beyaz olsun yeşil göster aç alı
Taş dibinde tütya biter üstünde kara çalı
Aşağı bak yukarı bak hissebent ol örnek al
(Düzgün, 1997b: 257)

152

Efendim gül yüzlü dosta ermektir arzum benim
El bağlayıp divanında durmaktır arzum benim

Kendi bilir ben bilirim yoluna baş koymuşum
Lutfederse cemalini görmektir arzum benim

Dost yanında ikilik yok Ali de bir Veli de
Senlik benlik çemberini kırmaktır arzum benim

Sıyırıp sırtımdan atsam ikilik gömleğini
Kaldırıpta yerden yere vurmaktır arzum benim

Bir kez yolum uğrasaydı erenler meclisine
Sıdk ile huzurda boyun burmaktır arzum benim

Sinemi sardı çürüttü politik mikropları
Bu müzmin illete şifa sormaktır arzum benim

Küredeki desen desen beşeri âlem için
Cümlesine bir fakülte kurmaktır arzum benim

Ruhani'yim hıfzyledim yazısız kitabı ben
Bir satırdan bir noktaya varmaktır arzum benim
(Düzgün, 1997b: 259)

153

Yükle bana dem yükünü çeken dersin işte ben
Gece gündüz göz yaşını döken dersin işte ben
Aradığın sarraf benim satarım mücevherat
Ardiyesi hurda dolu dükkân dersin işte ben

Günde bin kez dost adını alıyorum yadıma
Yerleri gökleri birden yükledim kanadıma
İçim zehir dışım baldır akıl ermez tadıma
İki gülün arasında diken dersin işte ben

Gel ey yazar yazar isen derunum defter gibi
Bazı âlim görünürüm bazı sazender gibi
Dosta kavuşmak istersen olurum önder gibi
Giden yolcuyu yolundan büken dersin işte ben

Ruhan'ım ruhtan girerim muhabbet arasına
Tabibim ben deva bilmem dertlinin yarasına
Sabırsız hırçınım amma hakikat tarlasına
İlim irfan tohumunu eken dersin işte ben
(Düzgün, 1997b: 260)

154

Zannetme yalan dünyada bir kavl ü karar olur
Her günde bir günüm geçer ömürden zarar olur
Bana sorsan ey efendim hiç görmedim gülünü
İnsanoğlunda endişe dağ başında kar olur

Arifin yanında otur ondan hisse alasan
Cahillerden uzak dolan derde çare bulasan
Dediler ki garip bülbül aşıksan bir güle sen
Onu da düşünme canım birgün de bahar olur

Ey Ruhani neden düştün böyle bir yaraya sen
Hayatın boyunca elbet gezersin çareye sen
Sağlığında beğenmezdin köşk ile saraya sen
Nihayet yatacak yerin küçük bir mezar olur
(Düzgün, 1997b: 261)

5.5.10. Yaşar Reyhani

155

Be hey rüzgar gider isen canana söyle beni
Onda merhamet mevcuttur yakmasın böyle beni
Ben bu aşka uğrayalı bana Mecnun dediler
Ben nasıl Mecnun'um bilmem aramaz Leyla beni

Sevdasına uğrayalı gönlüm telaşta benim
Sinemi sitem bürüdü gözlerim yaşta benim
Ne dizimde kuvvet kaldı ne aklım başta benim
Gider isen yar yanına hep böyle söyle beni

Ey Reyhani hep düşündün dünyada han olmayı
Hiç aklına getirmedi bir kabristan olmayı
İstemem sensiz efendim tahta sultan olmayı
Ben medeni bir köleyim yanında eyle beni

(Düzgün, 1997c: 253, Kumcu, 1978: 34)

156

Ben feleğe neylemiştim eyledi meste beni
Gözü yolda gurbet ilde düşürdü hasta beni

Gönlü hamur göğsü çelik misal-i maden idim
Saldı zülmün şiddetine etti şikeste beni

Benim arzumda saklanan bülbül-i şeyda iken
Talihimden kahpe felek koydu kümeste beni

Bir saatlik şad günümü bekledim yedi sene
Gam günüm dertsiz geçmeden buldu eleste beni

Haksız yanında dururken zulmeti görmez misin
Karanlık gecede gördün ta Everes'te beni

Ben de arzu maksudumun peşindeyim ey felek
Reyhani'yim bu dert ile bırakma yasta beni

(Düzgün, 1997c: 254)

157

İlahi niyazım sana düşürme garip beni
Âlemin şahı Rabbena kılma muzdarip beni
Derdi senden alır isem dermanı kim eylesin
Sen bana benim demezen saramaz tabip beni

Geldi geçti gaflet ile bunca ay ve seneler
Hep senin emrinde döner yorulmaz pervaneler

Dergâhıma talip olmuş perişan divaneler
Ne olur eyle ya Rabbi aklıma sahip beni

Ey Reyhani neden akar durmaz göz pınarların
Gönül neylesin dünyayı olmazsa senin yarın
Bir gün olup okununca listesi âşıkların
Yunuslar'ın arasında eyleme kayıp beni
(Düzgün, 1997c: 255)

158

Söyleyin cahil olana fazla dil uzatmasın
Cehalete destek olup kamaleti atmasın

Birlik Mevla'nın sıfatı iki değildir haşa
Hiçbir kimse küfre erip nifaklar yaratmasın

Akıl yelken mantık derya inanç kaptan olmalı
Olmalı ki iş bu gemi yarı yolda batmasın

Her aldığın her verdiğin nefesin sayısı var
Hiçbir kimse kendisini bilerek aldatmasın

Kaftan kafa hükmedenler kara toprak oldular
Nefsine mağrur olanlar parmağın oynatmasın

Unutma ki bir gün hesap verecek her kâtiban
Aklı olan bu dünyada kimseyi ağlatmasın

Bizden selamlar söyleyin bu mülkün tabibine
Şurada bir hasta inler tabip ise yatmasın

Çiçekten bir esrar verdim arıların beyine
Ne olur eylesin dikkat harami uğratmasın

Reyhani Allah aşkına yalvarırım tabibe
Yok ise dermanı boşa yarayı kanatmasın
(Düzgün, 1997c: 256)

5.5.11. Şeref Taşhova

159

Sevdiğim çeşme başında dur dedim olmaz dedi
İçim yandı bir yudum su ver dedim olmaz dedi
Öyle bir derde düşmüşüm çaresi mümkün değil
Sevgi mehlemi sendedir sar dedim olmaz dedi

Gönül verip sen aldanma bu dünyanın varına
Benlik edip aldananlar hep girdi zararına

Sevda âşıkı öldürür kavuşmazsa yârına
Aramızda bu ayrılık var dedim olmaz dedi

Şeref der ki layık mıdır yandırasın canı sen
Bir zamanlar söz vermiştin yâdında mı hani sen
Kırpiklerin ok eyleyip hedef aldın beni sen
Al hançeri bu sinemi yar dedim olmaz dedi
(Karadeniz, 2006: 109)

160

Ben bir şeyda bülbül gibi güldür figanım benim
Dilerse dostu fedadır can ile cananım benim
Bu sevdanın düşkünüyüm yıllar yılı ağlarım
Mecnun gibi sahralarda çöldür mekânım benim

Ah ederim gece gündüz feryadım dilimdedir
Âşıklığı tanıtırım sanatım âlemedir
Bu gönlümün dert ortağı bir sazım elimdedir
Her zaman kuruludur meclis divanım benim

Adıma Şeref demişler künyedeki bu yazı
Dergâhıma çevirmişim gönül içimde güzü
Kazamıza Çıldır derler köyümüze Gülyüzü
Her tarafı dolaşırım Kars'tır vatanım benim
(Karadeniz, 2006: 108)

161

Yavaş yürü ey güzelim yollar seni kıskanır
Al yanağının renginden güller seni kıskanır
Sen öyle güzelsin ki emsalin yok dünyada
Ateşin beni yandırır eller seni kıskanır

Sabah erken ne gezersin bizim bağın içinde
Sümbüllerin gözü kaldı senin uzun saçında
Anan senin nerde doğdu hangi ayın kaçında
Birbirine küsenerek yıllar seni kıskanır

Şeref der ki benim olsan kabul olur dilekler
Etrafında kanat çırpıp döner çarkı felekler
Seni senden çok beğenir semadaki melekler
Âdemoğlu çiğ süt emmiş kullar seni kıskanır
(Karadeniz, 2006: 109-110)

162

Öyle bir yar sevmişim ki yarların güzelidir
Öyle bir var bende mevcut varların güzelidir
Ben onunum o benimdir daha nice benler var
Bir nura müptelayım ben nurların güzelidir

Aramızda bir senet var beş yerinden imzalı
 Altı maddeye yazılmış onun erkânı yolu
 Otuz iki pul yapışmış tamam elli dört dalı
 Sekiz pencereden baktım yerlerin güzelidir

Yirmi dördte beş defadır verirsen borcun yeter
 On yediye yirmi ek var üçü de katsan yeter
 Şeref der on iki yoldan girer elli iki katar
 Aldım dördü sattım dörde karların en güzelidir

(Karadeniz, 2006: 108-109)

5.5.12. Murat Çobanoğlu

163

Ey azizim sakla sırrın insanı lekeleme
 Yaraya göre merhem bul dermanı lekeleme
 Kâmil isen aziz dostum çıkma yoldan kenara
 Harşeyi hakkı hak eyle vicdanı lekeleme

Çalışanın Yaradan'ım kara etmez yüzünü
 Doğru yola giden bilir kayıp etmez izini
 Evvel baştan düşün söyle karşıkine sözünü
 Ne bilirsin ne olacak lisanı lekeleme

Çobanoğlu arzum budur kavuşmak her an yâre
 Âşığım ben tâ ezelden nuru Perverdigâr'a
 Rütbeyi veren Mevlâ'dır sığın âdil Gaffar'a
 Herkes yerin bilmelidir sultanı lekeleme

(Kafkasyalı, 1998: 335)

164

Ey gözleri mihribanım yandırma nâra beni
 Ben senin âşıkınım atma kenara beni
 Âşık olan maşukuna canını feda eder
 Yalvarırım hasret koyma sevdiğim yâre beni

Zemin sema titrese de ben senin hayranınım
 Aşkım beni yaklaştırır sanma ki düşmanınım
 Koy hacılar hacca gitsin ben senin kurbanınım
 Boynu bükük bir tarafa koyma âvare beni

Cemalinde bir ziya var ışığı dünya gibi
 Gözlerinden düşen damla büyük bir derya gibi
 Canımı feda eylerim Mecnun'a Leylâ gibi
 Yalvarırım n'olur görme bir bahtı kara beni

Bana derler Çobanoğlu bu dünyada neyim var
 Gelen gider giden gelmez kimler etmiş berkarar

Nerde ansam orda hazır haksın ey Perverdigâr
Muhtacınım sen bağışla ismin didara beni
(Kafkasyalı, 1998: 335)

165

Ezel müminin ikrarı illâyı bilmez miyim
Kün emriyle var olmuştur dünyayı bilmez miyim
Âb u ateş hâk ü bâddan çâr anâsır binamız
Bu fâniye gelen gider dünyayı bilmez miyim

Hacer'ül-esved üstünde ikrarımız yazımız
Hak yolunda kabul olsun arzumuz niyâzımız
Beş vakit namaz içinde on yedidir farzımız
On iki şarta bağlıdır imlâyı bilmez miyim

Çobanoğlu Hak yardımcı olur mu efkârımız
Yüz bin kuldan çâre yokdur Hak bizim tutarımız
Başı arştan yukarıdır Habibi Muhtârımız
Orda mesken eylemiştir Kâbe'yi bilmez miyim
(Kafkasyalı, 1998: 337)

166

Açma derdini namerde sırra gümanın mı var
Bir gün olur çarhı döner zara gümanın mı var
Bağban isen becer bağın çabuk ye meyvasını
Gün gelir ki viran olur bâra gümanın mı var

Hak kulun imtihan eder verdiği kismet ile
Her ne işin varsa insan hâlleyile Kudret ile
Benlik etme bu dünyada var ile servet ile
Veren Hak'tır alan Hak'tır vara gümanın mı var

Çobanoğlu der ki çalış kayıbetme râhını
Her nerde darda kalırsan çağır Şahlar Şâhı'nı
Çalış ki affettiresin bugünkü günâhını
Ne bilirsin ne olacak sonra gümanın mı var
(Kafkasyalı, 1998: 341)

167

Baksana Mevlâ ziyası tebanın üstündedir
Nübüvvet mührünü verdi Sultan'ın üstündedir
Lâ fetâ illâ Ali lâ seyf illâ Zülfikâr
Onun da bir nişanı var aslanın üstündedir

Hiçbir kimse bilemez onların ünvanını
Nefsine hamal olup da kaybetme imanını
Hazreti Osman da verdi baksan ona canını
Yedi tane damla kanı Kur'an'ın üstündedir

Bilemezsin insanoğlu bu âlemin işini
Her yere de sakın vurma dertli olan başını
Veysel ol Habib için çekmiş idi dişini
Onun hırkasıyla tacı çobanın üstündedir

Çobanoğlu bilir misin sözünün kıymetini
Hamd u senâ almışsın sen Mevlâ'nın nimetini
Böyle bir görsene dostum adamın sıfatını
Yedi tane nişan vardır adamın üstündedir
(Kafkasyalı, 1998: 344)

5.5.13. Mehmet Gülhani

168

Cahilin sözüne karşı hece vezin mânâ hiç
Ölüm her canlıya haktır hastalık bahane hiç
İğneyi kendine batır bilirsin acısını
Zulme uğramış zulmetmez asla bir insana hiç

Tarihler değer verirler yiğitlerin şanına
Dikkat ile nazar eyle O Şahı Merdan'ına
Çakal eniği çıkamaz koçağın meydanına
Aslı tilki eş olur mu koca bir aslana hiç

Ey Gülhanî almadın insanlıktan payını
Cahil ham demire benzer çekmek olmaz yayını
Küçükler büyüktten alır her zaman örneğini
Koca öküz göz etmese bocazlar mı dana hiç
(Dinç, 2006: 40, Şirin, 1997: 131)

169

Felek senin çevirdiğin çarkı devran ne biçim
Dakkası şaşmadan dönen devri zaman ne biçim
Sabah ununu verenler akşama alır gider
Hiç kimsenin aklı yetmez unu değirmen ne biçim

Bu dünya bir nöbet yeri her gelen bekler gider
Birin muddeti biter birine ekler gider
Asla genç ihtiyar demez üstüne yükler gider
Hep sıra ile dolaşan kara kervan ne biçim

Gülhanî gidenler gitti sordum haber bellisiz
Bura geniş yiğitlik var orada er bellisiz
Geldiği meçhule doğru gittiği yer bellisiz
Nasıl gelir nasıl gider benî insan ne biçim
(Dinç, 2006: 41, Şirin, 1997: 132)

170

Anlamaza öğüt verme nasihatten anlamaz
 Beyni kaba cahil yobaz zihniyetten anlamaz
 Hak kelâmından hoşlanmaz konuşur malâyani
 Lânet deyip de şeytana feragatten anlamaz

İbâdet aklına gelmez demez ölürüm yarın
 Belden aşağı konuşur aşkı eşek himarın
 Leşe konmaktır âdeti alaca kargaların
 Aslı çöplükten yetişen zerâfetten anlamaz

Duyduğu bir sözü hemen yerine ulaştırır
 Ayda yılda bir selâvat diline dolaştırır
 Duvar dibine bevl eder üstüne bulaştırır
 Yarı cenabet dolanır taharetten anlamaz

Gıybeti fakir çok yapar olur şeytana tabî
 Helâl haram demez yiyer bilmez günah sevabı
 Hoca namazdan bahseder dinler hayvanat gibi
 Artık kalbi mühürlenmiş ibadetten anlamaz

Beş vakit namazı kılmış lezzetine varmamış
 O camiye girmiş amma cami ona girmemiş
 Kâbeye yüzün sürmüş gönlü meyil vermemiş
 Cahil bin hacı olsa da o davetten anlamaz

Kur'an'da riba açıklar faizin mânâsını
 Alıp verenler yaparlar zinanın fenasını
 Karşısında televizyon eder göz zinasını
 Ar namusu kayıp eden haysiyetten anlamaz

Rütbe-i şeytandan almış başa dikmiş tuğunu
 Kendi varından bahseder demez Hakk buyruğunu
 Bırak itoğlit methetsin öküzün kuyruğunu
 Zaten o da onun gibi cemaatten anlamaz

Ey Gülhanî hürmetine var etti yer semayı
 Onun nurundan yarattı güneş yıldızı ayı
 Muhabbetle hasıl etti Hatem'el Enbiyayı
 Muhabbetten hoşlanmayan Muhammed'den anlamaz
 (Dinç, 2006: 38-39, Şirin, 1997: 130)

5.5.14. Âşık Sevan

171

Şükür olsun yettim paye sagi-yi meyhaneden
 Meu badesin ser çekmişem mest oldum peymaneden
 Mest-i çeşm-i yar sırrını ben soruştum bülbülden
 Bülbül dedi ben nâşıyam get örgeş pervaneden

Pervane tek eşg oduna bu canım bîganedi
 Öz ölkemde gerib oldum dört yanım bîganedi
 Ölüb bağban köçüb bülbül mekânım viranedi
 Gece gündüz ban çekirem baygu tek viranede

Virane oldu köynüm evi battım mehnet behrine
 Bir soranın sevdasında düşdüm gemler nehrine
 Aşına yârım döndü yâda, yandım hivran gehrine
 Deli köynüm Geysî kimi üzülmür cânânede

Cânânının Fağır Sevan çoh çekibdi cefasın
 Ferhat kimi canın goyub görmüyüb yar vefasın
 Bu fenanın hetta bir dem sürmüyübdü sefasın
 Gelen günden sitem görüb kesibler gemhanede
 (Kafkasyalı, 2006: 111)

5.5.15. Nuri Çırağı*

172

Kükreyince meydanlara sığmayansın ya Ali
 Hak sana aslanım demiş koç aslansın ya Ali
 Sen haydarsın sen kerrarsın sırrı hikmet sende var
 Ceddin Ahmed-i Muhammet mürtezasın ya Ali

Elin attın zülfükara haykırdın Allahü ekber
 Cem oldu seyrine geldi gökten bütün melekler
 Salsalı ikiye böldün korktu kaçtı kafirler
 Sübhanallah bin maşallah pehlivansın ya Ali

Der Çırağı insanlığın sensin şöhreti şanı
 Senin ile şeref bulmuş yükselmiş İslam dini
 Kadir mevlam övmüş seni met etmiş mertliğini
 Cömertlikte eşin yoktur hane dansın ya Ali

173

Elbette ki ben aşığım vatanıma âşığım
 Bayrak benim sembolümdür nişanıma aşığım
 Akıl hayâ namus gayret hepsi mevcut insanda
 Hemi şeref hemî şöhret hem şanıma aşığım

Bülbül gülün sevdalısı başlar öter avaza
 Hak yoluna baş koymuşum feda olsun tüm aza
 Ebubekir Ömer Osman ya Ali ya Murtaza
 Ümmetine şefaathçi sultanıma aşığım

Gönül hakkın kâbesidir onu eyle ziyaret
 Kul Çırağı hak yolunda gece gündüz et gayret

* Şiirler aşığın kendisinden alınmıştır.

Altı bin altı yüz altmış altı noksansız ayet
İnanmış iman etmişim Kuranıma aşığım

174

İnsan olan can incitmez gönül yapar sevinir
Aklı olan bir zerreden hisse kapar sevinir
Ver eline bilmeyenin tabak dolusu inci
Asla bilmez kıymetini yere seper sevinir

Müminler döner divana tam dost doğru saf yapar
İnanmayan konuştuğu gaf üstüne gaf yapar
Lebbik Allahümme Lebbik hacılar tavaf yapar
Putperestler puta tapar haçı öper sevinir

Ey Çırağı hal ehliler halden anlar hal eyler
Cahil bilmez değerini mücevheri pul yapar
İnananlar yarın için su getirir yol yapar
Mahşer günü kendisine olur siper sevinir

175

Gönül yatma bu gaflette dört bir yana nazar et
Yıldız batır güneş doğar asumana nazar et
Kendisini gizlemiştir kullarının kalbinde
Yaradan güzel yaratmış dur insana nazar et

Sen sen ol da hiçbir cana gülüp eyleme alay
Her bir insan bir dünyadır her bir insan yıldız ay
Kazanması çok zor bunu kaymetmesiye kolay
Bir gitti mi geri gelmez şeref şana nazar et

Kün buyurdu yaratıldı gördüğün bu kâinat
Sırr-ı hikmet sahibidir şüphem yoktur kuduret
Dikkat et Nuri Çırağı anlatır ayet ayet
Oku öğren hem hisse al Hak Kur'an'a nazar et

5.5.16. Günay Yıldız²⁰¹

176

İnsanın kendi kendini bulması zor bir zaman
Sevgi denilen destinin dolması zor bir zaman
Herkes bunalıma girmiş para hırsı bürümüş
Kederden dertten kurtarıp gülmesi zor bir zaman

Baba sevgiyi unutmuş çocuğun saygısı yok
Here bir tarafa gitmiş ananın kaygısı yok

²⁰¹ Şiirler ilk kez tarafımızdan yayınlanmaktadır.

Bu kültüre geleneğe kimsenin saygısı yok
Bu gidişin sonucunu bilmesi zor bir zaman

Batıya özentî duyduk hep beyinler uyuştı
Sağlam düşünce yerine çarpık fikir yarıştı
Dostluk muhabbeti sorma o tarihe karıştı
Günay Yıldız mecliste saz çalması zor bir zaman

177

Sevdiğimin yanağının alını özlemişim
Gülüşünü gamzesini halını özlemişim
Sinesine doğru akan ağ buhağın terini
O titreyen dudakların balını özlemişim

Hiç hatırımdan çıkmıyor o ettiğin naz yarım
Beni sana âşık eden bir çift kara göz yarım
Sevdası bahar güneşi sıcaklığı yaz yarım
Tutunca kanım ısıtan elini özlemişim

Günay Yıldız sende buldu en doyumsuz lezzeti
Sen yaşantımın kaynağı sen dünyamın serveti
Hatıralarım yaşatır çektiğim her hasreti
Ayaklarının değdiği yolunu özlemişim

178

Sözü sohbeti bilmeyen muhabbeti ne bilir
Sevgiden habersiz olan sadakati ne bilir
Vicdanına sahiplerin imanı sadık olur
Hakikatı hak görmeyen adaleti ne bilir

İnsan yaşamı çok kısa bir ömür gelir geçer
Aklı fikri çalışmayan her zaman kalır naçar
Düşünce bir anahtardır tüm kapıları açar
Sabır etmeyi bilmeyen kanaati ne bilir

Günay Yıldız ömür boyu her işte gayret gerek
Kamil-i irfana saygı yaşlıya hürmet gerek
Âşıklık gönül işidir bu işte gayret gerek
İlmi imlâyı bilmeyen sanatı ne bilir

179

Adam var ki servetini varını belli etmez
Adam var ki kazancını karını belli etmez
Adam var ki her şeyini anlatır ona buna
Adam var ki öz konuşur sırrını belli etmez

Adam var hep yalan söyler bir başka ötesi yok
Adam var ki sabır eyler ömründe hatası yok

Adam var utanmak bilmez terbiyenin tesî yok
Adam var ki edebini arını belli etmez

Adam var ki hal hatır bilmez gördüğüne bulaşır
Adam var ki Günay Yıldız bir mevkiye ulaşır
Adam var yan gelip yatar yiyer içer dolaşır
Adam var ki zahmetini terini belli etmez

5.5.17. Mürsel Sinan

180

Biz aşık-ı mestaneyiz aşkımız tamdır bizim
Mana-yı meyhaneyiz biz, içkimiz gamdır bizim
Biz öyle bir divaneyiz manasın bilen bilir
Anlamaz cahil insana sözümüz kemdir bizim

Devr-i daim eder dünya her şeyi Süphan bilir
Ecel gelir ömür biter sonu kabristan bilir
Hak yolunun yolcusunu ancak Yaratan bilir
Biz de âşığız biliriz dostumuz kimdir bizim

Biz bu bağın bağbanıyız gül alır gül satarız
Hak yolunun kervanıyız yolsuza yol atarız
Ask gülünün bülbülüyz dilsiz dil katarız
Mürsel Sinan gam içinde demimiz demdir bizim
(Gelekçi, 2007: 523-524)

181

Deli gönül bu dünyaya gelmekte maksat nedir
Dokuz ay dokuz gün müddet dolmakta maksat nedir
Bilmez idik yemek içmek nedir ağlamak gülmek
Anamızın ak sütünü bilmekte maksat nedir

Maksat budur fani dünya bir imtihan hanedir
Yemek içmek konup göçmek hepsi bahanedir
Şah da olsan hizmetçi de dürüstlük şahanedir
Kefenin cebi mi vardır çalmakta maksat nedir

Mürsel Sinan arayanlar elbet arzusun bulur
Kimi bulur arzusunu kimisi hüsrân olur
İster zengin ister fakir elde iyilik kalır
Canlı gelen cansız gider ölmekte maksat nedir
(Gelekçi, 2007: 525-526)

182

Çıktım seyrettim âlemi bağ-ı bostan kalmamış
Sanki hazan yeli değmiş gül gülistan kalmamış

İtibarın yüzkarası şimdi çek senet olmuş
Gel de üzülp ağlama doğru insan kalmamış

Yaratan'dan arzum vardır bari sağ canım ola
Kula kulluk ettirmeye elde fermanım ola
Namertten dostum olmaya mertten düşmanım ola
Simdi insan kalles olmuş merd-i meydan kalmamış

Mürsel Sinan şu âlemde cefa çekti üzüldü
Dünya tersine mi döndü yazı ters mi yazıldı
İnsan soyumu değışti nesiller mi bozuldu
Özü doğru sözü doğru mert kahraman kalmamış
(Gelekçi, 2007: 524-525)

183

Ey gönül al tedbirini cehalet devrindeyiz
Dost dostuna darbe vurur ihanet devrindeyiz
Her şey menfaate döndü hatır gönül kalmadı
İşimiz Allah'a kaldı felaket devrindeyiz

Sahlar tahtından habersiz elinde fermanı yok
Doktor hastadan habersiz hastanın dermanı yok
Edep hayâ elden gitti bulmanın imkânı yok
Ağlamamak mümkün değil eziyet devrindeyiz

Mürsel Sinan yolumuzu yanlış yola saptırdık
Haklı olan insanlığa haksız isler yaptırdık
İpin iki ucunu da düzenbaza kaptırdık
Kurtulmamız bir mucize bir gayret devrindeyiz
(Gelekçi, 2007: 523)

5.5.18. Ensar Şahbazoglu²⁰²

184

Görünmeyen mucizeler zahmette rahmet gizli
Her afete afet deme afette gudret gizli
Umutsuz umut bekleme umut olsun umudun
Vuslatta vuslat aradım gurbette hasret gizli

Zamanı zaman tüketir yaşı yıla tartarlar
Paha da yakutu elmas taşı pulla tartarlar
Başmakçı baş belasıdır başı dille tartarlar
Her bedelin bedeli var iffette gayret gizli

Âşık Ensar Şahbazoglu an devrilmek üzere
Güneş doğar gün dolanır gün devrilmek üzere

²⁰² Âşık Ensar Şahbazoglu'na ait divaniler ilk kez tarafımızdan yayınlanmaktadır.

Canımdan can rucu eder can devrilmek üzere
Sakın guru beden sanma vucutta hikmet gizli

185

Ey gönül sahibi uyan yatma derin gaflette
Yedi gece yedi gündüz yedi esasına bak
Mana gözü kalpte gizli bakan göz bakadursun
Yedisi yer yedisi gök yedi esasına bak

Gelip geçici dünyanın âlem-i cismaniyet
Hakkın yolunda can verir âlem-i beşeriyet
Mekke Medine baş tacı âlem-i rububiyet
Yedi kez tavaf edilir yedi esasına bak

Yüce mevlam muktedirdir gulunu affetmeye
Günahkârı bağışlayıp tekrarı saf etmeye
Nefsi hevadan gurtulup şeytanı def etmeye
Yedi taş ile taşlanır yedi esasına bak

Rezaletten kenar gezen sakınıpta sakınır
Öz özüyle bütünleşen çevresine bakınır
Yüce mevlanın kelamı avaz ile okunur
Yedi kıra at üzere yedi esasına bak

Âşık Ensar Şahbazoğlu kendine yok yararı
Tahammül sabır etmiyen kendi görür zararı
Arzın merkezinde gizli hakkın emri gararı
Yedi narı cehennemi yedi esasına bak

186

Fikri hayalim bulanık düşlerim yığın yığın
Gam sütüyle dert ekerem işlerim yığın yığın
Derdime çare aradım imkânı yok dediler
Ağlaya dursun gözlerim yaşlarım yığın yığın

Ahır encemi perişan yuva senin dediler
Düzelmeyen çelişkiler dava senin dediler
Teneffüsü edilmeyen hava senin dediler
Eyyamım terse dolandı gışlarım yığın yığın

Âşık Ensar Şahbazoğlu bilinmeze uğradım
Sitem ettim öz özüme dilim dilim doğradım
Yenik düştüm gaderime hezimete uğradım
Bağışlasın yüce mevlam suçlarım yığın yığın

187

Kimisi okur dünyada kimi yaşar öğrenir
 Kimisi yatar dünyada kimi goşar öğrenir
 Kimi kusuruyla meşgul kimi hüznüyle mutlu
 Kimisi yanar dünyada kimi bişer öğrenir

Azizin izzeti aziz âlemler âlemidir
 Sevgilliye talib olmak sevenin talebidir
 Kalp marifet ruh muhabbet tamaşa mahalidir
 Kimisi bakar dünyada kimi şaşar öğrenir

Zaman gar gibi geçici ömrü bir nefes sayan
 Nezih seçkin seviyeli kimseye vermez ziyan
 Âşık Ensar Şahbazoğlu olma her şeyi duyan
 Kimisi çatar dünyada kimi düşer öğrenir

5.5.19. Yusuf Sayatoğlu*

188

Duygusuz sevgiden bilmez yare gönül bağlama
 Adaletsiz bir insanın önünde el bağlama
 Bir gün gelir rüya olur eserin dilde kalır
 Her zaman mert ile konuş, namerde bel bağlama

Bazısına yüce Allah bol verir kana kana
 Bazısına hiç vermeyip bırakır yana yana
 Cahil insan söz söylese ok gibi geçer cana
 Niyetin iyilik olsun kötüye yol bağlama

Aç gözünü düşün biraz gelen neden kalmıyor
 İnsanoğlu çiğ süt emmiş gözü doymak bilmiyor
 Gece gündüz çalışsa da gene gönlü olmuyor
 Âşık Yusuf haklı isen susarak dil bağlama

189

Fikir yordum yıllar yılı böyle gördüm dünyayı
 Yar uğruna verenler var serveti de canı da
 Bir dergâha üye oldum giydirdiler abayı
 Hırkada keramet yok eski de bir yeni de

Bu dünya bir merdivendir yorulup ineceğiz
 Biz topraktan yaranmışız toprağa döneceğiz
 Hakk'ı inkar etmiş isek ateşte yanacağız
 Mezar bizim durağımız boyu da bir eni de

Sayatoğlu bir ustanın hizmetinde durmalı
 İman ile eğitilip Hak'ka gönül vermeli

* Şiirler elektronik posta yolu ile âşığın kendisinden alınmıştır.

Dünyada sefa sürenin en sonunu görmeli
 Bir gün gelip yok olacak parası da ünü de
 (Cengiz, 1998: 2)

190

Bir topluma girdiğinde haddini bilip dinle
 Hoş sohbetle güzel konuş sonra milleti güldür
 Sakın doğru yoldan çıkma Hak'ka varılır dinle
 Bülbülü deli eyleyen sevdiği gonca güldür

Makama layık görülür çok okuyup yazanlar
 Anlamaza söz söylersen kışın durup yaz anlar
 Bazı insan okusa da dinlese de az anlar
 Cümleye anlamı veren hem nokta hem virgüldür

Sayatoğlu sevdiceğim düşmesin hiç ayardan
 O zaman ki bıkmaz gönül böyle güzel bir yardan
 Sarp kayalar arasında geçitsiz yüce yardan
 İlbaharda çağlayarak su akar güldür güldür
 (Cengiz, 1998: 3)

5.5.20. Mustafa Aydın

191

Ey Yarabbi yardım eyle burada Mustafa'ya
 Bütün İslam âlemine sonra da Mustafa'ya
 Ol Muhammed Mustafa var orada şefaati
 Bağışla aziz kulunu arada Mustafa'ya

Benim bilip bilmediğim her şey senin nişanın
 Kulda cehd sende muradı çalışana beyanın
 Affedici affetmektir senin en büyük şanın
 Keremin affın gerektir orada Mustafa'ya

Der Mustafa hep yalvarmak benim hakkım dünyadan
 Günahlarım yüzüm kara rahmet boldur Huda 'dan
 Korkusuz umut beklerim işlediğim duadan
 Kavuştur hasretin bitsin murada Mustafa'ya
 (Altan, 2007: 401)

192

İllet zillet seni bulmaz iffetini bil yeter
 Hiçbir yerde küçülmezsin izzetini bil yeter
 Vatan sevgisi imandır gözünden dahi sakın
 Kimseye muhtaç olmazsın milletini bil yeter

Kul olan eksik var olmuş muhtaçtır hidayete
 Hakk'a riayet edenler düşmezler nedamete

Yaradana boyun eğen uğramaz ihanete
Hoşgörülü insan olup niyetini bil yeter

Mustafa Aydın inanır furkan hakkın sesidir
Eşrefi mahlûk dediği açık ibaresidir
İnsan nushayı kübradır yerin halifesidir
Sen düşürme yerden yere kıymetini bil yeter
(Altan, 2007: 404)

193

Hak Teâlâ kullarına hidayeti bildirir
İki cihanın serveri Muhammedi bildirir
Sen olmazsan âlemleri yaratmazdım sevdiğim
Habibi zişana olan muhabbeti bildirir

Şumur mülcem ibni sebe cehaleti işledi
Ehl-i beyte düşman olma cesareti işledi
Kıydı evladı resule cinayeti işledi
Küreyi arza kan döküp ihaneti bildirir

Yecüc Mecüc kavmi çıkar deccâl şeytan birleşir
Ne acı dönem geçirir ehli iman hırlaşır
Hızır Mehti Mesih gelir ahır zaman yaklaşıp
Kunfeye kün emri ile kıyameti bildirir

Mustafa Aydın düşmanı güldürmeden yaşayın
Gülün etrafı dikenli soldurmadan yaşayın
Sevgi ölçülmez nesnedir öldürmeden yaşayın
Âdemin nesli kardeşir zürriyeti bildirir
(Altan, 2007: 404)

5.5.21. Temel Türabi

194

Bin bereket gökten yere iner Ramazan ayında
Maneviyat kandilleri yanar Ramazan ayında
On bir ayın sultanından müminler alır dersini
İnananlar kör nefsinin yener Ramazan ayında

Dervişanlar zikir eder âyet hadisler dinlenir
Diller getirir kameti yön hak Kâbe'ye yönelir
Günahlara af dilenirbütün kötülük önlenir
Esmâ'ya uyan bedenler döner Ramazan ayında

Turabi muhtaç Resûl'ün mahşerde şefaata
Âlem hayır dua okur dünyadan göçen zatına
Ses sese verir ezanlar yükselir Arş'ın katına
Ümmeti hak Muhammed'i anar Ramazan ayında
(Saran, Soysal, 1998: 137)

195

Yarabbim ben sana geldim günahım çok yüzüm kara
Sana bir diyen kulların hiçbir zaman düşmez dara
Dünyanın süsüne kandım ya cahilim ya da gafil
El açtım huzuran geldim atma beni bir kenara

Bu dünyayı var etmeden yarattın cümle ruhları
Toprak rüzgâr ateş sudan kurdun bu sırrı esrarı
Topraktan yaptın insanı Kur'an gönderdin rehberi
İnanmayan küfre gitti elbette düşecek nara

Bizleri yoktan var ettin aslımız Âdem'le Havva
Nesiller fazlaştıkça başladı bitmeyen dava
Yetmiş iki buçuk millet her birisi kurdu yuva
Sana inanan Müslüman asla gitmedi inkâra

Aciz Âşık Turabi'yem yardım eyle yarab bana
Nuh gemisini yürüttü sığınınca Yaradan'a
Yunus balığa yem oldu niyeti gelmekti sana
O anda saray eyledin secde etti Hakk dîdara
(Saran, Soysal, 1998: 138)

196

Ne olursun beni dinle bir eylen hele gönül
Tâ ezelden bu dünyanın kanunu bele gönül
Geldi zalim kara haber soldurdu gülşenini
Sanki yıllardan sararmış döndün gazele gönül

Mecnûn Leylâ Arzu Kamber yandı Kerem Han Aslı
Ferhat yardı kayaları yâr diye sesli sesli
Ben cananıma âşığım sanmayın kalbi paslı
Dört bir yanım keder dolu her günüm çile gönül

Ne anladın bu dünyanın baharından yazından
Kulturuş yok edasından cilvesinden nazından
Sevdalandım çöle düştüm bir güzelin yüzünden
Gece gündüz süründürdü vermedi mola gönül

Âşık edip bir saz ile nice dağlardan aşırdın
Gâh sefaya kavuşturdun gâhi dara düşürdün
Ne yapsın Temel Tûrabi sen aklını şaşırdın
Saldın bu garip başımı bin türlü hâla gönül
(Saran, Soysal, 1998: 134)

197

Candan can isteyen canan nazı bilmez misin sen
 Hep yükseklerde gezersin düzü bilmez misin sen
 Bir kez yüzünü gösterdin Kerem'den beter oldum
 Sevenleri kül eyleyen közü bilmez misin sen

Aşkın sineme yerleşti sevdan aklımı çaldı
 Hayal miydin rüya mıydın anlamadım ne haldı
 Sana gelmek ölüm ise ya gelecek ya geldi
 Ömüre ömür katacak sözü bilmez misin sen

Kaç yüz defa sabah oldu kaç kere güneş battı
 Ya sende ahd-ı vefa yok ya benim sabrım bitti
 Beklemeye tahammül yok hasretin cana yetti
 Artık göster cemalini tezi bilmez misin sen

Senin için çöller gezdi dağlar aştı Turabi
 Başlarda yer bulmuş iken yere düştü Turabi
 Maşukuna varmak için candan geçdi Turabi
 Beni kater gören dilber azı bilmez misin sen
 (Saran, Soysal, 1998: 136)

5.5.21. Bilal Ersarı²⁰³

198

Bülbül olup ötersin yar dilin aşk havasında
 Tabiatta nişanım var gülün aşk havasında
 Aklımı başımdan aldı melül bakan gözlerin
 Diyar anda siyah zülfün telin aşk havasında

Âşık olan neyliyecek bu dünyada serveti
 Üç beş kelme söz danışak uzak kılma sohbeti
 Beyhuş eder a bağdofar bu sevdanın şerbeti
 Doldur ver içeyim güzel elin aşk havasında

Bilal sevda çekmeyen kalbi kaya taş olur
 Yar ile bir ömür sürmek elbet ki bir hoş olur
 Sevda hasreti çekenin gözlerinde yaş olur
 Abu çeşmim kana dönmüş selin aşk havasında

199

Ben seni her canda gördüm cananım sensin Mevla
 Gece gündüz zikrederim her anım sensin Mevla
 Her kime dert yandım ise kulak asan olmadı
 Dertlerime çare verip yananım sensin Mevla

²⁰³ Şiirler ilk kez tarafımızdan yayınlanmaktadır.

Kalbi kara insanların içi havadar olmaz
 İtibarsız olanlarda asla vefadar olmaz
 Derdini yansan zalime şefki mihmandar olmaz
 Kimseye endir eylemem mihmanım sensin Mevla

Âşık Bilal bu dünyanın zevk sefası kalmadı
 Yaren yoldaş ahab gelip kederimi sormadı
 Halimden anlayıp bir kananım olmadı
 Gammazları ıslah olsun kananım sensin Mevla

200

Gerçek tabip yaralara derde derman gösterir
 Senin o ahu gözlerin katle ferman gösterir
 Avundum hep hayalinle boşa geçti zamanım
 Bu yaranın kurtulması hayli zaman gösterir

Hasret çeker garip gönlüm dideler yaşı döndü
 Tarlasına tohum ekim topraklar taşa döndü
 Bahçesinde gül besledim baharım kışa döndü
 Dağların başında boran onu duman gösterir

Âşık Bilal yalan için bu sazımı çalmadı
 Zamane dünyanın hayır bereketi kalmadı
 Vefasız yar paralanmış hatırımlı sormadı
 Temiz sevda çeken değil zalim yaman gösterir

SONUÇ VE ÖNERİLER

Âşık tarzı şiir geleneğinin en tartışmalı konularından biri şekil ve tür tasnifidir. Divan Edebiyatında kesin olarak kuralları belirlenmiş nazım şekilleri ve türleri varken, halk şiirinde, özel olarak da âşık şiirinde, hangisinin nazım şekli, hangisinin nazım türü olduğu hala tartışmalıdır. Buna rağmen bu konuda çok az sayıda çalışma yapılmıştır. Çalışma hazırlanırken görülen en büyük eksiklik şekil ve tür konusunda başvurulacak kaynakların azlığıdır. Yapılacak her yeni monografi çalışması tür şekil tartışmasını daha da aydınlatacaktır.

Âşık şiirinde kabul edilen en yaygın görüş; mânî ve koşmanın iki nazım şekli diğerlerinin ise tür olduğudur. Bunun yanında âşık şiirinde nazım şeklinin olmadığını savunan araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacılar, âşıkların hiçbir kurala bağlı kalmadan duygularını ifade etmelerinden hareketle bu fikri savunmaktadırlar. Oysa âşıklar, eserlerini oluştururken bazı kurallara riayet ederler. Sözelimi bir koşma için abab cccb gibi bir kafiyelenişe, 8 veya 11’li heceye dikkat ederler. Bu da ister istemez bazı şekillerin olduğunu gösterir.

Özellikle yapılan şekil ve tür tasniflerinde, “aruzlu” başlığı ile verilen şiirler bazen “şekil” bazen “tür” bazen de “şekil ve tür” diye sınıflandırılmaktadır. “Aruzlu” başlığı altında verilen bu şiirlere dikkatle bakıldığında, farklı nazım şekilleri ile yazılmış birer tür oldukları görülecektir. Her ne kadar halk şiirine veya özel olarak âşık şiirine ait birer nazım şekli olmasalar da divan edebiyatında kesin kuralları konulmuş olan gazel, murabba, muhammes, müstezat gibi “nazım şekillerinin” âşık şiirinde kullanıldığı bir gerçektir. Bu durumda âşık şiirinde şekil ve tür tasnifi yapılırken mânî ve koşmanın yanı sıra bu nazım şekilleri de dikkate alınmalıdır. Gazel, murabba, muhammes, müstezat gibi nazım şekillerini bu tasnife dâhil edince, “aruzlu” şiirlerin tür mü şekil mi olduğu tartışması ortadan kalkacaktır.

Divanilerin farklı özellikleri nedeniyle âşık tarzı şiir geleneğinde ayrı bir yeri vardır. Bu farklı özellikler arasında hem hece hem aruzla yazılmaları, kendilerine mahsus havalarla okunmaları, belirli icra yeri ve icra zamanlarının oluşu, icradaki eda ve üslupları gösterilebilir. Farklı nazım şekilleri ile yazılırlar. Âşık fasılları divaniler ile başlar. Bu gelenek Şah İsmail Hatai’nin âşıkları da saray meclislerine davet etmesiyle başlar. İlk örneklerini Âşık Kurbanî’de görmekteyiz. En iyi divani ustaları arasında da Âşık Elesker, Âşık Şenlik, Âşık Sümmani gösterilmektedir. Hemen her âşık, bu türde

eser vermiştir. Çünkü divanilerin fonksiyonlarından biri, divani söyleyen bir aşğın usta olduğunu göstermesidir. Hatta divani okuyamayan âşıklar, meclislerde kendilerine yer bulamazlar.

Divaniler genelde didaktik bir özellik taşırlar. Konuları bakımından, insanı iyiye ve doğruya sevkeden, nasihat edici, yol gösterici şiirlerdir. Meclisin hemen başında daha dikkatler dağılmadan, bu türden telkinlerle dinleyici uyarılır. Meclisi divan havasına sokarlar ve kendilerine mahsus havalarla okunurlar. Sayılan bu bağlam özellikleri türü adlandırmada da son derece önemlidir.

Divanilerin bir başka yönü de klasik müziğe bir form olarak da geçmiş olan müzikal değerleridir. Taranan kaynaklardan ve icracısı durumunda olan âşıklarla yapılan görüşmelerden kendilerine mahsus havalarla icra edilen bu şiirlerin müzikal özellikleri ile ilgili çok daha detaylı bir çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulduğu kanaatine varılmıştır. Bu çalışma hem müzik hem de halk bilim alanında sistemli eğitim almış kişilerce birlikte yapılmalıdır. Bu yolla divani havaları konusunda herkes tarafından verilen değişik hava isimlerinin birbiri ile farkının olup olmadığı ortaya çıkacaktır. Bu yollada isim karmaşası giderilecektir.

KAYNAKLAR

- Abdülazîz Ed-Dûrî, “Divan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 377-381.
- Açıkgöz, Namık, *Kahvename*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1995.
- Ahundov, Ehliman, İsmail Abbaslı, Hüseyin İsmayılov, (Haz. Saim Sakaoğlu, Ali Berat Alptekin, Esma Şimşek), *Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri*, Halk Kültürü Yayınları, İstanbul 1985.
- Akkuş, Metin, *Divan Şiirinde İnsan I Dinî Kişilikler*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000.
- , “Divan Edebiyatında İktibas ve Şiirde Lafzi Ayet İktibasları Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Edebiyatı Araştırmaları*, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 2000, 155-168.
- , *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2007.
- Aksel, Malik, “Kahve, Kahvehaneler”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 9(185), Aralık 1964, 3589-3591.
- Aktaş, Şerif, Yakup Çelik, *Türk Edebiyatı 9*, Bilge Ders Kitapları Yayınları, Ankara 2005.
- Akün, Ömer Faruk, “Divan Edebiyatı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 389-427.
- Albayrak, Nurettin, *Erzurumlu Emrah*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- Alptekin, Ali Berat, “Azerbaycan ve Türkiye’de Tanınan Ortak Âşıklar”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sayı: 7, Bahar 1999, 33-42.
- , *Palandöken’in Zirvesindeki Âşık Erzurumlu Emrah*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- , *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- , M. Nizameddin Coşkun, *Çıldır Âşık Şenlik Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri)*, Çıldır Belediyesi Yayınları, Ankara 2006.

- , Saim Sakaoğlu, *Türk Saz Şiiri Antolojisi (14-21.Yüzyıllar)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.
- Altan, Demet, *Mustafa Aydın'ın Hayatı Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Altaylı, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1994.
- Altınkaynak, Erdoğan, *Âşık Veysel Şahbazoğlu (Hayatı-Sanatı-Şiirleri)*, Ankara 1998.
- Alver, Yusuf, *Âşık İhsan Yavuzer Hayatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1998.
- Aras, Enver, "Azerbaycan Âşık Havaları", *Milli Folklor*, 5(40), Kış 1998, 31-40.
- Arat, Reşit Rahmeti, *Eski Türk Şiiri*, (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Arseven, Veysel, "Halk Müziğinde Form (Şekil) I", *Türk Folklor Araştırmaları*, 5(111), Ekim 1958, 1774-1775.
- , "Türk Halk Müziğinin Ezgisel Yapısı", *Gagavuz Kompozitörü Müzikoloğu ve Folklorcusu Veysel Arseven (Vasili Öküzçü) 1919-1977Biyografisi Makaleleri ve Müzik Eserleri*, (Yay. Haz. Stepan Bulgar), Türksoy Yayınları, Ankara 2004, 305-314.
- , "Halk Müziğinde Melodi", *Gagavuz Kompozitörü Müzikoloğu ve Folklorcusu Veysel Arseven (Vasili Öküzçü) 1919-1977Biyografisi Makaleleri ve Müzik Eserleri*, (Yay. Haz. Stepan Bulgar), Türksoy Yayınları, Ankara 2004, 289-293.
- Artun, Erman, "Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Fasılları", 5. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1997, cilt: 1, 41-52.
- , *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- , *Âşık Edebiyatı Metin Tahlilleri*, (2. Baskı), Karahan Kitabevi, Adana 2011.
- Aslan, Ensar, *Çıldırılı Âşık Şenlik Hayatı, Şiirleri ve Hikâyeleri (İnceleme- Metin-Sözlük)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975.
- , *Doğu Anadolu Saz Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1978.

- , “Doğu Anadolu’da Söylenen Âşık Makamları Üzerine Bir Araştırma”, *Atatürk Üniversitesi Folklor ve Haber Dergisi “Köz”*, 1(3), Erzurum 1980, 52-57.
- , *Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 2001.
- , “Türk Halk Hikâyeciliğinde Kullanılan Kalıp Söz Grupları ve Manzum Tasvirler”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara 25-27 Kasım 2004.
- , *Türk Halk Edebiyatı*, Akademi Yayınları, Ankara 2008.
- Aşıkoğlu, İsmail, “Âşık Şenlik’in Şiirleri (III)”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 8(174), Ocak 1964, 3288-3289.
- , *Âşık Şenlik*, Kovan Yayınları, İzmir 1964.
- Axundov, Ağamusa, *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti*, Elm Neşriyatı, Bakü 2005.
- Axundov, Ehliman, İsmail Abbaslı, Hüseyin İsmayılov, *Azerbaycan Aşık Şerinden Seçmeler, II Cilt*, Şerq-Qerb Neşriyat, Bakü 2005.
- Avşar, Muhammed, *Tokatlı Âşık Selmani’nin Âşıklık Geleneğindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Azar, Birol, “Sözlü Kültür Geleneği Açısından Türk Saz Şiiri”, *Arayışlar Dergisi*, 8(15), Elazığ 2006.
- Baba, Okan Mustafa, *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2007.
- Badem, Muhammet, *Konyalı Halk Şairlerinden Feşâni ve Sürûrî, Hayatı- Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1996.
- Başgöz, İlhan, *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul 1986.
- Batıslam, Dilek, “Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi (Müraca’a-Dedim-Dedi)”, *Folklor/Edebiyat*, 6(22), Ankara 2000, 201-211.
- Bayat, Fuzuli, “Folklorda Çağdaş Araştırma Metotlarının Bazı Yönleri Hakkında”, *Milli Folklor*, 7(57), Bahar 2003, 26-38.

- Bayrak, Kemal, *Âşık Zülâli Hayatı Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1973.
- Bayrı, M. Halit, *Âşık Gevheri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1953.
- Bilkan, Ali Fuat, *Türk Edebiyatında Mu'ammâ*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Birdoğan, Nejat, "Saz Şairleri: Cemal Hoca", *Türk Folklor Araştırmaları*, 9(193), Ağustos 1965, 3831-3833.
- , "Saz Şairleri: Kurbanı", *Türk Folklor Araştırmaları*, 14(287), Haziran 1973, 6675-6678.
- Boratav, P. Naili, *Folklor ve Edebiyat*, II Cilt, Adam Yayınları, İstanbul 1982.
- , "Mâni", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, VII, 285-288.
- , *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 2000.
- Boyras, Şeref, "Anadolu ve Azerbaycan Sahaları Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, Sivas 1996, 177-194.
- , *Furkanî'nin Şiir Evreni Bağlamında Bir Monografi Denemesi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2010.
- Cengiz, Tarkan, *Karlı Âşık Yusuf Yıldız (Hayatı ve Şiirleri)nden Seçmeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1998.
- Çabuk, Feriha, *17. Yy Âşıklarından Gevheri, Kayıkçı Kul Mustafa, Âşık Ömer, Karacaoğlan ve Ercişli Emrah'ın Şiirlerinde Mistik Unsurlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Çankırılı, Ahmet Talat, *Âşık Tokat'lı Nuri*, Çankırı 1933.
- Çavuşoğlu, Mehmet, "Divan Şiiri", *Türk Dili Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, 1986, sayı: 415, 1-16.
- , *Necâti Bey Divânı'nın Tahlili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2001.
- Çelebi, Saffet, *Erzurum'lu Âşık Lütfullah Divanı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- Çelik, Ali, *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008.

- Çelik, Güven, *Âşık İsmail Daştan Hayatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1998.
- Çetin, İsmet, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.
- Çetin, Nurullah, *Şiir Çözümleme Yöntemi*, Öncü Basımevi, Ankara 2003.
- Çetinkaya, Haydar, “Posoflu Zülâli ile Şenlik Karşılaşması”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 13(269), Aralık 1971, 6169-6174.
- , “Âşık Hasta Hasan ve Şiirleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 16(322), Mayıs 1976, 7655-7656.
- , “Âşık Hasta Hasan’la Âşık Üzeyir Fakiri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 18(352), Kasım 1978, 8498.
- Çıblak, Nilgün, *Âşık Şiirinde Taşlamalar*, Ürün Yayınları, Ankara 2008.
- Çınar, Ali Abbas, “Türk Dünyasında Âşık Geleneğinin Karşılaştırılması”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Bahar 1998, sayı: 5, 59-66.
- Çiftlikçi, Ramazan, “Türk Saz Şiirinde Bir Tür: Sicilleme (Şeki)”, *Folklor/Edebiyat*, 1(1), Aralık 1994, 63-66.
- Çobanoğlu, Özkul, “Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Boşnak Âşık (Gusları) Tarzı Şiir Geleneği Arasında Ortaklıklar Üzerine Tespitler”, *Milli Folklor*, 5(39), Güz 1999, 8-24.
- , *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- , *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- , *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.
- Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.
- D’ohsson, M. De, *XVIII. Yüzyıl Türkiye’inde Örf ve Adetler*, Tercüman 1000 Temel Eser, (Çev. Zerhan Yüksel), Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Demiryürek, Cafer, *Âşık Selmani*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1974.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.

- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 1983.
- Dinç, Abdulkerim, *Âşık Gülhani Hayatı-Sanatı-Şiirleri*, Palandöken Belediyesi Yayınları, Erzurum 2006.
- Dizdaroğlu, Hikmet, “Halk Şiirinde Türler”, *Türk Dili Dergisi Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, sayı: 207, Aralık 1968, 186-294.
- , *Halk Şiirinde Türler*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1969.
- , “İki Adaş Sazşairi Ercişli Emrah- Erzurumlu Emrah” *Türk Folkloru*, sayı: 11, Haziran 1980, 3-5.
- , “İki Adaş Sazşairi Ercişli Emrah- Erzurumlu Emrah 2” *Türk Folkloru*, sayı: 12, Temmuz 1980, 3-4.
- , “Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler 1”, *Türk Folkloru*, sayı: 26, Eylül 1981, 7-9.
- , “Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler 2”, *Türk Folkloru*, sayı: 27, Ekim 1981, 7-9.
- , “Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler 3”, *Türk Folkloru*, sayı: 28, Kasım 1981, 6-9.
- , “Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler 4”, *Türk Folkloru*, sayı: 29, Aralık 1981, 6-9.
- Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Ed. Helene Desmet Gregoire, François Georgeon), (Çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Durbilmez, Bayram, “Somut Olmayan Kültür Mirası: Halk Hikâyeciliği ve Kars Yöresi Âşıkları”, *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara 25-27 Kasım 2004.
- , *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ürün Yayınları, Ankara 2008.
- Düzgün, Dilaver, “Halk Şiirinde Hazırlıksız Şiir Söyleme Geleneği Üzerine Bazı Tesbitler”, *Milli Folklor*, 2(15), Güz 1992, 25-27.
- , *Âşık Mevlüt İhsani - Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997.
- , *Âşık Mustafa Ruhani - Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997.
- , *Âşık Yaşar Reyhani - Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1997.

- , *Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği*, Aktif Yayınları, Ankara 2005.
- , "Güzeller Bezenmiş Toya Giderler", *Erzurum Gazetesi*, Erzurum 04 Mart Perşembe 2010.
- , "Tarihsel Seyri İçinde Âşık Kahvehaneleri", *Erzurum Gazetesi*, Erzurum, 30 Haziran Çarşamba 2010.
- , "Âşık Kahvehanesi Geleneğinde Ortaya Çıkan Gelişme ve Değişmeler", *Erzurum Gazetesi*, 06 Temmuz Salı 2010.
- , *Dertli Divanı Karşılaştırmalı Metin*, Fenomen Yayıncılık, Erzurum 2011.
- Ebû İsâ muhammed b. İsâ Tirmizi, *Sünen*, Beyrut 1962.
- Efendiyev, Paşa, *Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatı*, Maarif Neşriyatı, Bakü 1992.
- Ekici, Metin, *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- , *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2007.
- Elçin, Şükrü, *Âşık Ömer*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- , *Gevheri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- , *Gevheri Divanı İnceleme- Metin-Dizin-Bibliyografya*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Elma, Yeliz, *Âşık Mertoğlu Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 2009.
- Emnalar, Atınç, *Tüm Yönleriyle Türk Halk Müziği ve Nazariyatı*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1998.
- Erciyes Yöresi 1. Foklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu (Bildiriler)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991.
- Erdem, Kerim Aydın, "Âşıklık Geleneği", *Türk Dili Dergisi*, sayı: 579, 228-231.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, İstanbul 1936.
- Erkal, Abdulkadir, *Hüseyin Sümmarioğlu Hayatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1994.
- , *Âşık Sümmari*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007.

- , *Âşık Sümmani Divanı*, Ankara 2010.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname* (Sad. Turgut Ulusoy), Gümüş Basımevi, Erzurum 1990.
- Feyzioğlu, Nesrin, “Erzurumlu Emrâh’ın Derlenmiş ve Bestelenmiş Eserleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 2006, 257-266
- Folkloristik. Prof. Dr. Umay Günay Armağanı* (Yay. Sor. Özkul Çobanoğlu, Metin Özarslan), Ankara 1996.
- Gelekçi, Seyfettin, *Âşık Mürsel Sinan (Hayatı-Sanatı-Eserleri)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2007.
- Georgeon, François, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İstanbul Kahvehaneleri”, *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Ed. Helene Desmet Gregoire, François Georgeon), (Çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, 43-85.
- Gonshagır, Aladin, “Safeviler’den Günümüze İran’da Kahve ve Kahvehaneler”, *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Ed. Helene Desmet Gregoire, François Georgeon), (Çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, 155-193.
- Gökalp, Mehmet, *Bardızlı Âşık Nihânî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1988.
- Gökyay, Orhan Şaik, *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- Görkem, İsmail, *Halk Hikâyeleri Araştırmaları, Çukurovalı Âşık Mustafa ve Hikâye Repertuarı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Günay, Umay, “Halk Şiirinde “Ayak” Konusunda Düşünceler”, *Milli Folklor*, 1(8), Aralık 1990, 32-34.
- , *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Gündüz, Osman, *Âşık Reyhani, Hayatı Hikayeleri ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1977.

- Gümüş, Ali, *Artvin’li Recâî ve Firâkî*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1971.
- Güzel, Abdurrahman, Ali Torun, *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Hacıyeva, Maarife, Şahin Köktürk, Mehebbet Paşayeva, *Azerbaycan Folklor ve Etnoğrafya Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Halıcı, Feyzi, *Âşık Şem’î Hayatı ve Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- , *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I*, Ankara 1985.
- , *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler II*, Ankara 1985.
- , *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri Güldeste*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1992.
- Hattox, Ralph S., *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu’daki Kökeni*, (Çev. Nurettin Elhüseyni), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Heise, Ulla, *Kahve ve Kahvehane*, (Çev. Mustafa Tüzel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.
- Hekimov, M. İ., *Aşık Şe’rinin Növleri*, Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü, Bakü 1987.
- , *Azerbaycan Aşık Şe’r Şekilleri ve Kaynakları*, Maarif Neşriyatı, Bakü 1999.
- , “Divani Destigahı”, *Borçalı İctimai-Siyasi Hügug Gazeti*, 23 Mayıs-1 Haziran 2003, s. 3, Borçalı, (Haftalık Gazete).
- , *Aşık Senetinin Poetikası*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitüsü, Bakü 2004.
- Hey’et, Cevad, “Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri”, *Nevruz ve Renkler* (Haz: Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996.
- Hodeir, Andre, *Müzik Türleri ve Biçimleri*, (Çev: İlhan Usmanbaş), İletişim Yayınları, İstanbul 1992.
- Horata, Osman, “Divanlar”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, (Ed. Mustafa İsen), (5. Baskı), Grafiker Yayınları, Ankara 2009.

- II. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, III. Cilt, Halk Müziği-Oyun-Eğlence, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983.
- III. *Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, III. Cilt, Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence, Başbakanlık Basım Evi, Ankara 1987.
- İşıtman, Mahmut, “Saz Şairleri: Yozgatlı Hüzni”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 13(259), Şubat 1971, 5889-5890.
- İlaydın, Hikmet, *Türk Edebiyatında Nazım*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1961.
- İlgün, Nurdoğan, *Âşık Mevlüt İhsai Hayatı ve Üç Hikâyesi*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1975.
- İmrani, Rafiq, “XIV-XV Asırlarda Azerbaycan ve Türk Musiki Janlarının Berpası”, *Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine V. Uluslar arası Folklor Sempozyumu Bildirileri*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Seda Neşriyat, Bakü 2007, 496-502.
- İpekten, Haluk, *Nef’i Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay. Ankara 1996.
- , *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- , *Fuzuli Hayatı Sanatı Eserleri*, (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- İsen, Mustafa, “Âşık Edebiyatının Kaynağı Olarak Divanlar”, *Milli Folklor*, 2(12), Kış 1991, 20-21.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- İsmayılov, Hüseyin vd., *Azerbaycan Folkloru Külliyyat- Destanlar*, Nurlan Neşriyatı, Bakü 2010, XI.
- İvgin, Hayrettin, *Geredeli Âşık Figani*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- , Mehmet Yardımcı, *Zileli Âşık Ceyhuni Hayatı- Sanatı- Şiirleri ve Diğer Ceyhuniler*, Ürün Yayınları, Ankara 1996.
- İz, Mahir, Tasavvuf, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1990.
- Kabaklı, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, V Cilt, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Kafkasyalı, Ali, *Mikayıl Azafli Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Erzurum 1996.
- , *Âşık Murat Çobanoğlu Hayatı-Sanatı-Eserleri*, 72 Tasarım Yayınları, Ankara 1998.

- , *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2002.
- , *İran Türkleri Âşık Muhitleri*, Erzurum 2006.
- Kalkan, Emir, *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990.
- Karabey, Turgut, *Ahmet Paşa Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Karadağ, Metin, *Erzurumlu Emrah Yaşamı Sanatı Şiirleri*, (2. Baskı), Ayyıldız Yayınları, Ankara 1996.
- Karadavut, Zekeriya, “Türk Halk Şiiri”, *Milli Folklor*, 3(23), Güz 1994, 59-63.
- Karadeniz, Alper, *Âşık Şeref Taşlıova’nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006.
- Karakoç, Dilek, *Muharrem Kasımlı’nın “Ozan-Âşık Sanatı” Adlı Kitabı Üzerine Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2006.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Karasoym, Yakup, Orhan Yavuz, *Âşık Ömer Divanı*, Konya 2010.
- Kardeş, Mehmet, *Meşhur Saz Şairi Âşık Sümmâni Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1963.
- Kartarı, Asker, “Anadolu Sahası Âşık Geleneği’nin Medya’da Temsili ve İşlevselliği”, *Folklor/ Edebiyat*, 6(21), 2000, 11-17.
- Kartarı, Hasan, *Doğu Anadolu’da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara 1977.
- Kaya, Doğan, *Sivas’ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.
- , *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları İstanbul 2000.
- , *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Kılıç, Filiz: “Yozgatlı Hüznî Divanlarından Seçmeler Üzerine”, *Milli Folklor*, 1(8), Aralık 1990, 60-61.
- Kırkkılıç, H. Ahmet, *Başlangıçtan Günümüze Tasavvuf*, Timaş Yayınları, İstanbul 1996.

- Kırzioğlu, Budak, *Posof'lu Âşık Müdâmi'nin Şâirliği*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1970.
- Kırzioğlu, Fahrettin, "Kars İli'nde Saz ve Oyun Havalarının Adları", *Türk Kültürü*, sayı: 22, Ağustos 1964, 200-203.
- Kobotarian, Nabi, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2008.
- Kocatürk, Vasfi Mahir, *Saz Şiiri Antolojisi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1963.
- Kolcu, Hasan, *Türk Edebiyatında Hece-Aruz Tartışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Köksal, Fatih, *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- Köprülü, Fuat, *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1934.
- , *Türk Edebiyatı Tarihi*, (5. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2003.
- , *Edebiyat Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- , *Saz Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Kudret, Cevdet, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, İnkılâp Yayınları, Ankara 2003.
- Kumcu, Zeki, *Erzurum'lu Âşık Yaşar Reyhâni*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- Kurnaz, Cemal, *Türküden Gazele Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- , Halil Çeltik, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, H Yayınları, Ankara 2010.
- Kurnuç, M. Zeki, *Erzurum ve Türk Musikisi*, Güneş Vakfı Yayınları, Erzurum 2005.
- Kutlu, Şemsettin, *Dertli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Kutlusoy, Nazan, *Buruklu Âşık Kul Mustafa Hayatı-Şiirleri-Atışmaları-Halk Hikâyeciliği Derleme-İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2006.
- Külekçi, Numan, *Mesnevi Edebiyatı Antolojisi II*, Aktif Yayınevi, Erzurum 1999.
- , *Açıklamalar ve Örneklerle Edebî Sanatlar*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Küren, Mukadder, "Âşık Feymani ve Âşık Hasreti İle Âşıklık Geleneği Üzerine" *Halk Ozanlarının Sesi*, 1(4), Eylül 1993, 27-38.

- Levent, Agâh Sırrı, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- , *Türk Edebiyatı Tarihi I Giriş*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- , “Halk ve Tasavvufi Halk Edebiyatı”, *Halk Ozanlarının Sesi*, 2(5), Aralık 1993, 30-35.
- Makas, Zeynelabidin, “Azerbaycan Âşık Havaları”, *Kardaş Edebiyatlar*, sayı: 1, Erzurum 1982, 22-28.
- , *Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- Mattei, Jean-Louis, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllara Ait Defterlere Göre Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- Mengi, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi Edebiyat Tarihi-Metinler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.
- Muhammed Murtazâ Hüseyinî Ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, (Haz. Hüzeyin Nassâr), Tûrâsu'l-Arabiyye, Kuveyt 1974.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- Nebiyev, Azad, “Azerbaycan Halk Yaradıcılığı”, *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, cilt: 1 Azerbaycan Türk Edebiyatı, (Ed. Nevzat Köseoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Nur, Rıza, “Türk Şiirinin Vâhidi Kıyâsîsi Mısrâdır”, *Türkbilig Revüsü*, No: 8, Şubat 1935, 1735-1738.
- , “Köprülüzade Fuad Beyin Cevabına Cevab”, *Türkbilig Revüsü*, No: 5, Şubat 1938, 99-162.
- Oğuz, Öcal, “Âşık Makamları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Milli Folklor*, 1(7), Eylül 1990, 22-29.
- , “XIX. Yüzyılda ve XX. Yüzyılın Başlarında Yozgat’ın Kültür Çevresinde Âşıkların Yeri”, *Erciyes Yöresi 1. Foklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu (Bildiriler)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991, 63-74.
- , “Âşık Şiirinde Şekil, Tür ve Makam Meselesi”, *Milli Folklor*, 2(15), Güz 1992, 9-13.

- , “Azerbaycanlı Âşık Hüseyin Şemkirli” *Milli Folklor*, 2(13), Bahar 1992, 35-38.
- , “Halk Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi”, *Milli Folklor*, 3(19), Güz 1993, 13-19.
- , “Azerbaycan Âşıklık Geleneği ve Dirili Kurbanı” *Milli Folklor*, 3(20), Kış 1993, 35-38.
- , “Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatı’nın XVI. Yüzyılına Dair”, *İpek Yolu Uluslar arası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 423-434.
- , “Azerbaycan Âşık Edebiyatında Tür ve Şekil”, *Milli Folklor*, 3(21), Bahar 1994, 25-31.
- , “Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatının XVII. Yüzyılı”, V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri*, , Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, II, 181-195.
- , “Azerbaycan ve Türkiye Sahasında Âşık Edebiyatının XVIII. Yüzyılı” *Milli Folklor*, 5(35), Güz 1997, 2-16.
- , “Folklorda Yeni Yöntemler ve Âşık Edebiyatı”, *Milli Folklor*, 5(39), Güz 1998, 5-7.
- , *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- , *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Geleneksel Yayınları, Ankara 2009.
- , “Sözel Belleğin Tarihe Tanıklığı ve Âşıkların İnanılan Biyografileri” *Milli Folklor*, 22(87), Bahar 2010, 5-12.
- Okay, Haşim Nezihi, *Develi’li (Everek)li Seyrani (Yeni İlaveler)*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1953.
- , *Bolulu Dertli Divanı Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası, İstanbul 1954.
- Onay, Ahmet Talat, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nevi*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- , *Türk Şiirlerinin Vezni*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara 1996.

- , *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (2. Baskı), (Haz. Cemal Kurnaz), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.
- Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözlün Teknolojileşmesi*, (Çev: Sema Postacıoğlu Banon), Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- Onk, Nizamettin, İslam Eleskerzade, *Göğçeli Âşık Elesker*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- , “Halk Hikâyelerimiz ve Âşık (Ozan)”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 17(338), Eylül 1977, 8086-8088.
- , “Şemkirli Âşık Hüseyin- Göğçeli Âşık Elesker”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 18(344), Mart 1978, 8270-8274.
- Orçin, Hakan, Mehmet Cemal Apa, *Âşık Erol Ergani Hayatı Sanatı Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 2002.
- Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine V. Uluslar arası Folklor Sempozyumu Bildirileri*, (İlmi Redaktör: Hüseyin İsmayilov), Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Seda Neşriyat, Bakü 2007.
- Ozanoğlu, İhsan, *Âşık Edebiyatı*, Şenkıral Matbaası, Kastamonu 1940.
- Öcal, Turgut, *Karahanlı Murat Yıldız Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1995.
- Milli Eğitim Bakanlığı, *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, 4 Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.
- Özarslan, Metin, “Türk Halk Şiirinde Aruzlu Türler Üzerine Bazı Dikkatler”, *Folkloristik: Prof. Dr. Umay Günay Armağanı*, (Yay. Sor. Özkul Çobanoğlu, Metin Özarslan), Ankara 1996, 279-287.
- , *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- , “Âşıklık Geleneği İçinde Âşık Müziği ve Kimi Problemler”, *Erdem Dergisi, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı-II*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 13(38), Ankara 2002, 399-409.
- Özbek, Mehmet A., “Kars Yöresi Âşık Makamlarının Ezgisel Çözümlemesinde Metod”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler* (Haz. Feyzi Halıcı), Ankara 1985, 406-414.

- , “Türk Halk Müziğinde “Ayak” Tabirinin Yanlış Kullanımı Üzerine”, *III. MTFKB*, III. Cilt, Ankara 1987, 205-212.
- , *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Özdemir, Asım, *Âşık Halil Hayatı Sanatı Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1983.
- Özdemir, Mehmet, *Âşık Fuat Çerkezoğlu Hayatı Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1987.
- Özdemir, Murat, *Âşık Sefil Selimi’nin Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1982.
- Özsoy, Bekir Sami, Halil İbrahim Ataman, *Posoflu Âşık Sâbit Müdâmi Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Eserlerinden Seçmeler*, Kayseri 1993.
- Öztelli, Cahit, “Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü (2)”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 10(205), Ağustos 1966, 4155-4156.
- Öztuna, Yılmaz, *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Öztürkkan, Cengiz, *Âşık Bahrî ve Âşık Ceyhûnî Hayatları ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1974.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.
- Pirsultanlı, Sednik Paşa, *Ozan-Aşıq Senetinin Nezeri Meseleleri*, Ozan Neşriyatı, Bakü 2002
- , *Ozan-Aşıq Yaratıcılığına Dair Araştırmalar*, Pirsultan Neşriyatı, Bakü 2002.
- “Tikmedaşlı Hasta Kasımın Selefleri ve Halefleri” *Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine V. Uluslar arası Folklor Sempozyumu Bildirileri*, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Folklor Enstitüsü, Seda Neşriyat, Bakü 2007, 596-603.
- , *Azerbaycan Folkloruna Dair Tedqiqler*, Pirsultan Neşriyatı, Bakü 2006.

- , *Aşık Şemşirin Poetik Alemine Seyahat*, Orxan Neşriyat, Bakü 2008.
- Polat, Ferdar, *Aşık Şe'rinin Növleri (Mürsel Hekimov)*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1996.
- Qasımlı, Meherrem vd., *Azerbaycan Edebiyatı Tarixi I*, Elm Neşriyat, Bakü 2004.
- Rayman, Hayrettin, *Âşık Efkârî Hayatı, Edebi Kişiliği, Şiirleri, Şiirlerinin Tahlili I*, Erzincan 1995.
- Sakaoğlu, Saim, "Ölümünün 3. Yılında: Âşık Hicranî", *Türk Folklor Araştırmaları*, 15(291), Ekim 1973, 6786-6790.
- , "Halk Şiiri ve Şairleri Üzerine: Bazı Ekler- Bazı Notlar", *Türk Folklor Araştırmaları*, 16(318), Ocak 1976, 7535-7537.
- , *Bayburtlu Zihni*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.
- , Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, "Azerbaycan Âşık Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Azerbaycan Türk Edebiyatı, (Ed. Nevzat Köseoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- , Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, *Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi I*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- , "Kahve, Kahvehane ve Erzurum Âşık Kahvehaneleri", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Aralık 2005, XC(648), 490-493.
- San, Sabri Özcan, *Âşık Hicrânî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Saraç, M. A. Yekta, "Kahvenin İstanbul'a Girişi 16. ve 17. Yüzyıllar", *Doğuda Kahve ve Kahvehaneler*, (Ed. Helene Desmet Gregoire, François Georgeon), (Çev. Meltem Atik, Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, 27-41.
- , *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 3F Yayınları, İstanbul 2007.
- Saran, Şevket, İsmail Soysal, *Erzurumlu Âşık Temel Tûrâbî*, Bursa 1998.
- Sefercioğlu, Nejat, *Nev'i Divânı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Seferli, Eliyar G., Xelil H. Yusifli, "Azerbaycan Eski Türk Edebiyatı", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, cilt: 2, (Ed. Nevzat Köseoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Shils, Edward, "Gelenek", (Çev. Hüsamettin Arslan), *Doğu Batı*, 7(25), Kasım, Aralık, Ocak 2003-04.

- Sümbüllü, Hasan Tahsin, *Türkiyede Ayak Kavramının Geleneksel Türk Halk Müziği Kaynağında Ne Ölçüde Kullanıldığının İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006.
- Şenel, Süleyman, “Âşık Musikisi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, III, 553-556.
- , “Divan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, IX, 376-377.
- , *Kastamonu’da Âşık Fasılları Türler/Çeşitler/Çeşitlemeler*, Kastamonu İl Özel İdaresi Yayınları, İstanbul 2007.
- Şentürk, Ahmet Atilla, Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.
- Şirin, Sezai, *Âşık Güllhani*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1997.
- Şükun, Ziya, *Farsça-Türkçe Lûgat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
- Şükürov, Gıyas, *Safevi Devleti’nin Kuruluşu ve I. Şah İsmail Devri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Tahir-ül Mevlevi, *Edebiyat Lügatı*, (Yay. Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- Talat, Çankırlı Ahmet, *Âşık Tokat’lı Nuri*, Çankırı Matbaası, Çankırı 1933.
- Tanrıkulu, Nazım İrfan, *Âşıklar Divanı Günümüz Âşıkları Değişler Atışmalar Taşlamalar Muammalar*, (2. Baskı), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000.
- Taşıova, Şeref, “Kars ve Çevresinde Sazla Sesle Söylenen Âşık Makamlarının İsimleri”, *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, 27-29 Ekim Konya, Ankara 1976, 136-142.
- , “Kars’ta Âşıklık Geleneği ve Halk Hikâyeleri”, *Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler II*, Ankara 1985, 137-146.
- Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Divânı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

- Tembel, Ali, *Âşık Hüroğlu Hayatı- Sanatı- Şiirleri*, Şarkışla Âşık Veysel Halk Kültürü Araştırma, Uygulama ve Dökümantasyon Merkezi Yayınları, Sivas 2007.
- Terzibaşı, Ata, “Türk Edebiyatında Mânî Biçiminin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Türk Yurdu*, 3-4(297), Haziran-Temmuz 1961, 41-43.
- , *Kerkük Havaları*, Bağdat Matbaası, Bağdat 1961.
- , *Kerkük Hoyratları ve Mânileri*, El- Ümme Basımevi, Bağdat 1970.
- Timurtaş, Faruk Kadri, “Halk Şiirinde Divan Şiiri İle Ortak Nazım Şekilleri”, *Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, 27-29 Ekim Konya, Ankara 1976, 360-364.
- Titon, Jeff Todd, “Müzik, Halk ve Gelenek”, (Çev: Murat Karabulut), *Milli Folklor*, 5(35), Güz 1997, 95-96.
- , “Müzik, Halk ve Gelenek”, (Çev.Murat Karabulut), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Gülin Ögüt Eker vd., Milli Folklor Yayınları, Ankara 2003.
- Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*, (2. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
- Toraman, Metin, *Âşık Mevlüt İhsanî (Şafak) Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1992.
- Tökel, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Turhan, Salih, *Türk Halk Müziğinde Çeşitli Görüşler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Tüfekçi, Nida, “Âşıklarda Müzik”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, III. Cilt, Halk Müziği-Oyun-Eğlence, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1983, 325-340.
- Türk Dili Dergisi Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, sayı: 207, Aralık 1968.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (4. Baskı), (Ed. M. Öcal Oğuz), Grafiker Yayınları, Ankara 2006.
- Türkmen, Fikret, Mete Taşlıova, Nail Tan, *Âşık Şeref Taşlıova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.

- Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 4-7 Kasım 1997 Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri*, 27-29 Ekim Konya, Güven Matbaası, Ankara 1976.
- Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Ural, Orhan, *Erzurumlu Emrah Hayatı- Şiirleri*, Özgür Yayınları, İstanbul 2000.
- Uraz, Murat, “Saz ve Âşık” *Türk Folklor Araştırmaları*, 1(4), Kasım 1949, 49-50.
- Uzun, Mustafa, “Divan”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, II, 329-339.
- Ünal, Macit, *Âşık Nusret Torunî’nin Hayatı Hikâyeciliği ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- Veliyev, Vagif, *Azerbaycan Folkloru*, Maarif Neşriyatı, Bakü 1985.
- Yakıcı, Ali, *Konyalı Âşık Mehmet Yakıcı*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1978.
- , “Âşık Edebiyatında Divan Söyleme Geleneği ve Tulûat Divan”, *Milli Folklor*, 7(49), Bahar 2001, 71-76.
- , *Halk Şiirinde Türkü Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- , *Ozan Dili Çevik Olur Âşık Edebiyatı Yazıları*, Gazi Kitabevi, Ankara 2009.
- Yanbey, Mahmut Kemal, “Âşık Hicrânî’nin Şiirleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 98186), Ocak 1965, 3639-3640.
- Yardımcı, Mehmet, “Âşık Figani’de Klasik Türk Şiirinin Etkileri”, *Folklor/Edebiyat*, 5(20), 1999, 79-92.
- , *Başlangıcından Günümüze Türk Halk Şiiri Anonim Halk Şiiri-Âşık Şiiri-Tekke Şiiri*, Ürün Yayınları, Ankara 2002.
- Yavuz, Orhan, *Ermenek (Konya)’te Bulunan Bir Cönk Metin- İndeks*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1979.

- Yazıcı, Tahsin, “Şah İsmail”, *İslam Ansiklopedisi Devirler, İsimler, Eserler, Terimler*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları, Eskişehir 1997, II.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali*, Bağımsız Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Yetim, Ali, *Yusufeli’li Âşık Huzuri’nin Aruzlu Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, Erzurum 1974.
- Yıldırak, Zeynel Abidin, *Âşık Elesker, Hayatı, San’atı, Şiir ve Hikâyeleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1974.
- Yıldırım, Dursun, *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 1998.
- Yıldız, Günay, Ay *Hayıf Karahanlı Âşık Murat Yıldız Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Özgün Matbaacılık, Ankara 2003.
- Yıldız, Yusuf, “Karşı Halk Ozanı Âşık İslam Erdener”, *Türk Folkloru*, sayı: 22, Mayıs 1981, 23-25.
- Yılmaz, Güneş, *Davut Sulâri ve Ozanlık Geleneği İçindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Yılmaz, Mustafa, *Âşık Cengiz Yarani Hayatı, Sanatı ve Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1998.
- , Uğur Çatalsakal, *Kurbani*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 2000.
- Yüce, Kemal, *Kağızmanlı Recep Hıfzı Hayatı, Sanatı, Şiirleri*, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum 1973.
- Yüksel, Hasan Avni, *Âşık Seyrani*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

SÖZLÜK

Â'dâ: Düşmanlar
Âbâd: Ebedler
Adû: Düşman, yağı
Âfitâb: Güneş
Âgaz: Başlama,
Ahra: Daha uygun, daha layık
Andelib: Bülbül
Ârâ: Süsleyen
Âsâ: Gibi
Asel: Bal, cennetteki dört sudan birisi
Asel-i Mufassa: Süzme bal
Âsitân: Eşik
Âsmân: Gökler, semalar
Aşiyân: Kuş yuvası
Ayân: Belli, açık, meydanda
Ayrim: Azerbaycan'da dağlık bölgelerde yaşayan ve hayvancılıkla geçinen Türkler için kullanılan adlandırma
Ayyâr: Hilekâr, dolandırıcı, kurnaz
Azîm-üş'-şân: Şânı, ünü yüze olan
Bâd: Rüzgâr, yel
Bâis: Gönderen, sebep olan, icap et tiren
Bâlâ: Yukarı, üst, uzun boy
Bâlîn: Yastık
Bâlîn-i hacet: Taş yastık
Bambıl: Ciddi olmayan, laubali
Bar: Ağacın meyve vermiş hali, üzerinde meyve olan ağaç
Bâr: Tanrı, Allah Yaratıcı
Barkeş: Ambar, saklama yeri
Behişt: Uçmak, cennet
Behreyâb: Hisselerini, nasibini alan
Berg: Yaprak
Berzâh: Ölü ruhların kıyamete kadar kalacağı yer, güçlük, içinden çıkılmaz hal
Beyt: Ev
Bica: Boş, gereksiz
Bîn: Bölge, mıntıka
Bîperva: Sakınmadan, çekinmeden
Bûse: Öpme, öpücük
Bühtân: Yalan-dolan, iftira
Bükâ: Ağlama, inleme
Bünyâd: Asıl, esas, temel, bina, yapı
Car: Komşu
Cav: Göz için kullanılan bir kelime, İçbükey, tekerlek içi,
Cebr: Zorlama, zorluk
Cevr: Haksızlık, zulüm, eziyet
Cüdâ: Ayrı
Cünûn: Deli, aklını yitirmiş
Çâk-i giribân: Eli yakasında olma, yakasına yapışma
Çarh: Dünya, felek
Çarh-ı gerdun: Dönen, dönek Felek
Dâd: Adalet, iyilik
Dâğ: Yara

Dahme: Mezar, lahit
Dâm: Tuzak, hile
Dehen: Ağız
Dehr: Dünya
Denî: Alçak
Derr: Kişi, kimse
Dest: El
Dide: Göz
Dilşâd: Mutlu, gönlü hoş olmuş, sevinmiş
Diriga: Yazık
Dûd: Duman, tütün
Dûn: Aşağı, alt
Dustağ: Esir kalmış, hapsedilmiş
Dühan: Tütün, duman
Dür: İnci
Elfâz: Sözler
En'am: Yaratılmış bütün canlılar, mahlûklar
Erbâb: Ulu reis, başkan, sahipler, malikler
Esfer: Sarı renk
Fârîg: Vazgeçmiş, çekilmiş
Fel: Oyun, hile, fitnelik, kurnazlık
Fem: Ağız
Fenâ: Yokluk
Feragat: Bağışlama, hakkından isteyerek vazgeçme
Ferdâ: Yarın
Fülk: Gemi, sandal, kayık
Galtân: Yuvarlanma
Garat: Çapulcu, yağmacı
Gaşemsem: Cesaretli, kimseye baş eğmeyen
Geda: Köle, esir, hizmetçi
Genc: Hazine
Gerdân: Omuzla baş arasında kalan bölüm, boyun
Gerdûn: Dönen, döntücü
Geşt: Dolanma, gezinti
Gîg: Koyun veya kuzunun küçük siyah pisliği, kirlarda sakız bitkisinden elde edilen sakız
Gılman: Köle, genç, yeni yetme
Giriftâr: Yakalanmış, tutulmuş
Gîsû: Omuza kadar dökülen uzun saç
Gubar: Toz
Gulâm: Köle, esir, bağlanmış
Gûş: Kulak
Gül-bâng: Topluca okunan dua veya ilahi, özellikle tekke veya ordudakilerin hep beraber söyledikleri "Allah Allah İllallah, baş üryan, sine püryan vb." diye devam eden ilahi
Hacâlet: Utanma, utanç
Hâce: Hoca, efendi
Hâk-i pâ: Ayağının toprağı
Hâksâr: Toz toprağa bulanmış, toz içinde kalmış, yerle bir olmuş
Hâl: Ben, vücuttaki küçük siyahlıklar
Halvet: Tenha bir yerde baş başa kalma,
Ham/Hamısı: Hepsî, tümü

Hamra: Kırmızı, kızıl
Hâr: Diken
Hâris: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün
Hasâret: Zarar, ziyan
Hâtem: Yüzük, üzeri mühürlü yüzük
Hayfâ: Ne yazık, vah vah
Hâzık: Ehli, usta, yetenekli
Hecalat: Utanma, arlanma
Hedyan: Boş konuşan, gereksiz konuşan
Hemtâ: Birbirine denk gelen, eşit, benzer
Hercâi: Bir şerde kararlı olmayan
Hercâf: Şıpsevdi
Hergiz: Asla, katiyen, hiç bir durumda
Hırâmân: Salınan, salıncak
Hired-mend: Anlayışlı, akıllı
Hil'at: Padişahın sevdiği kişilere giydirdiği süslü elbise
Himâr: Eşek
Hûb: Çok güzel, hoş, çok iyi
Hûbân: Güzeller
Huffâş: Baykuş, gece yarısı kuşu
Hulk: Huy, ıra
Hûn: Kan
Hunâbe: Kanlı su, gözyaşı
Hûrî: Cennet kızı
Hurûc: Dışarı çıkma, çıkma
Hüccâc: Hacılar
Hünkâr: Padişah
İbtidâ: İlk, önce, başlangıç
İkrâr: Saklamadan söylemek, dil ile söylemek
İnâyet: İyilik
İnkıyâd et-: Ram olma, boyun eğme, kendini teslim etme
İzhâr: Gösterme, meydana çıkarma, yalandan gösteriş
Ka'r: Derinlik, çukur
Kâim: Ayakta duran, birinin yerini tutan
Kâmiyâb: Mutlu, mesut
Kân: Bir şeyin kaynağı, menbaı
Karîb: Yakın
Kasıb: Yoksul, fukara, düşkün (Kars ve yöresi)
Kasr: Köşk, saray
Katre: Damla
Kavî: Güçlü, sağlam
Kerc: Eğri, kötü niyetli, ters, inat, aksi
Kem: Kötü
Kemhâ: İpek kumaş, kadife
Kemter: İtibarı olmayan, basit, aşağı, aşağıda bulunan
Kes: İnsan, birisi
Killet: Azlık
Kibriyâ: Büyüklük, ululuk
Kilâb: Kelbler, köpekler
Kilk: Kamıştan kalem
Köhne: Eski, eskimiş
Kûh: Dağ
Kurb: Yakınlaşma, yakın
Kûy: Köy, sevgilinin bulunduğu yer

Küşâd: Açma, açılma
Lahm: Et
Laîn: Lanetlenmiş
Lâne: Yuva
Layezal: Bitimsiz, zevalsiz
Leb: Dudak
Lej Danışmak: Aptal aptal konuşmak
Leşker: Asker
Likâ: Yüz, çehre
Liva(yı) Hamd: Kıyamet günü bütün ümmetin altında toplanacağı bayrak
Lü'lü: İnci, bakire, el değmemiş
Ma'kes: Akseden, yansıma yeri
Mağz: Beyin, iç, öz, ilik
Mah: Ay, kamer
Mahfûz: Saklı, gizli
Mah-ru: Yüzü ay gibi güzel olan, ay yüzlü
Manend: Benzer, eş, aynısı
Manzûre: Noksanı, kusuru olan, afet, belâ
Maşrik: Doğu
Matah: Kıymetli, az bulunan
Mekkâre: Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır vb. hayvanlar
Meknunat: Dizilmiş inciler
Melâmet: Ayıplama, kınama
Menam: Uyku, rüya hali
Menhûs: Uğursuz
Merdimazar: Sözleri ile başkasına kötülük eden
Merdûd: Kovulmuş, reddedilmiş
Mesrûr: Memnun olmuş, sevinmiş
Mestûr: Örtülü, gizli
Meşreb: Yaratılış, tabiat
Metah: Mal
Meyan/Miyan: Bel, kemer, orta, bir şeyin ortası
Mihekk: Altın, gümüş gibi nesnelerin değerlerini ölçmeye yarayan taş,
Mu'in: Yardımcı, yardım eden
Muattar: Kokulu, kokan
Murg: Kuş
Musallâ: Namaz kılmaya mahsus açık yer
Mutâd: Aynen devam eden, alışkanlık olmuş, alışılmış
Mutmaîn: Şüphesi kalmamış, ikna olmuş, içi rahat, gönlü kani
Mûy: Kıl, tüy
Muzâri: Ortak, arkadaş
Mübîn: Aydınlık, açıklık
Mübtelâ: Uğramış, tutulmuş
Mühmel: Boşlanmış, bırakılmış
Mürşit: Doğru yolu gösteren kimse
Müyesser: Kolaylıkla olan, kolayca alınan
Nâb: Saf, katışıksız, sade
Nâ-bedid: Görünmez, belli olmayan, belli belirsiz
Nâçar: Çaresiz kalmış, çaresi olmayan
Nâdân: Cahil, bilgisiz
Nâgeh: Ansızın, birdenbire

Nâlân: Acı çeken, inleyen
Nâle: İnilti
Nâneçib: Soyu soppu temiz olmayan, soysuz
Nâşı: Yabancı, bilinmeyen
Nazargâh: Bakılacak yer
Nâzenîn: Cilveli, oynak, şûh
Necm: Yıldız
Nedâmet: Pişmanlık
Nerm: Yumuşaklık
Nevres: Yeni yeni yetişen, taze
Nez': Can çekişme, sökme, koparma
Nifrin: Lanet, beddua, lanet etmek
Nigâh: Bakış
Nihâl: Taze fidan, yeni yetişen filiz,
Nikâb: Yüz örtüsü
Nisâr: Saçma, serpme
Nitâk: Kemer, peştamal, elbise, Arap elbisesi
Nûmâ: İhsan, bahşış
Nusret: Allah'ın yardımı, yardım, dâd
Nûş: İçme
Nûh: Farsça dokuz
Pâye: Rütbe, derece
Pâymal: Ayaklar altında kalma
Penâh: Sığınılacak yer
Pend: Nasihat, öğüt
Pervâz: Uçma, uçuş, kanat çırpma
Peymane: Büyük kadeh, şarap kadehi
Pister: Yatak, yorgan, döşek
Pünhan: Gizli, saklı
Ra'nâ: Güzel, hoş
Rah: Yol
Râm ol-: Boyun eğmek
Râz: Giz, sır
Reftâr: Gidiş, yürüyüş, davranış
Remz: Sembol, işaret
Rencûrî: İncinmiş olma, hastalık, rahat olmama, baştan ayağa
Ribâ: Bir şeyin fahiş artması, çoğalma
Ribâ': Barınacak yer, evler
Rind: Dünyayı umursamayan
Rişte: İplik
Rû-be-rû: Yüzyüze, karşılıklı
Rû-mâl: Yüz süren, yüz sürücü
Rûşen: Aydınlık, parlaklık
Ruy: Tunç
Rûz u şeb: Gece gündüz
Rüsvây: Rezil
Sâbâ: Sabah, seher
Sâdır Olmak: Çıkmak, meydana gelmek
Sahvâ: Ayıklık, uyanıklık
Saniyen: İkinci olarak
Sar: Serçeğillerden yırtıcı bir kuş türü
Savm: Oruç
Savt: Ses, seda
Sebil: Yol, su dağıtım yeri
Sefine: Gemi
Sehâ: Cömertlik
Sehhar: Büyüleyici

Sekran: Sarhoş, kendinden habersiz
Semek: Balık
Serâ: Toprak
Serheng: Çavuş
Ser-nigûn: Baş aşağı çevrili, tam tersine dönmüş
Sertâser: Baştanbaşa
Serv-kâd: Servi boylu, uzun boy
Sevad: Siyah, karanlık
Seyyad: Avcı
Sim-: Kırmak
Sîm: Gümüş
Sivâ: Başka, gayrı
Sûd: Sevdalar, fayda, kar
Sûz: Ateş, yanma, tutuşma
Sühan: Söz, laf
Sükker: Şeker
Süvâr: Ata binmiş, binici
Süxen: Söz, lakırdı
Şahper: Kuşların kanadındaki uzun tüy, telek
Şebâb: Tazelik, güzellik
Şehd: Bal
Şehlâ: Ela veya koyu yeşil göz,
Şemmamme: Yenmeyen kokulu kavun
Şems: Güneş
Şerm: Utanma, utanç
Şeş: Farsça altı
Şeşper: Altı kanat, eskiden savaşlarda kullanılan altı dilimli topuza verilen ad
Şikâr: Av
Şimşad: Düz ve gövdesi beyaz renkli ağaç
Şir: Aslan
Şûh: Oynak, neşeli, şen şakrak
Şûm: Uğursuz, ayağı iyi gelmeyen
Şükûfe: Çiçek
Tâbân: Işıklı, parlak, nurlu
Tahkîk: Doğru olup olmadığını araştırma
Takat: Bir şeyi yapabilme gücü, derman
Tarrar: Yankesici
Tegâfûl: Anlamazlıktan gelme
Teher: Çeşit
Tehî: Boş, ıssız, anlamsız
Ter: Taze, yeni
Terahhum: Merhamet etme, acıma
Terlan: Güçlü kanatları ve pençesi olan yırtıcı bir kuş
Tîg: Kılıç
Tîr: Ok
Turab: Toprak
Tûtî: Bülbül
Uğru: Hırsız
Ukbâ: Ahiret, öteki dünya
Usâre: Özsü, bir şeyin sıkılarak çıkarılan suyu
Usturlâb: Yıldızların dünyaya göre yüksekliklerini belirlemede kullanılan alet
Uşşâk: Âşıklar
Üftade: Vurulmuş, tutulmuş, âşık olmuş, bağlanmış

Ülfet: Görüşme, kaynaşma, alışma
Üsküf: İşlemeli başörtüsü, başlık, yüzük
Vâlâ: Yüksek, ulu
Vâreste: Kurtulmuş, rahatlamış, uzak
Vech: Yüz, çehre
Verd: Gül
Vüzerâ: Vezirler
Yağı: Düşman
Yarıt-: Yapmakla yükümlü olduğu bir şeyi yerine getirmek, başarmak, razı olmak
Yezdân: Allah
Yu-: Yıkamak, temizlemek
Zâhid: Aşırı dindar

Zahm: Yara, vücutta açılan delik
Zeban: Dil
Zeberced: Fıstık yeşili
Zeberced: Zümrüitten daha az yeşil ve daha az kıymeti olan bir taş
Zer: Altın
Zerger: Kuyumcu
Zevâl: Yok olma, suçlu bulunma, kabahat
Zevrak: Gemi, küçük sandal
Zîbâ: Süslü, yakışıklı, güzel
Zînet: Süs
Zîr: Alt, aşağı
Zünnar: Papazların bellerine bağladıkları kuşak

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Âdem BALKAYA
Doğum Yeri ve Tarihi	Sarıkamış 20.01.1981
Eğitim Durumu	
Lisans+ Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği + Tezsiz Yüksek Lisans 1999-2004
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	1.Balkaya, Âdem, “Türk Halk Kültüründe Taşlamaya Küçük Bir Örnek”, Türkoloji Araştırmaları, Turkish Studies, Volume2/3, Summer 2007, s.138-147 2.Balkaya, Âdem, “Türk Toplumunda Temsil Getirme Geleneği ve Mevlana’nın Gelenek İçerisindeki Yeri”, Türkoloji Araştırmaları, Turkish Studies, Volume2/4, Fall 2007, s.201-208 3.Balkaya, Âdem, “Oğuz Kağan Destanı’nda Mekân”, Türkoloji Araştırmaları, Turkish Studies, Volume 3/2, Spring 2008, s.150-163 4.Balkaya, Âdem, “Kerem İle Aslı Hikâyesinde Kerem’in Sevgili Tasvirleri Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The journal of International Social Research, Volume: 1, Issue: 4, Summer 2008, s. 89-101 5.Balkaya, Âdem, “Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy”da Şahıs İsimleriyle Birlikte Kullanılan Sıfatların İşlevi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research, Volume: 4, Issue: 16, Winter 2011, s. 75-80 6.Balkaya, Âdem, “Sarıkamış ve Çevre Köylerinde El Dokuma Kilim Geleneği İle Beraber Artık Kullanılmayan Sözcükler Üzerine”, II. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı, 21-23 Mayıs 2009, Kars (Türk Dil Kurumu ve Kafkas Üniversitesi İşbirliği)
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	1. UNESCO-BRESCE/DIR/mg/2009/1296, Contract AFC-4500083748 Referans Numaralı, Doğu Anadolu’da Kültür Turizmi İçin İttifaklar Projesi “Kars İlinin Somut Olmayan Kültürel Mirasının Haritalandırılması” , 2009-2010 (Koordinatör)
Çalıştığı Kurumlar	T.C. Milli Eğitim Bakanlığı 2004-2007 Kafkas Üniversitesi 2007-
İletişim	
E-Posta Adresi	adembalkaya81@hotmail.com, balkaya81@mynet.com, balkaya81@kafkas.edu.tr
Tarih	